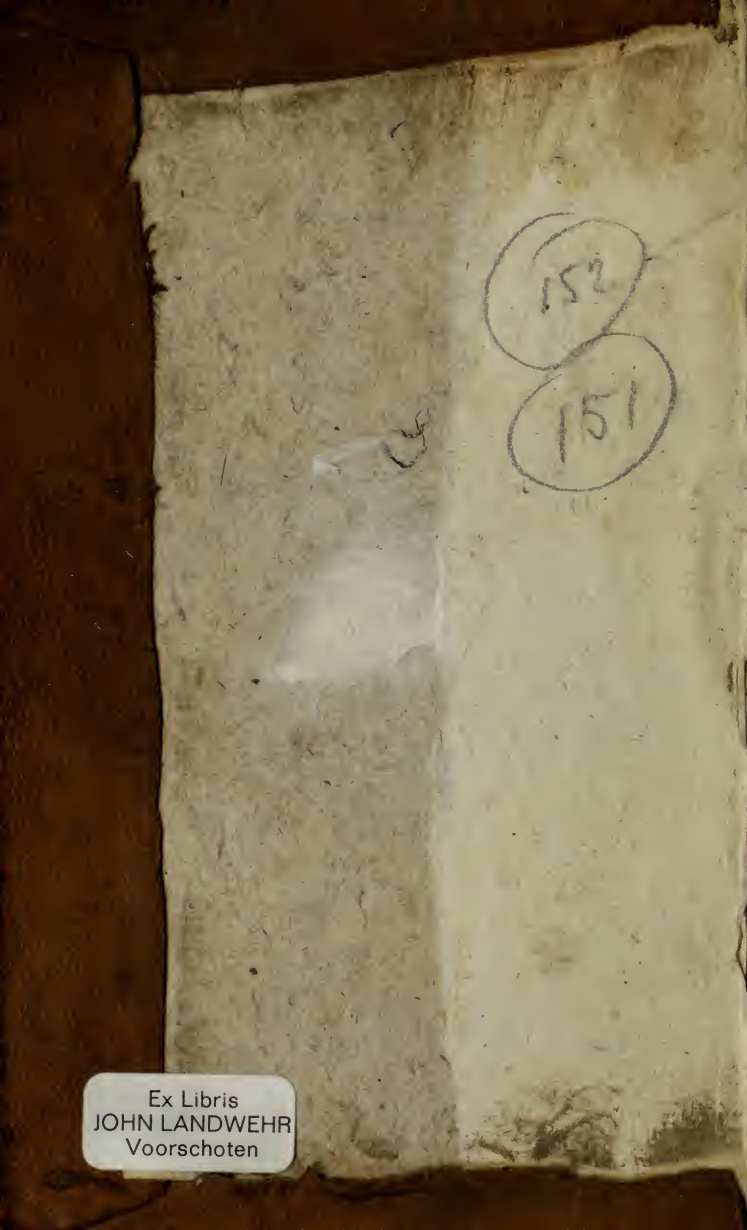

Ex Libris
JOHN LANDWEHR
Voorschoten

EXAMEN der CHIRURGIE.

T AMSTERDAM, by IAN TEN HOORN 1693.

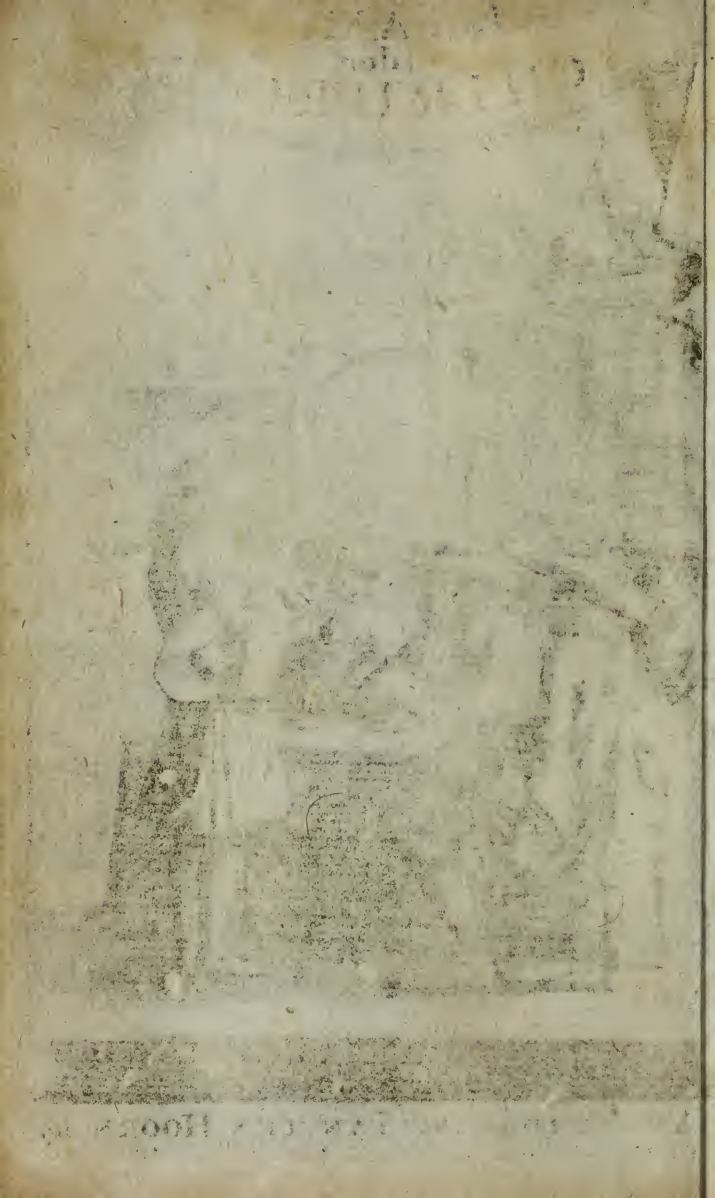

't NIEUWE

EXAMEN

Der

CHIRURGIE,

Na de hedendaagse PRAKTYK.

t'Samen gestelt voor de gene, welke hare PROMOTIE moeten doen om vry Meester te werden, en voor die te Lande of te Water in den Oorlog dienen.

In een seer goede order, na de hedendaagse PRAKTYK der CHIRUGICALE Collegie, gestelt; tot dienst der Leerlingen,

Door

BERNARDUS de BOUT,
CHIRURGYN tot DELFT.

Vermeerderd met de Nieuw verbeeterde

Chirurgyns Scheeps-Kist.

t'AMSTERDAM,
By JAN ten HOORN, Boekverkooper over 't Oude Heere Logement, 1694.

OPDRAGT,

Aan den

Edelen en Hooggeleerden HEER,

Mijn HEER

STEPHANUS BLANKAART,

Ph. en Med. Doctor, voornaam Practizyn, tot AMSTERDAM.

MYN HEER,

BUiten twyffel sal UEd. sig verwonderen voor dit geringe werkje, U Ed. wyt beroemde naam te vinden: maar wanneer U Ed. het selve sult verwaardigen te door lesen, sal U E. 't selve geensints vreemt voor komen, als sullende bevinden, dat het selve voor het meeste gedeelte uit U Edts. geleerde Schriften getrokken is. Redelijk, derhalven dat tot U Ed. wederkeere. Uwe Schriften zyn voor de

de gene die beginnen; sal ook geensints dienen om de uwe uit het gebruik te brengen, maar dienstig zyn tot een inleiding die begeerig zyn om de uwe te gebruiken. Tot dien einde hebbe Ik uit U Edts. Boeken t'samen gebragt d'eerste gronden.

Quæ huc illuc Sparsa jacebant.

Dewelke ik op-offere, beneffens myn Persoon, als die ben en blyven sal

Dum memor ipse mei dum spiritus hos reget artus.

Myn HEER,

U Edts. Ootmoedige Dienaar

BERNADUS de BOUT.

Aan

Aan de LEERLINGEN.

Leergierige Jongelingen,

IK ben soo opgeblasen niet, dat Ik denken soude als of 'er van my iets konde voortkomen tot nut van ervarentheid in onse kunst: Ik weet ook seer wel dat'er al te veel Schriften in de Werelt zyn, en dat men eer verlegen staat om te kiesen wat voor Boeken men lesen sal, als dat men om Boeken selfs verlegen soude zyn; evenwel is het geen lust in my om Boeken te vermenigvuldigen, of d'eer te hebben om Autheur te zyn, die my dit doet uitgeven; maar enkelijk genegentheid om u te bevorderen en behulpsaam te zyn, tot voortgang in de Kunst.

By gelegentheid dat ik, hoewel een der geringste van 't Gilde onser Stad, tot Examinator der Proevelingen ben verkoren, heb ik bemerkt dat'er geen Boek tot nog toe in onse taal te vinden is, waar in kort en klaar alle 't gene tot kenniſſe van de Chirurgie behoort, gevonden word. Als ik ook de Leerlingen, my aan bevolen, iets recommandeere om te lesen, bevond ik, dat alles in geen een Boek, altoos niet in 't kort te vinden was: waar door het gebeurde dat de selve door vele Boeken moetende leiden, den moed wierd benomen, daar men haar

een

kort Werkje in handen gevende, den moet doet aanwassen. Op dat gy ook u selven mogt oeffenen, en geduirig selfs oordeelen van den voortgang die gy lieden doet, heb ik dit Werkje gestelt in vragen en antwoorden, welke manier van onderwys altyd, als de gemaklijkste voor de beginnende, is geoordeeld. Ik heb ook myn klein Talent willen besteden, in het verhandelen van de *Spina Ventosa*, en het onderscheid der selfde, tusschen de *Caries Ossis*, die my by andere soo niet is voor gekomen, als by my geobserveert 't gene gy lieden selfs sult zien. Gebruikt dan dit tot uwe nut, God geve u door dit en andere middelen kloeklyk aen te nemen, en te zyner tyd vele ellendige te helpen.

Dit soo geschiedende sal myn oogmerk voldaan zyn, en zal my verpligt agten te zyn, U E. genegene

B. de BOUT.

Delft den 9 Sept. 1693.

't NIEU-

't Nieuwe

EXAMEN
Der
CHIRURGIE,

Na de hedendaagse Praktyk, t' samengestelt voor die geene welke hare Promotie moeten doen om vry Meester te werden, ofte om te lande of te water in den Oorlog te dienen.

By vragen en antwoorden van

MEESTER en LEERLING voorgestelt.

EERSTE BOEK.

Handelende van de

ANATOMIE.

I. CAPITTEL.

Meester.

WAnneer ymand sijne saken, de Chirurgie belangende, behoorlyk sal in 't werk stellen, dient hy d' Anatomie voor af wel te weten, om allenxkens tot een goed Manuaal te komen. Wat is dan de *Chirurgie*?

Leerling. De naam beteikent soo veel als een *hand-werk*, maar nader beteikent het een *hand-artz* ofte *Heel-meester*, en *Wond-meester*, spruitende uit een Grieks woord *Cheir* een hand, en *Ergon* een werk; *de Chirurgie is dan een wetenschap en konst, waar door men de uiterlijke en sommige innerlyke gebreken der men-*

schen door de hand ofte instrumenten te hulpe koomt.

Meest. Gy segt dat het een *wetenschap* en een *konst* is, hoe gaat sulks samen?

Leerl. Men kan het gevoeglyk een *wetenschap* noemen, om dat zy door de reden gehandhaaft moet werden, en wederom een *konst*, om 't gene de reden begrepen heeft, door het manuaal uit te voeren.

Meest. Gy begrypt in uwe definitie mede d'innerlyke gebreeken, welke immers hier niet behoren, maar tot de ziekten der Medicijns.

Leerl. Maar ik hebbe te voren gesegt dat het een *handwerk* is, en dit behoort mede tot d'innerlyke accidenten, welke door de hand ofte instrumenten moeten geholpen werden, als het snyden der steen, de *paracentesis* der borst en buik, &c. en dese betreffen alleen de vaste deelen, daar de Doctoren meest op het bloed en andere sappen werken?

Meest. Welke zyn de hand-werken der Chirurgie?

Leerl. Deese stelt P. *Berbette* vier te wesen, als de 1. *Synthesis*, om het gene gescheiden is, te zamen te voegen. 2. *Diæresis*, om het geene aan malkanderen vast gegroeit is, van een te scheiden. 3. *Exæresis*, waar door men weg neemt dat overvloedig is, en 4. *Anaplerôsis*, om t'herstellen 't gene mogte ontbreeken. Andere doen daar nog wel een vyfde by; namentlyk om het gene uit sijn plaats geweken is te herstellen, maar dit kan gevoeglyk onder d'eerste wel gereekent werden, alsoo hier een scheiding is, die by gevolg moet te samen gevoegt werden.

Meest. Geeft eenige voorvallen daar van.

Leerl. Het *eerste* betreft de wonden, en alles het gene men *solutio continui*, ofte scheidinge des geheels noemt, als gebroke beenderen aan armen ofte beenen enz. Het *tweede* wanneer eenige vingeren aan een gegroeit

groeit fijn, die te scheiden. De vrouwelykheid ofte den aars te openen, aan een gegroeide oog-schelen te openen enz. Het *derde*, om alle wennen, wratten, wild en uitgewaffen vleis weg te nemen, gelyk het gebeurt in de *polypus*, *parylis*, *exostesis* &c. En ten *vierden* wanneer de beweginge van een verkrompen ofte verlampt Lid moet herstelt werden door vryvinge, baden, &c.

Meest. Hoe verdeelt gy de Chirurgie?

Leerl. In twee deelen, namentlyk de *Bespiegelinge* ofte *Theorie*, waar door die een wetenschap, als gesegt is, genoemt werd; en in een *Werkstellige Praktijk*, en dan werd die een konst genaamt.

Meest. Wat leerd de *Theorie*?

Leerl. Deselve geeft naauwkeurig een kenniffe, hoe en op wat wyse het lighaam eens menschen gemaakt is, hoedanig het in sijn gesonde staat is, hoe het zelve ziek werd, en wat 'er tegens de gemeene order in het lighaam voortkomt, waar uit men aanmerkinge neemt, om onse genesende voornemens in 't werk te stellen. Derhalven kan geen Praktyk goed zyn of daar moet een goede Theorie wezen, niet alleen hoe alle vaste deelen des menschen lighaams aan malkanderen geschakelt zyn, wat hare pypen en buisen sijn, maar selfs ook de loop en scheidinge der besondere sappen, met der selver veranderingen.

Meest. Maar wat noemt gy de Praktyk?

Leerl. Het voorgaande Meesterlyk begreepen hebbende, sal men alle dese toevallen uit eenige wanorder voort spruitende, ligtelyk bevatten, uit wat oorsaak alles voortkoomt: en in de Theorie verder zynde gekomen, ligtelyk oordeelen wat yder toeval van nooden heeft: en niet alleen dat, maar de Praktyk leert meede hoe d' ongeneesslyke Palliatyf konnen onderhouden werden, gelyk als in sommige Fistels,

lekking der Blaas &c. En dit werd *Cura palliativa genaamt.*

Meest. Maar wat is het subject der Chirurgie, wat is een Chirurgyns doen, en warom leert hy sulx?

Leerling. Deese is het menschen lighaam, want de beesten gaan ons niet aan, en veel minder de planten, derhalven is 't myn pligt, het gebouw ofte Anatomie grondig en niet in't rouw te verstaan, waar in ons veele in dese eeuw syn voorgegaan, als *Asellius*, *Harvæus*, *Bartholinus*, *Diemerbroek*, *Blankaard* en meer andere: welke saken wel begreepen en verstaan sijnde, konnen op een goede grond een vast gebouw vesten, dat is een goede Praktijk hebben. Daar sijn veele Chirurgyns die seggen, wat behoeven wy die dingen soo nauwkeurig te weten, 't is genoeg sulx in 't generaal te kennen. Maar sy zyn verdoolt, en niemant kan daar beter van spreeken, als die de zaak verstaat, want het schaad niemand te veel te weten. Vorders is ons subject het Menschen lighaam, voor so veel het in een quade stand is, ofte daar in staat te vervallen.

Meest. Wat behoort men dan te doen om het subject naukeurig te kennen?

Leerl. Hier toe behoort men d' ontledinge ofte Anatomie te verstaan.

Meest. Wat is d' *Anatomie*?

Leerling. Deze is een nette ontledinge van alle de vaste deelen des Menschelyken lighaams, waar door men tot kenniſſe geraakt op wat wyse het gebouw eens Menschen gemaakt is, wat gedaante de deelen hebben, haare plaatsing, 't samenvoeging en gebruik. Ik zeg een nette ontleding, om die t' ontledigen, om die t'onderscheiden van de slagters welke in't rouw ontleden.

Meest. Maar zyn de lighamen der Menschen alleen dienstig om de Anatomie te verstaan?

Leerl.

Leerl. Zy zyn wel beter als die van beesten, maar dewijle men sig niet altyd daar van bedienen kan, neemt men ook wel Beesten, welkers ingewanden eenigsins met de Menschen overeen komen: want men kan niet altyd Menschen krygen: daar benevens werden in de Beesten, noch levend zynde, verscheide dingen getoont, welke men in de doode Lighamen niet soude konnen naspeuren.

Meest. Gy spreekt alleen van vaste deelen, behooren daar de vogten meede niet toe?

Leerl. Geensints, alsoo het werk van een Chirurgyn alleen is de vaste deelen te hanteeren, so dat het andere meer der Doctoren eigen is.

Meest. Waar toe is de kennisse der *Anatomie* van nooden?

Leerl. Op dat de Jonge Chirurgyns des te beter van den ongesonden stand souden konnen oordeelen, en wat haar staat te doen om de genesinge in 't werk te stellen.

II. CAPITTEL.

Van de deelen des Lighaams.

Meest. Waar uit bestaat het Menschelyke lighaam?

Leerl. Uit vaste en vloeybare deelen.

Meest. Wat zyn de vaste deelen?

Leerl. Niet anders dan een weefsel van pypen en buisen, welke met haar doorstralende vogten opgevult sijn.

Meest. Hoe verdeelt gy het Lighaam;

Leerl. In drie holligheden en d'extremiteiten.

Meest. Welke sijn die holligheden?

Leerl. Het *Hoofd*, de Borst en den onderbuik. In d'eerste zyn de Hersenen geplaatst, in de Borst het Hert met de Longen, en in d'onderbuik, de maag, Darmen, Lever, milt, Nieren, Blaas, &c.

Meest. Wat noemt gy Extremiteiten?

Leerl. De armen en voeten.

Meest. Wat order agt gy best in't Anatomiseren?

Leerl. Dat men de Borst met den onderbuik opent en den loop der slagaderen van het Herte af toont, en dan volgens den omloop des bloeds. Dan vertoont men den loop des holle aders, en die van de poort-ader, het welk beide gemakkelyk door inspuitingen en opblasingen kan geschieden. Voorts kan men d'ingewanden hare plaatse, hare groote, figuur, getal, maaksel, &c. beschouwen. Dan soo koomt men tot de Hersenen, Zenuwen, Spieren, Beenen, Kraakbeenen, Banden &c.

Meest. Hoe sijn deese deelen aen een verknogt?

Leerl. Door vliesen, pesen, banden, want alle deelen sijn aan malkanderen vast, niet door aankleevinge, ofte aan een groeyinge, maar het sijn alle buisen die van beginne af in malkanderen loopen, en aan een geschakelt sijn.

Meest. Wat noemt men dog *Spermatike* en *Sanguine* deelen?

Leerling. Dese sijn van d'oude soo genoemt geweest na hare koleur, agtende dat de bloedryke deelen om hare roodigheid Sanguine waren, en die minder rood waren, Spermatike: maar het eene deel is niet meer Spermatyk als het andere, dewyl men weet dat het eene deel niet meer uit zaad bestaat als het andere: en wat belangt de Sanguine, die sijn zoo rood niet uit haar

haar selfs, maar krygen die koleur uit het geduurig doorvlietende bloed, want soo men door spuitingen met warm water het bloed uit de Lever, milt ofte eenig ander bloedig deel spuit, sal het zoo wit werden, als een der soo genoemde zaad-deelen: met een woord alle de delen sijn in het ei der vrouwelyke sexe van beginne aan gevormt, welke door de geest des mannelyken zaads bevrugt werden en het leven krygen. Want men kan niet seggen, voor zoo veel d'ervarentheid leert, dat de soo genoemde zadelyke deelen uit het zaad des mans voortkomen, en de bloedige uit het bloed der vrouwe: in tegendeel krygt het kind geen bloed van sijn Moeder, maar wel een dunne gyl.

Meest. Wat sijn *Princelyke deelen*?

Leerl. Dese kan men gevoeglyk noemen alle die gene, waar door het lighaam meest bestuurt werd, en deselve niet misschen kan, onder dese zyn de Hersenen, en het Hert, daar na de Longen, maag, Darmen &c. d'andere sijn *minder princelyk* alsoo die de princelyke moeten dienen, als daar sijn handen, voeten, Oogen, Neus, Ooren &c. welke men soude konnen missen, blyvende het lighaam nog in 't leven, en gesond.

Meest. Wat sijn *enkele* en *Organike deelen*?

Leerl. Enkele deelen sijn, welke in 't eerste aansien enkel schijnen te bestaan als men die siet, alhoewel die wel besigtigt sijnde, seekerlyk uit deelen bestaan van verscheide werkingen en maaksel: dus noemt men vleis, been, krakebeen, pees, been-band, zenuw, vlies &c. Wat nu aangaat de Organike deelen, dese sijn uit verscheide deelen gemaakt, daarom noemt men de enkele, soodanige welkers minste deselvige benaminge kan hebben met sijn geheel.

Maar

Maar het organike heeft verſcheide ſoort van deelen, by voorbeeld een Muſkel ofte Spier beſtaat uit Vleis-pypen, Vlieſen, Peeſen, Senuwen, Aders, Slagaders, Watervaten, kleine Kliertjes en diergelyke, welkers kleinſte geen benaming in 't geheel kan hebben,

Meeſt. Wie telt men gemeenlyk onder de enkele deelen?

Leerl. D' *opperhuid*; *Huid*; *Vet*; *Vleis*; *Fibren ofte Veſelen*; *'t Been*; *'t Krakebeen*; *Vlieſen*; *Banden*; *Slagaderen*; *Aderen*, *Zenuwen*, *'t Hair*, *Nagelen*, *&c.* Maar als geſegt is, ſchynen zy wel ten eerſten aanſien enkel te zyn, maar beſtaan uit veele andere deelen.

Meeſt. Maar ſijn dit alle egte deelen van het Lighaam?

Leerl. Wat egte deelen aangaat, ſijn die geene waar uit het Menſchelijke lighaam, ſoo het volmaakt moet ſijn, behoort te beſtaan. Want het hair kan men miſſchen, alſoo veele oude luiden geſond leven, en egter geen ofte weinig hair hebben: veele leven ook geſond, al is 't dat ſe niet vet zyn: en al waren wy alle de *ungues* ofte nagelen quijt, wy ſouden evenwel konnen leven.

Meeſt. 't Gene gy ſegt ſijn alle deelen ſonder gevoel, ſijn dan alle zoodanige deelen, geen egte deelen?

Leerl. Vergeef my: de beenderen, de krake-beenen, het bloed en andere vogten, ſijn gedeelten van het geheel, die men niet miſſchen kan, en egter koomt ons door deſelve geen gevoel: niet dat ik ſeggen wil, dat die deelen gevoel hebben, maar ſommige zyn werktuigen waar door de ziel beweginge krygt van het gene buiten haar geſchied. En al is 't zake dat men die ontbeeren kan, ſoo ſtrekken zy egter tot een beeter volmaaktheid: want men noemt de opperhuid geen deel des Lighaams, maar wie ſou de konde ofte warm-

te

te konnen verdragen sonder opperhuid? By gevolg is de opperhuid een noodsakelyk gedeelte des Lighaams.

Meest. Tot wat nut strekt de kenniſſe van d' Anatomie?

Leerl. Om de beleedigde deelen grondig te weten, de voorsegginge, en de genesinge.

III. CAPITTEL.

Van het Herte, en den omloop des Bloeds.

Meest. Wat is het *Herte*?

Leerl. Het herte is een vleesig deel, in 't midden der borst, boven breed en onder puntig toelopen, de, hebbende twee holligheeden, die men oortjes noemt, hangende aan yder zyde een; nog sijn der twe holligheden in de substantie des herts, *Ventriculi* geheeten.

Meest. Heeft het *Herte* geen bloed-vaten?

Leerl. Ja twee *Arterien*, die van het begin der grote stam afkomstig zyn, welke rontom het herte loopen, en daarom *kroon-slagaders* genoemt. d' *Aderen* sijn mede twee, komende van het begin der holle ader, en cingelen sig meede, gelyk de slag-aderen rontom het Herte.

Meest. Wat *zenuwen* gaan in 't Herte.

Leerl. Dese heeft het Herte vry veel, sommige komen van de *tusschen-ribbige*, en andere van het *verspreident* paar.

Meest. Syn daar geen water-vaten ontrent het Herte?

Leerl. Ja, welke buiten om het Herte loopen, waar door het overvloedige water ofte *Lympha* na de gyl-buis gevoert werd.

Meest. Gy segt dat het Herte uit vleis bestaat; beschryft eens de loop der vleis vesels?

Leerl. De loop is cirkel-gewys gemaakt, gaande van d'eene herts-pees schuins tot in haar tegen-overige. Dese pees is boven aan het Herte, aan het opper-deel des middel-schots. De binnenste loopen contrarie als de buitenste, en als met de slangetrek, even byna in order als een doek die men uitvringt, en in yder hand een end heeft, en dat die soodanig gevrongen werde, dat het midden omkrulle, als een cyfer die men 8 noemt, welke booven open is, en dus loopen de binnenste contrarie als de buitenste. Sommige dezer vesels komen niet te eindigen in de voornoemde pees, maar in de peesjes die in de holligheeden zyn, welke men kolummen noemt.

Meest. d' Oortjes van het Hert sijn die anders van maaksel?

Leerl. Neen, want hare buitenste Fibren sijn van d'eigen loop als die des Herts, en de binnenste loopen mede contrarie.

Meest. Wat noemt gy de *kolummen*, die in de oortjes sijn en in de ventriculen?

Leerl. Dese sijn soorten van dikke draden ofte peesjes, waar door d'oortjes met d'andere holligheeden geduurig open en toegeknepen werden.

Meest. Is het Herte in de borst blood, of elders mede omringt?

Leerl. Het Herte is in een sakjen geplaatst, dat gemeenlyk met water vervult is, op dat het Herte te ligter mogte bewegen, het welke men *Herte-sakjen* noemt, ofte *Pericardium.*

Meest. Legt het Herte niet in de linker zyde?

Leerl.

Leerl. Geensins, maar regt in 't midden der borst: dit vooroordeel koomt ligtelyk van het gemeene volk, welke sulx meinen, om dat sy het Herte in de linker zyde voelen kloppen, en sulx geschied, om dat de groote slagader aan die sijde uit het Herte gaat, en aan die zyde slaat?

Meest. Segt eens het *gebruik* van 't Hert?

Leerl. 't Gebruik des Herts is naast de Hersenen een van de voornaamste, want door des selfs open en toe vringinge werd den omloop des bloeds vervordert.

Meest. Wat is den omloop des bloeds, en hoe gaat die toe.

Leerl. Op dese wyse: namentlyk het bloet met de gyl loopt door de holle ader in't regter oor des herts, en van daar door de regter Ventrikel door des longs slagader in de long, om de deeltjes der logt t'ontfangen, verdunt en verwarmt te werden. Dan soo loopt het door de long, seg ik, na de long-ader, die het selve tot in het linker-oor brengt, en van daar voortgaat na de linker ventrikel, het welke dan door de vringinge des Herts in de groote slag-ader gespuit werd, die het selvige onder en boven door alle de deelen des gantschelycken lighaams voert; uyt welke deelen 't selvige dan in d' aderen wederom loopt, en aldus na het Herte gebragt werd.

Meest. Gy stelt den omloop des bloeds wel vast, maar wenste daar bewijs redenen toe?

Leerl. Hier toe zyn klapvliesen aan alle de hollighe-den des Herts geplaatst, als in 't begin der holle ader, heeft men 'er *drie driepuntige* gemaakt dat het bloed uit het regter oortjen niet weder te rug in de holle ader kan komen. Alsoo heeft men 'er ook drie *halve maans-gewijse*, in den ingang van de slagader der longe geplaatst, soodanig dat het bloed, 't welk in de longe geloopen is niet weder te rugge tot in het Herte kan keeren. Ten

de

derden heeft men 'er twee die mede spits sijn, de *Myter-gelyke* ofte *Bischoppelyke* genoemt, soodanig gemaakt, dat het bloed uit het *Herte* niet te rugge na de Longe kan komen. En ten vierden vind men 'er drie *halve-maans gewijsen* in het begin van de groote slag-ader, mede *halve-maans gewyse* genoemt, soodanig staende dat uit de slag-ader in het herte niet weder wat te rugge kan komen.

Voorts wanneer wy levendige dieren openen, bevinden wy dat yder klop des Herts uit de linker Ventrikel in de groote slag-ader een gulp bloets werd uytgestort, en wyle dit jaren agter malkanderen geduurt, moet dit bloed elders blyven, of het moet weder tot het *Hert* en Long keeren: en sulx werd bevestigt door de *spuitingen*, want soo ik in d' eene ofte d' andereader een spuit set, en spuite daar in met warm water, ofte soete warme melk, sal het selve na het Herte, Longen, en weder door het *Herte* in de groote slag-ader komen, die het selve vogt het geheele Lighaam doorvoert, 't welk dan weder te rugge koomt in de aderen.

Nog bewijst men sulx door het ader-laten, wanneer men een band om den arm doet, sullen de aderen onder de band altyd swellen, willende haar bloed na het Herte toe voeren; in tegendeel, sullende de slag-aderen boven de band swellen, om dat sy het bloed van het *Herte* of na de deelen toevoeren.

Een redelyk man moet het toestaan, want soo het tegendeel was, souden de vogten in aders en slag-aders zynde moeten stilstaan, en noodsakelyck bederven, gelyk men weet dat de stilstaande wateren komen te bederven: waar uit men een geheel leger van siektens, en meermaals de dood soude ontfangen.

Voors siet men in den hals, schenkelen en armen hare klap vliesen, alleen gemaakt dat het loopende bloed niet te rugge konde loopen, waar door veele on-

onordentelykheden konden veroorsaakt werden.

IV. CAPITTEL.

Van d' Arteria magna ofte groote slag-ader, met alle hare takken.

Meest. Gy hebt my vergenoegen gegeven. Wat is een *arterie* ofte *slag ader*.

Leerl. Dit is in sijn begin een groote en ruyme buys, komende uit de linker holligheid des Herts, en voert het selve na onder en boven het geheele lighaam door: hebbende in sijn begin drie haive-maans gewyse klap-vliesen, soodanige gestelt, dat 'er uyt d' arterie geen bloed wederom in 't Herte kan loopen. Deselve klopt geduirig, en geeft soo veel slagen als het Herte doet, het welke men in de slapen des hoofds en ontrent het begin des hands waar neemt, dat men de *Pols* noemt.

Meest. Uit wat voor rokken bestaat zy?

Leerl. Men telt 'er vier. De buitenste is *zenuwagtig* en *peesagtig*, welke zy met d' andere ingewanden gemeen heeft. Deese nu werd aan de binnen kant met een *klieragtige rok* bekleed. De derde is uit *spierige draden* bestaande, welker buitenste reeks d' arterie in 't rond omringen, gelyk een ring aan de vinger: maar de binnenste reeks leid in 't lang, namentlyk van boven na beneden regt-linig nederdalende. De vierde ofte binnenste bestaat meede uit een peesagtig, oft zenuwagtig vlies. Uit dit gestel dan blykt dat d' arterie niet anders is dan een buisagtige spier, om sig open en toe te vringen gelyk het Herte doet.

Meest. Wat voor takken siet men na boven klimmen,

Leerl.

Leerl. De selvige uit het herte gaande, deilt twee takjes aan het hert, als gesegt is de kroon-slag-aderen genoemt; dan verdeelt hy sig in een regter en linker tak, welke onder het sleutel-been lopen, sijnde de *onder sleutels beens slagaderen* genoemt, welkers regter wat hoger en ruymer is. Dese gaan na yder arm toe, alwaar sy yder spier, in een ofte meer takken uit deelen, en dalen soo neder tot het uiterste der vingeren toe, eer sy uit de borst opklimmen; want na haar uitgaan, werden sy de *Oxel-slagaders* geheeten, schieten boven tusschen de drie ofte vier bovenste ribben, eenige takjes, die na de melk-klieren der borst loopen, zynde de *mam-slagaders*, en eenige werden na de spieren der nek gesonden. Eer nu d' oxel-slagaderen in yder arm loopt, soo gaander eenige takjes na het opper en onder deel der borst, en eenige na de schouder-blads spieren. De *Hoofd-slagaders*, ofte *Arteriæ carotides*, klimmen langs de zyden van de logt-pyp, van welke in 't voorby gaan de stroten, hooft, tong enz. eenige takjes werden mede gedeilt.

Meest. Hoe veelderlei sijn d' opklimmende?

Leerl. Tweederlei, als buitenste en binnenste: de buitenste gaan in de spieren des aangesigts, en kaken; gaande dan na het agterste des oors, en voorts na de lippen, en na het onderste tand-vleis: maar d' andere loopt na de slapen, 't voorhooft, en spieren des aangesigts.

De *binnenste* nu lopen in een menseh door des hoofts wigge-been heen, in gedaante van een romeinse S. Even onder de hersenen werd het *wonderlyke net* gemaakt, ter plaatse daar de slym-klier leid: Binnen het bekkeneels gat werd die met sekere rok des beens bekleed, maar binnen de Pan sijnde, verlaatse die aanstonds. Voorts loopen sy naast de zyden van de tregter opwaarts, en schieten aan de zyden van de oog en

reuk

reuk-zenuwen eenige takjes uit, dog de grootste loopen naar agteren, alwaar zy sig te saam vereenigen, en gaan soo na het rugge-merg nederwaarts. Dog werden onderwylen menigte kleine takjes uitgeschooten, die sig tot in het binnenste der hersenen indringen, ook werd het net gemaakt, tusschen welk de pyn-appel sijn plaats heeft.

Meest. Wat zyn dan de *slagaders der wervel-beenen*?

Leerl. Dese dalen van onder de hersenen naar agteren toe tot in het rugge merg, en der selver wervelbeenen, welke met de slagaderen inmondingen hebben, die na de wervel-beenen gaan. Dese daalt dan neder, seg ik, van boven nederwaarts aan een geschakelt, als een ketring in het heiligbeen toe.

Meest. d'*Oxel-slagaders* hoe verdeelen die sig in den arm?

Leerl. Sy loopen tusschen de spieren in te gelyk met d'aderen en zenuwen, reikende, dus voortgaande, aan yder spier een tak ofte twee. In de bogt van den elleboog werden zy dan yder in twee voorname takken gedeilt, welkers d'eene de bovenste en d'ander d'onderste genoemt is.

Meest. Wat is de *bovenste*?

Leerl. Dese loopt na de hand, ter plaatse daar men de Pols gewoon is te voelen, welkers beweginge aldaar als mede op de muis van de Duim sigtbaar is, welke verder na den Duim, en voorste vinger loopen.

Meest. Hoe loopt d'onderste?

Leerl. Dese neemt sijn weg na de agterhand toe, en voorts in de drie andere vingeren.

Meest. Maar wat slagaderen komen nu uit de stam des slagaders onder het Herte van daan?

Leerl. Hebbende doen verstaan de slagaderen boven het Hert, soo reikt d'onderstam mede veele aansienlyke takken aan d'ingewanden en schenkelen. Deeze

deilt

deilt aan yder zyde aan d' agt onderſte tuſſchen-ribbige ſpieren eenige takjes, en ſoo voorts na de rug-ſpieren. Agter uitgaande loopt 'er een langs del ogt-pyp in de Long, en met eenen krygt het Herte-ſakjen en het middel-ſchot de hare.

Langs het binnenſte deel des ruggen-graats daalt dan de ſtam nederwaarts door d' uitſteekſels des middelrifts, en voorſiet het ſelve rift mede met takjes. De maag nu krygt de *maag-ſlagáder*, en de bovenſte en onderſte voor het darm-ſcheil, het net, darmen, lever, milt, nieren, de ballen, blaas, ſchacht of lyfmoeder.

Meeſt. Maar is men deſe niet gewoon eenige benamingen te geven?

Leerl. Ja, ſy krygen na yder deel daar ſe in loopen hare benamingen, als des *maags-ſlagader*, des *nets*, des *niers-ſlagaders*, *darm-ſlagaderen* enz. welke benamingen haar ſelver voegen, na het deel daar ſe in loopen: derhalven, alſoo de meeſte Chirurgyns ſelden in 't latyn, en veel minder in het Grieks ervaren ſijn, behoeven wy alle die vreemde Latynſche en Griekſe benamingen niet, want de talen geeven geen wijsheid, maar de zaak ſelfs: daar benevens troubelt ſulx de herſenen der leerlingen, wanneer ſe van deſelve maar een prul-kamer van woorden maken: die meer begeere leſe die namen by d' Autheuren, welke die taal geſchreven hebben, wy ſijn in Nederland, en konnen Nederduits verſtaan.

Meeſt. Maar hangen d' ingewanden aan deſe takken, gelyk de druiven aan een tros?

Leerl. Ja ſy, dog egter niet los, want ſy werden door vlieſen en banden vaſt verknogt tuſſchen het vleis dat men de pens-zak noemt.

Meeſt. Hoe geraken zy nu na de beenen ofte ſchenkelen?

Leerl.

Leerl. Wanneer die in het bekken koomt ontrent het Heylig-been, verdeelt hy sig in twe grote takken, waar van in yeder been een loopt die sig onderwyle in verscheide takken verdeilen, waar van zy door de bil-spieren, schenkelen, tot in de voet toe loopen; maar boven komen nog twee navel-slagaders, die na de navel toe wel eer haar bloed plegen te brengen, wanneer het kind nog in de lijfmoeder was.

V. CAPITTEL.

Van de Vena Cava of holle ader.

Meest. Gy hebt ons nu verklaart de buis door welke het bloed uit het herte tot alle de delen gevrongen en geperst werd, is 'er niet een andere die het bloed weder te rugge na het herte toe voert?

Leerl. In alle manieren, en deese noemt men de *holle aders*, by de latijnen *Vena Cava* gesegt, en de poort-ader, waar van hier na. De Holle ader koomt, of is ten minsten vast gehegt aan de regter holligheid des herts. Heeft in sijn begin mede drie *klap-vliesen*, regt averegs gestelt, als die van de groote slag-ader, hier voren beschreeven; zynde driepuntig gemaakt, op dat het bloed uyt het regter oor des herts niet mogte in die ader te rug loopen. Dese verdeilt sijn stam mede na boven en na onderen, even als de slag-ader.

Meest. Bestaat deese ader mede uit soodanige vliesen als de slagader?

Leerl. Ja, maar d' order is wat anders geschikt. Sy heeft mede vier rokken de buytenste heeft sy mede met d'andere ingewanden gemeen, sijnde senuw-dradig, ofte liever peesagtig, hebbende aan de binnenste zyde

eenige spiervesels, die met geen reguliere order in 't lang, van boven na onderen toe loopen, malkandeaeren als een Romeinse X gelijk als doorkruisende. De tweede daar aan volgende, is een weefsel van allerley bloet-vaatjes en zenuw-draden, welke alle in de derde rok loopen, die uit kleine kliertjes bestaat. De vierde ofte binnenste, bestaat uit spiervesels, welke in 't rond loopen, gelyk als in d'arterie. Soo dat de aders mede niet anders sijn dan musculeuse buisen, die hare vringingen maken om 't bloet uit de deelen na het herte toe te persen; maar hare beweginge is soo oogenschijnelyk niet, als die van de slag-aders, daarom behoeven sy meede soo veel spier-vesels niet.

Meest: Hoe gaat de selve na boven?

Leerl. Gelyk de slag-ader werdse mede tweesints aangemerkt, als in een naboven gaande stam, en een na beneden gaande. Van het herte opklimmende loopen sy by na regelregt na het hooft toe. Onderwijlen werden d' onder-steutelbeens aderen gemaakt die na d' armen toe loopen. Uit het regter oor des herts gaande, krijgt het herte een takjen of twee, 't welke in sijn begin een klap-vlies heeft, om te beletten dat het bloed niet weder te rugge soude loopen: deese werden de *kroon aderen* genoemt. Onderwijlen werd aan het herte takjen meede een takjen toegereikt.

Door het herte-takjen loopende werd de *ader sonder paar* gemaakt, die de Grieken *Azygos* noemen, om dat hy niet gepaart is; sy is in de regter zyde geplaatst; heeft sijn begin ontrent het vierde of vyfde wervelbeen des rugs. Desselven takjes gaan in de spieren van d'agt onderste ribben aan beide sijden. Maar ontrent d'agste rib verdeelt sy sig in twee takken. De linker loopt onder het middel-rift tot in de nier-aders, maar de regter, die wat kleinder is, gemeenlyk in de holle ader, maar selden in de nier-aders.

Van

Van het opperſte nu der ſtam, loopen aan beide zyden eenige takjes tot in de ſpieren van de vier opperſte ribben. Deſe nu werden met d' andere, die tuſſchen de ribben loopen, *tuſſchen ribbige aderen* genoemt.

Wanneer d' opklimmende ſtam boven het herte de ſleutelbeenen ontmoet, gaan uit de ſelve twee groote takken, die yder na een arm toeloopt, deſe werden *oxel-aders* ofte *onderſleutelbeens aders* genoemt. Nog binnen de borſten ſijnde, geven ſy aan yder mamme een tak, en voorts eenige takjes aan de ſpieren des hals; voorts gaander twee merkelyke takken na d' uiterlyke deelen des hoofts en des hals; dan ſoo werden d' innerlijke gemaakt, en eindelyk twee *wervel-beens aderen* aan yder zyde, welke het bloed uit de *ſinus* ofte boeſem-hollen der herſenen ontfangen. Deeſe aders noemt men de *hals* oft *ſtrot-aders* oft *Kropaders en Iugulares* geſegt.

Meeſt. Maar zyn de *boeſem-hollen*, meede geen anderen?

Leer. Ja immers, want ſy ſijn een en 't ſelve met de kropaders, welke in de herſenen komende, loopen tuſſen de vlieſen van het dikke herſenvlies (*meninx dura* geſegt) heen. En deſe telt men gemeenlyk vier: namelyk twee ſijdelykſe, een die over de herſenen van omtrent de neus na agteren loopt, en een die de vierde is benedenwaars na binnen. Deſe twe eerſte ontfangen het bloet uit d' anderen, en brengen dat in de krop aderen: waar van hier na breeder, wanneer wy van de herſenen en het rugge merg ſullen handelen: maar een groot gedeelte gaat mede in de boeſem-hollen des ruggegraats, welke door het rugge-graat tot het heiligbeen toe nederdaalt, en dat mede kettings gewys als de ſlagader. Deſe kropaders hebben voorts drie dubbelde klap vlieſen, op dat het bloed niet te ſchielyk na het herte toe nederſtorte.

Meeſt. Beſchryft eens d' aderen des arms.

Leerl. Wanneer d' onderſleutelbeens ader uit de

borst is uitgegaan, en sig onder d' oxels na d' armen sig buigt, noemt men die *oxel-aders*, dan soo gaan'er aan ydersyde twe takjens, na d'innerlyke en uiterlyke spiere des schouderblads, van welkers takjes d' oxel-klieren mede niet misgedeilt werden. Dese groote tak nu voortloopende, splyt sig in een opper en ondertak. D' opperste noemt men oneigentlyk *cephalica* ofte *Hooft-ader*, en d' onderste *Basilica*, dat is *koninklyke*. Men kanse gevoeglyk de *buitenste* en de *binnenste* noemen. Uit de binnenste tak komen twee kleinder takjes, welke des *borsts opperste* en *onderste* zyn, gaande na de spieren der rugge, des borst, en na de Melk-borsten. De hooft ader ziet men even onder de huid loopen, sijn buytenste tak, gaat na de voorhand ofte *Carpus* toe, sig wederom met de *Basilica* vereenigende; dan loopt hy over de rugge der hand na de ring-vinger en de pink, welke aldaar de *salvatella* pleeg genoemt te zyn. De *middel-ader* tusschen de *cephalica* en de *Basilica*, leggende in de bogt des elleboogs is de *Mediaan-ader*, ofte middel-ader genoemt. Voorts is de Basilica in meerder takjes verdeilt, welke na de spieren der ellepypen, des hands en der vingeren gesonden werden. In den arm hebben deese vaten verscheide klapvliesen, op dat het bloed met order na het herte toe, en niet te rug na de hand toe loope.

Meest. Wat takken gaan der uyt de stam beneden 't hert?

Leerl. Deese stam van 't herte nederdalende, boort sig aan de regter zyde des middelrifts door, en reikt aan yder zyde de *Middelrifts ader* uit, waar van sommige mede in het *pericardium* ofte herte sakjen loopen, en te gelyk in het borst-schot, ofte *Mediastinum*. Na dat nu de lever, de *lever-ader* ontfangen heeft, loopt hy nederwaarts tot ontrent het vierde wervel-been der lendenen, werdende wat enger. Onderwylen

len krygen de rontom gelegene ſpieren hare takjes. In de rok der nieren gaat de *Vet-ader*, welkers linker hooger is dan de regter. Dan ſoo gaat 'er in yder nier een dikke en korte tak, die in de nier in verſcheide takken geſplitſt werd, zynde de *nier-aders*, eertijds qualyk *zuig-aders* genoemt, want ſy ſuigen niet meer dan andere aders: hier van is de regter hooger geplaats dan de linker. Uit de linker nier-ader komen de *bal-aders*, aan de linker zyde, welke ſig verſcheidentlyk verdeelden, en na menigte inmondingen in de linker bal loopen, of in de vrouwen in het eijer-neſt: onderwijlen hebben zy mede verſcheide klap-vliesjes. Dog aan de regter zyde komen de *bal-aders* van de ſtam even onder de nier-ader, die van gelyke wyſe na de regter bal loopen. Even boven de nieren, krygen de nierklieren (*Renes ſuccenturiati* geſegt) mede hare takjes. Van de neerdalende ſtam komen eenige takjes aan yder zyde, die met de *ſinus* ofte boeſem hollen der wervelbeenderen vereenigt zyn. Eer de ſtam na de beenen toe ſig verdeelt, werden de *bovenſte Muſkel-aderen* gemaakt.

Meeſt. Hoe loopen d' aderen na de beenen toe?

Leerl. De ſtam ontrent het vierde lendenwervelbeen nedergeklommen zynde, verdeilt ſig in twee groote takken, welke yder na een der ſchenkelen loopt: aan de binnenſte zyde werd de *middelſte muskel ſpier* gemaakt, welke na de bil-ſpiere gaat, dan ſo na d'onderbuikſe, ofte *Hypogaſtricæ* klimmende langs de lange ſpieren des buiks op tot aan de neergaande mamaderen toe: Nu komen daar nog *aars-aderen*, *blaas-aderen*, *ſchaget-aderen*, *kittelaars-aderen*, *lyfmoeders-aderen &c.* Terwijl deſe groote takken na de beenen loopen, krygen de las-klieren de *las-aders*. Voortgaande ſplits de ſelve ſig in ſes andere takken, als daar is de *ſaphæna* die langs de binnen ſijde der dijen nederdaalt, werdende eindelyk door de huid henen ſigtbaar. Dan volgt de *klein*

Heup-ader oft *Ischias minor*. Voorts de derde *muskul-ader*, dan de *Haassen-ader*; *poplitæa* gesegt. Ten vyfden de *kuit-ader*, en ten laatsten de *groote Heup-ader*. Dese alle reiken aan yder spier sijne takken toe: en sijn met verscheide dubbelde *klap-vliesen* voorsien.

VI. CAPITTEL.

Van de Poort-ader, Vena Portæ genoemt.

Meest. Ik hoor niet dat de Darmen, maag &c. aderen hebben, daar gy nogtans segt, datse slagaderen hebben?

Leerl. Sy hebben mede alle een ader, maar om datse van d'ouden een andere benaming gekregen heeft en met eenen sag men geen merkelyke vereeniging deser *Poort-ader*, en die der holle ader: die egter een continuatie moeten hebben, het welke door de spuitingen in de Poort-ader bewesen werd, also het vogt tot in de Holle-ader over gaat. Dese takken nu alle gaan na de Maag-vliesen, Scheil, Darmen, Milt, Lever, 't Net, Pancreas &c. van tusschen de maag-vliesen komen vyf takjes, welker drie in de Milt-ader haar bloed uitstorten, en dese sijn, 1 het *korte vat*, 2 de *linker Maag-nets tak*, ofte *Gastroepiploica*, welke de maag met het net gemeen heefr. ten 3. de *goote maag-tak* ofte *Gastrica Major*, die de maag aan sijn ingang boven als een kroon omcingelt. Dese gulpen allen drie haar bloed in de milt-ader uit. Na deese volgt de *regter Maags-nets ader*, *Gastroepiploica dextra* gesegt: die sijn bloed in de scheil-tak aflegt; de laatste omring de *Pylorus* ofte uitgang des maags,

maags, loſende ſijn bloed in de ſtam van de poort-ader.

Uit de milt nu komen nog twee groote takken, welke ſig in de *milt-ader* vervoegen, en het bloed des milts daar in overdragen. Hier na volgen vier andere, de *regter en linker Net-tak*, met een klein takjen uit het *pancreas*, hier op volgt de binnenſte *ſpeen-ader*, die het bloed na boven uit des aarsdarms vlieſen in de Milt-ader, of mede wel in de linker ſcheil-tak brengt.

Meeſt. Welke zyn de *ſcheil-aderen*?

Leerl. Alle nu die van de darmen door de ſcheil-vlieſen loopen, behalven de voornoemde, die haar bloed in de milt-tak brengen, en de buytenſte ſpeen ader, gaan door een lange weg van het ſcheil na de lever toe, dit zyn dan de *Darm-aderen* en *Scheil-aderen*, die gemeenlyk veertien ſtammetjes toegeſchreven werden, deeſe alle tot eene buis werdende, zyn de *Scheil-tak*, ſoo hier nu by gevoegt werd de *regter maags-net ader*, als mede die van d' eerſte darm, en in de Milt-ader loopen, maken te ſamen een groot ruim vat, die uit de regter Maag-mond nog eene ontfangt, met de takjes der Gal-blaas.

Meeſt. Segt ons nu, hoe gaat ſy in de lever?

Leerl. Wanneer nu alle deſe takken een tak geworden zyn, loopt ſy na het holle gedeelte tot in 't midden der lever: ontrent de kleine quabbe: in't midden deſer holte, ſijn twee verheventheden, die d' ouden de poort plegen te noemen, en daarom *Poort-ader* genaamt. In de lever komende werd zy met een vlies bekleed, dat men de gemeene doos noemt, om dat ſy niet alleen alle de takken van des levers Poort-ader beſluyt, maar ook de gal-takken. Nu een halve duim breete diep, krygt ſy een boeſem, die na de regter en linker zyde uitgeſtrekt is, en hier uit komen vyf

takken: vier daar van verspreiden sig aan alle zyden van het holle gedeelte, maar de vyfde loopt na het ronde gedeelte na boven toe. Uit d'eerste komt de *navel-ader*; de twede vervoegt sig by de *Gal-blaas* ader, maar d' andere de gehele lever door.

Meest. Wat is het *gebruik* deses Poort-aders?

Leerl. Alle het bloed uit de voornoemde ingewanden te voeren na de lever, op dat de gal door des levers Gal-kliertjes daar uit mogte gescheiden werden, en door de galbuisen vervoert werden, gaande dan het overige bloed door de holle aders takken (die met malkanderen aan d' uiterste takken vereenigt zyn) na het herte te rug.

VII. CAPITTEL.

Van des Longs slag-ader, en des logt-pyps slagader.

Meest. Heeft de long geen slag-aders?

Leerl. Ja, dese komt van de regter Ventrikul, klimt over de groote slagader, en loopt met een regter en linker tak in de substantie der longen, geduirig onder de takken van de logt-pyp, welke eerst sig in de groote quabben der longen inboesemen, en daar na gaat in yeder kleinder quabbetjen een tak, welke in't lang loopende, aan de sijde zeer veel zyd takjes uitsend, en sig dan met de logt-pyp en longe ader wonderlyk by een koppelen: daar nu d' einden van de logt-pyps eindekens in eenige ronde celletjes eindigen, omringt dese slagader en long-ader dese blaasjes ofte celletjes, met seer veele fijne takjes, door malkanderen als rankendoor een loopende.

Meest.

Meest. Heeft dese slagader geen *klap-vliesen*?

Leerl. Daar sijn der drie, wanneer de selve uit het herte in de longen gaat, even voor hare verdeilinge, zynde na haar gelykenisse, *halve maans-klap-vliesen* genoemt.

Meest. Wat gebruik hebben sy?

Leerl. Op dat het bloed uit het hert komende uit de long niet soude te rug loopen, derhalven soodanig gestelt, dat het bloed uit het herte daar wel over wil, maar in contrari niet uit de long na 't hert.

Meest. Uit wat *vliesen* bestaat hare rok.

Leerl. Uit vier. De buitenste is *zenuwagtig*, die met verscheide bloed-vaatjes doorloopen werd. De daar aan volgende is *klieragtig*; de derde is *spieragtig* bestaande uit ronde en lange Spier-vesels. Maar de vierde ofte binnenste is bestaande uit lang loopende *zenuwdraden*. Soo dat sy mede een gebuisde spier uitmaakt, als de groote Slag-ader, en is mede tot het eigenste gebruik gemaakt.

Meest. Maar heeft de long geen ander slagader gekregen dan dese?

Leerl. Neen, maar de logt-pyp wel, *Longepyps slag-ader* gesegt. Haar begin neemtse aan't agterste gedeelte van de neerdalende groote Slag-ader, een vinger breed of een weinig minder, boven d' opperste tusschen ribbige Slag-aderen, welke uit de neerdalende groote stam voort komen. Somtyds wel twee vingeren hooger als de voornoemde Slag-aderen, en somwylen neemtse wel onder de selve haar begin: ook klimtse wel enkel en wel dubbelt op. Hy loopt dan schuins over de longe pyp heen; en vergesellschapt de pypen onder d' aderlyke Slag ader, tot haar einden toe, tot deselve in seer fijne hairgelyke pypjes verandert is, en ten laatsen onsigtbaar werd. In de menschen gaat dese Slag-ader menigmaals over het voorste

gedeelte der longe pypen langs, 't welk men in de longen der beesten selden ziet. Als men in de longs Slagader blaast sal de logt-pyps Slagader op swellen, soo datse gemeenschap moeten hebben.

VIII CAPITTEL.

Van de Long-ader.

Meest. DEwyle gy segt dat de long een Slagader heeft moet die mede een ader hebbe, welke is die?

Leerl. Dat is waar, want het gene inde longen gevoert is, kan daar niet blyven, derhalven sijn daar soo veel adertakken, als 'er takken des Slag-aders sijn, welke takjes sig allenxkens tot twee groote takken maken, en voorts tot eene ruime buis, welke dan al het wederom loopen bloed uit de long, in het linker-oortjen des herts vervoert, en dus dan door de linker holligheyt na de groote Slagader. De takjes nog in de longe sijnde, loopende alle boven op de logt-pyp, en vervolgen de selve tot in haar blaasjes, welke zy t'eenemaal omringen, en met de Slagader als een net uitmaken.

Meest. Heeft sy geen *klap-vliesen*?

Leerl. Eer de zelve in het herte uit de longen loopt, vind m'er twee de *bischoppelyke myters gelyke* ofte *driepuntige* na harer gelykenisse genoemt. Soodanig geplaatst dat het bloed uit het linker oor niet weder te rugge in de Longen kan loopen.

Meest. Uit wat *rokken* bestaat dese ader?

Leerl. Gelyk d'andere uit vier. De buitenste is zenuwveselig, en misschien wel wat Spierveselig, die beide met ongelyke regte linien loopen, zynde wyd en ruim, om sig gemakkelyk, als 'er een snelle omloop is,

is, te konnen opspannen. De tweede is gemaakt uit bloed-vaatjes, en de derde uit kliertjes; de vierde bestaat uit krings gewys gedraeyde Spiervesels.

IX. CAPITTEL.

Van de vereeniging der Vaten in de kinderen eer sy geboren zyn, en der selver omloop des bloeds.

Meest. HOe is 't gestel der vaten in een ongeboren kind?

Leerl. Dewyl het kind door sijn eigen Longen in de baarmoeder niet ademt, was het niet van noden dat alle het bloed in de longe gestort wierde. Tusschen d' opgaande en nedergaande ader is dan sekere vleesige verheventheid, op dat het van booven loopende bloed in het regter oortjen mogte gaan; derhalven is onder dese verheventheid des hollen aders een *eywijse ronde opening*, welke sig in de Long-ader opent, die het bloed uit de holle ader in de Long-ader looft, waar toe in de opening een *klap-vlies* gestelt is, om het bloed van te rug te loopen, te wederhouden: dit klap-vlies is rontom aan de rand, behalven onder aan vast, hangende als een gordyne.

Meest. Is 'er nog geen andere weg?

Leerl. Ja, daar is nog een buis, ofte *Slag-aderlyk kanaal*, het welke komt van de Longs-slag-ader, welke sig in 't begin des grooten Slag-aders looft, op dat het bloed, 't welk nog in de regter ventrikul quam, niet behoefde door de Long-Slag-ader in de Long te loopen, soo dat de Longen maar iets by oog-luiking konnen krygen.

Meest.

Meest Blyft dit Klap-vlies, en dit kanaal altyd na de geboorte in de selfde staat?

Leerl. Neen, dit ei-wys-gat groeit allenxkens toe, en blyft selden open na het oog: maar is evenwel niet toegegroeit, behoudende zyn dunnigheyt en doorsigtigheyt, want het werd door het verby vlietende bloed uit de longen altyd toegeperst. Maar het Slag aderlyk kanaal groeit toe, en werd na de geboorte van geen gebruyk meer.

Meest. Hoe loopt nu den omloop des bloeds in de ongeboore kinderen?

Leerl. Uit de beide *arteriæ iliacæ*, die na de schenkelen loopen, koomt uit yder een Slag-ader, die het bloed na de navel, koek en vliesen des kinds zenden, en loopt wederom door de streng en navel tot in de lever des kinds, die dan het bloed in de Poort-ader brengt, en aan de holle ader overlevert, loopende dus by het herte door de selve ader door het eiwys ronde gat voor een groot gedeelte in de Long-ader, en werd dan uit het linker oor door de linker holte in de groote Slag-ader geschikt; het andere groot gedeelte, dat anders de longen soude passeren gaat uit het regter oortjen en de Ventrikul der selver zyde in de Longs-Slagader, van waar het meeste door het Slag-aderlyke kanaal in de groote Slag-ader by het eerst aldaar geloosde gebragt wierd: soo dat de longen maar weinig konnen ontfangen.

X. CAP.

X. CAPITTEL.

Van de Longe, *en logt-pyp met des selfs aanhang.*

Meest. HOe veel zyn de *L*ongen?

Leerl. Een, dog in een regter en linker quabbe verdeelt, aan yder zyde der holligheyd der borst gelegen, dog in sommige beesten werd die wel in meerder quabben gedeilt; yder is aan de buitenste zyde rondagtig gebogchelt, maar aan de binnenste geholt, om het herte plaats te schaffen, en dit heeft se doen dwalen, welke de Longen plegen in twe'en te deelen. Door het middelschot werdse agter aan de wervelbeenderen gehegt, en van voren aan het Borst-been: nog is sy vast aan de Logt-pyp die in de selve nederdaalt en sig in yder quabbe verdeelt; voorts mede aan des Longs Slag-ader en ader.

Meest. Waar uit bestaat de Long, is zy geen vlees?

Leerl. Zy is geen vlees, maar een t'samen hang van vliesjes en vliesige blaasjen, buiten de vaten: sijnde aan alle kanten uitgebreid, op een verscheide wyse boekig en kantig, hebbende soodanigen aan een hegtinge, dat uit de lugt buis in haar, en so om en weder openingin malkanderen sijn, en eindigen ten langen lesten in het vlies dat de longen van buiten bekleed, en dit zyn de blaasjes ofte celletjes die van des longs *S*lag-ader en ader soo omwonden werden, als gesegt is.

Voorts bestaat de Long uit menigte druifgewyse lobbetjes, Long druiven niet onaardig na hare gelykenisse en groote genoemt; dese werden met haar eigen vlies bekleet, en aan de einden van yder takjen des logt-

pyp

pyps gehegt, werdende met de gemeene vaten omringt; der selver figuur nu veranderd eenigsins, na datse dus ofte soo geplaats sijn, gedrukt sijn, ofte tusschen ruimten hebben. Door de tusschen ruimten, werden zy van malkanderen onderkent; welke tusschen ruimten vervult zyn met een groote menigte vliesjes die op een verscheide order van het eene lobbetjen tot het andere loopen, zynde mede met de bloedvaten van verscheide soort omringt.

Meest. Wat vaten loopen, behalven de Slagader en ader door de Long?

Leerl. Behalven de Zenuwen en watervaten, breid de Logt pyp zyn takken daar door.

Meest. Legt die ons uit.

Leerl. Zy bestaat uit verscheide soorten van krakebeenen. De *Logt-pyp* ofte *Logt pomper* is een lange pyp, aan malkanderen door menigte krakebeenen en vliesen te samen gestelt. Heeft haar oorsprong uit het benedenste der keel, en gaat dan langs het voorste deel des Slokdarms nederwaarts tot in de substantie der Longe, sig voor eerst in twee voorname takken verdeilende, en daar na in veel kleindere die allenxkens tot in de voorgemelde lobbetjes ofte druifjes eindigen.

Meest. Waar uit bestaat het opperste en het onderste gedeelte der Logt-buis?

Leerl. Het opperste bestaat uit *vyf krakebeenen* en is in't algemeen het *strottenhooft* genaamt, welkers *eerste* is de *schildgelyke*, deese legt na voren toe, van binnen holagtig, dog meerder in de mannen, want die van buiten meer uitgebult is, en daarom den *Adams appel* genoemt, als of die daar was blyven steken, maar de uitbultinge komt eigentlyk van eenige klieren van daan. De *tweede* werd de *turkse ring*, om hare figuur, alsoo gesegt, en dese is van agteren veel breeder dan van voren. De *derde* en *vierde* sijn de *tuit-krakebenen*, anders

ders *spleetmakende*, latende een spleet open, tussen welkewat invallende, men segt in de *verkeerde keel* te sijn, en gelyken wel na de tuit eens kans, ofte watervats. Eindelyk dan is de *vyfde* die men de *Strot-lap* noemt, waar door de gorgel geopent en toegesloten werd, puttende de logt uit en in; vorders doen dese krakebeenen veel tot de stem, of om die grof, fijn &c. te maken.

Meest. Wat volgt hier nu aan?

Leerl. De *Gorgel-pyp*, welke tot in de Longen nederloopt, en bestaat uit halve ringen, die van agteren in een breede band komen te eindigen: want soo sy geheel rond waren, souden sy de Slok-darm te veel drukken, en by gevolg konden de spysen niet naar om lage doen gaan. Maar in de long eerst met twee groote rakken ingaande, werden alle dese halve ringen geheel rond, alsoo zy daar niets verhinderen konden, en dat geschied tot haar alder-uiterste einden toe, daar de druifgewyse lobbetjes aanhangen.

Meest. Uit wat rokken bestaat die?

Leerl. Uit Ring-wyse krakebeenen sijnde alle evenwydig van een geplaats, welkers ruimten door het binnenste vlies vervult werd, en gelyk als met een bant aan een verbonden; het agterste gedeelte deser halve ringen, 't welk op de slok-darm legt, werd vliesagtig, en houd alle de ringen in goede ordre. Dese rok is van binnen altyd met een glibberige stoffe bekleed, op dat de logt dat vlies niet soude beledigen. Maar behalven dit binnenste is 'er nog een ander buiten op, dog dunder, bekleedende de geheele logt-pyp, zynde niet alleen tot vastigheid deser ringen gemaakt, maar de logt-pyp werd daar door aan de naburige Plaatsen vast gehegt, sijnde vol senuwtjes en senuw-draadjes, daar benevens veele Spier-vesels, sy heeft mede tweederlei order van vesels, gelyk de slag-aders en darmen hebben, regte en ronde; hier door werden de krake-beenen geduirig verwyd

wyd en toegetrokken. Voorts heeft dese spieragtige rok nog eene die uit kleine kliertjes bestaat, en een andere welke uit een weefsel van Bloed-vaatjes gemaakt is.

Meest. Hoe verdeelt sig dese logt pyp in de Longen, en wat figuur krygen de ringen.

Leerl. In de Longe komende, verdeelt hy sig eerst in twe grote takken, waar van yder deel der Longe eene krygt, die sig dan allenxkens in kleinder en kleindere takjes verdeelt, en so eindelyk sig tot in de voornoemde Druif-lobbetjes eindigt.

Hare ringen sijn rond, en voorts van maaksel en beweginge als de half-ronde.

Meest. Heeft de Long *Watervaten*?

Leerl. Ja daar loopen een menigte over het buytenste Vlies der Longen heen, die met malkanderen verscheide inmondinge hebben, welke door tusschen komste, van een kliertjen ofte twe in de gyl-buys lopen. Sy komen uit de Long van een menigte kleine kliertjes, welke voor het oog als onsigtbaaar schijnen, maar werden in sekere Long-siekten genoegsaam kenbaar.

Meest. Heeft de longepyp of logtpyp geen *zenuwen*?

Leerl. Ja, van het agtste paar, doorborende het schildgewyse krakebeen door, als mede van de weder om loopende zenuw: hier van werden veele in de Logt-pyp geplant, en eenige in de substantie der longen selfs.

Meest. Heeft de Long geen *vlies*?

Leerl. Sy schynt een dubbelt vlies te hebben, in welke alle de voorschreve lobbetjes gesloten leggen; zynde het buitenste seer dun, en als een weefsel van senuwdraden. Maar de binnenste is wat ruwer en dikker, schynende meest uit blaasjes en eindekens der vaten te bestaan.

Meest. Wat doet de long en de logt-pyp?

Leerl. Sy bevorderen (nevens de Spieren des Rugs,

den

Borsts, Onderbuiks en voornamelyk het middelrift) den *adem*, halende geduurig de logt uit en in gelyk een blaasbalg; daar beneven heeft men daar de *stemme* door in 't spreken, singen, huilen, roepen &c. voorts werd het *bloed* door eenige fijne deeltjes des logts *ontstoken*, verwarmt, dun en vloeybaar gemaakt; derhalven is sy de Fonteyn des Levens. Ook geeftse ragchels, etter &c. op.

XI. CAPITTEL.

Van de Herssenen, rugge-merg, en der selver vliesen.

Meest. WAt soud gy nu in't vervolg verhandelen?

Leerl. De *Herssenen*, sijnde naast de longen en het herte mede een der voornaamste deelen daar ons leven en beweginge van afhangt. Want gelyk het Herte en Longen sig niet konnen bewegen ten sy daar herssensappen na toe straalen, alsoo konnen de herssenen die mede niet verschaffen, ten sy darse bloed ontfangen: by gevolg hangt het een van het andere.

Meest. De pan geopent zynde, wat vertoont sig dan?

Leerl. Het *dikke* en *dunne Herssen-vlies*, in welk alle de voor en agterherssenen geplaats sijn.

Meest. Wat is het dikke *herssenvlies*?

Leerl. Dit noemen sy *Dura Mater*, en ook *Durá Meninx* is een dik vlies, rontom aan de pan vast, met vele Slag-adertjes doorweven en seer gevoelig, waar in, seg ik, het geheele herssen-gestel besloten is; aan de binnenste zyde is het veel gladder, alsoo men het met kragt van de herssenpan moet afbreken, besonderlyk onder de

herſenen, en daar de naden ſijn, ſijnde van binnen door de bloedvaten op verſcheide plaatſen aan het ondergelege herſenvlies vaſt gehegt: is mede in het zeef-been en haanekam boven de neus, ſeer vaſt ingewortelt. Het is mede met de na buiten loopende ſenuwen verknogt, ja omkleed de ſelve, en beſluitſe als in een koker, gaande met haar na buyten tot d'ingewanden. De herſenen werden ook daar door in twee gelyke deelen geſcheiden, door een verdubbeling, de gedaante van een zeiſem hebbende, hebbende ſijn begin aan de hanekam, en gaat dan ſoo na agteren toe, eindigende in de *Pers van Herophilus*. Aldaar breid ſig dat vlies uit, en ſcheid niet alleen de voor- en agterherſenen van malkanderen, maar houd d'agterherſſenen ſelfs in een goede poſtuur, op dat de voorherſenen, die agter leggen niet te ſeer ſouden drukken. Dan breid het ſig uit om d'agterherſenen, en gaat te gelyk met het rugge merg tot in de koker van de wervelbeenen toe na buiten.

Meeſt. Niet tegenſtaande van de *ſinus* ofte *boeſembollen* der herſenen yets geſproken is, ſoo verklaart ons die nu wat nader.

Leerl. Men telt'er gemeenlyk *vier*, ſijnde niet anders dan takken van de ſtrot- en nek aders, loopende tuſſchen de verdubbelinge van dit dikke herſenvlies door om het bloed uit de herſenen t'ontfangen, en weder te rug te brengen. De *twee eerſte* klimmen door de ſtrot en nek-ader, (die ſig vereenigen) door twe gaten van het agterhoofts been, aan de zyde langs de winkel-naad (*lambdoides* geſegt) na boven toe, tot tuſſchen de voor- en agter-herſenen, alwaar ſy ſig vereenigen, en een *derden* na boven toe langs de Pyl-naad, tot aan de hane-kam toe uitſchieten, welke door het opperſte gedeelte der Zeiſem heenen loopt, welke van beide de halve herſenen door een groote menigte kleine aderbuiſjes het bloed ontfangt, en tot in de twee eerſte brengt: en deſe derde

is

wel de langste van allen. De vierde voegt sig tussen de
erſenen in, binnen het onder-deel, krygt alle sijn
kjes uit de *Plexus Choroides*, ofte *net-wys gevlogten vlegg*, welke tot eenen buis verandert sijnde, al het
oed in d' eerste en tweede voert. De plaats nu daar de
vier bloed-vaten by een komen, is de *Pers van Herophilus* wel eer genoemt; welk bloed daar gebragt sijn
, door d' eerste en tweede door de Krop- en Nek-aders
het herte te rug gevoert werd. Somtyds telt m'er
eer *een onder de zikkel*, die in de vierde sig uitloost, en
g *twee zydelykse*, niet verre van d' eerste en tweede
gelegen, lopende door het dikke herſenvlies, 't welk
voor en agterherſenen van een scheid, tot in de twe
rste. In dese bloed-vaaten heeft men gelyk als eenige
lletjes ofte oneffenheden, gemaakt als eenige klap
iesjes, om de snelle nederstorting des bloeds te ver-
nderen; sy hebben in haar mede gelyk als in het her
eenige beweegvesels, om het bloed, te vervoeren.
Meest. Wat is het *gebruik* deses dikken Herſen-vlies?
Leerl. Niet alleen de herſenen en het ruggemerg, door
n soort van vringingen te ontfangen en uit te perſen,
aar ook als een koker te bekleden, of om dat de zelve
oor de naden gaande, 't buitenste been-vlies souden ma-
n: maar gelyk alle vlieſen soorten van peſen sijn, heb-
nde fijne, en byna onsigtbare spier vesels, zynde tot
t open en toetrekken bequaam, derhalven is't te gelo-
n, dat se een geduirige beweginge en vringinge ma-
n, soo om het bloed t' ontfangen, als om het uit te
oſen, en voornamelyk om de herſen sappen tot in de
nuwen voort te stooten: waar toe het aan de Panne
t is, en overal tusschen de voornaamste groeven
r herſenen vast, om de beweginge des te grooter te
aken: en het hangen der beide herſenen gemakkelyker
doen sijn, op dat se door het minste schudden, niet
ogten verbreken.

Meest. Is 'er vereeninge tussen de *sinus* der hersenen, en die des ruggen-graats?

Leerl. Ja. Want als dit dikke vlies uit het agterhoofds gat nederdaalt na het rugge-merg, loopen mede de *sinus* buiten de hersenen, want d' eerste en tweede daalt door de agterhoofds gaten tot in de kropaders, alwaar aan yder zyde een boesem ofte in-ham in yder gat is (om het bloed niet te snel naar om laag te laten lopen.) dan soo werd van de binnenste syde van yder inham een tak deser beide *sinus* uitgeschoten, die yder met malkanderen vereenigen, door verscheide ronde inmondigen, welke gelyk als kettings-gewys aan een geschaakelt zyn. De bovenste maakt een half ei-rond, maar d'andere een-en twintig, zyn, tot het Heilig-been toe nederdalende, by na rond, welke door verscheide takjes haar bloed van tusschen de wervelbeenen in de aders overbrengen.

Meest. Wat is het *dunne hersen-vlies*?

Leerl. Dit is een vlies onder het vorige gelegen, onmiddelyk de hersenen omvattende, met de hersenen soo nauw vereenigt, datse daar beswaarlyk is af te scheiden, sig vervoegende in alle groeven en inboeseminge die buiten om de hersenen syn, door welke groeven d hersenen van de arteriale bloed vaatjes beter werde bedient.

Meest. Hoe soud gy best de hersenen ontleden?

Leerl. Het dunne hersen-vlies afgescheiden zynde, s ligt men de hersenen van voren al sagjes op, soo doe sig de *Mamwyse uitsteeksel*, met welke de *reuk-senuwe* vervoegt zyn, eerst op: die yder hol zyn, waar u dikwijls een waterige stoffe loopt, wanneer sy doorge sneden werden, dese komen in de holligheden der he senen sig te openen, het welk het stylet, en het blase bevestigd. Dese afgesneden sijnde, vindmen aan yd sijde een *slag-adertjen*, welke na de hane-kam looper komende van de Hals-slagaders. Hier na volgt de ve

eenigin

niging der *geſigt-zenuwen* welke van malkanderen
neidende, yder door een gat na d' oogen lopen, wel-
rs pligt is de ziel d' uiterlyke voorwerpen, voor ſoo
el het ligt belangt, te vertoonen. Deſe afgeſneden
nde, volgt de *tregter*, een vlies dat tregters gewyſe ge-
aakt is, ontfangende uit des herſens holligheden een
lder vogt, 't welk in de ſlymklier, die in de Turkſe zaal
e daar onder gelegen is, uitgelooſt werd. Aan yder
de klimmen dan de *hals-ſlagaders* opwaarts, die ſig
agteren en na vooren toe verdeilen. De herſenen wat
erder opligtende, ſiet men het *derde paar zenuwen*, die
ſpieren der oogen doen bewegen. Waar na de *lydende*
e *vierde paar* volgt, die van des bils uitſteekſels on-
nt komen, en ſoo na d' oogſenuwen toeloopen. Nu
de zyden van het ringwys uitſteekſel koomt het *vyfde*
ar, welke dik is: deeſe loopen na de mond,
erhemelte, aangeſigt, neus, oogen &c. zynde de
ak ſenuw. Dan ſiet men van onderen het *ſesde paar*,
vrees zenuwen, deſe werden in de ſpieren des oogs
voert. Hier op volgt het *zevende paar* ofte *gehoor-ſenu-*
n, hebbende yder twee takken, een *ſagte*, welke
el-regt na het oir toeloopt, en een *harde*, welke ſig
verſcheide ſpieren des aangeſigts uitbreid. Dan ſoo
t men het *verſpreident paar*, nu het *agſte* genoemt,
eertyds het ſesde dog qualyk, deſe beſtaan yder uit
geheel bondelken van zenuwen, welke by haar van
uiterſte des langen, ofte liever ruggenmergs, ver-
gt werd, welke door de gaten der *ſinus* na het hert,
ng, Maag &c. loopen. Het *negende paar* zyn nu de
bewegende zenuwen, welke mede uit een t' ſamen-
ſpelinge van verſcheide zenuwen beſtaat, die buiten
herſenpan ſig by het verſpreident paar voegen, en
n na de ſpieren der tong. Het laatſte en *tiende paar*
uit de herſenen voort komt, bewegen de ſpieren van
hek, beſtaande meede uit verſcheide koppeltjes ſe-

nuwen, en loopen soo na het begin des ruggen-mergs door de wervelbeenen na de nek toe.

Meest. Wat staat nu verder te doen?

Leerl. Na desen neemt men het geheele gestel der hersenen uit de pan, toonende nog eens aan't onderste der hersenen den oorsprong der senuwen, als mede de plaatsen, daar sy uit de hersenen gaan. Men keert dan de hersenen om, leggende die met haar bovenste sijde boven, in een mensch is die rondagtig van figuur, beset met verscheide groeven en inboesemingen, die niet onaardig de gedaante van darmwijsige omkrullingen vertoonen. Dan vertoont men de voor-en agter-hersenen, en van onderen der selver aan eenhang door het lange merg, alwaar men mede de vereenigingen der slagader, en der selver takwyse verspreidingen, die tot in de hersenen indringen, beschout.

Meest. Toont my eens de *holligheden* ofte *Ventriculy*?

Leerl. Soo men d' agterste rand der voorhersen, alwaar deselve met de agter-hersenen en het lange merg is vast gehegt, van sijn vliesen werd los gemaakt, soo bevind men dat het eene met het andere niet is vast vereenigt, ten sy alleen door de vliesen: want soo wanneer d' agterste eeven der voorhersenen voorwaarts werd overgeligt, siet men de schenkelen van het lange merg geheel blood, en t' eenemaal van de hersenen gescheiden, ten zy op die plaatsen, alwaarse met de voorhersenen vast hangen. De rand dan nu van de voorhersenen voor over gebeurt sijnde, vertoonen sig *drie holligheden*, ofte *Ventriculi*, sijnde aldus door het vouwen der hersenen gemaakt.

Meest. Uit wat substantie bestaan de Hersenen?

Leerl. Uit een *grauwe* de *bastagtige* gesegt, sijnde de buitenste, en een *witte weeragtige* ofte *mergagtige* die de binnenste uit maakt, welke harder is als de gra-

we. De twee halve bollen, dus door de zeisem verdeilt zynde, ruſten met haar grauwe ſubſtantie op de witte, die de geheele witte ſubſtantie bekleed en verwelft, ſijnde als een voet ofte ſteunſel.

Meeſt. Welk is het *welfſel* ofte *Fornix*?

Leerl. Aan het voorſte van des herſens halve bollen, is deſe mergagtige ſtoffe veel dikker en harder, als elders van de ſchenkelen des langenmergs; gelyk als van ſijn begin werd de mergagtige ſubſtantie, die de herſenen omkleed, na agteren toe uytgebreid, werdende dan allenxkens dunder: dan ſoo werd de buitenſte rand van dit uytgebreide merg enger toegetrokken, en werd onder aan de ſtam van het Lange-merg door vlieſen en vaten vaſtgemaakt. En om een nauwer verbinteniſſe te maken is 'er een mergagtig uytſteekſel van het voorſte gedeelte des weeragtigen lighaams, ontrent ſijn punten herkomſtig, die over de herſen ſpleet legt, en des ſelfs rand genaakt; met welke ſy, gelyk als met omgebogen armen aan beide ſijden, vereenigt: die de ſtam van het lange-merg omhelſen, waar door de rand der Herſenen met de ſelve vereendt werd. Dit mergagtig uytſteekſel dan noemt men het *welfzel* ofte *Fornix*, hebbende in ſijn opkomſt twee witte en mergagtige wortelen, die beide uyt het weerige lighaam komen, welke ſig by de punten, daar de voorherſenen aan vaſt ſijn, by een vervoegen, en tot in het welffel gaan, gelyk als een breed uytſteekſel om de herſen kamer t' onder ſteunen. Onder deeſe dubbelde wortel van het welffel, werd overdweirs een mergagtige ſtam van de ſelfde groote geplaatſt, waar door gelyk als met een Brug tuſſchen de *wikwyſe uitſteekſels*, *Lentiformes* geſegt, en de geſtreepte lighamen is.

Meeſt. Welk is het *doorſchynige ſchot* ofte *Septum Pellucidum*?

Leerl. Uit het middelſte opper-vlak van 't welfzel

werd een dun en doorschynig schot opgeheven, 't welk aan de soldering van het weeragtige lighaam vast is: waar uit komt, dat, wanneer het driesydige welfzel, de kamer, die door het samen-vouwen der Hersenen gemaakt is, de holligheyt in drie ventriculen deilt.

Meest. Vertoont my het binnenste gestel der Hersenen wat nader.

Leerl. Dan soo maakt men de rand, die met het lange merg vast was, soo veel het mogelyk is, aan alle kanten los, welke men opligt, de hersenen rontom wat besnoeyt, het welfzel aan sijn wortel doorsnyd, dat men te gelyk met de Hersenen voor-overligt, dan soo kan men de Hersenen bescheidentlyk ontvouwen, en uytrollen, dan vertoont men de geheele oppervlakte van het weerige lighaam, *Corpus Callosum* gesegt, alwaar men dan, behalven des selfs mergagtige en blinkende substantie, een menigte linien siet, die yder evenwijdig van malkanderen leggen, en het hersenscheidzel met regte hoeken doorsnyden. Dan soo snyd men de hersenen van de Punten des langen-mergs af, snydendende ontrent de wik-wyse uitsteeksels, die, so men op de oude wijse snyd, in de twee voorste *Ventriculi* gevonden werden: dese uytsteeksels zyn d' opperste punten van de schenkels des langen-mergs, aan welke het weeragtige lighaam onmiddelyk vast is. De Hersenen dan op soo een wyse gesneden werdende, dat d' uytsteekzels, die d' uytstekende punten van de schenkels des langen mergs zyn, blood gelaten werden, snyd men die in 't midden door overlangs (namelyk in 't mergagtig deel, alwaar de selve met het weeragtig lighaam vervoegt is) so sal des selfs innelyke gestalte streepagtig sijn.

Meest. Wat sijn *gestreepte lighamen*?

Leerl. Dit sijn de punten ofte uitsteeksels des langen mergs, welke men in de voorste *Ventriculi* siet. Des

selfs

zelfs hoofden, die vry ruim en stomp zyn, neigen sig tot malkanderen, en sijn byna aan een vervoegt. Uit de hoek van hare buiginge, komt het welfzel met twee wortelen opwaarts, en seker dwers uitsteeksel schynt dese *gestreepte Lighamen* aan een te voegen: maar de einden deser Lighamen scherper en puntiger werdende, buigen sig na buiten toe, en maken gelyk als twee syden van een scherp gepunte driehoek. Aan de mergagtigheid van het weeragtig lighaam is haar voorste oppervlak een groot gedeelte vereent: Daarom, wanneer dese lighamen midden doorgesneden werden, siet men de blauwagtige en mergagtige strepen loopen.

Meest. Wat sijnde *kamers der gesigt zenuwen*?

Leerl. Als de gestreepte lighamen op houden, volgen tusschen die en het lange merg de *Kamers*, soo genoemt van de gesigt-zenuwen, welke een weinig uitbulten, en 't begin syn daar de gesigt-zenuwen van daar komen die daar na sig vereenigen, en eerse buiten de hersenpan loopen, zig van een scheiden. Dese schenkelen van het lange merg sijn in een mensch alhier van een gescheiden, en maken een holligheid die sig in de tregter opent: maar in de meeste beesten is 'er alleen een spleetjen, die tot in de tregter gaapt, en de schenkelen van het lange merg, sijn alleen van onderen verdeelt, maar de gesicht-kamers werden eenigsins vereenigt, soo dat in de beesten voor en agter dese vereeninge een gat is, die beide na de tregter loopen.

Meest. Zynder in de Hersenen geen uitsteeksels, die men de *Billen* ofte *Nates* en *Ballen* ofte *Testes* noemt?

Leerl. Ja. want na de twee gesigt-kamers volgen noch twee uitbultingen, van elx synder twee aan de zyden van het lange merg geplaatst; welker voorste, die de grootste zyn, men de *Billen* ofte *Nates*, na de gelykeniste, noemt. Hier agter by volgen twee kleinder uytbultingen, sijnde aan de vorige als aangroeisels gehegt, de *Ballen* ofte

Teſtes genoemt: ſy zyn beide rondagtig en door twee uytſteekſels van beide zyden by een komende, aan malkanderen vaſt gehegt. Onder deſe te ſamen voeginge is een holte, die van ſommige voor de *vierde ventriculus* is gehouden, en van andere alleen een doorgang tot de ſelve.

Meeſt. Waar legt de *pyn-appel klier.*

Leerl. Niet verre van deſe uitbultingen, te weeten tuſſchen deſe en de ſpleet die men *Anus* ofte *Aars-gat* noemt, leid de *Pyn-appel-klier*, tuſſchen de billen en de geſigt-kamers ſomtyds door verſcheide veſelen, en ſomtyds met twee mergagtige wortelen, aan ſijn onderſte gedeelte aan het longe-merg vaſt. Onder deeſe uitſteek ſels dan, als geſegt is, is by geval een enge holligheit, waar van d'ouden veel plegen te roemen; van deſe *Ventriculus* ſyn twee gaatjes open, ſijnde d'eene in 't begin, en d'andere in 't eind gelegen, die door een opening haar vogt in de tregter opent: nog is 'er tot de tregter een andere weg, te weten door het eerſte gat, het welke ontrent de wortelen van het welſſel open is, en aldus werden alle d'overvloedige vogten door deſe weg na de tregter tot in de ſlym-klier uitgeloſt.

Meeſt. Wat is *Plexus Choroides* ofte *Net-vlegting*?

Leerl. Dit net is rontom de pyn-appel-klier geſpannen, zynde wonderlyk door een gevlogten, het beſtaat uyt twee ſlagadertjes, die van agteren komen wanneer de ſlag-aders na het ruggemerg toe loopen; hier ſijn tuſſchen beiden enige adertakjes onder gevlogten, welke allenxkens tot in de vierde *Sinus* haar bloed uyt ſtorten. Tuſſchen dit net zyn dikwijls menigte kleine kliertjes. Ook is dit net als met twee vleugels over het lange merg en de geſtreepte lighamen uitgeſtrekt.

Meeſt. Wat noemt gy de *Tregter*?

Leerl. Dit is een dun en doorſchynig vlies, tregters gewijs gemaakt, gehegt onder aan tuſſchen de ſchinke-

len

len van het lange merg agter de t'samenvoeginge der gesigtzenuwen; gemaakt van het dunne hersenvlies, en van binnen eenigsins met een mergagtige substantie bekleer; voorts eindigt sy in de slym-klier, die tussen in de Turkse sadel legt. Agter de tregter leggen in een mensch twee kliertjes, maar in de beesten gemeenlyk een, dog groter.

Meest. Doet ons een verhaal van de *agterherssenen*?

Leerl. Onder d'Uitbultingen die men de billen en ballen noemt, komen de *agterherssenen* ofte *cerebellum*, rondagtig van figuur en met kronkelingen en omdraaijingen voorsien, sijnde van het dunne herser-vleis omkleed, waar door de Bloed-vaatjes tot binnen in gevoert werden, dese om draeijingen syn als eenige vouwen op een sekere order geplaatst, alsoo de buitenste als ronde schyven op malkanderen geplaatst, evenwijdig leggen, en d'agterherssenen t' eenemaal omringen.

Meest. Welk is het *wormwijs uitsteekzel*?

Leerl. Het voorste en het agterste gedeelte der agterherssenen eindigen in een *wormwijs uitsteeksel*, en aldaar sijn die cirkels als in een dubbele pool, seer kort, en gaan na boven toe als na de middel-lyn, en werden als linien van eene evenwydigheyt, op een kloot, allenxkens verwydert. Dese cirkels sijn van buyten bastagtig, en van binnen mergagtig, gelyk mede de herssenen en de agterherssenen sijn.

Meest. Gy spreekt van een *Bastagtige substantie* en van een *mergagtige*, wat sijn die?

Leerl. De *buitenste* ofte *Bastagtige substantie* bestaat uit een versamelinge van kleine kliertjes, in welke de meeste slag-adertjes sich inboesemen, en haar vogt daar in afleggen, dat men *Herssen-vogten* ofte *Dierige geesten* noemt. Dese substantie is grauw, alsoo de selve meer bloedvaten ontfangt, als de witte ofte mergagtige. Voorts gaan van dese grauwe kliertjes duysende van fijne fibren, ofte buisjes, welke de witte mergagtige sub-

stan-

ſtantie uit maaken, waar door al het vogt, dat in de grauwe kliertjes geſcheiden is, na het lange-merg en ſoo voorts in de zenuwen te voeren. Waar door alle de bewegingen afhangen.

Meeſt. Syn daar geen *Water-vaten* in de Herſenen?

Leerl. Deſe ſijn niet wel te loocheren, egter ſoo heel ſigtbaar niet, volgens 't getuygeniſſe van de *Heer Antoni Nuck Anatomiæ Prof. &c.* Tot Leiden. Soo dat het tot nog toe in twijffel is.

Meeſt. Waarom zyn in meeſt alle dieren voor en agterherſenen?

Leerl. Tot onderſcheid der bedieningen. Want het ſchynt dat de voorherſenen meeſt de zenuwen voorſien welke tot de ſintuygen behooren, en onder onſe wille ſtaan: maar dat d' agterherſenen ſappen zouden verſchaffen, die in die ſenuwen loopen welke onder onſe wille geheelelyk niet ſtaan: als de beweginge des herts en ingewanden, de vringingen der vaten, ademen &c. welke alle ſonder onſe wille konnen geſchieden.

Meeſt. Legt ons nu het maakſel van het *ruggemerg* uit,

Leerl. Na het lange-merg volgt het *ruggemerg* ofte *Medulla Spinalis*, gaande buiten de herſenen door het agterhoofts gat, door alle de gaten van de wervel-benen tot het heilig-been toe, waar uyt aan yder zyde dertig paar zenuwen lopen, die na de ſpieren der armen, benen borſt en buik lopen, is van boven tot beneden in twee delen verdeelt, dat is in een regter en in een linker gedeelte, welkers buitenſte ſtoffe wit en mergagtig is, maar de binnenſte grauw, verkeert als in de herſenen. Deſe verdeilinge geſchied door tuſſchen komſte van het dunne herſenvlies: boven op deeſe ſpleet loop een ſlag-ader van boven nederwaarts. Deſe ſcheidinge geſchied tot aan de grauwe ſubſtantie toe, en ſchynt gemaakt te ſijn op dat de Bloedvaten tot binnen deſe grauwe ſubſtantie ingang ſouden hebben. Voorts is de witte ſenuw dradige

ſub-

ſubſtantie buitenwaars gelegen, op dat de ſenuwen daar uit des te vaardiger ſouden voortkomen. Dit rugge merg werd mede bekleed met een dik en dun vlies, het welk het ſelfde is, als dat van de herſenen, en gaan ook te gelyk met de zenuwen na buiten toe, waar uit meede borſts en onderbuiks vliesen uit voorgebragt werden.

XII. CAPITTEL.

Van de Zenuwen des gantſchen lighaams.

Meeſt. HOe verdeelt gy de *zenuwen*?

Leerl. In tien paar die *uit het hoofd* onbemiddelt *voort-komen*, en in *dertig paren* van yder zyde des *ruggemergs*. Die uit het hooid voortkomen, ſijn mede al *ſagte*, gelyk als de reuk-ſenuwen, geſigt-zenuwen, gehoor-zenuwen, en in harde, gelyk alle d'andere ſijn. Alle die verre loopen zyn hard maar d'andere ſagt.

Meeſt. Wat zyn zenuwen?

Leerl. Niet anders dan een vergaderinge van veele ſijne holle draadjes, uit het merg der voor en agterherſenen, als mede uyt het rugge-merg voortkomende.

Meeſt. Waar mede werden zy ontkleed?

Leerl. Alle met de dikke en dunne herſen-vlieſen, in welke de zenuwen als in een koker beſloten ſijn.

Meeſt. Wat ſyn de *reuk-zenuwen*?

Leerl. Deſe ſyn in 't voor op ligten der voorherſenen d'eerſte, komende uit de ſchenkelen van het lange merg voort, van tuſſchen de geſtreepte lighamen en de geſigt kamers, en eindigen met verſcheide takjes in het feef been: hebbende een holligheid uit welke eenig doorſchynig vogt, doorgeſneden ſynde, loopt, en komen van de voorſte: of zy nu dit vogt in de Ventriculen bren-

brengen, ofte in de neus-kliertjes uitloſen, is twyfelagtig. Zy ſijn ſagt en wit: haar voorſte deelen werden de *mammyſe uitſteekſels* genoemt.

Meeſt. Wat ſijn nu de *geſigt zenuwen*?

Leerl. Deſe komen uit de geſigt-kamers, die na voren met een bogt gaan, en dan met malkanderen vereenigen, die weder haaſt van een ſcheiden, en na het agterſte der oogbollen gaan: ſy ſijn gemaakt als uit een bosjen zenuw-vlieſen, en werd om de menigvuldige bewegingen van het derde paar omringt.

Meeſt. Wat ſegt gy van het *derde paar*?

Leerl. Deſe doen d' oogen bewegen, en komen uit de *baſis* ofte pedeſtal des mergs ſtams agter de tregter, en gaan van daar na voren neven de geſigt zenuwen met d' andere zenuwen die na d' oogen gaan, verdeilende ſig in verſcheide takken, die na de oogſpieren gaan. Deſe doen d' oogen verſcheidenlyk bewegen, ſoo om met of ſonder ons weten d' oogen verſcheidentlyk te draeyen, als om d' oogen na de verſcheide herts-togten te doen figureren, waar toe mede de vierde, vyfde en ſesde yets toe doen. Yder tak der derde, werd in een menſch gemeenlyk in vier takkjes gedeilt: welker drie na de regte opheffende, aanhalende en nederdrukkende oogſpieren gaan. Dog d' ander wat verder loopende, wortelt in't midden van de ſpier, die het oog na de binnenhoek nederwaarts ſchuins omdraeit. Daar nu deſe zenuw in vier takken geſpleten werd, maakt ſy een kleine netagtige vlegtinge uit welke verſcheide draadjes na de wortel van de geſigt-zenuw gaan die deſelve na gelegentheid van de verſcheide voorwerpen verwyderen ofte verengen, waar van ook eenige na het Hoorn-vlies toe loopen.

Meeſt. Welk is het *vierde paar*?

Leerl. Deſe noemt men de *lydende*; deſe nemen haar begin agter de billen en ballen, en gaan na voren

toe

toe ſig buigende nevens de ſyde van 't Longe merg, van waar ſy ſig onder het dikke Herſen-vlies verbergen; van der welke ſy een weinig voortlopen, en doorboren het ſelfde gat met d' oog-zenuwen, en dat ſonder eenige gemeenſchap met d' oog-ſenuwen te hebben, en wortelen ſig in de katrol-ſpier.

Meeſt. Wat ſegt gy nu van het *vyfde paar*?

Leerl. Deſe gaat niet tot een deel alleen, maar heeft een ruimer veld, en loopt tot in d' oogen, neus-gaten, verhemelte des monds en andere deelen des aangeſigts, als mede tot d' ingewanden der borſt, en by na tot alle d' ingewanden. Sy ſijn herkomſtig uit de zyde des ring-agtigen uitſteekſel der agterherſenen, met een breede en wyde ſtam, beſtaande uit verſcheide veſelen, waar van d' eene ſagter en d' andere harder zyn, zynde in haar oorſprong een bundel van verſcheide zenuwtjes, die in verſcheide deelen gevoert werden, welke een gemeenſchap met malkanderen maken. D'eerſte tak gaat regt na beneden, en door een beſonder gat uit de herſen pan nederwaarts, loopende na 't onderſte kake-been met verſcheide takjes in de ſlaap-ſpieren, aangeſigt en mond, ook eenige na de lippen, tandvlies, tanden, tagchen, amandelen, verhemelte des monds, en tong, waar door de beweginge, lagchen, kauwen, en verſcheide veranderingen des aangeſigts geſchieden. De bovenſte nu en grootſte tak loopt onder het dikke herſen-vlies, aande ſijden van de Turkſe zadel wat regt, en ontrent de ſlym-klier geeft ſe eenige takjes aan het wonder net, dan vereenigt ſy ſig met het ſesde paar, waar uit eerſt de wortel ofte ſtam der tuſſchen-ribbige voortkomt. Even na de wederom buigende takjes, die de wortel van de tuſſchen-ribbige zenuwen maken, verdeelt ſy ſig in twe andere voorname takjes: gaande de bovenſte na d' oog-ballen, die wederom twee takjes uitſent, een na de ſijde van 't been die de binnenſte ooghoek

houd,

houd, en verdeilt sig weder in twee takjes; maar d' ander het been doorboorende, gaat neevens het mamwyse uytsteekfels na de neusgaten, waar door met de neus en andere deelen gemeenschap veroorsaakt werd: d' andere tak deser verdeilinge gaat in de spieren, daar de beesten mede oog-blikken. De tweede oogtak werd in vier ofte vyf takjes verdeilt, loopende alle boven d' oogspieren, na des selfs kliertjes en oogschelen, en sommige in 't voorbygaan in het hoorn-vlies, en druifbesienvlies, als mede eenige na de oogklieren. Nog buigt'er sig een tak opwaarts nevens de hoofden van de spieren, die door een eigen gat van d'oog-kas in de neus gaten loopt. De tweede ofte groote tak van de tweede verdeelinge, nevens d' oog-ballen gaande, scheid weder in twee takken, welkers onderste sig neerwaarts buigt, loopende met verscheide takjes na het verhemelte en het opperste der tachen. Maar de bovenste, loopt buiten 't oogrond, en maakt een eigen gat in 't opperste kakebeen, die met de Bloed-vaten te gelyk uitloopt, en de selve omringt, en buiten 't been komende, gaan sy in de spieren der kaken, lippen, neus, en de wortels van de tanden. Door dese zenuwen komen allerlei herts togten, als schaamroot, kussen, vrindelyk sien, toorn, droefheid &c.

Meest. Doet ons nu een verhaal van het *seste paar.*

Leerl. Dit komt uit het onderste steunsel van de ringagtige uit bulting, en onder het dikke hersenvleis duikende, gaat door 't selve gat met het derde en vierde paar uit de pan, loopende met een enkele tak in het oogrond, sig onderwylen by de sadel met de tweede ofte groote tak des vyfden paars inmondende, van waar sy een ofte twee takjes ombuigt, die met de wederom gaande takken van 't vyfde paar vereenigen, en 't begin van de tussen-ribbige zenuwen maken: deze zenuw dan voorwaars loopende, werd ontrent d' oogbollen in twe takken verdeelt, waar van d' een in des oogs wegtrek-

kende

kende spier gaat, in de buitenste hoek gelegen; en d' ander in verscheide veselen verdeilt sijnde loopt na de sevende oogspier, die de beesten eigen is: zy schynen mede tot eenige hertstogten gemaakt te syn.

Meest. Wat segt gy nu van het *sevende paar*?

Leerl. Dit noemt men de *gehoorzenuw*, beginnende met een sagt en een hard uitsteeksel; synde, myns bedunkens, twee onderscheidentlyke senuwen. De sagte komt in een menseh van de beneedenste syden van 't ringagtig uitsteeksel; maar in de beesten uit het midden van het kleine ringwys uitsteeksel. In sommige lighamen siet men, dat dese *sagte senuw*, wanneer haar oorsprong wat lager is, een weinig schynt op te klimmen, eerse uit de mergagtige stam voortkomt. Maar de andere *harde zenuwen*, wat hooger haar oorsprong hebbende, (te weten van de witte mergagtige linie, die onder de *vierde ventriculus* is) een weinig nederdaalt en ontrent d' ontmoetinge van d' andere opkomt. Sy loopt in een hol van 't steenbeen, gaande in de spelonk, die gemaakt is om de klank t' ontfangen, en aan dees syde het slekbeen en trommelvlies is; dese verbreidsig daar uyt in een dun vlies, met welke dat hol bekleed is. D'andere harde tak begeeft sig buiten het steen-been door een eigen gat, nevens het gehoor gat, alwaar sy terstond een scheut van het verspreident paar krygt, en na dese vereeniging verdeelt sig in twee takken, welkers eerste na de tong en tongbeens spieren loopen; d'andere het oorgat omringende, en sig naar om hoog buigende; werd in drie scheuten gesplitst; welke eerste met de vorige zenuw van d' eerste deiling over een komende, loopt met verscheide takjes in de lippen, mond, aangesigt en neusspieren: soo dat deese de buitenste spraak deelen, gelyk d' eerste tak, de binnenste beweegt: de tweede tak deser deilinge, gaat na de spieren der oogschelen en voorhooft, en de derde loopt na de oorspieren. Dese

gemeenschap is, om dat so 'er yets gehoort werd, aanstonds oogen, en alle deelen des aangesigts sig te we'er souden stellen.

Meest. Doet ons eens den uitleg van 't *agste paar*?

Leerl. Dese noemt men het verspreident paar, om dat het tot verscheide ingewanden sig uitstrekt, by d' ouden het sesde paar, maar by *Willis* het agtste: sy beginnen ten minsten met twaalf zenuwtjes, als in een bosjen by een gebonden, uit de sijde van 't Lange merg, even agter de gehoorsenuwen: by welke nog een zenuw vervoegt werd, die uit het rugge-merg tusschen de wervelbeenen opklimt, dese het hooft-scheel uitgaande, maken te samen eene stam, dog dese opklimmende vesel, met nog eenige andere laten sig wel een tyd lang in het senuw vlies in rollen, dog daar na afscheidende loopt yder sijns weegs. Als dese opklimmende zenuw uyt de pan gaat loopt hy na de hals en schouder-bladen; vorders is 'er nog een voorname vesel van het agste paar, die met de harde uitsteeksels van 't sevende paar vermengt werd; met nog twee veselen, die, dadelyk haar maagschappye verlatende in de spieren van de keel en nek loopen: maar d' andere veselen blyven by een, en daar sy van de bovenste verlaten werden, ontfangen zy wederom nieuwe in de plaats, namentlyk van de tussen-ribbige. By dezer beider inmondinge werd *d'olyf knoop* gemaakt. Deze knoop ofte vlegt loopt boven op de trunk van 't verspreident paar, alwaar een zenuw ontfant, en een uitlaat. Dese werd van de tusschen-ribige een takjen toegesonden. Het strotten hooft krygt een takjen, dat sig in drie'en deilt, van de voornoemde vlegt, gaande d' eerste na des slok-darms sluirspier, d' andere onder het schildgelyke krakebeen duikende, loopt na des strotten hoofts opperste spieren met verscheide veselen, en na de spier daar des strottenhoofts spleet mede gesloten werd; de derde door het schildgelyke

lyke krakebeen gaande, loopt de punt van de wederom loopende zenuw in 't gemoet en vereenigt sig daar mede. Onder dese senuw-vlegt gaat des selfs stam aan de sijde van de hals-slagader nederwaarts, onderwylen werden eenige takjes in des Slag-aders stam ofte vliesen ingeplant. Dese zenuw ontfangt in't onderste van de ha's een tak uit de naaste senuw-vlegt van de tusschen-ribbige, en schiet aldaar ter plaatse by na wederom na de wederom kerende zenuw een ander tak in de linker zyden uit. Voorts daalt van hier desselfs stam nederwaars, sonder eenige takken uit te schieten tot ontrent d'eerste ofte tweede ribbe; alwaar een ander zenuw vlegt gemaakt sijnde, na het hert en des selfs aanhang gevonden werden, welker worteling in beide sijden niet al evenseens is; want het herte krygt in de linker een takjen of twee in sijn senuw-vlegt, en veele loopen in desselfs vaten en oortjes. De twee andere scheutjes vereenigen sig met een senuw die uit het midden der vlegting des tussen ribbigen stams komt, en na des herts senuw-vlegting gaat: voorts krygt het herte takjen hier mede enige senuw-veselen. Dan buigt sigde wederom lopende zenuw ontrent des oxelslagader, om armende de neder gaande grote slagader.

Meest. Wat is de *wederom keerende zenuw*?

Leerl. Sy is een enkele tak van sijn begin af, vervoegende sig by het verspreident paar waar van in des herts laten eenige takjes loopen. De wederom geboge senuw krijgt in sijn opklimminge een tak uyt de middelste tusschen ribbige senuw-vlegting, en een ander van 't verspreident paar in de linker syde. De logtbuis krygt van de te ruggekeerende zenuw mede eenige takjes. Voorts werd het hert van voren ende van agteren wel voorsien. Onderwijlen krygen de longe meede van't verspreident paar, ende maag werd mede niet misgedeilt.

Meest. Wat sijn de *tusschen ribbige zenuwen.*

Leerl. Dese noemt men alsoo, om dat sy ontrent

het begin der ribben loopen, en uyt elke tusschen ruimte een zenuw uit het rugge merg ontfangen. Sy neemt haar begin van het sesde en sevenpaar, en daalt door alle d' ingewanden nederwaarts tot in de maag, darmen; lever, milt, scheil, nieren &c. Waar van yder deel een ofte meer takken ontfangt.

Meest. Wat is de *middel-rifts zenuw*?

Leerl. Sy komt uit de armzenuwen met twe ofte drie wortelen, en vervoegt sig by het verspreident paar; welke aldus de middel-rifts zenuwen uit maken.

Meest. Segt ons wat het *negendepaar zenuwen* is.

Leerl. Dese werden ontrent haar oorsprong uit verscheide veselen tot een stam gemaakt, en loopt na de tonge, dienende meest om geluid te maken, gelyk de vyfde tot de smaak het sijne doet, hier van krygen het strotten hooft, en de tongbeens spieren eenige takjes.

Meest. Wat is het *tiende paar zenuwen*?

Leerling. Dese schynt binnen het bekkeneel met veele vezelen sijn oorsprong te nemen, maar gaat egter binnen de wervel-beenen nederwaars, en loopt door het eerste ofte tweede wervel-been na buyten toe, hier van krygt de tussen ribbige zenu-wvlegt twee takjes, en loopt allenxkens in de logt-pyps spieren, voorts sig na agteren buigende gaan zy in de agter hoofts spieren:

Meest. Beschrijft de *zenuwen* eens die uit *het rugge merg* voort komen.

Leerl. Deze teltmen gemeenlyk dertig paren, namentlyk zeven uit de wervelbeenen van den hals, en twaalf uit de rug, en d' overige uit de lendenen en heiligbeen. Van de bovenste komen de senuwen welke in d spieren des arms loopen, maar de onderste loopen door de schenkelen na de toonen toe; d' overige nu gaan i de spieren van den hals, nek, borst, rug, onderbuik lendenen &c. Welker pligt is uit het ruggemerg ze nuwsap te brengen, waar door dedeelen mogten bewe

ge

gen en gevoelen. Die hier van yets nader wil weten, leze d'anatomie van T. *Bartholyn* en *S Blankaart*, want men alles zoo nauwkeurig in een Examen kan afdoen.

XIII. CAPITTEL.

Van de Oogen, en des selfs aan-eenhang.

Meest. ALzo d'oogen mede tot het hooft en zenuwen behooren, wat deelen zyn ontrent et oog te verhandelen?

Leerl. Men deeld die af in *uiterlyke*, of in *innerlyke*.)' *uiterlyke* sijn, behalven d'oog-kas, ook d'oogsche-en, wynbrauwen, klieren, vaten, traanbuizen &c.)' *innerlyke* vullen d'oog-kas, gelyk als de spieren, va-en, 't vet; ofte alderbinnenste, sijnde d'oog-vliesen n vogten.

Meest. Wat sijn *oog-schelen*?

Leerl. Dit zyn dekfels waar mede d'oogen open en)egesloten werden. Wy deilense in een bovenste en en onderste, welker bovenste sig het meeste beweegt. e bovenste heeft om sijn twederley, ook twederlei be-eging, een *regte*, komende van ontrent de gesigt zenuw, erd dan met een breed en zeer dunne pees in de rand n't opperste oog-scheel ingeplant, en deze heft het ogscheel op; maar d'andere noemt men de *ringagtige ier*, die men wel voor twee spieren aansiet; koomt ntrent van de groote oog-hoek, en van daar het onder-oog-scheel omringende, en aan d'andere oog-hoek ko-ende, genaakt zy wederom de bovenste oogschel, en ze wederom omcingelende, loopt zyna haar begin, die t oog toesluit met het oog-scheel neder te trekken.

Deze Spieren hebben nog een vleesig vlies, dat hier seer dun is; en van binnen een vlies, komende van het pan-vlies. De randen deser oogschelē sijn gehard met een halve maans-gewyse krakebeen, op dat de sluitinge te beter zoude geschieden, waar toe zy mede met hairtjes bezet sijn, op dat 'er niet ligt yets in d' ogen mogte vallen. D' oogscheelen zyn van binnen ook bekwaam d' oogen altyd te bevogtigen, alzoo het hoorn-vlies altyd nat moet wezen, het welk in de visschen niet behoeft, alzo zy van het water genoeg bevogtigd werden.

Meest. Wat sijn de *wyn-brauwen*?

Leerl. Dit sijn die hairen welke beneden aan het voorhooft boven d' oogen uitwasschen, die d' oogen mede voor in vallende vuiligheyt bevryden; groeyende uyt eenige kliertjes, meest na boven toe groeyende. Deze werden niet lang, maar vallen uit wanneer zy hare behoorlyke groote hebben.

Meest. Wat zegt gy van d'*oog-klieren*?

Leerl. Deze leggen agter d' oog-schelen, welke door haar eigene waterbuisjes, eenig vogt uitsyperen, om d' oogen te bevogtigen, sig binnenwaars in d' oog-schelen openende. Te overvloedig sijnde, loopt zy na de groote ooghoek, en valt in een holte, en loopt door twee gaten als in een buis, en looft haar vogt tot in 't eint van de neus, of zy druipt van tusschen d' oogschelen, en werd dan *Tranen* genoemt. D' oogen zyn als tusschen twee kussentjes gelegen, alsoo sy van de twee klieren van alle kanten omringt werd. De tweede klier werd d' *ongenoemden* geheeten, maar is beter de schreijende gesegt. Dese begind van de kleine ooghoek af, leggende op de rug van 't oog, onder d' opperste oogscheel, is in verscheide lobbertjes gedeilt, waar uit verscheide watervatjes tot in d' oogscheelen loopen, welker vogt door de *Traanpunten* tot in de neusgaten uitgeloft werd.

Meest. Telt ons eens de *Spieren* van het oog.

Leerl.

Leerl. Daar sijn vier regte spieren en twee dwerse; de *regte* sijn de *optrekkende, neerduikkende, aftrekkende* en *nahalende*: maar de dwerse drayen het oog om gelyk een bal na d'uiterlyke of innerlyke oog-hoek. Sy hebben alle haren oorsprong, van het been, ontrent welke de gesigt-senuw uitgelaten werd, en einden in het hoorn-vlies, die de *rok* uitmaken, die men *d' ongenoemde* noemt.

Meest. Is 'er geen *vet* rontom het oog?

Leerl. Het vet vindmen overvloedig tusschen de spieren in, sijnde met verscheide kliertjes en vet-buisjes doorsaait. Dienende om d' oogen behoorlyk in haar kas te houden en niet te veel soude ingevallen sijn.

Meest. Wat is d' *oog-appel*?

Leerl. In een mensch is sy gemeenlyk rond, seer selden langwerpig, haar koleur is swart, bruin, blauw of grauw, volgens de koleur van het regt-wys-uitspansel, want die door alle de vogten en vliesen henen schynt. Voorts sal ik hier na nog het overige seggen deses aangaande.

Meest. Welk sijn d' *oog-rokken*?

Leerl. Daar sijn drie *groote* oog-rokken, die het gehele oog-rond of om vatten, ofte alleen voor een gdeelte; of sy sijn *kleinder*. Die maar het een of 't ander vogt omringt.

Meest. Wat is het *Hoorn-vlies*?

Leerl. Dit is d' eerste der groote rokken, komende te gelyk met de gesigt-zenuw na buiten en omspant als in een bol al wat binnen 't oog vereist werd. Van agteren is sy witagtig, maar van voren doorschynig; van buiten werd sy met het pan-vlies bekleed, en laat van voren een behoorlyke plaats voor den oog-appel open, die het *witte vlies* ofte *aangewassene* genoemt werd, werdende mede netwijs van buiten met pesen der spieren bedekt, welkers naam dan is d' *ongenoemde*.

Meest. Legt ons het *druisbesien vlies* uit.

Leerl. Dit is de tweede der groote, sijnde een uitspanzel van het dunne hersen-vleis, en om datse met veel bloed-vaatjes door-weven is, werd sy het *netgewyse* genoemt, anders het *druifbesien* vlies gezegt: deze is van agteren aan de binnenste zyde met de vorige verknogt, maar laat van voren een opening, om de stralen des ligts daar door t' ontfangen. Van voren is zy ook dikker en gelyk als dubbelt: dese oog-appel trekt sig open en toe, na dat 'er te veel ofte te weinig ligts in d' oogen valt. By d' opening voor de oogappel maakt dit vlies d' *oog-boog* ofte *iris*, en is rontom des selfs rand als een franje van verscheide gekoleurde vezelen t' samen gestelt, welke men *processus ciliares* ofte *oog brauwens uitsteekzels* noemt, en dat om de hairige gelykenisse: daar zy aan de rand van 't hoorn-vlies genaken sijn sy verscheiden van koleuren: maar aan de rand van 't krystalline vogt ofte net vlies, swart. Dewijlse d' oog-appel verwyderen en toesluyten moet, is het wel te gelooven dat 'er eenige spierveseltjes by sijn.

Meest. Wat noemt gy het vlies *Retina*, ofte *net-vlies* gesegt?

Leerl. Dit is de derde der groote, welke het vorige druifbesien vlies van binnen bekleed, welkers rand soo die aan het krystalline vogt nadert, vereenigt zy sig mede met d' oogboog van onderen eenigsins: sijnde wit en mergagtig, ook schijntze van de vezelen en mergagtige substantie des gesigts-zenuw te komen, en is gelyk een uitbreiding van der selver zenuw vezelen.

Meest. Wat hebben deze rokken in sig?

Leerl. *Driederlei vogten*, als het *glasagtige vogt*, het *krystalline* en het *waterige vogt*.

Meest. Wat is het *krystalline vogt*?

Leerl. Dit vogt hangt in het hol van 't druifbesien vlies, zy is in een Mensch rondagtig maar in veele beesten platter of ronder, dog van voren in een mensch platagtig.

Dit

Dit vogt is nog bekleed zoo men meint, met een seer dun vliesjen, het *spinne webbens gelyke vlies* genoemt, anders *Aranea* of *Arachnoides*.

Meest. Vervolgt d'andere vogten uit te leggen.

Leerl. Tusschen het krystalline vogt nu en het voorste gedeelte des hoorn-vlies, legt het waterige vogt: maar van agter het krystalline vlies besluit het druif-besien vlies een vogt, dikker dan het waterige, en werd na sijn koleur het *glasagtige* genoemt, sijnde in een eigen vlies besloten, die men het *glasagtige vlies* noemt. Volgens het vergroot glas segt den Heer *A. Lewenhoek*, dat het krystalline lighaam uyt kringwyse schobbige deeltjes, die op malkanderen leggen, bestaat, welke schobbetjes mede alle uit draadjes bestaan.

Meest. Segt eens in 't kort, hoe het gesigte toegaat?

Leerl. Het oog onbeledigt synde, en in 't ligt gestelt, ontfangt van buiten de beweginge der stralen, welke door het waterige vogt, een weinig gebroken werden, en aldus van het krystalline ontfangen, die de zelve het glasagtige vogt, en voorts de gesigt-zenuw mede deelt, welke beweginge de ziel bekend gemaakt sijnde, oordeelen wy te sien. En sulx is niet beter te vergelyken dan met een duistere kamer, door welk het ligt van de voorwerpen die buiten syn, doet vertoonen.

XIV. CAPITTEL.

Van het maaksel der Ooren.

Meest. HOe verdeelt gy het Oor?

Leerl. In een gedeelte dat *buiten* is, en eigentlyk het Oor na 't hooren gesegt, en in een binnenste gedeelte. Het buitenste oor bestaat uit een vry dik krakebeen,

met een dunne huid bekleed, en daar onder nog een zenuwagtig vlies, en het krake been onmiddelyk omringt. Het oor is schulps gewijse gemaakt, hebbende verscheide vouwen, die in de schulp komen te einden. Het onderste deel is de *lobbe*. Rontom de rand van het opperste deel is een omslag gevouwen, die in alle evenwel niet is, welke men de *zoom* noemt, welke in de holte loopt de *Concha* ofte *Schulp* genaamt; na de slapen toe, is een uitsteeksel die men de naam van *Bok* ofte *Hircus* geeft.

Meest. Heeft het oor geen *Spieren* om bewogen te werden?

Leerl. Ja *twee*. D'eerste bestaat, uit eenige vleesige vesels, zynde aan dat deel des panvlies vast, dat de slaap-spier bedekt, en regel-regt nederdalende, werden in de tweede vouwen des oors ingeplant. De *twede* spier bestaat mede uyt vyf ofte ses vleesige vesels, die van boven en van voren het mamwijs-uitsteeksel beginnen, en een vinger-lang schuins nederwaars dalen, en eindigen in 't midden van de schulp.

Meest. Wat *vaten* heeft dit uiterlyke oor?

Leerl. *Slag-aderen*, komende van de buitenste takken des hals-slagaders. Twee *aders*, die sig over al met de slag-aders vergesellschappen, en komen van de buitenste hals-aders, en de *zenuwen* komen van de harde tak des gehoor-zenuwen.

Meest. Wat is het *voor-gat*.

Leerl. Een ingang van de schulp tot na het trommelvlies toe, sijnde het *byen-hol* ofte *oorgat* na de gelykeniste genoemt: ontfangende de klanken uit de schulp, als uit een tregter, en brengt die door des tregters gat na binnen toe. Dit hol ofte ingang werd door een verlenginge des uiterlyken huids bekleed, sijnde doorweven met een groote menigte gele ovaals gewijse kliertjes, die haar met buisjes in de huid openen, en het *oorsmeer* doen

doen uytſyperen ; tuſſen deſe kliertjes ſijn nog hair-kliertjes geplant, uit welke eenige kleine hairtjes groeijen. Voorts legt onder de huid een krakebeenige pyp, zynde een verlenginge van het buitenſte krakebeen.

Meeſt. Alſoo wy nader het oor van binnen willen beſchouwen, ſegt ons wat is het *trommel-vlies*?

Leerl. Deze vindmen aan het eind van het gehoorgat ſcheidende het uiterlyke van het innerlyke af. Dit vlies is by na rond, droog, dun, ſterk, doorſchynent, en rontom aan een ſtreep vaſtgehegt, die in den omtrek van het uiterſte des been-hols uitgeholt is. Dit vlies is bultig na binnen toe, en niet ſo volkomen geſpannen, dewijlſe door het hand-vatzel des hamer-beentjes binnenwaarts getrokken werd.

Meeſt. Wat volgt na het trommel-vlies?

Leerl. Agter het trommel-vlies is een holte welke men de *trommel* noemt, zynde met het trommel-vlies om ſpannen: hier werden van binnen verſcheide *holten* in gevonden als twee *holen*, twee *venſters*, vier *beentjes*, drie *ſpieren* met de *zeenuw-tak*.

Het *eerſte hol* is de *water-loop*, die na het verhemelte des monds gaat, ſchynende ſomtyds eenige vuiligheyd van agter het trommel-vlies uit te lozen zynde beenig, en met het ſelfde vlies bekleed als de trommel. Sy komt van voor het oorgat, en is digt ontrent het middel van het buitenſte deel der innerlyke vlengel van de vleugels gewijſe uitſteekſels.

Het *tweede* is een holle pyp boven de trommel, en valt wat ruimer, maar korter, als de waterleider, en eindigt in de bogtige holen van 't mam-wys uitſteekſel.

Meeſt. Welke zyn de twee *venſters*?

Leerl. In het opper-vlak van het ſteen-been ſijn twee monden ofte *venſters* van de trommel. *Het eerſte* is *eiwysrond*, is wat hooger gelegen als d' ander. De bodem werd omgebogen in een gelyk als blad-gewyſe rand,

op

op welke de pedestal ofte voet des stegel-reeps steunt, het *tweede* venster is het *ronde*, dog evenwel ovaalwys, heeft in't midden van sijn weg, een ingesneden streep, in welke een dun, droog en doorschynig vlies is, dat het trommelvlies byna gelyk is.

Meest. Wat zyn nu de *beentjes* en hoe genoemt?

Leerl. Dese werden na de gelykenisse en onderscheid genoemt de *Hamer*, *aan-beeld*, *stegel-reep* en 't *rondagtig-beentjen*.

Meest. Wat noemt gy de hamer?

Leerl Het hooft ofte dikker deel des hamers is in die holligheyd geplaatst, die in het opperdeel des trommels is, die wy beschreven hebben, vereenigt sig in een holte met het aanbeelds beentjen, het dundere deel ofte steel is langer en spitser toeloopende, hebbende twee uitsteeksels, sijnde de grootste ofte buytenste aan het trommel-vlies vast gehegt; maar d' andere is aan de zyde gelegen na den water-loop toe, is dunder en tengerder, ontfangende de pees van d'andere spier.

Meest. Wat is het *aanbeeld*?

Leerl. Is na zyn gedaante soo genoemt: het vaste deel maakt het lighaam deses beens gelyk als uit, en dan heeft het twee schenkelen. Het vaste deel heeft van voren twee holligheden en een verheventheyd, om met sekere twee verheventheden en de holligheyd van het hooft des hamers over een te komen, en inte ledigen. Dit geheele vaste deel werd byna in d' oppenste holligheyd van de boven beschrevet trommel geplaats. De kortste der takken is aan de mond van die weg gelegen, welke na het mamwys uitsteeksel gaat, welkers uiterste aan een kand vast gemaakt zynde, in de holligheyd werd in geplant die by de mond, van de voornoemde weg is; d' andere tak die langer is, klimt lood-regt neder tot in de trommel, en van binnen na het deel der trommel, die tegen het trom-

trommel-vlies is, buigende, maakt een bekjen, dat met de ſtegel-reep, die het derde, beentjen is door het vierde beentjen aan een gevoegt werd.

Meeſt. Wat is de *ſtegel reep*?

Leerl. Deſe gelykent niet onaardig een ſtegel-reep, en daarom ſoo genoemt. Heeft twee beenen, die op een platte ende ovaalgewyſe voet ruſten: boven heeftſe een knoopje ofte hoofd, waar in een holte is, daar het vierde beentjen in legt. *Het* innerlyke deel des ſtegel-reeps en de voet van de ſtegel-reep is nederhellende ende uitgeholt, en dat vierde beentjen is in ſijn holte by na horiſontaal geplaatſt. Beide beenen en voet maken gelyk als een ſchot, aan welkers onderſte deel een dun vliesjen, dat mede met bloed-vaarjes doorweven is, vaſt. De voet nu is in het ovale venſter geſegt, dieſe ook rondom nauwkeurig toeſluit: aan de bladagtige rand is zy aan een vliesjen vaſt, die de ſelve ſoo vaſt bind datſe niet in de holte onder de venſter kan neergedrukt, nog boven't venſter opgeligt werden, ten zy dit vliesjen met geweld gebroken werd.

Meeſt. Wat is het *vierde* beentjen?

Leerl. Dit ſegt men niet altijd gevonden werd, het ſy om zyn kleinigheyt ofte dat het nog niet beenigis; het is 'er nogtans gevonden, is klein, niet heel dik, een weinig bultig aan die ſyde van het hooft des ſteegel-reeps, en holagtig alwaar't ſelve aan de bek des aanbeelds gevoegt is.

Meeſt. Hebben zy geen been-vlieſen ofte krakebeenen?

Leerl. Neen: zy hebben geen been-vlies dat merkelyk is, en tuſſchen hare geledinge geen ſigtbaar krakeen been, maar aan hare uiterſte punten hebben zy banden, daarſe ſterk genoeg mede te ſamen gebonden zyn.

Meeſt. Syn der in het binnen-oor mede ſpiertjes?

Leerl. *Drie* gelegen in de trommel, waar van twee

na

na de hamer gaan, en de derde na de ſtegel-reep. D' eerſte kan men d' *uiterlyke* noemen, gelegen aan de buitenſte wand van de beenige weg, die na 't verhemelte des monds loopt, die na boven en een weinig agterwaars tot in de trommel loopt en ſig in een ſeer ſchuinſe holte verbergt, welke onmiddelyk op dat been uitgeholt is, hebbende een ſtreep in ſig, die het vlies des trommels houd. Deſe ſpier de trommel genakende, werd in het dunne uitſteekſel des hamers ingeplant.

Meeſt. Welk is de tweede?

Leerl. Deſe is de *binnenſte*, in 't halve beenig kanaal, die in het ſteen-been uitgeholt is, gelegen, maakende d' andere wand des trommels. Zy begint beſtiptelyk daar, alwaar het beenig gedeelte van de waterloop eindigt, ſijnde met een ſenuwagtig vlies omkleed, in welke de ſpier als in een ſcheede is, die aan de helft van het kanaal ſtyf verknogt is.

Meeſt. Beſchrijft my de *derde*?

Leerl. Dit is die van de ſteegel-reep, ſynde in een beenige pyp beſloten, byna in het onderſte van de trommel uitgeholt, alwaar ſy haar oorſprong neemt: heeft een grote en vleiſige buik, en eindigt ſchielyk in een ſeer kleine pees, die in des ſtegel-reeps hoofd werd ingeplant.

Meeſt. Wat is het *Doolhof* ofte *Labyrinthus*?

Leerl. De twee te vorene beſchrevene holten, als het ovale en het ronde, ſien na een gat toe, 't welk in 't ſteenbeen gemaakt is, het welke als een doolhof met verſcheide cirkels om loopt. Hier in heeft men eerſt het *voorhuis des Doolhofs*: ten tweeden drie *halve cirkulwyſige kanalen*, en ten derden het *ſlekhuys*.

Meeſt. Wat vaten loopen door het oor van binnen?

Leerl. De *ader* en *ſlagader* komen van de binnenſte hals aders en ſlag-ders, die allenxkens kleinder en kleinder verdeelt werden, en ſig zoo in de krullinge der kanalen

nalen als elders heen verspreiden. *Zenuwen* komen van de zagte gehoor-tak, verspreidende sig in de binnenste gehoortuigen aan alle kanten.

XV. CAPITTEL.

Van het maaksel der Tong.

Meest. WAt is de *Tong*?

Leerl. Dit lid is van jong en oud wel bekend, namentlyk dat het een spieragtig werktuig in de mond is, om de woorden bescheidentlyk uit te spreken, en spys en dranк te smaken, en door te slokken. Is lang in een Mensch, van agteren dikker als voren. Van agteren is sy met het strotten hooft vereenigt en met het tong-been, als mede aan de ragchen en d' amandelen. Van onderen ontrent het midden met een vliesige band geteugelt; als mede verknogt aan d' inplantingen van d' eige spiespieren.

Meest. Expliceert wat nader.

Leerl. Aan het buistenste deel boven siet men, te weten van de punt na agteren toe, een grooten hoop ligbaamtjes in order, welke sig matelyk buigende van des Tongs vlakte na buiten loopen, totse agter na de Tonge toe te samen komen, en schijnen wel een wollekaarders kam te sijn, welke men met de nagel van agteren tot voren toe krabbende sig tegenstrevig toonen. Sy bestaan uit krakebeen, van figuur als een wilde Verkens tand, en daarom *hoornagtige kraak-beentjes* genoemt.

Meest. Waar uit bestaat de tonge meer?

Leerl. Sy bestaan uit een dikke, taeye en veselige stoffe, die sig vertonen, als een ophopinge van kleine roode-

roedekens, en daarom ſijn zy aan haar einden uitgeduirige aanvryvingen en geduirig gebruik ſeer ongelyk: aan de ſijden van de tong ſijnſe byna niet ſienlyk en ſeer klein. En op des ſelfs *Baſis* ofte ſteunſel werden enige lighaatmjes geplaatſt welke pyn appel-gewijs, ſpits en ront ſijn, en ſomwijlen een ſtomp tepeltjen gelykenen, ſijnde alle met het tongvlies bekleed, want deſe afgetrokken ſijnde, werd het vlies der voorſchrevene hoorntjes mede afgetogen. Deſe kraak-beentjes zyn hol, en ſchynen wel als in een ſlymige ſtoffe ingeplant te ſijn. Dit voorgemelde vlies de geheele Tong bekledende, heeft boven in ſig de voornoemde hoorntjes, en alwaar de grote tepeltjes buiten uit puilen, dunder, en word uitgehold gelyk als een klein fleſijen daar men mede kopt, hebbende van binnen enige geopende lipjes; in deſe bulting vind men verſcheide pypjes, die ook in d' andere deelen der tonge, daar de tepeltjes ſyn, voornamentlyk ontrent de wortels van de hoorns, oogen-ſchynelyk konnen weſen. Deſe afgeſchild ſynde vind men een lymagtige ſtof matig dik boven op de Tonge verſpreid, is wit daar ſy aan het vlies vaſt is, maar binnenwaars ligt ſwart, uitgeſpreit ſijnde als een vlies ofte als een dikagtigtig net, hebbende zienbare gaatjes, die op yder hoorntjen paſſen, tuſſchen welke ontelbare kleine vaatjes met het vergroot-glas beſigtigt werden, zyn van verſcheide gedaanten, welke tot het binnenſte oppervlak des Tongs toegapen, die ſig ſeer klaar door het vergroot-glas opdoen: en om dat 'er van binnen een bruinagtig net vertoont werd, noemt men dat het *ſiftagtige* ofte *net-wys lig-haam*.

Meeſt. Welk is het *tepel-vlies*.

Leerl. Na deſen vertoont ſig een vlies tuſſen geel en wit van koleur, voornamentlyk boven op de tong, tuſſen dit vlies ſyn menigte zenuwagtige tepeltjes geplaats, van order en groote verſcheidentlyk, hare figuur is pyn-

pynappels gewijs, en dese schynen niet alleen de tong te bekleeden, maar selfs eenigsins d' andere gedeelten des monds, sijnde, soo men merkt, het instrument waar door de smaak geschied.

Meest. Bestaat de tonge uit spieren?

Leerl. Ja. Want onmiddelijk onder de voorverhaalde tepels en vliesen sijn regte spier-vesels, die de tong na agteren trekken en verkorten. Het midden van de tong bestaat uit veelderhande vleis-vesels, als lange, overdwerse, schuinse, welke gelyk een matte van biesen door malkanderen geweven werden: en dit geschied om de veel vuldige bewegingen, die de tong in 't spreken, eten en drinken moet doen.

Meest. Welk zyn de spieren der tong?

Leerl. Behalven datse van des tong-beens spieren bewogen werd, heeft zy 'er vier paar. D' eerste zyn des *Priembeens tong-spieren*, die de tong opheffen; komende van het priemwijs uitsteeksel, en werden ontrent het midden der tonge ingeplant. D' andere sijn des *tong-steunsels spieren*, die van het tong-beens steunsel komen, en na het midden van de tong gaan. Het derde sijn de *Kins-tong-spieren*, die tusschen de eige spieren van het tong-been leggen, want sy werden in desselfs grond vast gehegt: en daarom van oorsprong en gebruik des kins-tong-beens spieren gelyk. De vierde sijn de *Hoornagtige Tongspieren*, en komen van de hoornen des tongbeens, en werden aan de zyden der tonge ingeplant, welke inwaars trekken. Hier doet men nog wel by de *baktandens tong spieren*, die alleenlyk in een band, der tongen werden ingeplant, en niet onmiddelyk in de tong selfs, door dese meint men dat de tong naar om hoog bewogen werd.

XVI. CAPITTEL.

Van de mond, kaken, lippen, &c.

Meest. WAar uit bestaat de *mond*?

Leerl. Overgeslagen de bekende uiterlyke delen, verdeelen wy die in een *boven* en een *onderkakebeen* met hare tanden, anderdeels uit spieren en klieren, &c. Waar uit lippen, kaken, kin &c. gemaakt sijn.

Meest. Werdse van binnen niet bekleed elders mede?

Leerl. Met een huid, welke volgens 't getuigenis van den *ver sienden Ant. Leeuwenhoek* uit schobbertjes bestaat, synde overal met gaatjes doorboort, op dat de quijl-klieren haar vogt in de mond mogten laten syperen.

Meest. Welk zyn dese *klieren*?

Leerl. Sy sijn uiterlyk ofte innerlyk. D' uiterlyke sijn seer klein en van geen groot belang, gelegen buiten in de middellangte van 't onderste kake-been, alwaar de slag-ader, ader ende zenuw na de spieren des aangesigts loopen. Maar de binnenste zyn onmiddelyk binnen het onderste kake-been gelegen; aan haar agterste gedeelte daar sy d' oorklieren en hals klieren nadert, zyn sy dikker, ronder en rooder; maar na voren gaande werden sy allenxkens spitser, en strekken sig uit tusschen de kaken en tong-spieren na de kin toe.

Meest. Zynder geen quyl-vaten?

Leerl. Daar komt een merkelyke tak van d' oorklieren na de mond, als mede een van onder d' oog-klier, en andere sijn mede van verscheide klieren door de Heeren *Steno*, *Bartholinus* en *Nuk* gevonden, welke haar vogt alle in de mond uitlosen, en daar door het spreecken, smaaken, doorswelgen &c. verbete-

ren

n. Voorts is de binnen huid des monds mede vol leine kliertjes, die tot het selfde gebruyk gemaakt n.

XVII. CAPITTEL.

in het Tand-vleis, Verhemelte des monds, Lelleken, Keel, Tong-been en klieren.

Meest. WAt is het *Tand-vleis*?

Leerl. Dit is een hardagtig vleis, waar mede Tanden als met een wal omcingelt werden, eenigs bequaam om sagte spysen te verbreeken als men n tanden heeft: dit tandvleis synde doorgeten en afnaagt, moeten de tanden waggelen en los worden. rhalven verstrekken sy de selve voor spieren, sijnhier en daar met vogt uitlekkende kliertjes doorit.

Meest. Segt ons wat is het *verhemelte des monds*?

Leerl. Het is het opperste deel des monds, sijnde als welffel, aan beide syden wat holagtig, hebbende een neen vlies met de andere deelen des monds; is op nigte plaatsen met kliervaatjes en buisjes doorgaat, g na agteren grooter als na voren toe, hier uit druipt snotterigheyt in de mond. Van yder syde van het ot der neus komt een gaatjen, dat sig in het verhelte, digt agter de voorste tanden opent, en misschien uit de neus mede wel eenige snotterigheidt in de nd druipt.

Meest. Wat is de *Lel*?

Leerl. Dese hangt boven het strotten-hooft ontrent gaten die na de neus loopen tussen d' amandelen; ynt een klieragtig rood vleis te sijn, rond lang-wer-

pig van figuur, boven dikker maar spitser toeloopend Schynende een dikke stoffe uit te leveren. Sy doet ve tot de spraak, en bematigt de koude logt in 't inad men.

Meest. Heeft zy geen spieren?

Leerl. Een paar *binnenste* en een paar *buitenste*, o fig agterwaars en voorwaars te konnen bewegen.

Meest. Wat noemt men eigentlyk d' *amandelen*?

Leerl. Dese werden gesegt twe te sijn, maar syn eiger lyk maar een: zy sijn aan malkanderen vast met e breed en dun uitsteeksel van de selve klierige substanti Sy is dan een soort van klieren, geleegen boven h strotten hooft aan de zyden der Lel; zy sijn sagt geela tig, en als met verscheide celletjes aan malkander hangende; van de tong gedrukt sijnde geven sy een m kelyk vogt uit; de selve heeft een notabele boesem, welke meer andere holletjes zyn.

Meest. Wat zyn eigentlyk de *ragchen*?

Leerl. Dit is de keel, en werd dikwijls voor het heele mond-gat genomen, maar naukeuriger gaan voor het agterste en onderste deel, welke men siet de mond geopent is, en de tonge nedergedrukt.

Meest. Wat neemt gy voor het *tong-been* ofte *k been*?

Leerl. Dit legt agter de tonge als of het des selfs steun was, en bestaat uit drie stukken, gelykende na een het middelste is breed, wyt en een weinig uitgeholt, welke d' andere twe als hoornen vast syn, waar by m kraakbeentjes gevoegt werden, die somtyds tot b verandert werden. Zynde meest twee van groote een tarwkoorntjen ontrent het midden van het to been, dat des selfs grond ofte steunsel is, vast sync als mede nog twee andere, zynde boven aan de ho nen, en werden met een zenuwagtige band aan priemwyse uitsteeksels vast gehegt.

M

Meest. Door wat spieren werd dit been bewogen?
Leerl. Door vyf paar. Eerst door de *tong-beens bost-ieren*, die buiten boven van het borstbeen komen, regel regtboven in des tong-beens steunsel klimmen, wegende regt nederwaars. Hier na volgen de *ivens tongbeens spieren*: hebbende haar oorsprong, n d' opperste syde van 't schouderblad, nevens t ravens uitsteeksel, ontrent het midden zenuag-werdende, werd in de zyde van het tongbeen ge-int. Zy bewegen schuins nederwaarts. Het derde paar syn de *priemwyse hoorn tongbeens spieren*, dese ko-n van de einden des priemagtigen uitsteeksels, en in in de hoornen van het tong-been, trekkende schuins waarts. Het vierde zyn des *kins tong-beens spieren*, ko-n van de binnenste syde des kin-beens, en eindigen het tongbeens steunsel, welke regt naar om hooge trekken. het laatste paar syn des *kins-tong-spieren*, men gemeenlyk by de tong-spieren telt, komen nen van de kin, en, onder het voorschreven paar orloopende, werd in des tongbeens steunsel in-plant, trekkende regt naar om hoog. Dit been nu is t gehegt aan de priemwyse uitsteeksels, schild-gewy-trakebeen, tonge en strotklap, die sy in haar boe-n ontfangt.

XVIII. CAPITTEL.

Van de Neus.

Meest. HOe verdeeld gy de *Neus*?
Leerl. In een *innerlyk* en een *uiterlyk* deel. De *erlyke* bestaat uit beenen, veselen, bloedvaten,

zenuwen en reukſenuwen. De *uiterlyke* heeft een ond
en *opperdeel*, ſynde het opperſte beenagtig en onbewee
lyk, dat de *rug* genoemt werd, en het ſpits-gedeelte
graat ofte *ſpits*. Het *onderſte* is kraakbeenig, ſynde 't o
derſte de *neus-bal* genoemt, maar die aan de zyde
Vleugels, dog het middelſte vleeſige gedeelte dat na
aan de lippen komt, de *Pilaar*. De *neus gaten* werd
gemaakt door een *middelſchot*; yder deſer gaaten ope
ſig ontrent het midden van de neus in twee deelen, gaa
de het een na het ſpons-been om hoog, en het ander a
ter aan het verhemelte ontrent de ragchen binnen
monds: waar door alle ſnot na voren en agteren gevo
werd, het geen wy ofte uitſnuiten, ofte al ragchen
uitſpouwen. De neusgaten ſijn mede als twee tregter
om, als men niet verſtopt is daar door te ademen.

Meeſt. Uit wat deelen beſtaat de neus?

Leerl. Uit vel, ſpieren, beenen, krakebeenen,
ten en rokken.

Meeſt. Hoe is de huid ofte vel geſtelt?

Leerl. Het is dun en ſonder vet, om geen wanſc
pentheid te veroorſaken, maar wat dikker en ſpon
euſer onder het middelſchot: voorts is de huid gemaa
als hier na ſal geſegt werden.

Meeſt. Wat ſegt gy van der ſelver krake-beenen?

Leerl. Deſe maken de binnenſte en onderſte ſelfſt
digheyd, ſynde twee bovenſte aan de breede neusb
nen vaſt, die allenxkens ſagter in 't neergaan werd
en ten leſten bandagtig, de derde maakt het ſchot
ſchen de neusgaten, waar by nog twe komen die de vl
gels uitmaken, en door twee bandige vlieſen vaſt
maakt werden.

Meeſt. Wat voor een vlies bekleet de neus van binn

Leerl. Dit ſchynt van het dikke herſen-vlies afk
ſtig te ſyn, ſynde op verſcheide plaatſen doorboc
hebbende veele gevoelige veſelen, en buiten twy

vervult met verscheide takjes der reukzenuwen.

Meest. Wat is het gebruik der neus?

Leerl. Door te ademen, te rieken, de tranen t' ontfangen, de stem te matigen, en veele snotterige vogten uit te losen.

XIX. CAPITTEL.

Van het net, ofte Smeer-sak en smeer-buisen.

Meest. D'Andere deelen behoorlyk afgescheft zynde, dalen wy tot den onderbuik. Wat s het *net*?

Leerl. Met het openen van den onderbuik komt ons dat eerst te voorschyn. Dit werd na syn gelykenisse een *net* genoemt, maar na syn oogenschynelyke pligt, de *smeer-sak* ofte *smeer-net*. het is doorschynig en dun, en uitgebreid synde even als een net, doorweven met een menigte smeer-buisen ofte vet-buisen: legt als een toegevouwen net over de darmen heen tot de navel toe ofe ook wel verder. Het komt van de pens-sak, darmcheil, middel-rift, maag, en lendens wervelbeenen: n is mede aan de darmen, milt, lever en het darm cheil vast gehegt.

Meest. Waarom noemt gy het een *smeer-sak*?

Leerl. Het werd wel een dun uitgebreid vlies genoemt, maar is in sakjens, strepen, of liever in een ruim at uitgeholt en uitgebreid, welke met syne omhelsinge de voortloopende aderen en slag-aderen vervolgt, odanig dat alle de aders een slag-aders net-wys aan le zyde na haar einden loopen, met een selfde sakjen,

ofte vliesige strepen in haar voortgang bekleed werden, zynde evenwel het vet van binnen besloten: en dat soo danig, dat uit een gehele streep ofte zakjen ofte blaasjes van verscheiden gedaante met vet vervult, eigen vaten bespreid en eigen vliesbekleed, daar in besloten en omringt sijn. In 't middendeser smeerbuisen leggen d'aderen en slagaderen, die van de bodem des maags, en voornamentlyk van de milt en lever loopen, welkers takken door het gehele net verbreid werden, diese als met malkanderen vereenigen, makende sigtbare ruimten, en gelykenen na de ribben die door de bladeren der gewassen loopen.

Meest. Waar komt het *vet* van daan?

Leerl. Die moet ongetwyfelt uit het slagaderlyke bloed voortkomen, het welk misschien door kleine buisjes ofte kliertjes, die sommige in het net gevonden hebben afscheiden werd, en na dese vetbuisen en in des selfs sakjes loopt, het welk sonder twyfel weder met het aderlyke bloed vermengt werd. *Want* het kan niet sijn, dat het vet in levendige dieren niet soude om en wederom loopen. Het schynt te dienen om de scherpte der vogten te matigen.

XX. CAPITTEL.

Van de Slok-darm ofte Spys-buis.

Meest. WAt is de *slok-darm*?

Leerl. Dit is een buis, door welke de spys en drank uit de mond na de maag gevrongen werd. Boven van de rachen syn begin nemende, ende daalt agter de lugt-pypnederwaarts tot door het middelrift en is daar onder met de maag vereenigt. Tot op het vyfde wervelbeen des rugs daalt zy regt nederwaars, en dan weder

werd sy wat na de regter zyde gebogen, maar ontrent het negende wederom wat na de linker syde, en gaat ontrent het elfde wervelbeen door het middelrift henen: sy is mede verknogt aan de vliesen der rug en aan die des logtpyps.

Meest. Bestaat sy niet uit rokken?

Leerl. Sy heeft, gelyk de maag en darmen, drie-derlei rokken. De binnenste is vliesagtig ofte zenuwagtig, bestaande uit verscheide soort van veselen. Aan de binnenste zyde is sy met een klieragtige donsigheyt bekleed, waar uit geduirig vogtigheyt sypert, om de spysen gemakkelyker te doen nederdalen, en schijnt met eenen de smaak wat te begunstigen. De twede is vleesig en dik, bestaande uit spier vesele draden gedraeit als slek-huisen, en dat van tweederlei order, soo datse malkanderen overkruisen, even gelyk of het twee tegens de anderen loopende slek-huisen waren. De buitenste rok nu heeftse gemeen met het borstvlies: soo dat de slok-darm niet anders is dan een pypagtige spier, door welkers open en toevringing het eten naar om lage gaat; ofte van boven doet braken, ofte oprupsen.

Meest. Word de slokdarm niet nog door eenige andere spieren bewogen?

Leerl. Daar synder nog seven. D' eerste zynde twee *Hooft-slokspieren*, die van ontrent het hooft en hals komen en in 't begin dezes slokdarms eindigen, en inwaars doen trekken. Het twede paar sijn de *wiggebeens slokspieren*, dese komen van de inhoeken der binnenvleugels des wiggebeens, die schuins na het begin des slokdarms dalen, welker pligt is opwaars te trekken. Het derde paar zyn de *priemwyse uitsteekzels slok-spieren*. Dese komen van de priemwyse uitsteeksels, en loopen nederwaars na de syden des slokdarms en doen de ragchen verwyderen. eindelyk is 'er de *sluitspier*, die

die van beide syden des schildagtigen krakebeens komt, die de slok-darm even na sijn begin, met rond om loopende vesels, bekleed, welkers gebruik is de slok-darm toe te sluiten.

XXI. CAPITTEL.

Van de Maag.

Meest. WAar is de maag geplaast?

Leerl. In den onderbuik in de linker zyde, even onder het middel-rift, tusschen de Lever en de Milt.

Meest. Hoe is sy van gedaante?

Leerl. In de Menschen als een herders sak-pyp. Heeft twee monden, een linker, die met de slok-darm vereenigt is, en de spys in de maag door laat, en een regter de portier genoemt vast sijnde aan 't begin der darmen, waar de spys uit de maag gaat. Het onderste gedeelte is breed en rondagtig loopende, maar boven platter en kortef. Beide der selver monden sijn byna al van eene hoogte, dog de regter is wat scheuns gaande.

Meest. Uit wat rokken bestaat de maag?

Leerl. Sy heeft 'er drie gelyk de slok-darm. De buitenste heeft sy met de pens-sak gemeen. D'alderbinnenste is bekleed met veele donsige klieragtigheden, na welke menigte van bloed-vaatjes lopen, hier uit sypert geduirig een vogt, welke dient om de spyse te beter te doen tot een gyl werden, en daar benevens, op dat, de spys verteert sijnde, dit sap wat vergorende een prikkeling soude maken, die men *Honger* noemt.

De binnenste zenuw-rok nu, daar dese klier-rok aan vast

vast is, is seer fronselig en met vele vouwen, voornamentlyk in luiden die weinig eten; om dat de maag bygelegentheyt konde uitgeset werden, en ook om de spyse te beter te breken.

De middelste nu is uit vlesige draden bestaande, om de maag te verengen en te verwyderen. Deses roks draden loopen van d' eene opening tot d' andere, en zyn over de maag heen verspreid, en volgens de ruimte dieze doorloopen, zynse ook langer ofte korter, insgelyks scheuns ofte regt. Ontrent d' openingen en bodem der maag, zyn zy veel dikker dan in 't midden, ja eenigsints vleesagtig. De zenuwagtige draden dezes roks doorkruisen, even als men in de meeste spieren ziet, d' ondergelegene vlesige draden: want gene dienen niet alleen om deze te dekken, en in zyn plaats te houden, op datse niet buiten haar order souden geraken, maar ook om te bewegen.

Onder deze rok legt een reeks vlesige draden, die met dezes roks draden een kruis maken, en des maags bodem en zyden omvangende, eindigen zy boven tusschen beide openingen, ook in d' openingen selfs.

Nog is 'er een andere reeks draden die met d' andere overkruist leggen, soo dat sy het regter ofte linker einde der maag na het tegen overgelegen einde buigen. Voorts is 'er nog een merkelyke streng draden welke agter de kop van de maag ofte linker opening begint, de selve omringt, en regt na de portier loopt. Een goed deel dezer draden, gaat regt langs het opperste der maag, verspreid zig daar en eindigt in des selfs uitgang. De draden die van deese streng nog overig syn, loopen aan weder syde schuins voorwaars na de bodem der maag, daarse te gader komen.

De dienst deser vlesige draden is de maag op allerlei wyse te bewegen, het sy om de spyse t' ontfangen, stukken te vryven, in de darmen uit te vringen, als om de selve te doen uitbraken

Meest.

Meest. Wat segt gy van de *krop der maag*?

Leerl Dese is de mond des maags, waar door de spyzen tot in de maag sakken, sy is van de zenuwen des agsten paars omringt, waar doorse groote gemeenschap met de hersenen en het herte heeft, en ook zeer gevoelig: des slok-darms zenuwe rok is mede diep in deze krop ingeplant: zy sluit zig gemeenlyk vry digt toe.

Meest. Wat is de *Portier*?

Leerl. De regter mond des maags, die de spysen uit de maage laat gaan, heeft een ruime lange ingang die allenxkens nauwer werd, en zig allenxkens na het begin der darmen buigt. De rokken zyn hier mede veel dikker als elders in de maagvliesen, en vertoonen somwylen, als een klapvleis; de binnenste rok is seer gefronst: behalven de *zenuwen* van het agste paar die daar in eindigen. Syn daar ook verscheide van de tusschen ribbige. De *slagaders*, komen van de stam des groten *slagaders*, die sig in een linker en regter tak verdedaelt, maar de aders komen van de poortader, als elders gesegt is.

XXII. CAPITTEL.

Van de Darmen.

Meest. Wat zyn *darmen*?

Leerl. Het sijn lange, ronde, holle, en wonderlyk in den onderbuik door malkanderen gerolde pypen ofte buizen. Welkers dunne ofte enge de gyl volmaken, en de enge volmaken, de vuiligheden afscheiden, maar de dikke ofte ruime om de vuiligheden te doen buiten brengen.

Meest. Hoe veelderlei sijn de darmen?

Leerl. Men deilt se gemeenlyk volgens d' oude reke-

ning

ning in zes, als de *twaalf vingerige darm*, ofte *maag-darm*; 2. de *Nugtere*; 3. de *Omgewonde*; 4. de *Blinde* 5. de *Karteldarm*; 6. den *Endeldarm*. Maar konnen gevoeglyk in dunne oft enge, en dikke ofte ruime gedeelt werden. d'Eerste is geen twaalf vingeren breed lang, maar ontrent vier, want d' ouden schynen meer beesten dan Menschen ontleed te hebben. Is verknogt aan de portier des maags, heeft geen omwindingen, en is de dikste en kortste van alle de dunne. Hier in looft zig het sap van het *Pancreas* en de gal tot binnen in den darm, synde der selver pypen als met een tepeltjen toegesloten, op dat sy niet van de vuiligheden des darms souden verstopt geraken.

Meest. Wat is de *nugtere darm*?

Leerl. Dese is deselve welke na de twaalf vingerige volgt, en met deselve verknogt is; soo genoemt, om dat mense gemeenlyk leedig vind, om dat de gyl hier door de melk-vaten meest werd opgeswollen. Van binnen is sy gefronst en gerimpelt, waar door eenige, half-ringwyse klapvliesen werden gemaakt, welke schuinser gaan wanneer sy meerder de omgewonde darm naderen. Hier door werd de gyl eenigsins vertragt, op dat die niet te ras mogte afvakken. Sy is by na te twaalf of dertien palmen lang.

Meest. Wat is d' *omgewonde-darm*?

Leerl. Dese volgt op de nugtere, heeft verscheide omwindingen, en daarom soo genoemt, vertragende daar door eenigsints, de stoffe die sy binnen haar besluit, hebbende in 't begin mede van de bovengesegde klapvliesen, alwaar sy begint, en de gyl vaten verminderen: sy eindigt daar de blinde darm afhangt. Heeft soo veel melkvaten niet als de nugtere; is van alle de dunne de langste, synde een en twintig palmen, sijnde in het bekken onder de navel geherbergt.

Meest. Beschryft eens de *blinde-darm*?

Leerl.

Leerl. Dese volgt na de dunne darmen, is aan een syde toe, en daarom blind genoemt; synde tweederlei. D'eerste werd het wormgewys afhangsel genoemt, om dat het als een worm afhangt. Zynde met het darmscheil niet vereenigt: heeft verscheide kleine kliertjes in sig, als kuid van visch. Maar de tweede is als een sak nederwaarts hangende, en eigentlyk de naam van blinde-darm toekomt, is vry ruim, en gemeenlyk vol drek, en ook wel met wormen, schynende in zig te vervangen, het gene de kartel-darm niet schielyk konde bergen.

Meest. Verhaalt ons nu wat de *kartel-darm is*?

Leerl. Dit is de ruimste en breedste van allen de ruime, van langte agt ofte negen palmen. Sy klimt na boven van ontrent het regter heupebeen en de regter nier, alwaar sy verknogt is; dan maakt sy onder de lever een bogt, en loopt van daar dwers onder de bodem des maags, onderwylen aan het net vast synde, na de linker nier en milt, synde mede aan der selver vliesen gehegt, dan loopt zy na het linkerheupebeen, en maakt een kronkel, als een verkeerde Romeinse S! en gaat soo regelregt daar den endeldarm begint. Sy verwarmt door hare warme vuiligheid, die se binnen haar besluit, de rontom gelegene deelen des onderbuiks. *Heeft* gemeenlyk een (dog somtyds meer) band aan welke sy verknogt is, en als aangerimpelt ofte gefronst, waar door veel kartelen ofte cellen werden gemaakt, op dat de vuiligheyd niet te schielyk soude afschieten.

Meest. Is 'er nog niet een ander klap-vlies in dese darm?

Leerl. Ja in haar begin heeft zy een vleesige kring, sijnde soodanig gemaakt, dat 'er van de dunne darmen wel yets kan inschieten, maar niet wel van de kartel-darm in de kronkeldarm.

Meest. Segt nu ons, wat den *Endeldarm* is?

Leerl.

Leerl. Dit is de laatſte der ruime darmen, als mede de dikſte en vleeſigſte van allen: heeft haar begin daar de kronkel-darm eindigt en loopt regt nederwaars tot in het aars-gat toe. Is ontrent anderhalve Palm lang, en drie vingeren breed; zy is aan het heilig-been, en ſtaartbeen door de pensſak vaſt gehegt, als mede met de blaas en ſchagt, ofte lyfmoeder. In haar uitgang heeft zy twee *aars uitſtrekkende ſpieren*, die dese darm aan het ſchamel-been, heiligbeen en ſtuitbeen vaſt hegten. Nog heeft ſy een *ring-ſpier* welke den aars ſluiten toe haalt, welke drie de vuiligheden uit laten.

Meeſt. Leggen de darmen ſonder order in den onderbuik?

Leerl. Neen, maar ſy ſijn alle aan het darm-ſcheil vaſt en gefronſt, om die niet verwardelyk door malkanderen te laten ſlingeren; want ſes ellen darms ſyn aan een omtrek vaſt gemaakt, die maar een ſpan van ſijn middel punt af is.

Meeſt. Hebben de darmen mede geen *rokken*?

Leerl. Ja, even als de maag. De buitenſte is met de pensſak gemeen; die daar aan volgt is ſpier-veſelig, met tweederlei op een leggende reekſen gemaakt, welker buitenſte in't lang loopen, maar de binnenſte in 't rond, eindigende in het dramſcheil, welke veſelen ſig als overkruiſen. De binnenſte rok is mede zenuwagtig, dog fronſelig en gerimpelt, en daarom ook ruimer als d' andere, waar door ook de klap-vlieſen gemaakt werden, is van binnen met een groote menigte donſige kliertjes voorſien uit welke geduirig een vogt geſtord werd, om de darmen glibberig te maken. Dog hier en daar heeft men eenige plaatsjes die met wat grooter kliertjes voorſien ſijn, leggende nevens malkanderen als of het kuit van haring was. Deſe darmen zyn dan mede niet anders dan ſpieragtige buiſen, om

de

de drek uit de vringen. De slag-aderen en aderen heeftse van het scheil, als mede zenuwen van de tusschen-ribbige. Ook loopen de gyl-vaten daar na toe, om alle de gyl in sig te nemen.

XXIII. CAPITTEL.

Van het darm-scheil, gyl-vaten en water Vaten.

Meest. WAt is het *darm-scheil*?

Leerl. Het is een dubbelt vlies, in 't midden des onderbuiks, aan welkers rand de darmen, om in order te houden, vast sijn; zy werd in twee deelen gedeilt; het eerste daar sy de dunne darmen bind, en het ander, daar den kronkeldarm in de regter en linker zyde aangehegt is, en onder aan den endeldarm vast is. Sy is in 't begin vry smal, by na rond van gedaante, rontom met menigte lobben, aan welke de darmen gehegt syn; aan de linker syde, daarse aan den endeldarm vast is werd sy aan de syden wat langer. Sy beginț ontrent het eerste en derde lenden wervelbeen, vergeselschapt met verscheide lende senuwen.

Meest. Heeft dit scheil ook klieren?

Leerl. Die leggen tusschen de verdubbeling van de vliesen in 't midden des scheils, maar gemeenlyk is d' een grooter als d' ander, die men het *pancreas van Aselius* noemt; hier in losen de gyl-vaten van de darmen af hare gyl, als mede de *lympha* van de lever, en 't gene daar in uitgelooft is, werd van andere gyl-vaten boven na de gylvoerder gebragt.

Meest. Wat *slagaderen* loopen door het schiel?

Leerl. Dese heeftse in groote menigte, en mogen eer-

eerder darms slagaders genoëmt werden, om dat sy daar meer door lopen om de darmen van darm-sappen te voorsien, als voor het scheil ge maakt, dat soo veel bloeds niet van nooden heeft. Sy verspreiden sig door het scheil in meenigte kleine takjes, om daar door te beter den gantschen omtrek der darmen te bereiken.

Meest. Heeft het scheil geen *aderen*?

Leerl. Dese heeft sy dok by menigte van de poorte ader zynde allenxkens mede in menigte verdeilt, welke het bloed van de darmen, en hier en daar uit het scheil te rugge brengen; heb bende, op dat het bloed niet te rugge mogte loopen, verscheide klapvliesen.

Meest. Wat loopen hier voor senuwen door?

Leerl. Dese hebben sy van de tusschen ribbige, die sig met verscheide takken door het scheil na de darmen uitspreiden, makende in het scheil seven senuw-vlegtingen.

Meest. Zyn daar mede geen *smeer-baisen*?

Leerl. Ia daar loopender mede eenige door, in welke somtijds een menigte vets vergadert werd.

Meest. Wat sijn de *gyl-vaten*?

Leerl. Dese sijn tweederlei: die van d' eerste soort brengen de gyl uit de darmen, na de scheil-klieren; en die van de tweede soort, brengen de gyl van dese klieren na de gylsak toe. Het sijn beide seer dunne vaatjes, loopende tusschen de vliesen van het darmscheil in, vol kleine klap-vliesjes, soodanig gestelt, dat de gyl te eeter mogte opklimmen, en niet te rugge konde loopen.

Meest. Wat is dan de *gyl sak*.

Leerl. Dit is een wit dun sakjen, in welke alle de gylvaten, en veele watervaten sig in uitloosen. Legt nevens de linker nier, heeft mede drie klap-vliesen, op dat uit dit sakjen niets konde te rugge loopen, en mede tusschen de vliesen in gelegen.

Meest. Wat is de *gyl buis*?

Leerl. Dit is een buis mede in de linker sijde gelegen, welke onmiddelyk alle de gyl uit het gylsakjen ontfangt, en klimt langs de linker syde der wervelbeenen onder de slag-ader na boven toe, en opent sig in d' ader die onder het linker sleutelbeen legt, op welkers inmondinge een klap-vlies legt, soodanig, dat geen bloed uit d' ader in dese buis kan loopen. Is gemeenlyk ontrent des rugs vierde en sesde wervel-been verscheidentlyk verdeelt. In dese buis sijn mede verscheide klap-vliesen, om de gyl niet naar om laag te doen sakken.

Meest. Alsoo in de gylsak zig verscheide *watervaten* ontledigen, wat zyn dog die?

Leerl. Dit zijn seer dunne vaatjes, welke van alle gedeelten des lighaams komen: van maaksel als de gyl-vaaten, ook met verscheide klapvliezen, gestelt, dat haar in hebbend vogt niet kan te rugge loopen. Sy komen van het hooft, hals, armen, long, 't hert lever, nieren, teeldeelen, milt, en meer andere deelen, en losen haar vogt in de gylzak ofte in d'opklimmende gyl-buis. Hebben de hier en daar eenige onderscheppende klieren, als in de lassen, scheil, oxels; &c

XXIV. CAPITTEL.

Van het Pancreas ofte groote Onderbuiks klier.

Meest. WAt is het *Pancreas*?

Leerl. Dit is een ophooping van veele kliertjes in een gemeen vlies besloten, vertoonende als een lighaam, die men gewoon is het *Pancreas* te noemen.

ble

bleik rood van koleur, voor het meerder gedeelte in de linker zydedes onderbuiks geplaatst, ontrent het eerste lenden-wervelbeen, onder de maag, gelyk oft een uitgestrekt kussen was. Is aan het net, scheil, twaalf vingerige darm, gal-buis, milt-vaten, en door vliezen eenigsins aan de lever en milt vast gehegt. Is langer dan breet; op sijn breeds ontrent de twaalf vingerige darm. Is de grootste van alle de klieren in ons ganssche lighaam, negen oft tien dwerse vingeren lang, en breed derdehalve vinger.

Meest. Waar krygt zy haar *slag-ader* van daan?

Leerl. Die krygt zy van de maag en lever takken.

Meest. Nu, koomt d' *ader* niet van de holle ader?

Leerl. Geensins, maar van milt-takken der poort-ader: en de *zenuw* van de bovenste zenuw-vlegting des onderbuiks, die van de tussenribbige herkomstig sijn.

Meest. Heeft zy geen andere vaten?

Leerl. Ia, want behalven de *Water-vaten*, heeft yder kliertjen zyn buisjes, welke alle in een groote buis haar vogt ontladen, welke van het eene eind tot het andere loopt; deze noemt men den *Ductus Pancreaticus* ofte *groote kliers buis*. Deze, zeg ik, ontsangt alle dat vogt dat in de kleindere pypjes gescheiden is.

Meest. Waar blijft dit vogt?

Leerl. Dese buis ontlooft zig in de twaalf vingerige darm nevens de galbuis (dat in veele dieren soo niet is) om de gyl met de gal tot een grooter volmaaktheyt te brengen.

Meest. Soo zy zig in den darm opent, hoe koomt het dan dat die buis door de grove deeltjes des spyze niet verstopt raakt?

Leerl. Hare opening gaat voor eerst dwers door de vliesen door, en ten anderen is d' opening met een

vleesagtig tepeltjen voorzien, soodanig gestelt, dat 'er van dese buis wel iets in den darm kan loopen, maar niet uit de darm in deze buis.

Meest. Van wat aart is dit vogt?

Leerl. Als een speekzel gemeenlyk, dog met wat meerder zuire deeltjes vermengt, bestaande als uit een vlug zuur.

XXV. CAPITTEL.

Van de Lever, galblaas en galbuisen.

Meest. WAt zegt gy van de lever?

Leerl. Dit is een groot ingewand in de regter zijde onder het middelrift in den onderbuik gelegen, van boven rondagtig, maar ontrent de zyde der maag, uitgeholt: zy is in een Mensch als uit een klont bestaande, maar in veele beesten verdeelt; hare koleur is bloedrood, dog in de vissehen witagtig. Sy heeft van de pensak haar vlies dat haar omkleed.

Meest. Is de lever nergens aan vast gehegt?

Leerl. Ja, want sy heeft drie banden. *D'eerste* is van de navel-ader, welke van de poortader komt, en na de geboorte in een band verandert. *Daar na* is zy vast boven aan het middel-rift, door een breede, vliesige en sterke band, komende van de pensak, en aldus is de lever mede aan het sweert-gelyke krakebeen vast. De *derde* is lang, rond en sterk, dese komt mede van de pensak, waar door de lever van agteren en aan de linker zyde, met het middelrift vast is, het welke juist altyd so niet is. Voorts is het mede vast door de bloedvaten, en het net, galpypen &c. Dese banden dienen om de lever in sijn plaatse te houden.

Meest.

Meest. Heeft de lever ook slag-aderen?

Leerl. Ja, dog klein, en komt van de regter maagtak, en gaat nevens de poortader in de lever.

Meest. Soo de lever een slag-ader heeft, moet zy ook aderen hebben, telt se eens op?

Leerl. Sy heeft tweederlei aderen, als de holle ader en de poort-ader, waar van hier te voren is gesproken. En zenuwen heeftze van de tusschen-ribbige. Ook heeft zy zeer veele water-vaten, voornamentlyk aan de holle zyde en ontrent de gal-blaas, die uit verscheide klieren, aldaar gelegen na de scheil-klieren en aldus na de gylsak loopen.

Meest. Waar uit bestaat de substantie des levers?

Leerl. Zy is een weefzel van een menigte vaten, en seer kleine kliertjes, die van d' uiterste takjes der poortader moeten voortkomen, door welke de gal van het bloed gescheiden werd.

Meest. Waar blyft dese *gal*?

Leerl. Wanneer de gal gescheiden is, soo loopt die door een menigte takjes van des levers galbuis na der zelver buis toe, om zig in de twaalf vingerige darm t' ontlasten: en deze takjes waren alle met de bloedvaten in een gemeen vlies besloten, als elders gezegt is. Nu een ander gedeelte loopt door eenige kleine takjes tot in de gal-blaas, welke met de levers galbuis een gemeene buis uitmaken, die sig in de twaalf vingerige darm nevens de groote kliers buis, ontlast, sijnde met een vleizig tepeltjen bedekt, op dat daar niets in mogte geraken.

Meest. Wat is dan nu de *gal-blaas*?

Leerl. Dit is een peer-gedaantig blaasjen, aan de lever vast gehegt door zyn opperste en middelste gedeelte, en voorts met zyn hals aan de gemeene galbuis.

Meest. Bestaat zy niet mede uit rokken?

Leerl. Sy Bestaat uit drie vliezen, de buitenste heeft

zy met de penſſak gemeen. Maar de middelſte is ſpierachtig, en beſtaat uit ronde en lange vezelen, om de gal te konnen inhouden en uit te vringen. De binnenſte is ſenuwagtig, en op dat de gal door ſijn ſcherpte niet beledigen zoude, met kliertjes bekleed, uit welke geduirig een ſlymagtige ſtoffe loopt.

Meeſt. Hoe is de galblaas geplaatſt?

Leerl. Met zyn bodem ofte breedere deel na onderen toe, en de mond na boven, zoo dat de gal daar niet enkelyk uitloopt, maar noodzakelyk moet uitgeperſt werden: ſy is gekoleurt byna als de gal, en verft ook de maag, kronkeldarm en lever daar mede.

Meeſt. Syn daar geen klapvlieſen in den hals dezer gal-blaas?

Leerl. In den hals is een vleeſige cirkel, gemaakt, op dat de uitgevronge gal niet weder te rugge ſoude lopen.

Meeſt. Wortelt deſe galbaas in de lever?

Leerl. Ia, want zy heeft veele takjes door de lever verſpreid, die haar gal uit de lever-kliertjes in deſe galblaas brengen.

XXVI. CAPITTEL.

Van de Milt.

Meeſt. WAar is de *Milt* geplaatſt?

Leerl. In de linker zyde des onderbuiks onder het middelrift, aan de zyden der maag, niet buiten de palen van de korte ribben.

Meeſt. Hoe groot is zy en van wat gedaaante?

Leerl. In een menſch is zy zes ofte ſeven vingeren breette

breette lang, en in haar breette drie. Zy gelykent in een Menſch byna na de plante eenes voets; aan de zyde der ribben is ſy ronder, maar na de maag toe holder; is van koleur rood, dog meeſt na den lood-verwigen hellende. Aan haar ronde zyde is ſy met de milt vereenigt door een gemeen vlies des penſſaks; van onderen met de linker nier; aan de holle zyde met het net, maag door de korte vaten. Met haar ronde zyde met de penſſak aan de rug, en aan de korte ribben.

Meeſt. Heeft zy geen *vlieſen*?

Leerl. Zy heeft 'er twee; een van de penſſak, die de buitenſte is, en een eige, die uit allerlei ſoort van vezelen beſtaat, van binnen ruwer als van buiten, en werd wel krakebeenig. Deſe rok ſtrekt zyne vezelen de geheele milt door en weven zig wonderlyk door malkanderen, makende het meeſte ſpongieuze deel der milt uit, waar uit veele holletjes, celletjes en blaasjes gemaakt werden, die niet anders dan een menigte vlieſige ſakjes vertoonen.

Meeſt. Heeft ſy geen *ſlag-aders*.

Leerl. Ia, en komen van de linker maag-tak, komende een van boven en een van onder, krullende ſig als wyngaarts ranken om, en gaan dan regel-regt in de holle zyde des milts na binnen toe, verdeilenden zig eerſt in twee takken.

Meeſt. Synder geen aderen des milts?

Leerl. Ia, die krygt zy van de poort-ader, welke mede in de holle zyde ingaan. Welke, zoo haaſt zy in de milt komen een klap-vlies hebben, om het wederom loopen des bloeds te verhoeden. Ook krygtſe van de maag-aders eenige takken, die men de *korte vaten* noemt.

Meeſt. Zynder geen kliertjes ofte water vaaten der milt?

Leerl. Ia, de milt is vol van zeer kleine kliertjes, wel-

welke vande endekens der slagaderen gemaakt syn, die van het slag-aderlyke bloed de *Lympha* scheiden en die door een menigte watervaten na de gyl-sak voeren. Dese watervaten, hebben gelyk d' andere mede een menigte klap-vliesen, zoodanig gestelt, dat de *lympha* niet te rug kan loopen.

Meest. Heeft de milt geen *zenuwen*?

Leerl. Dese heeftze van de tusschen ribbige, gelyk de meeste ingewanden des onderbuiks.

XXVII. CAPITTEL.

Van de Nieren, Pis-buisen, en Pisblaas.

Meest. LAat ons eens hooren wat gy van de *Nieren* zegt.

Leerl. *Sy* sijn twee in getal, gelegen in den onderbuik, en geplaatst op de lenden spieren, tusschen de verdubbeling van de pensak. D'eene legt onder de lever, en d'ander onder de milt, dog wat hooger als de regter, om voor de ruimte des levers plaats te maaken, en is dikwyls wat kleinder als de regter: zy bestaan gemeenlyk de langte van vier lenden wervelbeenen, zijnde drie vingeren breet en een duim dik. Van buiten effen en glad, behalven in jong geboren kinderen, welke als uit verscheide stukken schynen te bestaan, zyn donker rood van koleur: en de gedaante is als een turkse boon; van agteren rond, maar binnenen waars hol en ingebogen. Sy hebben hare vaste plaatsing door het middelrift en de pensak, als mede aande niervaten en pis-buisen vast verknogt. De regter met de blinde darm, en somtijds aan de lever, en de linker aan de kronkeldarm en milt vast gehegt. Yder heeft

zyn

syn buitenste vliesen van de pens-sak, maar de binnenste syn haar eigen, in welke in sommige veel smeer groeit. Sy syn hart en vast van substantie.

Meest. Waar uit is haar t' samen stelsel gemaakt?

Leerl. Buiten de vliesen en vaten syn sy te samen gestelt uit *Pis-buisjes*, en zeer kleine *kliertjes*. Dese pisbuisjes maken wel de grootste substantie der nieren uit, sijnde gestrekt van de buitenste omtrek, tot het bekken, daarse in ronde en langwerpige tepeltjes eindigen, synde niet anders dan te gaar versamelde busseltjes deser pisbuisjes: en in yder tepeltjen of bundelken schynen wel meer dan veertig pisbuisjes te wezen.

Meest. Doet een verhaal der kliertjes en waar toe sy sijn?

Leerl. Dese zyn van groote als de knop van een kleine speld, en ontelbaar gesaeit tusschen dese pis-buisjes in; en dat wel meest in de buitenste omtrek ontrent een halve vinger van de buitenste omtrek, daar de slag-aders eindigen. Als des Niers slagader tot omtrent de rug des niers komende, werd aanstonds in soodanige kliertjes verandert, in welke al het overvloedige vogt werd afgelegt, het gene men *pis* noemt, welke uit dese kliertjes door de pisbuisjes na de holle zyde des niers loopt in een vliesige holte, die men het *bekken* noemt, uit welke tot in de pisbuisen de pisse gebragt werd.

Meest. Wat voor vaten hebben de nieren?

Leerl. De *slagaders* en *aders* komen van de stam, en splitsen zig in twee takken yder eer sy in de holle syde ingaan. De smeervaten krijgt de regter van de niervaten, maar de linker van holle de ader, dese aders hebben somtijds klapvliesen, welke het overige bloed te rug brengen. De *zenuwen* nu komen van de tussen ribbige. Ook hebben de nieren eenige *watervaten*.

Meest. Wat zyn nu de pis-dragende buisen?

Leerl.

Leerl. Dese noemen de Grieken *Uretheres*; het sijn lang en ronde buisen oft pypen, komende van de holle zyde der nieren en eindigen in de zyden der blaas.

Meest. Hoe veel zynder?

Leerl. Aan yder zyde een, haar begin is het pisbekken, die zig met agt ofte tien takken in de nieren tot aan de nierpypjes einden inlaten: dit bekken is boven breeder en ruimer, 't welk allenxkens nauwer werd, en zig in de ronde pisbuisen, neerlaten. Sy lopen langs de lenden spieren neder na de krop van de blaas, openenende zig tusschen de vliesen in: en loopen niet regt neder, maar met bogten byna als een roomeinsche S.

Meest. Uit wat vliesen bestaan de selve?

Leerl. Uit Driederley, de buitenste heeft zy van de pens sak tusschen welker verdubbelinge zy leggen. De middelste bestaat uit tweederlei slag van spierveselen, die malkander overkruisen, d' eene in 't rond, end' andere in 't lang. De binnenste is zenuwdraadig, en met een klieragtige korst bezet, uit welke een slymig vogt sypert, om de scherpte der pis te verhoeden. *Bloedvaten* hebben zy van de naast geleege deelen, en zenuwen van het rugge merg en tussen ribbige zenuwen. Haar dienst is uit het bekken de pis t' ontfangen, en na de nieren te brengen.

Meest. Wat is dan nu de *pisblaas*.

Leerl. Dese is in het onderste gedeelte des onderbuiks geplaarst in het bekken ofte holte dat van de darmbenenen 't heiligbeen gemaakt werd. In de mannen legt zy op den endeldarm, maar in vrouwen tusschen de scheede der baarmoeder en de schamelbenen. *Sy* is verscheide van grootte, na de jaren, en na dat sommige veel ofte weinig gewoon sijn te drinken, is langrond ofte peers gewijs, werdende van haar bodem af tot onderen toe allenxkens nauwer; sy legt tusschen de verdubbelinge van de

van de penssak, en is aan haar boden daar aan vast, als mede met de navelband. In de mannen opent sy zig in de schagt, maar in de vrouwen in de scheede.

Meest. Bestaat sy niet uit vliesen?

Leerl. Sy heeft driederlei vliesen; d' eerste is met de pensak gemeen, de middelste bestaat uit spiervesels, die int lang en int ronde loopen, en malkanderen met regte hoeken doorsnyden, om de pis uit te vringen en op te houden. De ronde vesels zijn aan den hals dikker, en maken de sluitspier. De binnenste nu is zenuwdradig en aan de binnenste syde met een dunne klieragtige korst bekleed, uit welke een dikke slymigheid vloeid, die de scherpte der pis afsteuit.

Meest. Waar planten de pisleiders zig in?

Leerl. Een weinig boven den hals der blase loopen sy scheuins tusschen de vliesen in, soodanig dat als men in de blase in blaast, geen logt daar in kan, want de vliesen dan toegevallen.

Meest. Wat vaten heeft de blaas?

Leerl. De *slagaderen* komen van de naastgelege slagader, als mede de *aderen* van de nabuurige holle ader. *Zenuwen* hebben sy van die uit het heiligbeen komen, en van de tusschenribbige.

Meest. Wat is haar gebruik?

Leerl. De pis t' ontfangen, en die door de loospyp na buiten te persen.

XXVIII. CAPITTEL.

Van de Mannelijke teel-deelen.

Meest. NA de blaas volgen de teeldeelen, en voor eerst die van de Man. Waar uit bestaan de *ballen*?

Leerl.

Leerl. De deelen sijn *uiterlyk*, als het sakjen, en vliesen: en innerlyke, als de beide ballen, met haar vlies, operklootjen, hare pypjes, en saadvervoerende buisen, de bloedvaten, senuwen, water vaten &c.

Meest. Hoe veel zynder; waar geplaatst en hoe groot?

Leerl. Gemeenlyk zynder twee, hangende buiten den onderbuik agter de roede in het balsakjen, selden zyn sy beide ofte een alleen in den onderbuik verborgen. Sy syn verscheiden van grotte, gemeenlyk als een groot duiven-ei, en veeltijds is de linker kleinder dan de regter. Sy syn langwerpig rond.

Meest. Wat *rokken* hebben zy?

Leerl. Daar zyn *gemeene* en *eigene*. De *gemeene* bekleden beide de ballen te gelyk en syn het *beursjen*, ofte *scrotum*, synde het vel met zijn opperhuid bekleed, en met knobbelagtig hair bewassen: dit vel sweet geduirig een vogtige stoffe: sy werd door een naad verdeeld in een regter en linker deel, en heeft veele bloedvaten. Dit vel is van binnen met een andere spieragtige rok bekleed, waar door het sakjen kan gefronselt werden, en somtijd slaphangen. Deze noemen de Grieken *Dartos*.

Meest. Welk zyn dan d' eigene rokken?

Leerl. Dese bekleeden yder bal in 't besonder. De eerste is de *scheevysige*: om dat sy yder bal als in een scheede omvat. Sy heeft verscheide rankwys gevlogte vaten: komt van de penssak, aan welkers buitenste de op schortende spieren vast sijn, aan yder vlies een, welke in de menschen van de schaambeenen voortkomen, en omkleeden dit scheevlies in zijn lengte van agteren: en daar door is de scheerok van buiten wat ongelyk. Haar binnenste syde noemt men het roodagtige vlies, zynde glad en met eenig vogt beset, en onder aan de bal byna onafscheidelyk verknogt, dog is met het vorige vlies, maar een vlies, misschien wat spier-

veselig, om het saad als uit de ballen te vringen.

Meest. Welk is d'alderbinnenste rok?

Leerl. Dit is de *witte rok*, van buiten glad, die yder bal onmiddelijk bevat, maar van binnen rouw om de vaten en vliesen wille die daar mede verknogt syn; is hart en matig dik; boven aan de selve siet men de slagader, ader en zenuwen. Ook is dese rok nog vast aan d'opperkloot.

Meest. Wat syn de *balvaatjes*, eertijds *bereidende vaten* genoemt?

Leerl. Dese bereiden geen zaad, als men wel by ouds meinde, maar de slagader brengt bloed aan, en de ader brengt het bloed weder na het hert. De slagaders komen gemeenlyk van de stam des grooten slagaders, ontrent twee vingeren breed onder de niervaten, niet van haar regter zyde, maar van voren uitschietende, welker regter over de holle ader scheuins nederdalende zig by de balader van de selfde zyde voegt; gelyk mede de linker van de syde der groote slagader haar begin nemende, strekt sig na de linker klootader toe: welke oorsprong dikwyls verandert. Wanneer nu dese slagaders yder by syn ader gevoegt werd, sijnde digte by haar begin, werden sy in elke syde t'saam gevoegt, en dat door een vlies, 't welk van de pensak koomt, welke dan langs de eerste dyebuigende spieren neerwaarts loopen, en op de pisleiders komende, geven zy eenige takjes aan de pensak, tusschen welkers verdubbelinge sy leggen. Sy doorbooren beide de pensak niet, in welke des selfs uitsteeksels als een schagt open zijn, maar werden door der selver verdubbeling henen gevoert, so dat het opperste pensaks vlies dit gat verstopt, op dat de darmen niet in de balsak souden souden nederschokken. Terwyl dese slagader nederdaalt, maakt zy in een mensch geen verscheide kronkelingen, maar gaat byna regelregt na de balletjes toe: hier en daar aan de

naast

naaſtgeleege deelen eenige takjes uitſchietende.

Meeſt. Wat ſegt gy van des *balt aders*?

Leerl. De regter heeft gemeenlyk haar begin twee ofte drie vingeren breed onder de nieraders van de voorſte zyde des holle aderſtam, meeſt enkel dog ook wel met een dubbelt begin. De linker komt uit het midden van onder de linker nieraders, alhoewelſe ſomtijds wel van de nieraders komen, eer nu deſe uit den onderbuik loopen hebben ſy verſcheide takkingen, waar van ſommige, voornamentlyk die van haar begin voortkomen, na het net en penſak loopen; andere hier en daar met malkanderen vereenigende, en niet te min verſcheiden takjes uit ſchietende, gaan ſoo te gelyk na de balletjes toe. Sy hebben verſcheide klapvlieſen, om het wederom vlietende bloed, niet te rug te laten keeren. Sy gaan met verſcheide inmondingen en krullingen anders als de ſlagaderen naar om laag toe; ſy ſyn ook meerder dan de ſlagaders.

Meeſt. Hebben de balletjes geen *zenuwen*?

Leerl. Ja, van het een en twintigſte paar uit het ruggemerg, en van de tuſſchen ribbige.

Meeſt. Ik hoor uw van geen water vaten ſeggen.

Leerl. Deſe zynder mede, en komen uit der ſelver binnenſte lighaam voort, die dan allenxkens na de gylſak klimmen, hebben mede hare klapvlieſen.

Meeſt. Wat ſyn nu de *zaad-dragende vaten*?

Leerl. Van deſe heeft yder bal een, en ſchynt als of het een zenuw was, langwerpig rond, wit, hart, en met een baarblijkelyke holligheyt voorſien, want het is een buis, het welke men door de ſpeuitingen gewaar werd, want het ingeſpeuite vogt gaat eerſt regelregt na de bal, daarna ziet men het van d'eene ſyde in d'ander loopen, en met het ſelfde vat allenxkens omkrommen, op die wyſe byna, wanneer men de aalen haaſt voortkruipen ziet: alſoo datſe niet in de ronte, maar ſydeling met

hare

hare omkrullingen voortloopen: soo dat het zaad door dit middel van de bal tot in de zaadblaasjes gevoert werd.

Meest. Welk is nu de selfstandigheit der ballen?

Leerl. Sy syn yder een klier, gemaakt uit een versameling van seer enge buisjes, waar door het zaad van het slagaderlyke bloed gescheiden werd: en zyn na hare van een scheidinge, wel meer dan twinting ellen lang. Dese vaatjes moeten haar oorsprong nemen, al waar de slagaderen eindigen. Alle dese buisen syn op een goede order in de bal geplaats, soodanig, datse eindelyk met ses ofte zeven seer dunne takjes buiten de bal gaan, en maakt het groote hoofd van d' opperbal, welke zig eindelyk by een voegende in het zaaddragende vat veranderen, (waar van gesprooken is) en het zaad de zaadblaasjes over leveren. Het zaad nu door dese bals buisjes gescheiden, is eerst grauw, maar na d' opperbal gaande werd het witter, soo dat het overvloedige, of door d' aderen ofte door de watervaten weg gevoert werd.

Meest. Wat is dan d' opperbal?

Leerl. Yder bal heeft 'er een, het zyn langagtige lighaamtjes, elk uit een vat van verscheiden langs gewyse door malkander vlegtingen bestaande, leggende boven op de rug van yder kloot, aan welke sy met beide haar einden vast syn. Dit vat van d' opperkloot wortelt met ses ofte seven takken in de kloot; maar al waar het uit dese takjes tot een heel dun vat werd, en allenxkens daar na verdikt, tot dat het de dikte van een middelmatig touwtjen krijgt, het welke dan het *zaaddragende vat* genoemt werd. Waar van te voren gesprooken is.

Meest. Wat noemt gy de *zaadblaasjes*?

Leerl. D' einden van dese vaten, brengen het zaad uit de balletjes tot in de *zaadblaasjes* door d' einden

des

des voorschreven vats, welk yder een *zaaddoosjen* genaamt werd. Dese *zaadblaasjes* dan zyn geplaatst tusschen de waterblaas en den endeldarm, alwaarse met verscheide vliesen, aan de hals van de blaas, en andere ontrent gelegene deelen vast is, soo dat sy als in een balans schynen te hangen. Sy bestaan uit een dun vlies, doorweven met slagaderen, aderen, zenuwen, en buiten twijfel mede water vaten. Uiterlyk gelykenen sy wel de gedarmten van kleine vogeltjes die verscheidentlyk door malkanderen gedraeit syn, alleenlijk datse als knobbelagtige geswolle aderen, hier en daar wonderlyk, en wederom binnenwaars getrokken zyn. Sy sijn gemeenlyk drie ofte vier vingeren breete lang, en in d' eene syde wel wat grooter als in d' andere: zeben byna een duim breet, nogtans niet overal even gelyk, alsoo sy in 't eene deel langer zijn als in 't ander: ontrent een derde eens vingers breed: maar in d' eene grooter, en in d' ander kleinder. Innerlijk is d' eene plaats wyder als d' ander, hebbende celletjes in sig van verscheiden grootte. *Hier* in werd het saad bewaart, of tenminsten op voorraad gehouden, om op zyn ryd tot de vermenginge te gebruiken.

Meest. Waar eindigen dese blaasjes?

Leerl. Yder werd soo eng als een schagt, en yder opent sig met een openingtjen in de pis-schagt, op de plaats die men het *hennenbootfs gelyke klapvlies* noemt.

Meest. Wat noemt gy de *zaad-klieren*, *ofte voorstanders*?

Leerl. Dese syn twee in getal, soo genoemt, om dat hare stof het saad omvat, en behouden uit de schagt tot in de baarmoeder overbrengt, ook om dat hare stoffe het saad gelyk is. Zy syn eigentlyk een soort van klieren. Haer groote is gemeelyk als een gemeene okkernoot, dog verschelen na den ouderdom &c. Zyn als uit

uit verscheide blaasjes te samen gestelt, in welke een dik, wit, en lymagtig vogt geschieden werd. Hebben van buiten een sterk vlies, en verscheide vleesige draden van de pisblaas, om haar vogt te konnen inhouden en uit te vringen.

Meest. Waar leggen sy?

Leerl. Agter het begin van den hals der blaas, maar steken aan de syden een weinig buitenwaarts. Beide de saaddragende vaatjes, voren gemelt, boren zig tusschen haar beiden door. Zy syn meest eirond, hebben mede allerlei bloedvaten, senuwen, en misschien mede water vaten. Zy eindigen nu op die plaats alwaar de saaddragende vaatjes in de pisschagt eindigen, in menschen met tien pypjes, welke aan de zyden en romtom het hennen hoofts klapvlies het vogt der voorstanders uitpersen, hebbende op yder buisjen als een rond tepelsgewys klapvlies, op dat dit vogt tegens wil en dank niet ontloope, en de pisse geen hinder mogte bybrengen.

Meest. Wat is de *mannelijke roede.*

Leerl. Is het onderste 't geen van den onderbuik afhangt, op dat de byeenkomste des te bequaamer mogte verigt werden. Het begint van beide schamelbeenen, waar aan zy vast is gehegt, hangende in 't midden, gelyk alle deelen, die een in 't getal sijn, zy verscheelt van groote soo in jonge als in oude persoonen. Is langwerpig rond, maar boven op platter en breeder als onder. Is van buiten met de opperhuid en vleisig vlies voorsien, maar van binnen met twee senuwagtige lighamen, middelschot, roedes hooft, pisgang, en verscheide spieren tot ses in getal.

Meest. Wat syn de *zenuwagtige lighamen*?

Leerl. Het syn twe lange doosjes ofte blaasjes, van buiten wit en met een dik vlies bekleet, senuwagtig en seer vast. Sy komen onder van de schameibeenen, en hebben

haar begin de gedaante van de letter Y, tuſſen welker beiden de pis-gang doorloopt. Van het ſchamelbeen afgaande, werden ſy beide met een beſonder vlies bekleed, en dan door tuſſen komſte van een ſchot aan een gevoegt, dat allenxkens dunder werd, en ontrent het midden der roede kamsgewys naar om hoge klimt, en dit werd ontrent des roeden hooft ſoo dun, dat het voor het gezigt verdwynt, alwaar dan de twee *zenuwagtige lighamen* malkandere genaken, daarom beurt ſig de roede altijd even gelyk matig op; ſy ſyn dan ſpongieus, beſtaande uit verſcheide wonderlyk door malkanderen loopende veſelen, werdende met een vlies bekleed. Deſe werden wonderlijk in de venus yver met bloed gevult, maar anders heel ſlap nederhangende.

Meeſt. Segt my eens wat de *pisſchat* is?

Leerl. Deſe neemt haar begin uit de krop van de blaas, en eindigt buiten het hoofjen der roede, beſtaat uit een voosagtig en een vliesagtig deel. Het voſe werd met een vlies bekleed, en oneffen door verſcheide dwers loopende vezelen, die allenxkens dunder en dunder werden hoe ſy het roeden hooft meerder naderen, en eindelyk het gezigt ontloopen. De binnenſte vlieſigheit deſer ſchagt is hol en langwerpig, van boven tot beneden by na even ruim.

Meeſt. Wat is dan het *hoofd der roede*?

Leerl. Dit is voor aan de zenuwtige lighamen, vleeſiger en vaſter dan eenige der andere deelen, dikker in 't gemeen dan de zenuwagtige lighamen, en omcingelt de zelve als een kromagtige roede, van voren wat ſpits toeloopende.

Meeſt. Wat ſegt gy van de *voorhuid*?

Leerl. Dit is agter aan 't eind van de zenuwagtige lighamen vaſt, en bedekt het roeden hooft, van onder is het hooft met een bandjen vaſt, maar aan 't einde los, op dat de ſelve ligt mogte overſtroopen, en is van buiten met de geemeene huid bekleed.

Meeſt.

Meest. Wat voor *spieren* beeft dese roede?

Leerl. Dese zyn twee paren, die van des henne beens uitsteeksels beginnen, onder het begin der zenuwagtige lighamen, en verdwijnen alleenxkens, in de veselen des dikken vlies: en dese strekken de schagt uit. Noch twee andere verwyderen de schagt, komende van de sluitspieren des endeldarms, en voegen sig met malkanderen inwaars, waar na sy schyns onder de schagt loopen, en nemen haar eind in het dikke vlies der zenuwagtige lighamen.

Meest. Heeft de roede vaten?

Leerl. Ja, behalven des huid vaten loopen door de roede mede slagaderen, aderen, en zenuwen.

XXIX. CAPITTEL.

Van de Vrouwelijke Teel-deelen.

Meest. WElk zyn d' *uiterlijke deelen.*

Leerl. Dese syn de groote spleet, lippen, uveltjes, hairen, de naad &c. En syn geplaatst tussen schaamelbeenen en den aars.

Meest. Wat is dese *spleet*?

Leerl. Haar omtrek syn de lippen genoemt en haar onder baudig, de *toom* ofte band der lippen gesegt, ade d' uitgang van de pis, vrugt, maande bloed enz. ingang voor de roede.

Meest. Segt eens wat de *kitteldar* is.

Leerl. Dese is boven de vrouwelijkheit en steekt met uitpuilent hoofjen een weinig buitenwaars, welks groote verscheidentlijk is. Buiten is sy met de gene huid bekleed, makende een vliesig en geplooit vas, het welke de naam van *voorhuid* krygt.

Meest. Waar uit bestaat sy?

Leerl. Gelyk de mannelykheit mede uit twee zenuwagtige lighamen, zynde met een zenuwagtig lighaam overtrokken. Sy komen van 't onderste der schaemelbeenen, die beide zydelings onder dese beenen gaan en sig in een lighaam vervoegen, makende een derde deel, van dat boven op de t' samenkomste der schaemelbenen met het vlies vast aan een gehegt werd, waar door de kittelaar, en weder door dese de geheele schaemelheit opgetrokken werd, en belet dat sy niet nedervallen. De selve senuwagtige lighmen syn de manne in allen deele van spongieusheit en het schot in alles gelyk, maar kleinder en hebben geen doorlaating van de pis.

Meest. Heeft dese geen *spieren*?

Leerl. Twee paar, het eerste komt van de heupbeenen, dat na de schenkelen van de kittelaar loopt waar door met haar trekken, des kittelaars schenkelen gedrukt werden, en haar derde lighaam met des selfs hooft uitgerekt werden. Het andere paar komt van de endeldarms sluitspier, met een breed begin, synde aan de kittelaar vervoegt, gemaakt meer tot sluiting der scheede als tot d' uitrekking des kittelaars.

Meest. Welk zijn de *vaten*.

Leerl. Aderen en slagaderen komen van de speenvaten, en de senuwen van de tussen ribbige.

Meest. Segt my 't gebruik deskittelaars.

Leerl. Sy doet de schaamdeelen ophouden, en haar oprigtinge is om tot de byeenkomste lust te doen hebben.

Meest. Wat syn de *Nymphen*.

Leerl. Dese staan om de pisgang als twee watergoten, latende de bruidegom eerst in. Leggen in het opperste der Vrouwelykheyt: nemen haar begin van de kittelaar, en dalen neder na het pisgat, en gaan

te

soo na het midden der hals, en verdwynen aldus. De regter en linker syn beide door de kittelaar te saam gevoegt. Sy verscheelen in groote. Beide te samen gevoegt syn sy als een lankwerpig eirond; van binnen sagt en spongieus, gemaakt uit veele vliesjes en vaten, en swellen gelyk de kittelaar op, derhalven verwekken sy mede verlangen tot de byeenkomste.

Meest. Men segt soo veel van het maagde vlies, wat is dog dat?

Leerl. In d'eerstgeborene is dit tusschen de Nymphen, pisgang en aarsnaad geplaats, met een klein gaatjen doorboort, maar werd allenskens meerder en meerder verwyd, en rontom met ploeyen gefronst, ende alleen een toeknijping van het scheede vlies.

Meest. Wat sijn de *Myrtus blads gelykende vleesigheden.*

Leerl. Alleen eenige oneffenheden van de te saamconseling des maagden-vlies, vier in getal, en somtyd meerder, en die na het kramen wel verdwynen.

Meest. Beschrijft eens de *pisschagt* der Vrouwen.

Leerl. dese legt eé vinger breed dwers onder de kittelaar, en boven de mond der scheede, tussen de twee nymphen in, eenigsins door de rimpelingen des huids uitlende, zynde om dese schagt toe te sluiten. Heeft om de breete van een schryfpen, en verwydert gemakkelyk; van den hals der blaas twee vingeren breete lang. Is van binnen met een dun vlies bekleed, hebbende verscheide openingen, door welke sekere *buisjes* vuiltig en lymagtig vogt uitlooſen.

Meest. Waar komen dese buisjes van daan?

Leerl. Tusschen dit seer dunne vlies en de vleesige schelen is om de pis-schagt een vliesige en witte substantie byna een vinger breete dik, en omringt de ganse schagt, hier uit komen die *buisjes*, die in 't einde der schagt en scheede te vinden zyn, derhalven is dese substantie klieragtig, en konnen, niet sonderreden de

voorſt anders genaamt werden. Het vogt daar uit loo-pende is dienſtig om deſe ſexe tot het minne-ſpel gaan de te maken.

Meeſt. Maakt eens een verhaal van de *ſcheede*?

Leerl. Het is dien ingang die beneden des lyfmoe-ders mond, en zig in de uiterlyke ſchamelheid opent, waar in de mannelyke roede ontfangen werd, zynde zeer nauw aan den endeldarm en de blaas vereent. I hol, langwerpig en rond, om zig na d' inkomſt van d mannelykheyd te ſchikken, vallende met alle har ſyden tegens malkanderen aan; de groote is in jonge e volwaſſene ſeer verſcheiden, maar gemeenlyk ſes, ſe ven, agt ofte negen vingeren breete lang. Boven ee ſtroo breete dik, dog onder wel twee ofte drie ma dikker. Is van breete byna als den endeldarm. Va binnen is ſy vol ploeyen en rimpelen, die van h binnenſte zenuwagtig vlies gemaakt werden. In de rok openen ſig verſcheide buisjes uit een kliſrige ſu ſtantie de voorſtanders genaamt, waar uit een lymagt vogt werd uitgeſypert, die de luſt der byeenkoml verwakkert.

Meeſt. Heeft zy geen *ſpieren*?

Leerl. Sy werd met een ſpier toegeſloten, die v des endeldarms ſluitſpier opklimt, waar toe meder ſpieren helpen, die in 't onderſte deel der ſcheede, c treent de lippen gevonden werden: klimmende bei van onderen op tot de vlieſige ſubſtantie, door wel de kittelaar aan de naaſt gelegene deelen gehegt is, ſoo in de ſelfde verdwynen: ook heeft de regter en l ker geen gemeenſchap met malkanderen. Uiterlyk ſy ſeer dunvlieſig, dog van binnen uit veelderlei vaat en veſelen gelyk als een net gemaakt, dienende om ſcheede te verengen, en de roede te beter t' omvatt

Meeſt. Hoe is de ſcheede van buiten?

Leerl. Van buiten is ſy vlieſig, dun en ſagt, r

verscheide vleesige veselen, die sig in de langte uitstrekken, die aan d' andere deelen soo verknogt syn, dat men haar nauwelyks bepalen kan, ten sy ontrent de mond des lyfmoeders.

Meest. Wat vaten heeft de selve?

Leerl. *Slagaderen* van d'onderbuikige en van de speenslagader. *Aders* heeft zy van d' onderbuikige en speenaderen, die met de takken des baarmoeders boven vereent zijn. De zenuwen komen van het heilig-been: en aan watervaten is niet te twysselen.

Meest. Doet ons verder een vertoog van de *baarmoeder.*

Leerl. Dese is hooger dan de scheede geplaatst; sy legt in 't midden des bekkens in den onderbuik, tusschen de blaas en den endeldarm, en omcingelt met het heiligbeen, heupebeenen en schaambeenen. Van onderen is sy met de scheede vast gehegt, als mede met de blaas en endeldarm: door haar opperste deel ofte bodem, is aan alle zyden vry. In swangere is sy als een sak ofte blaas uitgeset, en in 't laatste der dragt byna rond. Maar in de onbevrugte als een peer van gedaante den hals is in swangere en onbevrugte al op eenderlei wyse. Haar groote verscheelt mede seer na den ouderdom. Haar holte is langwerpig, maar aan d' einden enger dan in 't midden. De mond ofte onderste engte heeft in de vrysters soo veel ruimte, dat 'er nauwelyks een provetjen door kan. Maar voor het kramen en voorts na het kramen vry eng gesloten, soodanig evenwel, of daar kan nog al iets door. Des selfs mond is onder, gelykende na het hooft van een mannelyke roede, dog de spleet staat overdwers. Des lyfmoeders hals is vol ployen, inwelke verscheide buisjes sig openen, waar uit een lymagtig vogt geduurig sypert. Hare eigentlyke holte begrypt nauwelyks een boon in de onbevrugte, is driekantig, maar langer in den hals. In de twee bovenste hoeken heeft men beide openingen der *Trom-*

petten. Haar binnenſte vlies is glad en met verſcheiden buisjes doorboort, die buiten de maandvloed een lymig vogt uitſyperen. Haar langte tot de mond toe van de bodem af is in d' onbevrugte ontrent drie vingeren breet, maar de langte ontrent anderhalve. Hare dikte noch niet geopent ſynde, is byna twee vingeren breed, behalven datſe ontrent de bodem wat breeder is: doch in bevrugte opgeſneden ſynde een duim ofte twee vingeren breete breed. Van buiten is ſy, gelyk alle des onderbuiks ingewanden met de penſſak bekleed, en de ſelve aan d' endeldarm blaas &c verbonden. Maar haar binnen ofte eigen vlies is ſoo vaſt aan de ſubſtantie vaſt, datze wel een en het ſelfde ſchynen.

Meeſt. Wat voor vaten heeft de baarmoeder?

Leerl. De *ſlagaders* komen van de balvaten, en van d' onderbuikige, die met malkanderen verſcheidentlyk in een monden, zynde verſcheidentlyk als wynranken gekrult, maar wel drie ofte vier maal ſoo veel in menigte als in de ſcheede. De *aderen* komen van de balvaten, en d' onderbuikige, hebbende verſcheide klapvlieſen, en inmondingé met malkanderen: deſe beiden vaten werden zeer ruim en groot in de bevrugte vrouwen. De *zenuwen* komen van de tuſſenribbige en de heiligbeens zenuwen. Ook ſynder *water-vaten.*

Meeſt. Wat *gebruik* heeft deſe *baarmoeder*?

Leerl. Het mannelyke zaad t' ontfangen, en na de trompetten te perſen. Het bevrugte ei t' ontfangen, de vrugt te voeden en warmte te verleenen, en 't ſelve op ſyn tyd te loſſen. Voorts om de maandvloed t' ontfangen en door te laten.

Meeſt. Heeft de baarmoeder geen *banden*?

Leerl. Daar ſyn twee *ronde* en zoo veel *breede.* De brede zyn van de penſſak herkomſtig, aan welke niet alleen de baarmoeder en ſcheede, maar ſelfs haar vaten, eijernesten en trompetten aan verknogt ſyn. Sy zyn

vlie-

vliesig, los en zagt, konnende na gelegentheid uitrekken en inkrimpen; zy werden om haar breete de *vleermuis vleugels* genoemt.

Meest. Wat syn dan de *ronde* banden?

Leerl. Dese komen van de bodem des baarmoeders, alwaar de trompetten in de moeder gaan, en loopen in yder zyde tussen des penszaks verdubbeling na de lassen toe, tot buiten den onderbuik, en verdwynen in het vet ontrent de schamelbeenen en de kittelaar. Sy zyn uit twee vliesen gemaakt, de buitenste des penszaks, en de binnenste is een eige vlies, besluitende in sig allerlei soort van vaten. Sy zijn op haar breetste ontrent haar begin, en werden allenxkens smalder en dunder: sy syn by na van een spanne lang en hol om de vaten wille die niet sonder klapvliesen zyn.

Meest. Segt my haar *gebruik*.

Leerl. Dese zyn geen banden om de baarmoeder in syn plaats te houden: en de ronde schynen alleen scheeden te syn om de vaten met alle zorg na om laag te brengen, want het zijn eigentlijk geen banden.

Meest. Wat zijn d'*eyernesten*?

Leerl. Sy zijn geplaatst in yder zyde ontrent twee vingeren breed van de baarmoeder, of in den onderbuik, aan welke sy met een vaste band verknogt sijn, als mede met des selfs vaten van booven: ook zijn sy door de pensak aan de heupebeenen verbonden, en met de bodem des baarmoeders van gelijke hoogte, dog in swangere wel wat lager. Van voren en agteren zijn sy breed en ingedrukt en van onderen als een half eirond, maar boven wel wat platter, maar van alle deelen afgescheiden zijnde, zijn sy van gedaante een eirond gelijk. Van buiten wat oneffen en uitpuilende met verscheide uitbultingtjes. Sy wegen ontrent tagchentig ofte 90 grein, dog verschelen na den onderdom en jaren. Sy werden met de pensak bekleed: maar heb-

ben innerlyk nog een ander vlies. Na dat de rok afgepelt is; ziet men haar uit een witte selfstandigheit bestaan, die niet anders als vliesjes en veseltjes syn, die losjes aan malkanderen syn verknogt, en behalven haré *blaasjes*, die een helder vogt in zig hebben, synse voorzien met slagaderen, aderen zenuwen en watervaten, en somtyds eenige bolletjes, welke gelyk als de op eengetaste klieren uit verscheide deelen bestaan, die alle van het middelpunt, na d' omkring loopen, synde met haar eigen vlies bekleed, welke alleen na het byslapen gevonden werden, en na de bevrugting is, ook verscheiden in getal.

Meest. Wat syn dese *blaasjes*?

Leerl. De eyeren, alsoo alle dieren en selfs de planten uit eyeren voortkomen: want uit dese eyer nesten komen d' eyeren voort, welke van het loofwerk des trompets omvat werden, en door het selve tot in de baarmoeder gevoert.

Meest. Eer wy ondersoeken wat de trompetten syn, soo legt ons eens hare vaten uit.

Leerl. De slagaders gaan niet regelregt naar om laag, gelyk men in de mannen ziet, maar hebben verscheide krullingen eer sy tot d' eijernesten komen, sijnde ook korter. Wanneer sy zig in takken deilt, gaat 'er een voorname na d' onderbuikige slagaders der baarmoeder, met welke sy ingemont is, waar uit waarschijnelyk is dat d' eyernesten van beide haar bloed ontfangen; dog de tak die tot d' eyernesten gaat, loopt door haar geheele substantie heen.

Meest. Wat hebbense nu voort *aderen*?

Leerl. Dese zijn al op de selfde wijse als in de mans, maar korter, en gaan niet alleen na d' eyernesten toe, maar ook na de lijfmoeder en de trompetten. In swangere synse beide vry grooter dan in vrysters.

Meest. Nu om verder te gaan, wat syn de *Trompetten*?

Leerl.

Leerl. Het syn buisen in gedaante als een trompet, aan yder opperdeel der baarmoeder een, die zig in de selve openen. In de baarmoeder syn zy zeer eng, maar daar buiten vry ruim, synde dan ook meerder omgekromt, omringelende d' eyernesten tot half wege toe: alwaar sy nu weder op haar ruimste syn, daar verengen sy wederom, en 't gene nu buiten die engte is, werd in verscheide deelen gedeilt, het welke men het *loofwerk* noemt, zynde als soo veel vingers, om het bevrugte ei t' omhelsen.

Meest. Hebben dese trompetten *vliesen*?

Leerl. De buitenste koomt van de pensrok, maar de binnenste is met de binnenste des baarmoeders gemeen, tusschen welke verscheide spierveselen loopen, om sig te verengen en te openen. Haar langte verscheelt van vier tot negen vingers breete toe.

Meest. Wat gebruik hebben sy?

Leerl. Het mannelyke saad uit de baarmoeder t' ontfangen; hier mede d' eijeren te besproeyen, d' eyerenuit d' eyernesten t' ontfangen, en die tot de baarmoeder te voeren.

Meest. Gy spreekt van *eyeren*; doet ons daar een weinig opening af.

Leerl. Tusschen de vliesen die het ei van buiten bekleden, groeit byna een klieragtige stoffe, want een weinig tyds na dat de t' samenkomste geschied is, werden de vliesen der eyeren, die anders doorschynig waren, seer duister, welkers menigte van bloedvaatjes dan duidelyk gezien werden, maar daags daar aan ziet men tusschen beide rokken een klieragtige substantie, die het geheele ei omringt; synde soo rond als een bolletjen; het welk allenxkens grooter werdende, het eitjen allenxkens uitnypt, en werd dan door de trompetten ontfangen, waar na dat dan een lidteiken blyft: waar uit men zien kan hoe veel kinderen ymand gehad heeft.

CAP-

XXX. CAPITTEL.

Van de voort-teelinge uit eijeren en de nageboorte.

Meest. WAar uit bestaan de eyeren verder.

Leerl. Uit een klaar en doorschynig vogt, syn van deelen en vol geest. Hier uit koomt het eerste begin der voorttelinge: dit is los en vry als het eerst in de baarmoeder komt, het welke aldaar met een lymagtig vogt omvat werd. In dit doorschynig ei dryf nog een balletjen, en ider ei is met twe vliesen bekleed, synde een buitenste en een binnenste, welke in de baarmoeder niet gemaakt werden, maar zyn selfs in d' eijernetten van beginnen al aan geweest.

Meest. Gaat verder voort met uw verhaal.

Leerl. Dit eitjen nu aan 't groeijen komende, ziet men in het binnenste vlies een wolkjen, dat van tyd tot tyd al dikker en dikker werd, waar na zig een springend stipjen vertoont, en vervolgens een rouwe schets, die allenxkens volmaakter werd.

Meest. Wat is nu het *buitenste vlies*?

Leerl. Dit noemen de Grieken *Chorion*, en dese omvat alle de andere vliesen, vogten, en het kind selfs, byna eirond. Ider vrugt heeft ook zyn besondere vliesen en koeken, so daar meer mogten wesen, welke eindelyk gelyk als aan malkanderen groeyen. Dese heefr haar slagaderen en aderen van de navelvaten. Dit vlies maakt zig aan de ledematen niet vast voor en aleer alle de ledematen gevormt syn, synde boven aan de rand der koek vast.

Meest. Wat is nu het binnenste ofte tweede vlies?

Leerl. Dit is *Amnios* genoemt, die het kind naast

omringt, mede byna eirond, beſluitende nevens het kind een klaar vogt; dit vlies is veel dunder en witter als de *Chorion*, ſynde mede van de navels bloedvaten voorſien.

Meeſt. Wat is dit voor een vogt, en waar van daan herkomſtig.

Leerl. Het is een vogt als een dunne wei, met welke het kind door de mond gevoed werd, welke uit eenige tepeltjes 't ſyder vlieſen, koek ofte navelſtrengs uitlekken, en miſſchien uit de navelſlagaders daar gevoert werd: want de ſtreng, wat gedrukt ſynde, ſypert ſoodanig vogt uit.

Meeſt. Telt men geen meer vlieſen?

Leerl. Ja, want de latere eeuwen, hebben nog een vlies gevonden, dat men het *pisvlies* noemt, gelegen tuſſchen het buitenſte en binnenſte vlies, digt aan de binnen ſyde des buitenſten vlies vervoegt, is ſeer dun en doorſchynig; of hier nu pis in vergadert werd is te twyfelen, alſoo het ſeer nauw met de *Chorion* vereent is, en nauwelyks dan door blaſen daar afgeſcheiden werd.

Meeſt. Wat is nu de *navelſtreng*?

Leerl. Is een ſtreng komende van het midden des onderbuiks, en eindigt byna in het midden van het onderſte deel der koek, van langte qualijk een elle, alhoewel ſommige van anderhalf ſchryven. Is van buiten met de huid des onderbuiks bekleed.

Meeſt. Wat voor vaten heeft de ſelve?

Leerl. Twee *ſlagaderen*, komende van de einden des groten ſlagaders ſtam, en ſomtijds van *d'arteria Iliaca*, welke beide het bloed uit de vrugt na de koek toe brengen. Voortsis 'er een ader, die uit de lever komt, van de poortader herkomſtig, welke de navel doorboort, en door de ſtreng na de koek toe loopt.

Meeſt. Maar is 'er geen *navels pisvaaten*?

Leerl.

Leerl. Dit noemt men *Uracus*, het welke van de bodem der blaſe komt, en loopt van daar na de navel toe, ſchynende geen zigtbare openinge te hebben, maar ſchynt als uit menigte pypjes, gelyk de rotting en zenuwen, te beſtaan, waar door uit de blaas de pis des kinds tot in de koek gevoert werd, en dus in het bloed des moeders ontlaſt werd.

Meeſt. Gaan deſe vaten regelregt na de koek toe?

Leerl. Neen, maar zy gaan met veele draeijingen en omwindingen na de koek toe. Waar uit hier en daar gelyk als eenige *knoopen* ontſtaan.

Meeſt. Zyn daar geen *klap-vlieſen*?

Leerl. In d'ader niet, maar wel in de ſlagaderen, ſoodanig geplaatſt dat het bloed niet te rug na het kind kan loopen.

Meeſt. Wat is de *moederkoek*?

Leerl. Deſe werd ſoo na de gedaante van een pannekoek genoemt: zynde met het buitenſte gedeelte aan de bodem des baarmoeders vaſt gehegt; yder kind heeft 'er een. Van boven met de *chorion* gelijk als bekleed, maar van onder met de *Amnios*. Haar middel lyn is by na een voet lang in volwaſſe, doch wel kleinder, en hare dikte twee vingeren breet, by na eirond. Sy is ſoo onder als boven wat ongelyk, gelyk alle de opeengetaſte klieré zyn; is bloedrood van koleur gelyk de lever, en daarom wel *moederlever* gemoemt. Sy is dan niet anders dan een t' ſamen hoopinge van kliertjes, welke door middel van verſcheidene takjes tot in de bodem des baarmoeders ſig inwikkelen, en het voedent ſap uit het bloed des moeders ontfangen, om het ſelve door de ader (die ſoo ruim is als beide de ſlagaders te geſyk) te gelyk met eenige logt, na het kind te brengen.

Meeſt. Wat noemt men dan de *nageboorte*?

Leerl. Dat ſijn deſe voorſchreven vlieſen, koek, en navelſtreng, ſoo genoemt, om dat die na het kind geboren werd.

CAP.

XXXI. CAPITTEL.

Van de klieren.

Meest. WAt zyn de *borsten* ofte *mammen*?

Leerl. Yder man en vrouw, als bekent is, hebben 'er twee, maar in de vrouwen gemeenlyk grooter, regt op de borst spieren geplaarst; haar gedaante is als een halve ronde kloots in des selfs midden is de tepel, rontom welke gemeenlijk een ronde kring is.

Meest. Wat is de tepel?

Leerl. Sy bestaat uit menigte buisjes, die als bosjes door verscheide vliesjes aan malkanderen vereenigt sijn, konnende swellen en inkrimpen, seer gevoelig, dienstig om uit de borstklieren de melk voor het kind na buiten te brengen: tussen dese melkbuisjes vindmen ook verscheide kleine kliertjes: ook sijn der klapvliesjes in dese buisjes op dat de melk niet mogte te rugge loopen.

Meest. Waar uit bestaan nu voornamentlijk de *mammen*?

Leerl. Uit verscheide klieren, welke van buiten met het vel omringt werden, en van agteren met een vleisig vlies; dese krijgen haare melk uit de slagaderen, en losen het selve, als men soogs is, door de tepelbuijes na buiten toe; soo niet loopt door eenige watervaatjes weder na de gylbuis toe.

Meest. Wat noemt gy de *nierklieren*?

Leerl. Op ider nier legt 'er een. Haar groote is verscheiden, d'eene veeltijds grooter dan d'andere; in eerst geborene grooter dan in oude persoonen: om d'aders wille hebben sy gelyk als een holligheid, welkers geronne bloed men voor, ik weet niet, *swartegal* pleeg

aan te sien. Sy syn vaster en roder dan andere klieré. Hare vaten komen van de nierévaten, somwijls uit de nieren vetvaten &c. En zenuwen van de tussen ribbige. In d' aders heeftmen een klapvlies, om het bloed te verhoeden dat het te rugge loopt. Sy schynen een *lympha* te scheiden, die haar vogt in d' ader lost.

Meest. Wat is de *Thymus* ofte *borstklier*?

Leerl. Dese legt in 't opperste der borst, en na boven gestrekt tot in den hals toe, en aldaar door het middel-schot vast gehegt, synde een klier, sagt, wit en spongieus: is grooter in jonge dan in oude: zy schynen van boven een *lympha* t' ontfangen en 't selve door andere water vaatjes na de gylbuis te senden.

Meest. Waar uit bestaan de klieren eigentlyk?

Leerl. De einden der slagaderen schynen sig eindelyk in een spongieus wesen, gelyk als uit verscheide blaasjes een celletjes bestaande, te veranderen, welke alle in een gemeen vlies beslooten syn. Voorts hebben sy alle vaten van de naastgelegene deelen.

Meerder konde hier gesegt werden van klieren als het Pancreas, quijlklieren, scheilklieren &c. Maar sulx in 't voorgaande ondervraagt en beantwoort.

XXXII. CAPITTEL.

Van de Spieren en des selfs maaksel.

Meest. WAar bestaat een *spier* uit?

Leerl. De spieren syn meest werktuigen van de vrywillige beweginge, uit lange, pypagtige vleisige vesels bestaande, met gefronsde rimpelen gelyk als met klapvliesen gemaakt, los aan malkandere hangende-

gende, tusschen welke eenige andere vliesagtige dwerse vesels vast zijn, om te doen bewegen. Dese vesels syn in yder spier als met verscheide bosjes by een door een eigen vlies, gelijk als met een scheede omkleed; beteikenende dat yder spier als uit verscheide kleindere spiertjes gemaakt is. Idet spier heeft aan yder eind een *pees* zijnde een t'samenvlegting van verscheide zenuwdraadjes. Van buiten is yder met een vlies bekleed, dat niet anders dan verlengde pesen syn.

Meest. Hoe verdeelt gy de spieren in 't algemeen?

Leerl. In *enkele*, welke aan yder eind een pees hebben met een buik in't midden, welkers spiervelen op regte ryen leggen, lopende van d'eene pees sydelings in de ander. En in *dubbele*, die meer dan een buik en meer dan twe pesen hebben, welkers pees dikmaals tot binnen in de spier gaat, en d'andere buiten wederom omvat, welkers loop der spiervesels verscheidentlyker is.

Meest. Syn de bewegingen der spieren alle onder onse wil?

Leerl. Sommige syn *onder onse wil*, gelyk als die van armen en beenen, hals &c. andere maar *half*, gelyk als de spieren die tot het ademen behooren, welker beweginge men kan vertragen en verwakkeren: andere *geensints*, als die des harts, spiervesels der ingewanden, der aderen en slagaderen &c.

Meest. Hoe verdeelt gy yder in 't besonder?

Leerl. In een begin ofte hooft; midden ofte buik; en einde ofte staart. Het hooft doet het deel na sig toe bewegen. De buik is het vleis ofte spiervesely t'samenvoegsel, dat door het bloed op swelt en buikig werd, en weder na de beweging gedaan is, slapper werd, en legt tusschen het been dat beweegt en bewogen werd. De staart nu is 't gene geplant werd in 't been dat bewogen werd.

Meest. Werden alle delen door middel van beenen bewogen?

Leerl. Neen, gelijk als het hert, bloedvaten, ingewandens spiervesels &c. Welke haar begin en einde in de vliesen nemen, en die als pesen gebruiken.

Meest. Waar uit bestaat de geheele spier?

Leerl. Behalven syn twee pesen en vleis, heeft zy vliesen, slagaderen, aderen, watervaten, kleine tusschen gesaide kliertjes, vet &c.

Meest. Hoe verdeilt gy de *spieren des hands*?

Leerl. In spieren des schouders, des ellepyps, ende die eigentlyk tot de hand behooren.

Meest. Welke behooren tot de schouder?

Leerl. Agt paar, de drie *hoofdige*, de *borst spier*, d'*aarskrabber*, *groote* en *kleine ronde* spier, en *drie schouderblads* spieren.

Meest. Welk is de *drie hoofdige*?

Leerl. Dese bestaat wel uit twaalf penwyse spiertjes. Begint vry breed van 't midden des sleutelbeens, het opperste des schouderbeens, en boven van het graatwyfig uitsteeksel des schouderblads, en eindigt in't midden der buitenste syde des armbeens: hier door werd de schouder op gebeurt.

Meest. Wat is de *borstspier*?

Leerl. Sy komt boven van het sleutelbeen, borstbeen, en vyfde, sesde, en zevende rib, en plant sig in 't midden des armbeens, tussen de tweehoofdige en drie hoofdige spier, welke mede uit verscheide spiertjes is te samen geset. Dese trekt het schouderbeen na sig.

Meest. Den *aarskrabber* wie is die?

Leerl. Dese noemt men mede de breetste, beslaande met haar makker de geheele rug. Komt met een vliesig begin agter des ruggraats uitsteeksels, die van de sesde des rugs tot het heiligbeen en darmbeen toe getelt werden, en eindigt tussen de borstspier en ronde spier in de *basis* van het schouderblad, zijnde driekantig van figuur. Dese trekt den arm na agteren toe.

Meest

Meest. Welk is de *groote ronde spier*?

Leerl. Dese koomt uit de hoek van het onderste schouderblads hoek, en eindigt nevens de pees van de borstspier in het armbeen: en dese drukt de schouder nederwaars.

Meest. Segt my wat de *kleine ronde spier* is.

Leerl. Sy begint van d'onderste hoek des schouderblads, en werd in den hals des schouderbeens geplant: en dese drukt de schouder nederwaars.

Meest. Welk is d'*eerste der schouderblads spieren*?

Leerl. Dese noemt men de *boven schouderblads spier*, welke van de *basis* des schouderblads begint, welke met een sterke pees in de vyfde schouder band werd ingeplant, welke de schouder schynt om te drayen.

Meest. Nu de *tweede*?

Leerl. Dese loopt van onder de graat des schouderblads en van syn *basis* afkomende, plant sig in de vierde schouder band, die de schouder nederdrukt.

Meest. Wat is de *derde*?

Leerl. Dese is de onder *schouderblads spier*, welke van d'onderste zyde des schouderblads *basis* komt, en eindigt in de derde band des schouders.

Meest. Wat spieren heeft de groote ellepyp?

Leerl. De *tweehoofdige* en d'*Armspier*, de *Lange*, *Korte*, en *Opligtende*.

Meest. Beschrijft ons de *tweehoofdige*.

Leerl. Dese heeft een dubbelt begin, zynde voren gelegen, begint eensdeels van des schouderblads hol, en anderdeels van des ravenbeks uitsteeksel, en loopt in 't hooft van de kleine ellepyp: welke dese ellepyp buigt.

Meest. Welke is d'*Armspier* ofte *Brachiæus*?

Leerl. Dese neemt zijn begin van het midden des schouderbeens, en loopt soowel in des gevrigts band, als in de groote en kleine ellepyps knobbels, welke te gelyk met d'andere doet buigen.

Meest. Welk in de *lange* spier?

Leerl. Dese heeft tweederlei begin, d'eene hooger van ontrent den hals des schouderblad, en andere lager, van onder het hooft des schouderbeens, van ontrent den aarskrabber zyn pees ontfangende loopt in het hooft des elleboogs.

Meest. Nu de *korte.*

Leerl. Dese komt van het midden des schouderbeens, en loopt buitenwaars in des elleboogs hooft: zynde de tweede uitstrekker.

Meest. Welke is d' *Opligtende* ofte *Anconæus*?

Leerl. Dese begint van 't onderste des schouderbeens, en leggende tusschen beide d' elleboogs pypen eindigt een weinig sydelings in de zyde des kleinen ellepyps; en dese werd mede by de uitstrekkers getelt.

Meest. Welke bewegen nu de kleine ellepijp?

Leerl. Twee *vooromkerende*, als de *vierkante* en *ronde*, en soo veel *agteromkerende*, als d' *eerste* en *tweede.*

Meest. Welke is de *vierkante*?

Leerl. Dese komt van de binnenste zijde des groten ellepijps, en eindigt aan de binnenste zyde des kleinen ellepyps.

Meest. Nu de *tweede*?

Leerl. Dese komt van de binnenste knoest des schouderbeens, en loopt scheuns by na tot in het midden des kleinen ellepyps.

Meest: Welke is d' *eerste* der *Agterombuigers*?

Leerl. Dese noemt men de *lange*, heeft zyn begin hooger en boven d' innerlyke knoest des schouderbeens, en loopt in d' onderste knoest des kleinen ellepijps.

Meest. Nu de *tweede.*

Leerl. Dese begint van des onderste schonderbeen band, en eindigt ontrent het midden des kleinen ellepyps.

Meest

Meest. Welke behoren tot de voorhand?

Leerl. Twee paar. Een paar *buigende*, een soo veel *uitstrekkende.*

Meest. Welk is d' eerste *buigende*?

Leerl. Is de *binnenste voorhands spier*, onder van de binnenste knoest des schouderbeens, en gaat na het vierde beentje des voorhands.

Meest. Welk is dan de *buitenste*?

Leerl. Dese komt van de binnenste knoest des armbeens en loopt na het nahands beentjen, dat agter de wysvinger leid.

Meest. Welk is d' *eerste uitstrekkende*?

Leerl. De *binnenste* spier, begint van de buiten knokel des schouderbeens, en loopt na het nahands beentjen dat agter de pink legt.

Meest. Nu de *buitenste*?

Leerl. Dese komt boven van de uiterlijke schouderbeens knoets, en werd dikwyls met twee pesen in het erste en tweede agterhands beentjen gevoegt.

Meest. Welk is de spier der vlake hand, ofte *palmspier*?

Leerl. Dese fronst de palm des hands; en begint van innerlijke schouderbeens knoest, en loopt met een iesige pees na de palm des hands en na de vingeren toe.

Meest. Welk noemt men de *buigers der vingeren*?

Leerl. Dese zyn de *Doorgeboorde*, de *Doorborende* en *Wormspieren.*

Meest. Welk is de *doorgeboorde*?

Leerl. Dese komt van des schouderbeens binnenste knoest, welke in vier pesen gespits zynde, na tweede vinger-leden gaan, zynde aan 't eind geheten, om de doorborende door te laten.

Meest. Beschrijft my eens de *Doorborende.*

Leerl. Dese begint van d' innerlijke schouderbeens knoets, en 't voorste uitsteeksel des grooten ellepyps,

loopende met vier peſen door de vorige heen, en loopt na de derde beentjes der vingeren.

Meeſt. Welk zyn nu de *wormwyſige buigſpiertjes*?

Leerl. Deſe komen van de peſen des vorigen ſpiers, en loopen met haar vieren in d' eerſte beentjes der vingeren.

Meeſt. Welke zyn de duimbuigers?

Leerl. Deſe zyn drie van het eerſte, tweede en derde beentjen. Het eerſte lid beweegt door twee ſpieren, hebbende haar begin van de ringwyſe band des voorhands, en het beentjen agter de duim gelegen, en eindigt in het eerſte duimbeentjen.

Meeſt. Welk is die van het tweede duimlid?

Leerl. Het tweede beentjen werd wel door drie ofte vier buigers gebogen: Deſe komen van de agterhands beentjes, die agter de wysvinger, middelſte en ringvinger leggen, en gaan ſoo na het tweede duimbeentjen.

Meeſt. Welke buigt dan het derde beentjen?

Leerl. Die begint van de grote ellepyp, alwaar ſy het hooft des kleinen ellepyps ontfangt, en gaat ſoo na het derde duimbeentjen.

Meeſt. Welk zyn de *uitſtrekkende vingerſpieren* van het tweede en derde lid?

Leerl. Deſe zyn gemeenlyk twee, alhoewel een ſpier ſchynen. Sy nemen beide haar begin van de buitenſte ſchouderbeens knoets, maar daar na zig te ſamen voegende, planten zig in het tweede en derde beentjen der vingeren.

Meeſt. Maar d' eerſte vingerleden hebben die geen uitſtrekkers?

Leerl. Ja de tuſſchen beenige, waar van terſtond

Meeſt. Heeft de duim geen uitſtrekkende ſpieren

Leerl. Ja twee, d' eerſte komt van de buiten zyde des elleboogs en loopt in 't derde beentjen des duims

maa

maar d' andere heeft het selfde begin, en gaat met het opperste deel na her beentjen des voorhands dat agter de duim legt: en met het onderste deel gaat het na het eerste en tweede duimbeentjen.

Meest. Welke brengen de vingers na zig en van zig af?

Leerl. Dit geschied door ses spieren, zynde drie buitenste, die tusschen d'agterhands beentjes geplaatst syn, welke men de *tusschenbeenige* noemt. Dese door de zyden der vingeren van binnen en van buiten opklimmende met hare pesen loopen tot in d' eerste, tweede en derde knokel. Waar by nog twee spiertjes komen, die aan het eerste en laatste agterhands beentjen leggen.

Meest. Welk zyn de afbrengers des voorsten vingers?

Leerl. Dese noemt men de *wyser*, dese komt van het midden der elleboog, dikmaals met twee pesen, die soo na de wysvinger gaat, als na het eerste beentje des middelsten vingers, en eindigt dikwyls in het nahands beentjen dat agter de wysvinger legt.

Meest. Welk is de *afbrenger des pinks.*

Leerl. Dese komt van het vierde beentjen des voorhands, voortkomende tusschen de palm des hands, en plant zig in het eerste beentjen van buiten.

Meest. Welk is de afbrenger des duims?

Leerl. Dese komt van des voorhands beentjen, dat agter de duim legt, en vervoegt sig in de duim: maar d' ander komt van des nahands beentjen dat agter de wysvinger legt, en schynt met regt de wysvinger na de duim te brengen.

Meest. Welke zyn de *schouderblads spieren*?

Leerl. De *Monnikkaps spieren, Tarbots spieren, voorste kleine zaagspieren* en *opligter.*

Meest. Welke zyn de *Monnikkaps spieren*?

Leerl.

Leerl. Dese beginnen van het agterhooft, en voegen zig aan d' agterste agt wervelbeens uitsteeksels der rug, allenxkens voortgaande loopen sy na het opperste des sleutelbeens, opperste des schouderbeens, en voornamentlyk in des schouderblads graat en *basis*. Sy bewegen het schouderblad niet minder na agteren toe, als scheuns na boven en onder.

Meest. Beschryft eens de *Tarbots spier*.

Leerl. Dese beweegt het schouderblad agterwaars en scheuns naar om hooge toe. Heeft zyn oorsprong van de drie onderste wervelbeens graten des hals, als mede van de drie bovenste des rugs, en scheuns neerwaars gaande, gaat na de *basis* van het schouderblad.

Meest. Segt my nu eens wat de *voorste kleine saagspier* is.

Leerl. Dese legt onder de borstspier: nemende syn begin van de tweede, derde, vierde en vyfde bovenste ribben, en loopen in het bekwys uitsteeksel des schouderblads, diese scheuns met het schouderblad voorwaars beweegt.

Meest. Segt my eens wat de *schouderblads opligter* is?

Leerl. Sy heeft haar oorsprong van de tweede, derde, vierde en vyfde dwers uitsteeksel der wervelbeenen des hals, welke neerwaars gaat tot in de opperste hoek des schouderblads, diese te gelyk met de schouder voorwaars opheft.

Meest. Welke zyn de rug en lenden spieren?

Leerl. Den *aarskrabber*, daar te voren van gesproken is; d' *opperste* en *onderste rugs zaagspieren*; de *heilige lenden spieren*; de *langste rugspieren*; *half gratige spieren*; *heilige spieren*, en *vierkante spieren*.

Meest. Geeft een beschrijving van d' *opperste zaagspieren*.

Leerl. Dese komen van de drie onderste wervelbeens uit-

uitsteekfels des hals van agteren, en d' eerste graat voortkomende, die daar na met haare tanden tot in de derde ofte vierde opperste ribben gaan. Dese heffen de ribben na boven toe.

Meest. Ontleed eens d' *Onderste zaagspieren*?

Leerl. Deze beginnen van d'onderste graten des rugs wervelbeenen, ende overdwars loopende, gaan zy na de tusschen ruimten der vier onderste ribben; welke de Wervelbeens omdraei behulpig sijn.

Meest. Wat zegt gy nu van de *Heilige lenden-spieren*?

Leerl. Die komt van de rand des darmbeens, 't heiligbeen en agter van de graat der lendens wervelbeenen, krijgende van de ribben een groote meenigte veselen, dese schynt met zyn makker de borst in't uitademen toe te halen.

Meest. Hoe beschrift gy de *langste Rug spieren*?

Leerl. Zy komen van 't Heiligbeen, wervelbeenen der lenden ende het darmbeen, dieze met de Heilige lenden-spieren gemeen hebben, en planten hare pesen in des rugs en lendens dwerse uitsteekfels der lendenen. Zynde uitstrekkers des rugs en alle der wervelbeenen in welke zy ingeplant zyn.

Meest. Wat noemt gy de *Halfgratige*?

Leerl. Deze komen van het laatste wervelbeen des rugs, alwaar de Heilige spieren eindigen, en op klimmende, reikt zyn pezen aan alle de graten der rug, en tot het eerste wervelbeen des rugs komende, plant zig daar in. Deze strekt de wervelbeenen uit zoo verre de rug berrefr.

Meest. Segt my uw gedagten van de *Heilige spieren*?

Leerl. Deze komen van de buiten zyde der heiligbeenderen, en na dat zy aan de lendens graten, en des selfs dwerse uitsteekzels verscheide vleisbussels hebben uitgereikt, eindigen zy in d' onderste graat

des rugs, beginnende van onderen breet, en eindigen spits. Zy rekken de wervelbeenen der lendenen uit.

Meest. Ik wilde de beschryvinge van de *Vierkante* wel weten.

Leerl. Die komen van binnen van het heiligbeen en darmbeen, en vervoegen sig aan de dwerze uitsteeksels der lendenwervels, dieze buigen.

Meest. Wat spieren heeft het voorhooft?

Leerl. Een paar, boven yder wynbrauw een, die dezelve oprrekken. Zy beginnen ontrent de kroonnaad, en regt nederwaars loopende gaan zy na de wynbrauwen toe.

Meest. Zyn der geen in't agterhooft?

Leerl. Men siet daar somtyds mede een paar, die kort, dun en breed zyn, welke het agterhoofts vel doen fronsen, welke in een breede band eindigen.

Meest. Welke bewegen het geheele hooft?

Leerl. Des *Spalkspieren*, t'*samengevlogte*, *Groote* en *Kleine*, *Regte*, *Uitrekkers* des hoofts, d'*Opperste* en *Onderste Scheunse*, *Omdraeyers* en *Hooftbuigers*.

Meest. Wat zijn de *Spalkspieren*?

Leerl. Deze hebben een tweederlei begin, voor een gedeelte van de vijf graten der onderste hals wervels, en voor een gedeelte van soo veel bovenste graten des rugs, welke met scheunse veselen sig in het agterhooft inplanten. Deze is d'eerste der uitstrekkers des hoofts.

Meest. Wat noemt gy de t'*samengevlogte*?

Leerl. Dese komen van de vier dwerse uitsteeksels des rugs wervels, en de sevende graat des hals wervels, die dan van 't midden des agterhoofts by het mamwys uitsteeksel werden ingeplant. Die is mede van de Uitstrekkers.

Meest. Vervolgt uw verhaal met de *groote regte spieren* uit te leggen.

Leerl.

Leerl. Deese syn van de graat des tweeden wervelbeens des hals van boven te tellen, eindigen in't midden des agterhoofts. Deese zyn mede onder de uitstrekkers te rekenen.

Meest. Welk zyn de *kleine* regte uitstrekkers?

Leerl. Dese beginnen van het opperste wervelbeens knobbeltjen, onder de vorige leggende, ende eindigen ter plaatse van de vorige.

Meest. Nu, segt welke de *bovenste scheunse* zyn?

Leerl. Dese hebben haar oorsprong van het dwerse uitsteeksel des eersten wervelbeens des hals, en werden aan de zyden des agterhoofts ingeplant.

Meest. Wat is dan d' *onderste*?

Leerl. Deese komt van de graat des tweeden wervelbeens des hals, en werden in het dwers uitsteeksel des oppersten wervelbeens des hals ingeplant. Dese met de voorgaande schynen het hooft om te draeyen.

Meest. Welk is het *Hooft-buygent* paar?

Leerl. Dese komen eensdeels van het bovenste des borstbeens, en anderdeels van het sleutelbeen, welke scheuns in het mamwys uitsteeksel opklimmen.

Meest. Welk is het laatste paar?

Leerl. D' *innerlijke regte* spieren, welke van de dwerse uitsteeksels des wervelbeenen komen, en planten sig agter in de *basis* des hoofts in: die het hooft mede buigen.

Meest. Wat hebben de kaken en lippen voor spieren gemeen?

Leerl. De *Vierkante* ende *Buccinator* ofte *twede kaakspier.*

Meest. *Waar* heeft de Vierkante zyn begin en einde?

Leerl. Dese begint van de sleutelbeenen, borstbeen,

been, schouderblad en hals, en eindigt in de kin, welke de kin met des selfs aan een verknogte deelen naar om lage trekt.

Meest. Wat segt gy nu van d' andere?

Leerl. Zy komt van het bovenste tandvleis des oppersten kakebeens, en eindigt in het tandvleis van 't onderste kakebeen. Dese schynen de kaken inwaars te dryven.

Meest. Hoe veel *lipspieren* zyn 'er wel?

Leerl. Vyf paar. *D'eerste* komt van 't opperste kakebeen, alwaar de holte van de wangen gemaakt werd, en gaat neder in d' opperste lip, deze trekt de boven lip opwaars. De *Tweede* heeft het selve begin, het welke in d' ondergelege lip geplant werd, en de selve na booven toe beweegt. De *volgende*, komt van het uitsteeksel des eersten beens van 't opperste kaakbeen, zynde het jokbeen, en loopt scheuns na de gebeurte beider lippen, welke na de zyde bovenwaars af trekt. Het *vierde* paar gaat langs de zyden van 't onderste des oppersten kakebeens, en plant sig in de syde ontrent het eind van d'onderste lip, welke nederwaars aftrekt. Het *laatste* paar komt van het midden des kins, ende klimt na d' onderste lip, die sy nederdrukt. Hier by doet men de *toetrekker* des monds, die rontom de lippen loopt, en de mont toesluit.

Meest. Welke bewegen het onderste kakebeen.

Leerl. Dese zyn *vyf paren.* Als de *slaap-spier*, *Knauw-spier*, *Buttenste* en *Binnenste Vleugelspier*, en *Tweebuikige spier.*

Meest. Beschryft eens het paar *slaapspieren.*

Leerl. Dese is met des hooftpans been vlies, *pericranium* gesegt, bekleed; dese komt van het voorste deel des hoofts en het slaapbeen: en loopt dan nederwaars agter het jokbeen, tot in het scherpe uitsteeksel des ondersten kakebeens, welke sy opwaars trekt, en het kakebeen opheft.

Meest.

Meest. Beschryft dan eens de *Twee buikige.*

Leerl. Dese komt van het mamwys uitsteeksel, dese werd in 't midden peesagtig, waar door het vleis als in twee buiken gedeilt werd, en loopt na des voorsten en middensten deel des kins binnenwaars: en trekt het kake-been nederwaars.

Meest. Geeft ons een beschryvinge van de *knauwe spier.*

Leerl. Dese heeft sijn oorsprong van het oppersste kake-been, en het jok-been, en wert in het onderste kakebeen gehegt. Konnende om de verscheide veselen na de regter en linker zyde, als mede na voren toe bewegen.

Meest. Legt ons nu beide *Vleugelspieren* uit.

Leerl. De *binnenste* komt van d' innerlyke plaats der vleugels gewyse uitsteeksels, ende plant sig in het ondergedeelte van d' innerlyke zyde des onderssten kakebeens, die se na sig haalt, en buitenwaars gekeert synde agterwaars beweegt.

De *Buitenste* komt van het buitenste vleugels gewyse uitsteeksel, en voegt sig vast in de binnenste syde des onderste kakebeens, welke zy van zig aftrekt en na voren toe voert.

Meest. Heeft de neus geen spieren.

Leerl. Ja *vier paren.* D' eerste is *driehoekig*, dese klimt van boven de neus nederwaars en werd in d' ondergeleege vleugel uitgebreid.

D' andere komt van 't naaste been des oppersten kakebeens, gaat eensdeels buitenwaars in de neusvleugel, en klimt anderdeels in het hoogere deel des bovensten lips neder. Dese beide verwijderen de neus en heffen die op.

Het *derde paar* is klein, die de neus verwyderen. Dese gaan door de selve scheuns tot de bal des neus.

Tusschen de vleugel syn 'er twee andere regt tegen over, van gelyke groote, dese komen van het uitertste

der

der neusbeenen, en werden beide in der selver vleugels uitgebreid, dese nu trekken sagjes toe.

Meest. Hoe veel paar spieren telt gy in den hals?

Leerl. *Twee paar buigers*, en zoo veel *uitrekkers*.

Meest. Welk is het *eerste*?

Leerl. De *Lange* komt onder de slokdarm van het vyfde wervelbeen des rugs, en klimt na het eerste wervelbeen des hals. Dese buigt den hals.

Hier by legt de *Korte*, dese komt van de dwerse uitsteeksels der onderste wervelbeenen des hals, en klimmen na de *Basis* des hoofts, welke het hooft en hals buigen.

Meest. Welk is de *tweede*?

Leerl. De *ongelyke hals buiger*: dese komt van d'eerste ribbe en loopt na de dwerse uitsteeksels der wervelbeenen des hals.

Meest. Welk is het *derde* paar?

Leerl. Het *derde* paar komt van de dwerse uitsteeksels der ses opperste wervelbeenen des rugs, en werden van buiten in yders dwers uitsteeksel des halswervels ingeplant.

Meest. Noemt ons de *vierde* op.

Leerl. Dit is de *Gratige*. Dese is herkomstig van de seven graatuitsteeksels der opperste wervels des rugs, en de vyf wortels der dwerse uitsteeksels des hals, en loopen onder in de graat des tweden wervelbeens. Dese doet den hals met de vorige uitrekken.

Meest. Welke behooren tot de Borst?

Leerl. D' *Ondersleutelbeens* spieren, *driehoekige*, de groote *zaag spier* van voren. Van agter de *opper* en *onder zaagspier*, *heilige lenden* spier, de *tusschenribbige*, *middilrift &c.*

Meest. Welke zyn het *onderstleutelbeens* paar?

Leerl. Zy komt van het onderste gedeelte des sleu-

tels

telbeens, en begt zig vaſt in het bovenſte gedeelte der opperſte rib, dieſe na boven en na buiten toe beweegt.

Meeſt. Ondekt ons de *driehoekige.*

Leerl. Sy komt van het binnenſte gedeelte des borſtbeens, en werden in de krakebeenen der opperſte ribben ingeplant, welke de borſt toe trekken.

Meeſt. Hoe veel tuſſen ribbige zyn 'er en waar plaatſt?

Leerl. In ider ſy de *elf buitenſte* en ſoo veel *binnenſte.* De *buitenſte* komen van d' onderſte rand der opperſte ribben, en eindigen in het opperſte der ondergelegene rib, ſo datſe de ribben optillende en na ſig trekkende tot d' inademing dienen.

Meeſt. Wat ſegt gy van de *binnenſte*?

Leerl. Deſe komen van het opperdeel der onderſte ribben, en eindigen onder in de onderſte der ribben: onder welke de ribben aftrekken, het uitademen behulpig zijn. De buitenſte en binnenſte leggen over malkanderen met haare veſelen kruis gewys als de letter X.

Meeſt. Welk is de groote *zaagſpier van voren*?

Leerl. Deſe komt van vyf lange en drie korte ribben, en klimt ſcheuns na de *Baſis* des ſchouderblads, die de ſelve na voren toe nederwaars trekt.

Meeſt. D' andere ſpieren afgehandelt ſynde, wat is het *middelrift*?

Leerl. Het *Middelrift* beſtaat uit een boven en onder ſpier, over dwers gelegen, en om datſe van agteren langer is als van voren, gaatſe van agteren ſcheuns neder; beſtaande de dwerſe holte tuſſen d' onderwervelbeenen van de rug en d' onderſte ribben. Uit twee ſpieren dan beſtaande, ſoo is d'eene de tegen over beweger van d' andere; want als d' eene opligt, moet d' andere neder trekken.

De *bovenſte* is rontom met het eene eind aan de ribben

ben vaſt gehegt en met het andere aan des ſelfs ſenuwagtige pees, die ontrent het midden van het middelrift is, in het en vleis des ondergelegen ſpiers verdwynt.

D' *onderſte* nu komt van de wervelbeenen der lendenen, en niet van de bovenſte ſpier, welke alleen door middel van de zenuwagtige pees aanraakt. Ook zyn des ſelfs uitſteekſels ofte *appendices* niet even lang, want de regter is in de menſchen niet alleen langer, maar overtreft de linker ſoo in menigte van vleeſige veſelen als in menigte van peſen: ſoo dat men meer uitſteekſels en peſen vind, die aan de wervelbeenen vaſt ſyn, dan twee, ook heeft d' onderſte andere vaten die zig in de ſmeeraders ontloſſen.

Meeſt. Wat vaten loopen daar door?

Leerl. Aan de regter ſyde, klimt de holle aders ſtam door het middelrift na het herte toe. De ſlagaders ſtam klimt nederwaars tuſſchen de regter en linker uitſteekſels langs de wervelbenen door. De ſlokdarm nu loopt het vlies van d' onderſte ſpier nederwaars tot in de maag. Deſe deelen nu ſyn ſeer nauw door de vlieſen vereenigt, ſoo dat ſy, als mede de maag in het uit en inademen moeten geſchud en bewogen werden.

Meeſt. Welke zyn haar eige vaten?

Leerl. *Slagaders* en *aderen* heeft zy van de naaſtgelegene, als mede ſijnſe met de ſmeervaten der nieren vereent. De *zenuwen* komen met drie ofte vier wortelen van d' arm zenuwen, die eene ſtam uit maken, welke in yder zyde regelregt tot in het rift needer daalen. Waar door met de borſt zenuwen en tuſſen-ribbige gemeenſchap is.

Meeſt. Met hoe veel paar ſpieren werd den onderbuik bewogen?

Leerl. Met *vyf paren*, als de *Scheuns nederdalende*, *Scheuns opklimmende*, *Regte*, *Pyramijds gewijze* en *dwerze*.

Meeſt.

Meest. Doet een verhaal van de *scheuns nederdalende.*

Leerl. Haar eerste pees is aan het onderste deel der sesde, sevende, agste en negende ribbe vast; de twede aan de banden der dwerse uitsteeksels der lendenwervels, en de derde met de graat van 't darmbeen; haar eind neemt sy dan in de *witte linie*, welke gemaakt werd uit de t' samenkomste der pesen des onderbuiks spieren; voorts loopt zy met haar vliesige pees in het schaambeen.

Meest. Maakt een beschrijvinge de *scheuns opklimmende.*

Leerl. Dese komt van de binnenste opperrand des darmbeens, als mede van de graten des heiligbeens, en 't vlies dat de dwerse uitsteeksels der lendenen bekleed, en werd aan de elfde en twaalfde, als ook aan de tiende en negende krakebeen der ribben vast gehegt, die tusschen de groote voorste zaagspier als vingers gewys werd ingeplaatst, welke dan met een breede pees nade witte linie gaat.

Meest. Wat zegt gy van de *regte* spieren?

Leerl. Deese loopen van boven tot beneden den onderbuik. D' eerste inplantinge is in 't voorste deel des schaambeens, en d' andere aan de zyden van het borstbeen, als meede in de krakebeenen der vier onderste ribben. Sy syn dikwyls in twee, drie en vier buiken gedeilt, tussen welke vliesagtige peesigheden geplaatst zyn, en daarom van sommige met regt niet voor een spier, maar voor soo veel spieren gehouden als 'er buiken zyn. Onder dese leggen de ader en slagader der mammen, en als mede des onderbuiks opklimmende, welke malkanderen in 't gemoet loopen.

Meest. Wat noemt gy de *Pyramyds gewijze*?

Leerl. Sy leggen op het eind der regte spieren, en klimmen van de buitenste en bovenste des schaambeens na boven toe, werdende allenxkens spitser, en ver-

voegt zig met syn pezige vesels aan de pees der dwerse spieren, en werden ontrent de navel met haar spits ingeplant. Somtijds syn sy soo klein datse voor ons oog verdwynen.

Meest. Welke syn de *dwerze spieren*?

Leerl. Sy zyn dikwijls vast aan het bandagtige omwindsel des Heiligbeens, en dikwyls aan de dwerse uitsteeksels der lendenwervels: d'andere planting is in onderste krakebeenen eeniger ribben, en de derde hegting is aan het agterste en binnenste des darmbeens: voorts eindigen sy in de witte linie.

Meest. Segt my eens het gebruik deser spieren.

Leerl. Sy bevorderen het uit en inademen: sy persen de vuiligheden van de darmen en blaas na buiten toe, verwarmen, dog toevallig, d'ingewanden.

Meest. Laat ons treden tot de spieren der lendenen, billen, schenkels, voets &c. Welk is d' eerste *dyebeens spier ofte lendenspier*?

Leerl. De *Psoas* van de Grieken genoemt. Sy begint van de twe onder de wervelbeenen des rugs en de drie bovenste der lendenen, en plant sig in het opperste deel der draeijers, *Trochanter* genaamt. Dese doet buigen.

Meest. Welk is de *twede*?

Leerl. De *binnenste darmbeens spier*; sy begint van de binnenste holte des darmbeens, en plant sig van voren tusschen de beide draijers. Welke mede een der buigers is.

Meest. Wat is dan de *drieboofdige*?

Leerl. Dese komt met driederlei begin van het heupebeen en het schaambeen, en loopt onder in de ruwe linie des dyebeens.

Meest. Welk is de vierde *buiger*?

Leerl. De *loodverwige*, dese begint van 't opperste des schaambeens, alwaar sig beide schaambeenen mal-

malkanderen ontrent genaken, en hegten sig in de buitenste zyde des dyebeens.

Meest. Welke zyn de uitstrekkers?

Leerl. Drie, de *groote*, *middelste* en *Kleine bilspier*.

Meest. legt my de *groote* uit.

Leerl. Dese komt van de rand des darmbeens, hei ligbeen, en boven van het stiet-been, en eindigt onder de groote draeijer des dyebeens.

Meest. Nu de *middelste*?

Leerl. Sy legt onder de vorige en komt van't darmbeen, en eindigt in de voorgenoemde draijer.

Meest. Wie is de derde *uitrekker*?

Leerl. De *kleine bilspier*. Koomt onder van het darmbeen, en daalt neder tot het opperste des groooten draeijers.

Meest. Welke draeijen de dye om?

Leerl. De *innerlyke darmspier*, de *buitenste* en *binnenste Stopper*, waar by men nog een *vierde* voegt.

Meest. Segt eens wat d' innerlyke darmspier is.

Leerl. Sy komt onder van het darmbeen, en loopt scheuns na de groote draeijer toe.

Meest. Nu welk is de *buitenste stopper*?

Leerl. Dese komt van de rand des buitensten gats van 't schaambeen, en werd overdwers in de boesem van de groote draeijer ontfangen.

Meest. Segt my eens wat de *binnenste stopper* is?

Leerl. Dese komt van de binnenste omkring des voorgenoemden gats, en gaat met vier peesen alwaar de vorige eindigt.

Meest. Nu, de vierde welke men hier by voegt.

Leerl. Dese komt van de buitenste knoopjen des darm-beens, en van het uitsteeksel des heupebeens, en plant sig agter in de groote draaijer.

Meest. Welke strekken de scheen uit?

Leerl. Vier, de *vliesige*, *regte*, de *buitenste* en *binnenste groote Spier*.

Meest. Noemt my de *vliesige.*

L. Dese komt van voren des darmbeens rand, en werd onder de knye het scheenbeen en kuitbeen ingeplant.

Meest. Beschryft eens de *regte.*

Leerl. Dese van het innerlyke knooptjen des darmbeens nederdalende; besluit in zig de knye-schyf, en gaat onder de selve in het scheenbeen.

Meest. Wat segt gy van de *buitenste groote spier.*

Leerl. Sy daalt van buiten neder van de groote dyedraeijer, en eindigt met de vorige op de selfde plaats.

Meest. Nu de binnenste groote.

Leerl. Sy begint van den hals en kleine draeijers des dye beens, en daalt onder de knyeschyf van binnen in het scheenbeen.

Meest. Is 'er nog niet een ander?

Leerl. De *Crureus* ofte *dyebeens spier;* begint tusschen de twee draeijers der dye, en nemen met de vorige twee groote spieren eenderlei eind.

Meest. Welke beweegt de scheen overdwers?

Leerl. Een spier die onder de haasen, dat is agter vande knye legt, *suppoplitæus* genoemt, komende agter vande knyeband, gaat scheuns na het opperste scheenbeens aanhangsel.

Meest. Wie buigen de scheen?

Leerl. De *Snyder spier*, de *dunne* ofte *Graecilis*, de *half zenuwige*, de *halfvliesige* en de *twee hoofdige.*

Meest. Welk is de *Snyder spier*?

Leerl. Dese komt van het voorste aanhansel des darmbeens, en klimt nederwaars onder de knye binnen na het scheenbeen.

Meest. Beschryft eens de *dunne.*

Leerl. Dese komt van by de t' samenvoeginge der schaambeenen, en eindigt onder de vorige.

Meest. Nu de *half zenuwige*?

Leerl. Dese van het heupebeen na onder dalende,

en langs het agterſte des dyebeens navoren loopende,
eindigt aan de bi nnen ſyde des ſcheens.

Meeſt. Wel < is de *halfvlieſige*.

Leerl. Sy begint op de zelfde plaats, en loopt agter
na de binnenzyde des ſcheenbeens.

Meeſt. Wat Segt gy van de *tweehoofdige*?

Leerl. Sy komt van het midden der dye en eindigt
oven in het kuitbeen.

Meeſt. Welke ſpieren buigen de voorvoet, ofte *Tarſus*?

Leerl. De *voor-ſcheen-ſpier*, en de *tweede kuit-beenſpier*.

Meeſt. Doet ons relaas van de *voor-ſcheenſpier*.

Leerl. Deſe komt van het opperſte des ſcheenbeens
n kuitbeens, en eindigt in 't binnenſte been des voore
oets, dat agter de groote toon legt.

Meeſt. Lagt ons ook d'andere uit.

Leerl. Sy is herkomſtig van het kuitbeen, en eindigt
het voorvoets been dat agter de kleinſte toonlegt.

Meeſt. Welke beweegt ſcheuns naar om laag en na
nnen toe?

Leerl. D' *agterſte ſcheenſpier*, hebbende ſyn begin
ſchen het ſcheen en kuitbeen, die dan langs de binſte enklauw loopt tot in het voorvoets been, dat
het teerlings gewyſe beentjen vaſt is.

Meeſt. Welke beweegt buitenwaarts?

Leerl. D' eerſte *kuitbeens ſpier*, komende van het aangſel des kuitbeens, en gaat langs de buitenſte enklau
het voorvoets beentjen dat agter de grote toon leid.

Meeſt. Wie rekken de voorvoet uit?

Leerl. De *kuitſpier* en de *zoolſpier*.

Meeſt. Welk is de *kuitſpier*?

Leerl. Deſe ſtelt men gemeenlyk tweederlei, om
e tweederlei begin van het binnenſte en het buite hooft van het onderſte des dyebeens heeft, en
d in het hielbeen ingeplant, alhoewel die on-
de plante des voets tot ontrent de tonen toe ſchynt
eſtrekt te ſyn.

Meest. Ontsenuwt ons de *zoolspier*?

Leerl. Sy komt van agter het kuitbeen, en loopt me de ter plaatse door de vorige gehegt wierd.

Meest. Welk noemt gy de *plantspier*?

Leerl. Onder dese uitrekkers siet men de deselve, komende van het buiten onderhooft des dyebeens, gaat met syn pees in het hielbeen.

Meest. Welk is d' *uitrekker der derde kleine toonleden.*

Leerl. Dese komt boven van het aanhansel des scheenbeens, en gaat met vier pesen in de vier eerste beentjes der toonen.

Meest. Noemt my eens d' *uitrekker der tweede kleine toonleden.*

Leerl. Dese is op de rug des voets van een band komende, en planten zig met vier pesen in de tweede leden der toonen.

Meest. Welke zyn het die d' eerste leden der kleine uitstrekken?

Leerl. De *tussenbeenige*, welke van de beentjes des navoets komen, en syn tussen deselve geplaatst, welke na de eerste leden der toonen gaan, welker binnenste tot het tweede lid der toonen klimmen, en dese beide wegen ook scheens.

Meest. Wie strekt de groote toon uit?

Leerl. Dese heeft ontrent het midden des kuitbeens syn begin, en gaat in der selver drie beentjes.

Meest. Wie buigen de kleine toonen?

Leerl. De *doorborende*, de *doorgeboorde*, en de *wormspiertjes.*

Meest. Waar legt de *doorborende*?

Leerl. Sy komt agter van het scheenbeen, en dalende tot ontrent de binnenste enklauw, loopse door het band des scheens en hielbeens, na de plante tot d' uiterste leden der kleine toonen, en dat met vier pesen, door de doorgeboorde. M

Meest. Geest ons een beschryvinge van de *doorgeboorde.*

Leerl. Dese begint onder van het hielbeen, en loopt met vier pesen, die voor de doorgang der vorige spier gemaakt syn, na de tweede leden der kleine toonen.

Meest. Welke hebben de naam van *worm-spiertjes* gekregen.

Leerl. Dese komen van de pesen des doorboorende en des doorgeboorde spier, gaan met vier pesen in de eerste leden der kleine toonen.

Meest. Hoe werden de kleine toonen gebogen?

Leerl. Door een spieragtig vleis, welke van de hiel komt, en zig met de beginsels der wormspiertjes vermengen.

Meest. Welk is des grooten toons buiger?

Leerl. Sy komt agter van het kuitbeen, en loopt in des selfs derde lid.

Meest. Welk is d' *aftrekker des grooten toons*?

Leerl. Sy komt binnen van des hielbeens band, en gaat tot het eerste lid des grooten toons.

Meest. Welk is de *groote na zig trekker des* selfden toons.

Leerl. Is herkomstig van het navoets beentjens band, welke agter de toon legt die de kleinste is, en eindigt scheuns na binnen in het eerste lid.

Meest. Noemt my nu de *kleine*?

Leerl. Sy komt by na van de band des kleinsten toons, welke het eerste lid vast bind, en gaat binnenwaarts na het eerste lid des grooten toons.

Meest. Welk is d' *aftrekker des kleinen toons*?

Leerl. Die komt van de buiten zyde des hielbeens, en eindigt in de buiten zyde des eersten lids.

XXXIII. CAPITTEL.

Van de beenen, krakebeenen en banden.

Meeſt. WAar uit beſtaan de beenderen?

Leerl. Dit zijn alle lange en ſtyve pypjes, die in haar begin vlieſig waren, daar na krakebeenig, en eindelyk beenig, en dat even byna als in de boomen. Dog dit zy meeſt geſegt van de vaſte beenen, want andere ſyn vooſer, en als uit verſcheide celletjes en blaasjes gemaakt, gelyk als men verſcheide vlieſen en ingewanden ziet, welke daar na krakebeenig en beenig werden.

Meeſt. Loopen daar ook ſappen door de beenen?

Leerl. Ja, aderen en ſlagaderen hebben ſy ſekerlyk, waar uit door hare pypen geduirig een ſap vloeit, en 't gene overvloedig is als een heel vet merg in de vaſte beenen ſig vertoont, of als een bloedige vettigheit in de vooſe beenderen, het welke door ſmeerbuiſen en andere vaten weder te rugge na het bloed toegaat.

Meeſt. Hebben de beenen ook vlieſen?

Leerl. Ja alle, het welke men *perioſteum* noemt, ofte *beenvlies*, en dat de pan overkleed, is het *pericranium* geſegt, welke vlieſen ſeer gevoelig ſyn. Maar de tanden, zaadbeentjes en oorbeentjes ziet men niet dat met deſe vlieſen bekleed ſyn.

Meeſt. Hoe veel beenen heeft een menſch?

Leerl. Dit getal is onbepaalt, alſoo in eerſt geborene veel beenen ſyn, die daar na in oude perſoonen tot een been werden, gelyk als het onderſte kinbeen, 't voorhooft been, wervelbeenen &c. Welke in jonge in verſcheide beenen ſonder breken konnen geſcheiden werden. Sommige tellender 249. andere 304. of 360.

Hier

Hier by komen de zaadbeentjes, die in veele oude niet syn.

Meest. Segt my iets van de figuur der beenen.

Leerl. De figuur is verscheide, als rond, lang, hol, vlak, gebogen, krom, scherp, stomp &c.

Meest. Hoe hangen de beenen aan malkanderen?

Leerl. Door *Articulatie* ofte *leding*, *en coalescentie* ofte t' *zamengroeijing*.

Meest. Hoe veelderlei is de *leding*,

Leerl. *Driederlei*, als *inleding*, *Wrigtmaking*, en t' *zamenvoeging*.

Meest. Legt ons eens uit wat *inleding* is.

Leerl. Is gesegt *Enarthrosis*. Sy is wanneer een hol-ligheit, in welke het been ontfangen werd, redelyk diep is, en 't hooft dat ontfangen werd, lang is: gelyk d' inleding des dyebeens hooft, met dat van het ys-beens hol.

Meest. Wat noemt gy *Wrigtmakinge*?

Leerl. Wanneer het innemende hol vlak is, en 't hooft dat ingenomen werd, neergedrukt is, gelyk met het agterhooft, en het eerste wervelbeen.

Meest. Welk is dan nu de t' *samen voeging*?

Leerl. Deze is men by de grieken gewoon *Ginglymus* te noemen: en geschied als een en het zelfde been ontfangt en ontfangen werd, zoo datze in malkanderen gaan, gelijk als de wervelbeenen met malkanderen, de schouderbeenen met de groote en kleine ellepypen, &c.

Meest. Wat noemt gy *Symphysis*, *Coalescentie* ofte t' *Zamen-groeying*?

Leerl. Deze woorden zyn alle eene zaak beteikenende: en is zoodanigen aan een voeging, die zonder beweging is: zynde *middelijk* ofte *onmiddelijk*.

Meest. Hoe veelderlei geschied die *onbemiddeld*?

Leerl. *Driederlei.* als door *Naden*; door *Overeenkomst*, en *Invoeging*.

Meeſt. Hoe door *Naden*?

Leerl. Gelijk als de *Kroonnaad*, *Pijlnaad*, en *Winkelnaad*, in de *Hooftpan*, welke zaagsgewijſe ſijn. Deſe werden *Suturæ* genoemt.

Meeſt. *W*elke is door *overeenkomſt*?

Leerl. Men noemt deze *Harmonia*, en geſchied door een linie ofte ſtreep, die regt, ſcheuins, rond, krom &c. kan ſijn, als in de vereeniging des verhemelten, beenen, neusbeenen, kakebeenen &c.

Meeſt. Wat noemt gy *Invoeging* ofte *Gomphoſis*?

Leerl. Dit is wanneer eenig been in een hol ingenomen werd, gelijk een ſpijker in eenig gat, het welk in de tanden blijkbaar is en de kakebeenen.

Meeſt. *B*emiddelt nu hoe geſchied die?

Leerl. Mede *driederlei*, door krakebeen, gelijk in't borſtbeen en de ſchaambeenen, *Synchondroſis* geſegt. De tweede door banden ofte ligamenten. *Synneuroſis* geſegt, gelijk het dyebeen met het ysbeen. En ten derden door vleiſige ſpieren, *Syſſarcoſis* genoemt, welke door tuſſen komſte van vleis geſchied, gelyk met het tongbeen, en ſchouderbeen.

Meest. Hoe veelderlei ſijn de gedeelten der beenderen?

Leerl. *Dryederlei.* Het eerſte is het hardſte der beenderen, dat meeſt in de pypagtige beenen in't midden is. De tweede zyn de *Uitwaſſen* ofte *Apophyſes*, welke uitſteekſels der beenderen ſijn, die van beginne daar vaſt aan geweeſt zyn, gelijk die van het kakebeen, en de draeijers des dyebeens, maar de derde noemt men *Epiphyſes*, ofte aangroeyſels, welke in't begin krakebeenig ſijn, en allenxkens zoo met het been vereenigen, datſe een been ſchijnen te ſijn, gelyk als de hoofden des ſchouderbeens, dyebeens &c.

Meeſt. Welke beenen behooren tot het bekkeneel?

Leerl.

Leerl. Het *Voorhoofts been*, twee *Wandbeenen*, het *Agterhoofts been* en twee *Slaapbeenen*.

Meest. *Wat* is het *Voorhoofts been*?

Leerl. Het is van redelijke groote, in jonge geboren uit twee beenen bestaande, door een middellyn beide van een gescheiden sijnde, welke beide daar na te zamen tot een been groejen, al hoe wel, dog zelden, somtyds niet te samen gevoegt sijn. Is by na voren rond, en van binnen hol, paalt boven door de kroonnaad aan de wandbeenen. Is matig dik, heeft boven de neus gemeenlijk twee holten en somwylen een, hare uitsteekfels zyn klein, en dat aan yder ooghoek.

Meest. *Welk* zyn de *Wandbeenen*?

Leerl. Dese zyn aan yder zyde byna vierkant, op d'eene plaats dunder dan op d'andere, boven genaken zy malkanderen door de pijlnaad, van voren sijn zy met de kroonnaad aan het voorhoofts been gebuertig, en agter met het agterhoofts been door de winkelnaad. Alwaar de kroonnaad en de pylnaad aan malkanderen genaken, is in een eerstgebore niet beenig maar vliesig, en daarom de fontenel genoemt.

Meest. Schets ons eens het agterhoofts been af?

Leerl. In eerst geboorne bestaat het uit vier beenen, die daar na gemeenlijk tot een been groeijen, is matig dik, maar van onderen zoo dun, dat men het ligt daar door zien kan. Is in't lank werpig vierkant. Heeft een hoek daar de pylnaad is: de tweede en derde by het schubagtige slaapbeens naad, en de vierde is agter, en stomp. Door de winkelnaad is zy naast de wandbeenen gebuertig. Heeft vyf gaten. Een groote die tot doorgang des ruggemergs gemaakt is: de tweede en derde laten de aderen naar om laag, en de twee laatste geven doorgang aan twee slagaders, ook klimmen door die gaten ook eenige senuwen op en neder.

Heeft

heeft negen holligheden, in welker voornaamste de agterherſenen leggen. Daar de winkelnaad en pylnaad ſamen komen, is gemeenlyk een klein beentjen, het driekante genoemt. Heeft voren aan de *Baſis* twee uitſteekſels met krakebeenen bekleed, van binnen meer uitpuilende, en werd in de boeſemen des eerſten krakebeens ingeplant, nog is 'er een kleine van agter die zig mede in 't ſelfde krakebeen vervoegt.

Deſe vier beenen nu hebben, door het geduirig kloppen des ſlagaderen verſcheide groeven en voren, en ſyn ſomtyds van de ſelve doorgaat.

Meeſt. Welk zyn de *ſlaapbeenen*?

Leerl. Deſe zyn het vyfde en ſesde paar der hooftbeenen, van een ongeſchikte figuur, boven rondagtig, plat, even als de visſchobben, doorſchynent, vaſt, alwaar ſe met d'andere beenen de *ſchubnaad* ofte *baſtert naad* komen te maken, zynde aldaar half cirkels gewys; heeft verſcheide uitſteekſels. Buiten na het aanſigt toe maaktſe het eerſte kakebeens uytſteekſel het jokbeen, en van onderen ontrent de zyden van het eerſte wervelbeen, de twee mamwyſe uitſteekſels, waar by men nog de twee priemwyſige uitſteekſels doet.

Meeſt. Wat is het *ſteenbeen*?

Leerl. Dit is aan yder binnenſte des ſlaapbeens, zynde der ſelve uitſteekſel, om zyn hardigheit zoo genoemt, in welke de *gehoorbeentjes* geherbergt worden.

Heeft een inboeſeming in het oorgat; een ander om het onderſte kakebeen in te ledigen: de derde is het agterhooft in ſommige gemeen, in andere is daar een klein middelſchot tuſſchen.

In haar eerſte hol werd de gehoorſenuw geplaatſt; d'ander laat de ſlagader door het wiggebeen onder de de priemwyſige uitſteekſels door: het derde is voor d'opklimmendeſtrot aders: het vierde voor de opklim-

klimmende slagaders en 't agste paar senuwen: het vyfde tussen de mamsgewyse en de priemgewyse uitsteeksels voor de harde gehoorsenuw.

Meest. Beschryft ons het *Wiggebeen* en de *Turkzezadel.*

Leerl. Dit is in bejaarde tot een been gewassen, maar in eerst geborene in verscheide beentjes gedeilt; het is verscheiden van figuur, dunte en dikte. Heeft van agteren de *vleugels gewyse uitsteekzels.* Andere syn weder meerder na agteren toe. Van binnen is mede een uitsteeksel de *Turkze zadel* genaamt; ook heeft het verscheide inboesemingen, welker voornaamste in 't midden des zadels is, waar in de slymklier geplaatst is, nevens welke voor en agteren nog twee kleine syn, en nog eenige voorname ontrent de vleugelwyse uitsteeksels; heeft van voren, aan de zyden en agter ook gaten.

Meest. Maakt ons een verbeelding van het *Seefbeen.*

Leerl. Dit is het kleinste van alle de hooftbeenen, en schynt uit sesderlei beentjes te samen gestelt. Het eerste en twede is als een zeef doorgaat, in welkers holte de reuk senuwen leggen. Het derde is in 't midden des seefbeens, synde na de gelykenisse de *Hanekam* genaamt, in welke het derde aderhol ofte *sinus*, door middel van het dikke hersenvlies geplant werd. Het vierde is seer dun dog hard, en scheid de neus in twee neusgaten. De twee laatste nu zyn de sponsagtige beenen, welke boven aan de zyden der neus is.

Meest. Waar uit bestaat het opperste kakebeen?

Leerl. Uit elf beenen, zynde ses paaren en een alleen. Het *eerste* leit in debuitenste ooghoek, en maakt het onderste oogholsbeen, en is ontrent de slapen met het jokbeen te samen gevoegt.

Het *volgende* maakt de binnenste ofte grootste ooghoek, hebbende een gaatjen, waar door de vogtigheid, die d' oogen van buiten bevogtigen, na de neus

toe

toe loopt. Is klein, dun en doorschynent, losjes vast gevoegt, en ligtelyk breekbaar.

Het *derde* legt in het ooghol, tusschen de twee voorverhaalde.

Het vierde is grooter dan alle d' andere, zynde het grootste gedeelte des oppersten kaakbeens en verbeelde: hebbende in volwassen festien gaatjes gemeenlyk en zomwylen veertien, in welke de tanden geplant zyn. Heeft ontrent het ooghols rond verscheide gaatjes om zenuwen door te laten.

Het *vyfde* paar nu maakt boven de rug des neus.

Het *laatste* dat een alleen is, maakt het schot der neus uit.

Meest. Wat segt gy van het onderste kakebeen?

Leerl. Dit is in kinderen tot haar seven jaren gemeenlyk in 't midden van malkanderen gescheiden, en groeit daar na soo vast aan een, dat het maar een been is. Sy gelykent byna na de letter U. is van een vaste substantie gemaakt, hebbende mede soo veel hollerjes ofte kasjes voor de tanden als de bovenste. Heeft aan yder zyde twee uitsteeksels; zynde de voorste breed, dun en scherp, in welke de slaap-spiers pees geplant is. Maar d' andere is stomp, een knoop gelykenende, met eenig krakebeen bekleed, waar onder een langwerpig halsjen is. Ontrent deese uit steeksels zyn twee gaatjes door welke de zenuwen voor de tanden loopen, en nog twee andere, die de zenuwen voor de lip-spieren doorlaaten.

Meest. Wat segt gy van de T*anden*?

Leerl. In volwassene heeft men gemeenlyk twee-endertig, zynde van verscheide groote en inwortelinge. De vier voorste zoo boven als onder noemt men de *bottertanden*, die daar nu naast aan yder zyde is, zyn na de gelykenisse met de tanden eens honds, de hondstanden, en om datse onder d' oogen geplaatst sijn, d' *oog-*

tan-

tanden genoemt;en deese alle hebben maar een wortel. D' overige noemt men de *Maaltanden*, en dese hebben twee, drie ofte vier wortels, sijnde boven vry breed. Sy zyn wit, vast, afslytende en aangroeyende, hebben haar bloedvaten en zenuwen. Haar dienst is de spijse eerst te byten dat de voorste doen, en te vermalen, gelyk als tusschen twee steenen, het welk de pligt der agterste is.

Meest. Hoe veel *wervelbeenen* heeft men?

Leerl. Dese noemt men alle die geene welke onder het hooft tot aan 't eind des Heyligbeens zyn. In den hals heeft men'er *seven*, *twaalf* telt men voor de rug, en *vyf* voor de lenden, en al ist dat het heiligbeen in bejaarde als uit een been schynt te bestaan, zoo werd die egter in jong geborenen in *ses* wervels verdeelt, waar aan nog drie ofte vier *steertbeentjes* werden gedaan. Dese maken dan te samen dertig wervels uit.

Meest. Segt my hare gedaante?

Leerl. Sy zyn alle, behalven het heiligbeen, uitgehold als een ring, door welkers gaten het ruggemerg loopt. De hals en lende verwels zyn wat binnenwaars gebogen, maar in de rugge en heiligbeen wat buitenwaars. Boven op zynse plat en breet, van binnen rond, als mede van voren meest half rond, van agteren en ter sijde syn uitsteeksels: synde dryederlei, vier *zydelikze*, twee opgaande, en zoo veel nedergaande. Twee *dwerse*. Dese syn in den hals breed, en doorgaat; in de rug dik, vast en rond, uitgenomen de elfde en twaalfde. Voorts hebben zy een agterste die de *graat* uitmaakt; in dese werden de spieren des rugs, hals, lendenen &c. gehegt.

Meest. Hoe werden zy te samen gevoegt?

Leerl. Door tusschen komste van kraakebeenige bandjes, als mede door tweederlei ligamenten. D' eerste twee werden door banden aan het agterhooft seer vast verbonden.

Meest.

Meest. Hoe noemt gy het *eerste wervelbeen*?

Leerl. Den *atlas* om dat hy het hooft draagt en ondersteunt, hebbende van agteren geen graat.

Meest. Wat naam heeft de *tweede*?

Leerl. Men noemt die de *draeijer*, om dat het hooft daar op moet draeijen, want het heeft een uitwas als een tand, die door het bovenste wervelbeen henen gaat, waar op het schynt te draeyen: dese tand ofte uitsteeksel is boven wat ruw, om dat door een ligamentjen ingeplant is, dat sig in het agterhooft inplant.

Meest. Hoe is het *derde* genoemt.

Leerl. De *Axe* ofte *Asse.* Voorts hebben d'andere geen besondere naam.

Meest. Wat segt gy van het *heiligbeen*,

Leerl. Na de lenden wervels, volgt het *heiligbeen*, zynde breet, dik en vast, byna van een drie kantige gedaante: bestaat gemeelyk uit ses en selden uit vyf wervels, hebbende voor en agter eenige gaten, tot de doorloop der senuwen gemaakt. Heeft boven eenige inboesemingen, daar de darmbeenen aan vast syn.

Meest. Wat is het *steutbeen*?

Leerl. Dit noemt men mede *steertbeen*, en bestaat uit drie ofte vier kleine beentjes, aan welke nog wel een kraakbeentjen ofte twee aangevoegt is, synde gemeenlyk binnenwaars gebogen, dienende tot gemak in 't zitten, het welk in 't baren, en selfs in den afgang wyken kan.

Meest. De *heupebeenen* waar bestaan die uit?

Leerl. Uit het *darmbeen* ofte *ileum*, soo genaamt om dat de omgewonde dunne darmen daar in gelijk als in een bekken leggen, is breed en ruim, door een krakebeenige bant aan het heiligbeen gehegt. Is boven rond, die men de *graat* noemt, van binnen hol en breed, van buiten ongelyk met linien, de *rug* genoemt, maar

maar van binnen de ribbe. Dit been is in de vrouwen wel wat breeder en ruimer.

Het twede noemt men het *schaambeen*, is meer na voren toe geplaast, heeft in zyn midden een wijt gat, daar de pesen der spieren ingeplant werden. Heeft twe banden, het eene rond en het andere vliezig, makende met het heiligbeen die holte, welke het *bekken* gesegt werd.

Het *derde* nu is het ysbeen, hebbende een wyd en diep hol, in welke het dyebeens hooft in ontfangen werd; des selfs rand werd de *Wijnbrauw* gesegt; is mede door twe banden aan het heiligbeen gehegt; een in des selfs scherp uitsteeksel, maar het ander agter in des selfs aanhangsels, op dat d'endeldarm mogte om hoog gehouden werden.

Dese dry beenen kanmen in kinderen van een scheiden, maar beswaarlijk in oude.

Meest. Wat zyn nu *ribben*, en hoe veel?

Leerl. Gemeenlyk telt men in yder syde twaalf, *seven* bovenste *lange*, en *vyf* onderste *korte*, boogsgewyse gemaakt zynde in haar begin dunder en ronder; maar hoe meerder na de borst hoe breder; boven dikker als onder. De bovenste is kort en breed; de volgende wat langer en krommer, de middelste langer en wyder, maar d'onderste korter; van buiten wat rouw, synde met bandekens aan de wervelbeenen vast, alwaar sy twe knoopjes hebben, en daar mede met de wervelbenen, by desselfs dwerse uitsteeksels vervoegen van binnen zyn zy gladder. Van onderen hebben sy langagtige groeven in welke de bloedvaten en zenuwen leggen. Voren zyn sy aan des borstbeens krakebeenen vervoegt, alwaar sy voorser zyn als agter. Sy syn mede alle niet op eenderlei wyse gekromt: want d'eerste ses bovenste krommen sig na boven toe, en d'overige na beneden. Dese maken de borst, en hebben door de krakebeenen een vrye beweginge in het uit en inademen.

Meest. Wat is het *Borstbeen*?

Leerl. Dit legt voor op de borst tussen de ribben, is boven breed, en loopt na onderen spits toe, alwaar 't *sweertgelyke krakebeen* aan vast is, het welk men somtyds dubbelt ziet. Het bestaat, voornamentlyk in eerst geborene uit drie ofte vier voose beenen, roodagtig van koleur; leggende tusschen yder eenige bandagtige krakebeenen. Boven ontfangt sy in hare boesemen de sleutelbeenen.

Meest. Wat zyn de *sleutelbeenen*?

Leerl. Dese sluiten de borst, en binden het schouderblad aan het borstbeen vast: leggen beide boven de ribben over dwers, hebbende by na de gedaante van een S. in de mannen meer gebogen dan in de vrouwen. Syn dik, pypagtig en voos; van buiten rouw en oneffen. Is gevoegt aan het opperste uitsteeksel des schouderblads, met een breed en lang hoofjen, en voort in de boesem des borstbeens gehegt. Sy dienen beide tot een vastigheit in 't bewegen des arms.

Meest. Wat segt gy van de *schouderbladen*?

Leerl. In yder zyde is 'er een, makende met malkanderen de breete des schouders. Sy syn breed en dun voornamentlyk in 't midden, maar dikker ontrent d' uitsteeksels, leggende agter op de ribben al een schild. Is driekantig, binnenwaars hol, en buiten bultig, het welk men de rugge noemt. Heeft drie uitsteeksels, het *graat uitsteekzel* ofte *schouderpunt* waar aan het sleutelbeen vervoegt is. Het andere is de *Ravensbek*, is onder, en ook scherper, welke het schouderbeen in syn plaatse hout. Het derde is de kortste, den hals genoemt, in welkers uiterste een vlakke holligheit is, waar in het hooft des schouderbeens in geplant werd, door tussenkomste van krakebeen. Heeft drie *Epiphyses* ofte aanwassen aan de binnenste zyde ende *basis* nevens de loop des graats: nog synde

twe

twee banden daar het schouderbeens hooft mede vast gebonden is, en het graats uitsteeksel aan het sleutelbeen. Dient tot versterking der borst en ribben; tot inleding des schouderbeens en sleutelbeens, en tot inplanting des spieren.

Meest. Wat is het *schouderbeen*?

Leerl. Dit is het opperste been der arm, groot, sterk, langwerpig ront, hol, en ongelyk, boven met een rondagtig hooft, dat met krakebeenen overdekt is, en met het schouderblad ingeledigt; van voren een weinig gespliist. Onder werd het door twee uitsteeksels aan beide ellepypen gevoegt. Het *buitenste* uitsteeksel is met krakebeenen overdekt, maar de *binnenste* heeft twee boesemen, om welke de groote ellepyp gedraait werd.

Meest. Waar uit bestaat d' *elleboog*?

Leerl. Uit de *groote* en *kleine ellepyp*, beide korter als het schouderbeen, een weinig van malkanderen gescheiden, zynde tusschen beiden een vliesige band.

Meest. Beschryft my de *groote ellepyp*.

Leerl. Is langer en grooter als de kleine, loopende allenxkens van breeder tot scherper. Boven zyn twee byna driekantige rouwe uitsteeksels. De kleinste is scherper en van voren sigtbaar, en dese loopt in des schouderbeens boesem. En dan een groote die stomper en van agteren is, en vervoegt sig in des schouderbeens agterste boesem. Ook heeft zy twee holten ofte boesemen, welker wydste half cirkel rond is, waar door de groote ellepyp aan het schouderbeen vervoegt is door een inschietinge. Nu de buitenste ofte kleinste ontfangt het hooft van de kleine ellepyp aan de zyde; van beneden eindigt de groote ellepyp in een rond hoofdeken, en een klein scherp uitsteeksel, als een band, waar door dit been, eensdeels door een band, onderdeels door krakebeen, aan de voorhand verbondenis.

Meest. Geeft ons een verbeelding van de *kleine ellepyp*?

Leerl. Die is korter, en boven ontfangt de groote ellepyp de kleine, en onder, de kleine wederom de groote. Het bovenste deel, ledigt sig met des schouderbeens uitsteeksels, maar onder met het voorhands been. Deser onderste gedeelte is dikker als onder, heel averegts als in de vorige.

Meest. Geeft my een denkbeeld des *voorhands*.

Leerl. Het bestaat uit agt beentjes, die verscheidentlyk syn in groote en figuur; alle kraakbeenig in kinderen, werdende allenxkens voose beentjes, dienende tot meer sterkte en beweging des hands. De vier onderste vervoegen sig agter de agterhands beentjes; d'andere drie sijn aan d'ellepypen vast, en het laatste staat wat buiten reeks; de alle syn door banden, pesen en krakebeenen te samen gevoegt.

Meest. Hoe veel beentjes heeft d' *Agter-hand*?

Leerl. Vier die matig dun syn hol en lang, tusschen beiden van malkanderen gescheiden, van binnen de hand, hol, gekromt en plat, maar van boven rugwys gebogen. Ontrent de vingers zyn hare uitsteeksels rond en lang, waar sy in de boesems der vingerbeentjes gevoegt werden. Boven werden sy met breede hoofjes in de voorhands beentjes gevoegt.

Meest. Geeft ons een beschryvinge der *vingerbeentjes*.

Leerl. Tot yder vinger behoort 'er drie in groote verschelende, alsoo de bovenste regel grooter is als de middelste, en de middelste grooter als de uiterste. Sy hebben knoopjes ontrent hare inlediging. Boven wat bultig, maar binnens hands hol gekromt. Van onderen hebben sy breede uitsteeksels, in welker boesem die van onderen gevat werden, maar boven ronder in welkers boesem andere geplaatst syn.

Meest. Segt eens wat het *Dyebeen* is? *Leerl*

Leerl. Is het langſte van alle beenen, van voren wat gekromt, maar van agteren wat ingebogen. Is pypagtig en hol, van de heupe na de knye dalende. Heeft boven drie uitſteekſels, konnende in de kinderen ligt geſcheiden werden. Het eerſte is het *groote hooft*, gemaakt uit een byvoegſel, het welke met twee banden in 't heupebeens hol geplant werd. Synde d' eene van buiten, breed, vliezig en dik, die rontom de geheele leding omhelſt is. D' andere is in 't midden des hoofts gehegt, en werd in 't voornoemde hol ingeplant, ſynde een krakebeenig geband. Even onder het hooft is den *hals*, hebbende twee uitſteekſels: de buitenſte is de *groote draeijer*, hebbende holten, indrukſels en linien. D' andere is de *kleine draeijer*, dienende, als de vorige, mede tot de inplantingen der ſpieren. Beneden is de ſelve te ſamen gevoegt met het ſcheenbeen en kuitbeen. Heeft aan de knye twee hoofden, de binnenſte dik, maar de buitenſte is breed en plat, welke in de boeſem des ſcheenbeens ingaat, tuſſchen welker hoofden de wyte is van een duimdbreet.

Meeſt. Wat is de *knije-ſchijf*?

Leerl. Is een rond en breed beentjen, leggende op de knye tuſſen de peſen der ſpieren ingeplant. In de kinderen kraakbeenig, maar verandert allenxkens in been. Van buiten redelyk dik en bultig, is met een dagte krakebeen bekleed, en beweeglyk, en gemaakt dat de knye niet voorwaars buigt en dient om de peſen in te planten.

Meeſt. Segt my nu eens wat het *ſcheenbeen* is?

Leerl. Deſe is in de binnenkant geleegen, maar het kuitbeen buitenwaars tuſſen de knye en de voorvoet. Werd boven met ſijn uitſteekſel van het dyebeen ontfangen, heeft wederom twe lange boeſemen in welke de twee onderſte hoofden des dyebeens ontfangen

werden, welkers krakebeenen door de pesen nog vergroot werden, is beweeglyk, regt, glad, en met en slijmige vogt beset. In den omtrek breed, maar werd allenxkens boven spitser. De twee boesemen werden door een klein knoopjen gescheiden, uit welkers top een band spruit, en werd in de holte des dyebeens ingeplant. Van voren sijn twee banden die de halve maans gewijse krakebeenen vermeerderen. Van voren is het scherp en lang. Van onder is aan de binnen zyde een uitsteeksel die de *binnenste* Enklauw maakt, bultig en uitstekende met verscheide boesemen aan de zijde, daar het kuitbeen digt aan legt; met nog twee andere door een kleine bulting gescheiden, waar onder het kootbeen is.

Meest. Hoe is uw Denkbeeld van het *kuitbeen*?

Leerl. Dit gaat in dunte het scheenbeen te boven: heeft aan 't oppereind een klein hoofdeken, die het knyebeen niet genaakt, maar vervoegt sig onder het scheenbeen. Tusschen dit en 't scheenbeen is eenige ruimte, tusschen welke een band gelegen is, overlangs uitgestrekt, waar door beide beenen aan een gevoegt sijn. *Boven* en onder is sy meede door de gemeene scheenbeens band aan malkanderen vervoegt. Van onder is des selfs hoofjen spits, hebbende een uitsteeksel dat allenxkens dik werd, zynde de *buitenste enklauw*.

Meest. Wat is de *Voorvoet*?

Leerl. Die bestaat uit seven beentjes in gedaante en groote verscheiden. Zynde d'eerste de *Koot*. Steekt met een groot geboesemt hooft uit om des te beter onder het scheenbeen te leggen, en van beide een klauwen omvat; is aan de Enkelen en andere voorvoets beentjes door verscheide banden aan een geheg van voren met een uitsteeksel aan het scheepbeentjen onder eensdeels uitsteekende, andersdeels los geboe-

sem

semt, en is soo aan de hiel vast gehegt.

Meest. Beschrijft eens de *Hiel*?

Leerl. Het *hielbeen* is het grootste en sterkste, lang, en na agteren toe uitsteekende, om des te beter te gaan, hier en daar met uitbultingen ongelyk en aan de zyde ingehoekt; de banden van beide enkelen werd in haar ingeplant, onder welke de pesen veilig doorloopen van voren met het schuitbeen: waar door d'enkele van boven met sterke banden werd ingehegt.

Meest. Welk is het *schuitbeen* of *scheepbeen*?

Leerl. Dit begint van een breede agtersteven, dat allenxkens na de voorsteven toe nauwer werd, en ontfangt het hielbeen in haar holligheid; en werd weder van de wiggebeentjes ontfangen.

Meest. Wat zegt gy van het *Taerlingsbeentjes*?

Leerl. Is magtig groot, voor aan het Hielbeen geplaatst, dat met een ongelyke vlakte met het zelve vervoegt is; en aan d'andere zyde met het vyfde en sesde agtervoets beentjen, maar binnen met het zevende wiggebeentjen.

Meest. Wat zyn de *Wiggebeentjes*?

Leerl. Dese noemen zy groote, kleinste, en middelbare, zynde met de scheepsbeentjes ingeledigt.

Meest. Waar uit bestaat de agtervoet?

Leerl. Uit vyf beentjes, die ingeledigt syn met de beentjes des voor-voets: synde de grootste die agter de groote toon legt, en vervolgens werden sy alle kleinder.

Meest. Nu de beentjes der toonen?

Leerl. Zy syn veertien, yder toon heeft 'er drie, maar de groote toon maar twee: voorts is hier niet anders van te seggen, als van de vingers.

Meest. Wat syn dan *zaadbeentjes*?

Leerl. Men vindse gemeenlyk aan handen en voe-

ten twaalf, dog niet altyd. Zyn in de kinderen kraakbeenig, die, voornamelyk in werkluiden, beenig werden. Zyn wat neergedrukt en rondagtig, groter aan de handen dan in de voeten, behalven in de groote toons zaadbeentjes. Zy groeyen tuſſchen de peſen in, en verſchuilen onder de banden, onder de juncturen der vingeren.

Meeſt. Wat ſyn *krakebeenen*?

Leerl. Zy ſyn wit en buigbaar, ſagter dan de beenen, ſonder merkelyke holten, en ſonder beenmerg, en veranderen ſomtyds in been. Ook hebben alle harde beenen, eerſt krakebeen geweeſt. Men heeft ſe in't uiterlyke oor, in de neus, ſtrot, aan d' einden der ribben, 't uiterſte der oogſchelen, aan't eind des borſtbeens, tuſſchen de gevrigten der beenen &c. Zy houden de vaſte deelen ſoodanig gemeenlyk aan een, datſe gemakkelyk konnen gebogen en bewogen werden. Hare ſelfſtandigheid, hardigheid, figuur en aan een voeging is ſeer verſcheiden.

Meeſt. Wat zyn *ligamenten* ofte *banden*?

Leerl. Dit ſyn witagtige, taeye, vaſte en veſelige deelen, harder als de peſen, ſonder holte, ſonder beweeginge ofte weinig gevoelen; ſynde in hardigheid, vaſtigheid, figuur, breete en langte verſcheiden. Hare veſelen ſchynen door malkanderen geweven te ſyn. Haar plaats is ontrent de gevrigten der beenen. Sy ſyn oorſaak dat de beenen en kraakebeenen aan malkanderen vaſt gehegt blyven, en niet ligtelyk ontledigen.

XXXIV. CAP.

XXXIV. CAPITTEL.

Van de Vliesen

Meest. WAt syn *Vliesen*?

Leerl. Dese deelen bestaan uit senuw-vesselen, synde wit, plat en breed, konnende uitgerekt werden. Hier mede werden de groote holligheden van binnen bekleet, als de hersené door't dikke en dunne hersenvlies, in de borst, het borstvlies *Pleura* gesegt, en in den onderbuik de pensak: voorts de particuliere deelen, als't hert, longen, spieren, ingewanden des onderbuiks &c. Deser harer belediging doet ons grote smerte aan. Sy schynen niet alleen zenuwdraden te syn, maar met spiervesselen doorweven, soo datse wel na een dunne spier en peesagtig uitbreidsel gelykenen.

Meest. Beschryft de *pensak* eens wat netter.

Leerl. Sy is een dubbelt vlies dat doorschynig is en glad, den onderbuik van binnen, en d' ingewanden in hare verdubbelinge houdende en omkleedende. Herkomstig van het eerste, twede en derde lendens wervelbeen. Sy bekleed d' onderste zyde des middelrifts, en beneden de schaam en darmbeenen, van voren maakt sy te gelyk met de pesen des onderbuiks spieren de *witte linie*; is ontrent de wervelbeenen wel het alderdikste, synde als een sak, in welke alle des onderbuiks ingewanden besloten leggen, is aan de ballen met verscheide vesselen vast gehegt, waar in des bals bloedvaten mede beslooten syn, en also na de ballen toe gebragt werden.

Meest. Is het niet op verscheide plaatsen doorgaat?

Leerl. In de linker syde waar door de slokdarm gaat, en nog voor de slagader en ader die door 't middelrift

D' uitsteeksels die in beide laſſen zyn, welke toegeſloten zyn in de mannen, maar alſoo niet in de beeſten. Dog dit zyn geen doorgatingen, want zy alleen tuſſchen deſes vlies verdubbelinge henen gaan, en met het buitenſte omkleed werden.

Meeſt. Segt ons iets van 't *borſtvlies*.

Leerl. Dit bekleed de borſt van binnen, beginnende van de wervelbeenen gaat het na het borſtbeen toe, maakende het *middenſchot*, om de longen van malkanderen te ſcheiden. Voorts omvat het de vaten, hert en longen tuſſchen zyn verdubbelinge.

Meeſt. Wat zyn dan de *vlieſen der ſpieren*?

Leerl. Dit ſyn alleenig verlangde peſen, welke de ſpier als in een koker beſluiten, en voorts van binnen doorweven.

Meeſt. Beſchryft eens het *hooftſcheelsvlies*.

Leerl. Dit is *pericranium* genoemt, is een dun en ſagt vlies, bekleedende de hooftpan, behalven daar de ſlaapſpieren leggen, komende in d' eerſt geborene door de naden van het dikke herſenvlies.

Meeſt. Wat is het *periosteum* of *beenvlies*?

Leerl. Dit bekleed alle beenen behalven de gehoorbeentjes en de tanden die uitſteken, is dun, en gevoelig, zynde mede van een zenuwagtigen aart.

Meeſt. Wat ſegt gy van het *vleiſige vlies*?

Leerl. Dit is liever het *vetvleis*, om dat op verſcheide plaatſen het vet door haar vergadert werd; werdende hier en daar wat vleeſiger geſien; beſtaat uit een weefzel van verſcheide veſelen, en derhalven als een ſoort van ſpieren, waar door eenige bewegingen konnen te geſchieden; en deſe bekleed het ganſche ligchaam: is vaſt in de hand palmen, voetſolen, 't voorhooft, aangeſigt &c.

XXXV. CAP-

XXXV. CAPITTEL.

Van de Opperhuid, de huid, Hair, en nagels.

Meest. BEschrijft eens d' *Opperhuid.*

Leerl. Dit is een dun vlies, aan de huid overal vast gehegt, dog kan door branden wel afgeligt werden, is doorschynig en vol kleine sweetgaatjes, ofte daar de hairtjes uit groeijen, hebbende de sweetkliertjes hare openingtjes daar door, synde als met klapvliesjes bedekt, op dat de koude logt daar niet ligtelyk mogte doordringen, maar in tegendeel de doorwaseming en het sweet buiten te laten. Heeft medealle die voren en strepen die de huid heeft.

Meest. Wat is dan de *huid*?

Leerl. Dese is overal onder de *opperhuid* gelegen, zynde een dik uitspansel over het geheele lighaam voorsien met allerlei vaten, als slagaderen, aderen, zenuwen, watervaten, en sweetpypjes. Voorts is zy een weessel van eenige milioenen kliertjes, die overal niet van eenderlei grote zyn, voornamentlyk daar de huid dik is en hairen groeijen; dese krygen een menigte watervaten, welkers overvloedige vogt of uitgewasemt werd of uitgesweet. Voorts heeft yder kliertje zyne pypjes waar door de doorwaseming en sweeten geschied, ofte door de hairen als in kasjes gesloten zyn. Sy sijn mede alle in order gestelt volgens de voren en groeven des huids. Tussen dese heeft men een ontelbare menigte zenuwtepeltjes van d' einden der zenuwen voortkomende, die het gevoel tuig eigentlyk zyn.

Meest. Beschryft eens het *Hair.*

Leerl.

Leerl. Dit verscheelt in groote, want het hooftscheel en den baard hebben de langste, daar na van de schaamdeelen en oxels, voorts die van de geheele huid die de kleinste zyn. Sy verschelen in koleur en dikte. Sy komen uit een soort van kliertjes voort, in welkers pypjes zy als in kasjes geplant syn. Door het vergroot glas gesien schijnen zy kokers te wesen, een menigte gestrengelde vaatjes in sig besluitende, zynde rond. Sommige zyn knobbelagtige, gelyk die des schamelheids.

Meest. Eer wy een eind maken, soo segt wat de *nagelen* zyn.

Leerl. Dese leggen buiten op het uiterste des vingers ofte toonen, van boven bultiger als onder, dienende tot sterkte, aantasten en krabben; zynde wit en doorschynig, en bestaan uit een menigte in 't lang loopende pypjes, welke digt op en naast malkanderen leggen, en regt uit loopen, komende als uit een verlengt zenuwagtig vlies, die de nagel selfs van onderen bekleed, zynde seer gevoelig.

Einde des Eerſten Boeks.

HET

Het

EXAMEN

Der

CHIRURGIE,

TWEEDE BOEK.

Behelsende de stand der GESONTHEID, des selfs bewaringe, de stand der ONGESONTHEID, en des selfs genesinge.

I. CAPITTEL.

Van de Gylmaking, des zelfs opklimminge, en afscheiding der Vuiligheden.

Meester.

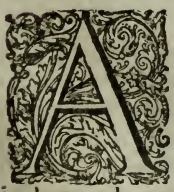

Afgehandelt hebbende 't gene tot d' Anatomie gehoort, is het noodig te weten, hoe de veranderingen in ons lighaam geschieden, als van spys, drank, gyl, bloed en alle scheidingen der sappen. Hoe verandert de spys in de mond, maag en darmen?

Leerl. Na datse de selve in de mond door de beweging

ging van de tong is ontfangen, zynde van de botertanden door sneden, werd die door de tong na de maaltanden gebragt, en aldaar als tusschen twee steenen geplet en vermaalt; onderwylen, werd de selve met het speeksel vermengt, als een gist, en aldus na de slokdarm door de tong gebragt, welkers spieren die ontfangen, en de selve na beneden vringen.

In dese slokdarm werd mede een sap, uit des selfs klierrok syperende, met de selve vermengt en door des selfs toevringende spiervesels naar om laag geperst, soo darse eindelyk in de maag werd nedergedrukt.

In de maag nu werd mede het maagsap, door des selfs kliertjes gesypert, het welke een ferment is, met een sagte suirigheid vervult, gelyk ook het speeksel; de warmte nu hier by komende, met de op en nederbeweginge van het ademen, kneden dese spys te gelyk met de drank tot een dikke pap ofte gyl, die door d' op en ne'erbewinge van de portier des maags ontfangen werd, en na de darmen versonden. Dese stoffe nog niet vloeybaar genoeg synde krygt nog driederlei sappen, het sap uit de kliertjes der darmen, het sap van het Pancreas, en de gal. Waar door dese pap vloeibaarder gemaakt werd, als te voren.

Meest. Hoe werd de gyl nu afgescheiden? hoe klimt die op, en waar blyven de vuiligheden na d' afscheidinge?

Leerl. De gyl nu dun gemaakt synde door de gal, het darmsap, en dat uit het *Pancreas*, loopt allenxkens uit de twaalfvingerige darm, na de nugtere darm, en d' omgewonde darm in welke menigte van melk vaatjes haare inmondingen hebben, en alsoo die geduirig open en toe gevrongen werden, moet noodsakelyk die opengaande, daar iets ontfangen werden, en

en wyle sulx in een korter tyd eenige reisen komt te gebeuren, so geraakt alle de dunne gyl daar in, die selfs door eenige rimpelen ofte klapvliesen in de darmen, eenigsins vertraagt werd, opdat 'er tyd mogte syn dat die alle opgeslokt werde.

De gyl nu in dese melkvaatjes synde, werd door de continuatie der vringinge allenxkenxkens verder en verder gedreven, tot de klieren van het darmscheil, alwaar zy mede dunder gemaakt werd, door de byvloeijende *lymhpa* uit de lever en andere deelen. Van daar werd deselve voortgeperst door melkvaatjes van de twede rang, tot na de gyl bak toe, alwaar mede een groote toevloed van water uit milt werd bygebragt, alwaar de gyl mede seer verdunt werd; in de gylbak nu synde, werd die de door de gylbuis na de linker oxel-ader ofte onder sleutelbeens-ader geperst en in't verby loopende bloed ontsangen.

Nu dese voortpersinge werd behulpsaam gemaakt door de klapvliesen, die, (als in 't eerste boek gesegt is) in dese melkvaatjes in menigte gevonden werden, want daar door werd belet dat d' opgeklomme gyl telkens niet nederzakken kan, welke klapvliesen tot boven in de gyl buis continueren.

De gyl nu in de darmen afgescheiden synde, blyven daar die overblyfselen van de spys, welke in de maag, nog elders, niet hebben konnen ontdaan werden, en dese maken de drek; welke door de wormwyse beweginge, geduirig na de karteldarm voortgestooten werdt, en daar in eenigsins vertraagt, op dat de omgelegene deelen nog van der selver warmte mogten deelagtig gemaakt werden; dese dan allexkens uit de karteldarm gestoten werdende, vallen schielyk in den endeldarm, waar door moeyelykheid veroorsaakt werd, die ons aandringt om se quyt te maken.

II. CAP.

II. CAPITTEL.

Van de Bloed-wording uit gyl, des selfs omloop, of het aangroeit, en waar uit het zelvige bestaat.

Meest. HOe werd de gyl tot *bloed*?

Leerl. De gyl in het bloed gekomen synde, moet nog een nadere volmaakheid hebben eer die tot een bloet kan werdē. Derhalvē gaat die met het bloet te gelyk na't hert en longen, in welke het bloed en gyl niet alleen seer vereenigt werden, maar krygen door het inademen een geduirige stoffe uit de logt, welke by het bloed en gyl komende, de selve verwarmt en ontsteekt, welke de gyl nu door menigte reisen om te loopen, allenxkens rooder werd: en sulx leert de Chemie, want soo ik sout van wynsteen neem, en menge die by een seer fijne ongewaterde brandewyn, en laat die in een fles in heet ofte warm sand staan, sal de selve met 'er tyd rood werden: en aldus werd dan de gyl een bloed: want de gyl bestaat mede uit swavelige en soute deeltjes, welke door de geduirige warmte omloopende, allexnkens geelder en rooder werden.

Meest. Hoe loopt gyl en bloed om?

Leerl. Den omloop des bloeds hier mede by gehoorende, sullen die kortelyk verhalen, Na dat dan de gyl en bloed by malkanderen gekomen zyn, werden zy na het regter oor des harts geperst, by welke het bloed uit de holle aders stam, van onderen opklimmende, mede vermengt werd, uit dit oor (dat de maat is voor het hert) loopt het

het in des herts regter holligheyd, het welke dan door een vringinge door des longs slagader, tot in de longe gevoert word, alwaar het na het ademen verwarmt zynde, door des longsader na het linker oir des herts gebragt werd, en van daar in de linker holte des herts, welke het dan tot in de groote slagader voort-vringt. Door dese slagader nu, werd het na de hersenen, en na beneden door alle d'ingewanden en uitterlijke leden gevoert, in welke het sijn pligt afgeleid hebbende van de aderen werd ingenomen, en door de holleader soo boven als onder na het herte, als voren, wederom gevoert.

Meest. Waar uit bewyst gy dit?

Leerl. Dit bewyst met uit de klapvliesen in de vaten, ontrent het hert, en in verdere afgelege plaatsen, die soodanig alle gemaakt sijn, dat zy het bloed wel over sig laten loopen, maar noit te rugge doen komen, alsoo zy dan als een klap opryssen, en de weg toesluiten. Dit siet men in de aderen des armen en handen wel, want wanneer men het bloed te rugge naar omlaage duwt, siet men niet alleen eenige rondagtige geswelletjes, maar werden door het persen ook pynelijkheyd aangedaan.

Ten *tweeden*, soo men d'aderen bind, sullen die altyd onder de band swellen, werdende vol van het aanvloeyende bloed, dat sig door beletsel des bands niet kan ontlasten. Het tegendeel bespeurt men met de slagaders, die altyd boven de band swellen, en onder deselve ledig werden.

Ten *derden*, leeren ons sulx de speutingen: want in een ader gespeut na het herte toe, sal het vogt na het hert, door de longen, en voorts alle de delen passeeren: in tegendeel soo men in een ader

van het herte af na de deelen toe wil speuten, sal niet na het herte loopen, maar door de klapvliesen belet werden voort te loopen.

Meest. Hoe dickmaals loopt het bloed in een uure om?

Leerl. Dit is niet te bepalen, alsoo d'eene sijn bloed traag-loopender is als in d'andere; daar beneven heeft d'eene meerder bloed als d'andere: ook moet men onderscheid maken tussen iemand die in exercitie van arbeid is ofte die stil is: maar de meeste calculatie is dertien of veertien reisen in yder uur.

Meest. Groeit het bloed ook aan?

Leerl. Voorseker, 't welke blykt uit het menigvuldig aderlaren in Vrankrijk, Hispanien, Italien, &c. als mede in de suiveringe der Vrouwen, en der selve kraam-vloeden; want daar geduurig de gyl rood gemaakt werd, moet ook noodsakelijk het bloed aangroeyen, en het selve soude t'oud werden en t'afgeslooft, zoo het niet geduurig hersteld wierd, en het veroude door de gemeene uitlosende wegen wierden weggebragt.

Meest. Bestaat het bloed niet uit vierderlei vogten?

Leerl. Neen, want dat is een dwaling der ouden, welke na haar viertal van Elementen, zulx ons hebben wijs gemaakt; het bloed in zyn loop zynde, is een gemengelt vogt van bloed, gyl, lympha, hersensappen, pis, gal, &c. welke daar na uit d'ader gebragt zynde, niet onderscheidentlijk gesien werden; want die verscheidentheid die men gewaar werd na het is koud geworden, is om dat de grofste deelen na de grond sinken, die nu minder swaar zyn, soo laag niet sinken, alsoo die van de grovere belet werden, en die nu ligter en

ligter

ligter zyn, nemen hare plaats al hooger en hooger. Hoe nu die deeltjes ligter ofte swaarder zyn, hoe hare koleur meer verandert, en uit die koleuren, hebben zy speculatien op de vier Elementen, en soo veel qualiteiten versonnen.

III. CAPITTEL.

Van de groeying en voedinge der deelen.

Meest. Leerl. HOe groeyen de deelen eens lighaams? Alsoo het menschen lighaam bestaat uit pypen en sappen, soo sijn die buisen in 't begin der geboorte zoo hard en soo vast niet als in bejaarde personen: nu de sappen daar door vloeyende, en van tyd tot tyd kragtiger werdende, maaken door haar kragt, dat dese tengere pypen ofte buisen meerder konnen uitgesetén uitgebreid werden: de selve dan uitgebreid zynde, moeten daar tussen ruimten komen, even als men in een eng gebreide hand-schoen siet, welke zoo daar groote vingers inkomen, der selver gaatjes ruimer werden. Dit soo zynde, moeten in dese tusschen ruimten van de verby vloeyende sappen iets blyven hangen, 't welke de tussen ruimten vervult: dese deeltjes dan de sijne draadjes deser pypjes omringende, vervullen de gaatjes, en maken datse daar soodanig aankleven, dat sy daar eene substantie mede werden: en soo doende werden de deelen grooter, welker continuatie het lighaam van tyd tot tyd doet groeyen, soo lange tot dese pypen niet meer konnen uitgesét werden, en de sap-

pen in haar hoogſte kragt zyn. Welke ſtilſtand gemeenlijk met de vyf-en-twintig jaren is.

Meeſt. Hoe werden de deelen gevoed?

Leerl. Deſe werden gevoed, het zy datſe groyen, ofte hare volkomene waſdom reeds hebben, om dat deſe warme lighamen niet konnen ſijn ſonder uitwaſeminge van deeltjes, welkers verlies dagelyks vervult werd met nieuwe ſpys en drank; want alwaar dan een deeltje door d'uitwaſeming vertrekt, aldaar komt weder een ander in de plaats, en aldus werd het lighaam in ſijn ſtand onderhouden. Het welke ſoo het niet geſchied vermagert 't ſelve, en meer geſchiedende dan na gewoonte, zet het uit in breete en het lighaam werd vet.

IV. CAPITTEL.

Van de Scheidinge der Herſen-ſappen, anders Zenuw-ſappen en Dierige geeſten geſegt.

Meeſt. WAt zyn de *Dierige geeſten?*

Leerl. Dit ſijn de *Herſen-ſappen*: deſe werden gemaakt uit het bloed, want als de Slagaders tot in de herſenen opklimmen, verdeelen zy ſig na agteren toe en na voren, en boeſemen zig in alle groeven der herſenen in: de buitenſte korſt der herſenen is beſtaande uit menigte kleine kliertjes, welke uit de Slagaders dit vogt ontfangen, het welke dan na de binnenſte witte ſubſtantie voortgeperſt werd, zynde het begin ofte wortel der zenuwen,

van

van waar het na de zenuwen, die daar uit voortkomen, loopt, en dus door alle de tien paar zenuwen, die van de herſenen komen, en d'ingewanden meeſt daar mede voorſiet.

Meeſt. Krygen de zenuwen des rugge-mergs mede haar zap uit de herſenen?

Leerl. Neen. Maar het rugge-merg is van gelijke ſubſtantie als de herſenen; in welkers midden de grauwe ſubſtantie is, die het zap van de ſlagaders ontfangt, aan de witte ofte buitenſte ſubſtantie overlevert, van welke het in de dertig paar zenuwen loopt, en die leveren het dan alle de ſpieren meeſt van het gantſche lighaam over, en dit mag men met regt *Ruggemergs-zap* noemen.

Meeſt. Bewyſt my eens dat'er zenuw-ſappen zyn?

Leerl. Als men op zyn elleboog leunt, ofte op de zenuwen der billen zit; zegt men aanſtonds myn voet ofte arm ſlaapt, om dat'er geen doorſtralinge deſer vogten was, waar op een prikkelende doorſtralinge volgt, om dat de pypjes der zenuwen geſloten waren, die een pynelijkheid veroorſaakten, wanneer zy wederom open geboort wierden. Voorts bewyſt ſulx het zenuw-water in een *punctura nervorum*, item de peesknoopen, &c.

Meeſt. Is'er mede een circulatie deſer zenuwvogten?

Leerl. Ja, want wanneer haar vogt tot in 't fijnſte der deelen is gegaan, en ſijn pligt heeft afgelegt, gaat het door de water vaten weder na de gyl-ſak, en dus klimt het met de gyl weder na het bloed.

Meeſt. Wat dienſt geeft ons dit zenuw-zap?

Leerl. Sy doen de zin-tuigen bewegen, dat wy zien, hooren, proeven: voort doen ſy ons alle

bewegingen hebben van ademen, kloppen des herts, bewegingen van armen, beenen, &c.

V. CAPITTEL.

Van de Scheidinge des Speekſels, quyl, ſnot, ragchels, tranen en oor-ſmeer.

Meeſt. SEgt my hoe het *Speekſel* afgeſcheiden werd?

Leerl. In de mond, ſlapen des hooft, ontrent d'ooren, kaken, &c. heeft men verſcheide klieren, hebbende yder hare ſlagaders takken, uit welke zy een vogt ontfangen, 't welke door verſcheide pypen en buiſen in de mond werd ingelooſt, waar door de mond geduurig vervogtigd werd, zynde een giſt voor de ſpyſen, en dient om deſelve te gemakkelijker door te ſwelgen: ook geeftſe veel tot de ſmaak.

Meeſt. Wat is *Snot* en *Ragchels?*

Leel. Deſe komt uit de *Ventriculi* der herſenen, door de neusgaten, uit de holte der reuk-zenuwen; ſoo dit vogt door de neus van voren uitgelooſt werd, *Snot* genaamt, maar van agteren door de keel, en met inhaling des adems en een geluid werd los gemaakt, en uitgeſpogen noemt men *Ragchels.* Diergelijks komt mede uit de long-pypen, is dienende om de neus te vervogtigen, op dat de reuk te beter mogt geſchieden, en de logt mogte gematigd werden in het in ademen.

Meeſt. Waar komen de *Tranen* van daan?

Leerl. In d'oog-hoeken, of onder en boven d'oogen

gen heeft men klieren, dese ontfangen uit de slagaders een sap dat dun is, en byna de pis gelijk, welke dit vogt geduirig uitsyperen en d'oogen daar mede bevogtigen, dat dan allenxkens door de traan-buisen na de neuse toevloeid: soo het nu gebeurt, wanneer men schreid, dit vogt in soodanigen overvloed werd afgescheiden, dat de traanbuisen het niet konnen verswelgen, soo stort het uit d'oogschelen, dat men dan *Tranen* noemt: Want in die tyd werden die klieren en slagaders soodanig van de zenuwen bewogen, dat'er meer werd afgescheiden als'er om d'oogen te bevogtigen van nooden is.

Meest. Hoe werd het *Oorsmeer* gemaakt?

Leerl. Dit druipt uit kliertjes die het oorgat rontom bekleeden, dat zy mede uit de slagadertjes ontfangen, zynde in dikte en smaak de gal niet ongelijk; maar in 't oorgat sijnde werd de selve door de warmte, die 't selve van sijn meeste vogt berooft dik, geel, en als een smeer ofte zeep, dienende om de logt te matigen, welke na het trommelvlies gestooten werd, om dat het gehoor niet mogte beledigt werden.

VI. CAPITTEL.

Van de Scheidinge der Melk in de Borsten.

Meest. WAt is de *Melk*?

Leerl. Is een gyl die van het bloed afgescheiden werd.

Meest. Hoe geschied die?

Leerl. Na de klieren der borsten loopen veele slagaders, en om dat het weefsel deser klieren van soodanige pypjes en buisjes gemaakt is, dat zy in sig niet anders konnen nemen als soodanige deeltjes, die met hare ruimte over een komen, soo is de gyl, die in het slagaderlijke bloed is, daar de bequaamste toe: derhalven geraken dese klieren vol van die gyl, de welke dan door de tepel-pypjes uitgelooft werd, en werd *melk* genaamt.

Meest. Maar de gyl is dunder dan de melk.

Leerl. Dit geschied om dat de gyl met het bloed menigmaals heeft omgeloopen, en onder wylen van sijn overvloedig vogt door de nieren is gesuivert, ergo moet de melk dikker zyn.

Meest. Waar blyft dese melk in luiden die niet suigen, want hare borsten sijn mede opgespannen.

Leerl. Die loopt dan door sekere melk-vaatjes ofte liever watervaatjes na de gyl sak, en werd aldaar op nieuws ingestort.

VII. CAPITTEL.

Van de Gal, Milt-vogten en het Succus Pancreaticus, Maag en Darm-sappen.

Meest. WAt is de *Gal.*

Leerl. Een geelagtig vogt, matig dik, en bitter van smaak.

Meest. Waar is die?

Leerl.

Leerl. In de gal-blaas en de levers gal-bluis.

Meeſt. Hoe heeft zy haar oorſprong?

Leerl. Uit het bloed.

Meeſt. Waar, en hoe werd die geſcheiden?

Leerl. In de lever, welke alleen gemaakt is om gal te ſcheiden, en niet om bloed te maken, als men wel gemeent heeft, maar om het ſelve van ſijn gal te ſuiveren. Te voren heb ik geſegt dat de lever uit menigte van kleine kliertjes beſtond, welke uit het bloed des poortaders hare gal ontfangen, en 't ſelve, eensdeels door verſcheide takjes in de gal-blaas brengen, en anderdeels in des levers gal-blaas.

Meeſt. Blyft de gal in deſe blaas en gal-buis?

Leerl. Neen, maar loopt in de twaalf vingerige darm, hebbende de gal-blaas en de lever-buis eenige vereeniging onderwegen, welke een gemeene buis maken, welke ſcheuns tuſſen de vlieſen doorloopt, en opent ſig in de voorſchreve darm, ſoodanig dat'er van den darm niet in deſe buis kan komen, want daar is een vleeſig tepeltjen op, welke in een menſch naaſt de buis van het *pancreas* is.

Meeſt. Waar toe is de gal nut?

Leerl. Om de gyl, die papagtig en dik in de maag komt, dun en vloeibaar te maken; en om de vuiligheden gemakkelijk te doen afſchieten, ſijnde als een purgatie.

Meeſt. Wat gebruik ſchryft gy de milt toe?

Leerl. Niet om eenig melancholijk bloed te ſcheiden, als eertyds gemeent is, maar deſelfs luiſtere bloed komt, om dat het van ſijn overvloedig water berooft werd, 't welk door de water-vaten na de gylſak vervoert werd, om de gyl les te dunder te maken. Dit bloed nu ſoo verdikt ſijnde, en door de poort-ader na de lever loopen-

de, is dan bequamer om van ſijn gal geſuivert te werden, gelijk mede het bloed dat van de darmen komt, dat mede dik en ſwart is, ſijnde door de darm-kliertjes van ſijn meeſte dunne vogt ontſlagen, en bygevolg bequamer om ſijn gal af te leggen.

Meeſt. Wat is het ſap van het *Pancreas*?

Leerl. Het *Pancreas* beſtaande uit veele kleine aan een hangende kliertjes, krygen een ſap uit de ſlagaders, welke ſap yder kliertjen door ſijn buisjen in een groote gemeene buis brengt, die de Latinen *Ductus Pancreaticus* noemen. Deſen *Ductus* plant ſig in de twaalf-vingerige darm, naaſt de gal-buis in een menſch, hebbende een vleetig tepeltjen op ſig, om door de verbygaande vuiligheden niet verſtopt &c. te werden. Uit deſen *Ductus* dan, loopt dit ſap, ſijnde als een ſoort van ſpeekſel, dog ſoo men meent een weinig ſuurder, om de verby loopende gals bitterheid niet alleen te remperen, maar ſelfs om de verby loopende gal een betere ſtand te doen hebben.

Meeſt. Segt gy mede datter ſappen in de maag en darmen geſcheiden werden?

Leerl. In alle manieren, want voor niet hebben die deelen ſoo menigte duiſent kleine kliertjes gekregen, welkers gebruik is de gyl te verbeteren, vloeibaar te maken, en de vuiligheden gemakkelijker te doen afglibberen.

VIII. CAPITTEL.

Van de Scheidinge des Pis, en desselfs uitlooſinge.

Meeſt. WAt is de *Pis*?

Leerl. Dese is een overvloedig ziltig water, het welke geduurig van het bloed moet afgeſcheiden werden, op dat het geduurig ſijn behoorlijke dikte behouden, en bequaam zy in andere affcheituigen bequame vogten af te leggen.

Meeſt. Hoe werd die afgeſcheiden?

Leerl. Door de nieren, welkers maakſel te voren is geſegt. De ſlagaders der nieren overvloedig bloed tot in den omtrek der nieren brengende, werd door menigte nierkliertjes van dit ziltige vogt berooft, en het overige bloed gaat door de nieraders te rug. Van deſe kliertjes loopt de pis dan in het nierbekken.

Meeſt. Blyft de Pis in de nieren?

Leerl. Geenſints, maar gaat uit het nierbekken door de pis-leiders na de blaas toe, welke pis aldaar genoeg in menigte ſijnde, door de krop van de blaas na buiten geperſt werd.

IX. CAPITTEL.

Van d'onsienlijke Doorwaseming en het Sweeten.

Meest. WAt is d'onsienlijke doorwaseming?

Leerl. Een pisagtige swavelige stoffe, welke geduirig door de sweetgaatjes onser huid onsigtbaar uitvloeid, geboren uit de warmte onses bloeds; welke uitwaseming soo die in 't lighaam bleef, wy t'eenemaal souden opswellen.

Meest. Is dese in yder even eens?

Leerl. Neen: Want na dat ymand gewoon is veel exercitie te doen, warm bloed heeft, warme spysen eet, ofte heete dranken drinkt, sig warm kleed, &c. is deselve meerder ofte minder. Daarom luiden die veel sitten en vol slymige vogten sijn hebben weinig doorwasening.

Meest. Hoe bewijst gy die?

Leerl. Als men sijn hand ontrent een Spiegel ofte nieuw Tinne tafelbord houd, sal deselve beslagen werden. Item, onse vuile hembden, en vuiligheid der voeten konnen nergens anders van daan komen, dan door d'uitwaseming.

Meest. Wat doetse dog voor nut?

Leerl. Hier hangt onse gesondheid van af, want hoe ymand minder uitwasemt, hoe hy lymiger bloed heeft, en hoe hy meerder de ziekte naderen kan. Daar benevens gaat door d'uitwaseming veel siltigheden uit ons bloed, anders soude het selve pekelagtig zyn.

Meest. Wat noemt gy *Sweet*?

Leerl.

Leerl. Dit is een vermeerderde doorwaſeming, wanneer dat'er meer uitwaſemt als'er van d'uitwaſemende buisjes kan ontfangen werden, ſoo berſt het uit de huid in droppelen, die de ſmaak van pis hebben; daarom die veel ſweet, weinig piſt, en is mede het tegendeel.

Meeſt. Moet men wel ſweeten?

Leerl. Neen: Sulx verſwakt, om dat door deſelve te veel vlug ſout uit het bloed geraakt, derhalven een zoort van ziekte.

X. CAPITTEL.

Van de Dieet, ofte ſaaken die tot de geſondheden behooren, als logt, ſpijſe, drank, &c.

Meeſt. MEn konde uw wel verder examineren, maar alſoo veele dingen tot verder geſtudeerde Medicyns behoort, ſtappen wy over tot de dieet. Wat behoort tot de geſondheden?

Leerl. Een goede logt, bequame ſpys en drank, behoorlijk ſlapen en waken, matige beweginge en uſt, vereiſte uitdyging, blyde hertstogten; geen overvloedig gebruik van Venus, ſig van koude vagten, gewoonte, &c.

Meeſt. Hoedanig moet de logt zyn?

Leerl. Niet te heet nog te kout, maar getempert, want te heet, ſoo verlieſen wy te veel van ons vlug ſout, en te koud, heeft ons bloed geen goe-

goede woelinge. Derhalven is de Lente wel de beste tyd van 't Jaar; de Somer is te heet, de Herft ongestadig, en de Winter te koud: want na proportie dat de logt bewogen werd door hitte ofte koude, alsoo werd ons bloed en verdere sappen mede bewogen.

Meest. Wat segt gy van de spyse en drank?

Leerl. Alle spyse is gesond, behalven de suire en soute, waar door onse spysen bedorven werden; de gesondste spysen sijn in 't algemeen van de gewassen, die veel meel by sig hebben, gelijk alle erweten, boonen, allerlei soorten van koorn, en dese sijn voedsaam. Onder de kruiden die niet suur zyn. De meeste Boomvrugten hebben veel suur by sig, al is 't sake datse soet van smaak sijn: dog men moet hier de middelmaat in houden.

Onder de Land-dieren is het jongste vleis het beste, wanneer iet niet te seer bedorven is, het zy dat het lang geslagt is geweest, ofte door sout ofte suur bedorven.

Ontrent de Visch is die voor best te houden, welke droog is van visch en niet te slymig ofte te tranig, of door insulten bedorven. Dog in alle desen is de gewoonte yets toe te geven. Ook moet men onderscheid van persoonen maken, het zy oud of jong, tenger of sterk, &c.

Ontrent den drank is van de wijn de rypste de beste, die niet te suur is, maar eerder aan de milde kant. De bieren willen wel uitgegist wesen, en voorts versch gedronken, niet te sterk nog te koppig, het welk de hersenen te veel gewelds aan doet, voornamentlijk dagelijks gedronken.

Meest. Hoe lange moet men slapen?

Leerl. d'Een langer als d'ander, 't gemeene spreekwoort segt van seven uiren, maar dat is soo

net

net niet te bepalen, want slymige en rouwe lighamen moeten langer slapen als die betere sappen hebben.

Meest. Wat segt gy van het waken?

Leerl. Wanneer men den geheelen dag door waakt is genoeg, maar eenige nagten agter een op te sitten, maakt een vadsigheid, scherp bloed, verspilt te veel vlug sout, en maakt dat geen nieuwe geesten in de hersenen gescheiden werden, waar uit siekten ontstaan.

Meest. Wat gevoelt gy van beweginge en rust?

Leerl. Beide bestaan in middelmaat, want te grooten beweginge neemt onse kragten weg, en alle het vlugge sout, en te weinig baard slym en loomigheid, waar uit scheurbuik en duisent andere toevallen ontstaan.

Meest. Wat valt'er van de uitdygingen te seggen?

Leerl. Dese moeten alle ordentelijk zyn, mede in de middelmaat bestaande, als van snot en quyl, onsigtbare uitwaseming, pis-losing, en darm-uitdygsels, te veel verswakt, en te weinig maakt verstoppingen.

Meest. Wat valt'er van de Herts-togten te seggen?

Leerl. Toorn, te grooten blijdschap of te grooten droefheid, haat &c. moet men soo veel mijden als het mogelijk is. De maat hout staat.

Meest. Wat hebt gy tegens het meenigvuldig byslapen?

Leerl. Dat maakt vermagering, tering, en eindeling neemt het niet alleen de kragten weg, maar het maakt dat men eindelijk onbequaam daar toe werd.

XI. CA-

XI. CAPITTEL.

Van de Medicamenten in de Chirurgie dienſtig.

Meeſt. ONder wat gedaante ſoud gy uw Medicamenten formeren?

Leerl. Onder de gedaente van Pleiſters, Unguenten, Linimenten, Stovingen, Pappen, Speutſels, Gorgelwaters, ſoorten van Honig, Pulvers, Corroſiven &c.

Meeſt. Uit wat ſtoffen ſoud gy deſe maken?

Leerl. Uit Anodyna, oft pijnſtillende, wondmiddelen, diſcutierende, diſſolverende, rijpmakende, detergerende, mundificerende, digeſtive, attractive, vleis-makende, vel makende, blaartrekkende, corroſive, bloed-ſtelpende &c.

Meeſt. Welke zijn d'*Anodyna* ofte *pijnſtillende?*

Leerl. Deſe appeiceert men wanneer daar groote pijn in eenig deel is. en deeſe zijn als:

Kermillen, Meliloten, Tarwen-meel, Saffraan, Garſten-meel, wit van 't Ei, Kampher. Empl. Mucaginum, Oxycrocium, Oli van Kermillen, Oli van Saffraan, van Lelien, Oleum Mucaginum. Ung. Populeum &c.

Meeſt. Noemt my eens eenige *Wond-middelen.*

Leerl. Deſe zijn innerlijke, als

Agrimonie, Pyrola, Betoni, Verbena, Hypericum, Carduus Benedictus, Rubia Tinctorum, Kreefts-oogen, Sperma Ceti, Jopenbier &c. of uiterlijke, als

Het ſap van groote Chelidonie, Hypericum de Balſem van Peru, de Balſem copayvæ, Balſ. Licatelli,

Balſ.

Balſ. Italicum, *Pik*, *Reſina pini*, *Styrax liquida*. *Empl. de Betonica*, *Balſ. Sulphuris*, *Ol. Trifolii Odorati*, *Oleum Hyperici*.

Meeſt. Noemt ons eenige *Diſcutierende* Middelen?

Leerl. Deſe zijn welke eenige vaſt-leggende en ingepropte ſtoffe los maken, gelijk als men in 't begin der inflammatien gewoon is te doen. En deſe zijn ſijn van deelen, als

Den Alſem, *Hop*, *Tabak*, *Roſmaryn*, *Wijnruit*, *Phellandrium*, *Sali*, *Scordium*, *Roomſe en gemeene Kermillen*, *Saffraan*, *Vlier-bloem*, *Komyn-ſaad*, *Moſtert-ſaad*, *Bakelaar*, *Campher*, *Honig*, *Brandewijn*. *Empl. mucilaginum*, &c.

Meeſt. Welke *diſſolveren* nu.

Leerl. Deſe ſijn deſelfde als de vorige, want welke los maken ofte diſſolveren, maken by een gevolg dat de ingepakte ſtoffe gediſcutiëert werd, en deſe werden ook *reſolverende* genoemt.

Meeſt. Wat ſijn *maturerende* ofte *rijpmakende* dingen?

Leerl. Als, *Rad. brioniæ*, *Ajuin*, *Lynſaad*, *Saffraan*, *Kermillen*, *Meliloten*, *Vlierbloem*, *Vygen*, *Reſina pini*, *Terpentyn*, *Pik*, *Ammoniak*, *Galbanum*, *Myrrhe*, *Drek der dieren*, *Honing*, *Roggemeel*, *Tarwemeel*. *Empl. diachylum cum gummi*, *de melliloto*, *de mucilaginibus*: *oleum Camomillæ*, *liliorum alborum*, *mucaginum*; *ung. althææ*. &c.

Meeſt. Welke noemt gy *Detergerende*?

Leerl. Deſe zijn *ſuiverende*, wanneer een ulceratie niet ſuiver is, dat men die ſuivert, en ſijn de ſelfde als de *mundificantia* ofte *degeſtiva*; en deſe gebruikt men ſoo daar korſten, weeragtigheden, gangrænen, ofte eenig kout vuur in de wonden is. Onder deſe telt men dan: als

Rad. apii, *Ariſtol. tot. long. Fabac. Gentian.*

fol. apii, *Alsem*, *Chelid. maj. Laurier-bladen*, *marrub. Tabak*, *Phellandrium*, *Saffraan*: *Lynsaad meel*, *meel van Lupinen*, *Tarwen-meel*, *Rogge-meel*, *Brandewyn*, *Aloes*, *Pis*, *Terpentyn*, *Myrrhe*, *Wierook*, *Resina pini*, *Pik*, *Ammoniak*, *Galbanum*, *Assa fætida*, *Campher*, *Roet uit de Schoorsteen*, *Honig*, *Gal der dieren*, *Drek der beesten*. *Ung. ægyptiacum mel Chelidoniæ*, *ung. Apostolorum*, &c.

Van een sterker en van een meer afetender soort sijn de volgende: als

Gemeene en Spaansseep, *Salpeter*, *Loog*, *gebrande Aluin*, *Levende kalk*, *spir. salis Armoniaci*, *sp. Urinæ*, *Aluin*, *Vitriool*, *Spaansgroen*, *Arsenicum*, *lapis Alchymie*, *Butyrum Antimonii*, *oleum Vitrioli*, *Sublimaat*, &c.

Meest. Welke sijn *Attrahentia*?

Leerl. Dese werden dus oneigentlijk genoemt, want eigentlijk trekken zy niet, maar maken dat de sappen die de splinter ofte iets anders perste vloeibaar werden, en dus de splinters blood werden. Onder dese telt men

Suurdeeg, *Beestedrek*, *Mostaart*, *Ajuin*, *Look*, *Armoniak*, *Galbanum*, *Pik*, *Resina pini*, *Roggedeeg*, &c. *Diachylon cum gummi*, *ung. Basilicon*, *ung. Aureum*. &c.

Meest. Welke doen het *Vleis groeyen*?

Leerl. Alle welke beletten dat'er in d'ulceratie geen vergoring van vogten komt, en het vergoren verhinderen: als

De groote smeer-wortel, *Aristolochiæ*, *Gentiana*, *Valeriana*; *Hypericum*, *groote Chelidonie*, *Hondsdraf*, *Tabak*, *Saffraan*, *Myrrhe*, *Aloe*, *Balsamum peruvianum*, *en Copayvæ*, *Pik*, *Terpentyn*, *Resina pini*, *Mastix*, *Olibanum*, &c. *Empl. Diapalmæ*, *oleum Hyperici*, *Trifolii odorati*, *Balsf. licatelli* en *Balsf. Italicum*, &c. Meest,

Meest. Wat segt gy van de *Huidmakende* dingen?

Leerl. Dese sijn wat sterker suurtemperende en d'overvloedige vogten inslokkender als de vorige, gelijk de *Bolus*, *terra Sigillata*, *Kryt*, *lapis Calaminaris*, *Tutia*, *Pompholix*, *rauw Lood en gebrand*, *Menie*, *Ceruis*, *gewasse Kalk*, *Goutglit*, *&c Empl. Griseum*, *Empl. de minio*, *ung. album camphoratum*, *ung. Calcis*, en *Diapompholygos*, *&c.*

Meest. Welke gebruikt gy om *Blaren* te trekken?

Leerl. De Spaanse-vliegen, hier ofte daar onder vermengt.

Meest. Welk sijn uw *Corrosiven?*

Leerl. Het Ruptorium commune, *lapis Infernalis*, *gebrande Aluin*, *roode Præcipitaat*, *Spaansgroen*, *Kalk*, *gebrande Vitriool*, *Arcenicum*, *Sublimaat*, *Butyrum Antimonii*, *oleum Vitrioli*, *&c.*

Meest. Wat neemt gy tot uw *Bloedstelp-middel?*

Leerl. De cortices Granatorum, *Balaustia*, *Sumach*, *onrype Galnoten*, *Colcothar Vitrioli*, *Phlegma Vitrioli*, *Bovist*, *Consolida major*, *Aloe*, *Wierook*, *Mastix*, *Bolus*, *Krijt*, *gebrand Been*, *Eyer-wit*, *&c.*

Meest. Dit Examen in d'Anatomie en Theorie der Chirurgie dus verre afgelegt hebbende, sullen wy tot de praktyk selve overtreden.

Einde des tweeden Boeks.

HET EXAMEN Der CHIRURGIE

DERDE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Bepaling der Heelkonst en haar deelen.

Meester.

WAt is de *Chirurgie?*

Leerl. Een konst waar door de zieken die een quade gedaante hebben met de handgreep of bequame werktuigen en genees-middelen, soo veel het doenlijk is, genesen werden.

Meest.

Meeſt. Welk is desſelfs *Voorwerp?*

Leerl. Alle ziekten die in uiterlijke geneſingen beſtaan, als 1. quade Figuur. 2. overvloed of gebrek van deelen. 3. Groote of kleinte. 4. Engte of wyte des vaten of vlieſen. 5. Quade geſteltheden der vlakte. 6. Onbehoorlijke plaatſing.

Meeſt. Hoe verdeelt gy de *Chirurgie?*

Leerl. Vyfderlei. 1. 't Geen geſcheiden is te ſamen te voegen. 2. 't Geen tegens de behoorlijke order te ſamen gevoegt is te ſcheiden. 3. 't Geen gedrukt of verdraait is te verbeteren. 4. Het overvloedige weg te nemen. 5. En 't geen gebrek is te herſtellen.

Meeſt. Geeft eenige exempelen.

Leerl. Het *eerſte* geſchied in wonden, beenbreuken, ontvrigtingen, &c. Het *tweede*, wanneer de vingers aan een gewaſſen zyn; den aars ofte ſcheede te openen, toegewaſſe oogſchelen, ooren, &c. te regt te brengen, &c. Het *derde* geſchied in kromme beenen, d'ingedrukte herſenpan op te halen; verdraeide en verkromde leden te regt te brengen. Het *vierde*, als uitwaſſen, wennen, polypus; uithalen van ſteen, kogels, graten in de keel, af halen der vrugt, affetten van leden, &c. Ten *laatſten*, behooren hier de verminkte leden, herſtellen van neus door vleis te doen uitwaſſen, haſemonden te helpen, &c. Voedſel in uitgeteerde leden te brengen, &c.

II. CAPITTEL.

Van d'Inſtrumenten.

Meeſt. WAt voor *menſchen* hebt gy van nooden?

Leerl. Een ſchraap-mes, kromme ſnymeſſen, fiſtel ſnyders, meſſen aan beide zyden ſnydende, lancetten, vliemen, krommes, beitels, &c.

Meeſt. Gebruikt gy geen *Saag?*

Leerl. In alle manieren, om beenderen af te zagen.

Meeſt. Wat zijn *Trepanen?*

Leerl. Dit ſijn langwerpige, ronde en holle zaagwyſe raderkens, zijnde rontom met ſeer ſcherpe tanden, en werd de kroon genoemt, gemaakt van ſuiver ſtaal. In 't midden hebben zy een pin, wanneer men de trepaan eerſt ſet om vaſtigheid te hebben, welke daar in geſchroeft werd, en werd dan *Manneken* genaamt, en wanneer dat pennetien daar weder uitgeſchroeft is, noemt men het *Wijfjen*. En dit gebruikt men beide in de breuken der pan, ſoo daar onder geronne bloed &c. mogt ſitten. Op deſe kroon werd dan een omdraeituig gevoegt, by na als op de Timmermans boren is.

Nog is'er een ander op welkers kroon een ſtale inſtrument is als een kruk, en werd met eene hand geregeert.

Meeſt. Heeft men ook *Priemen* van doen?

Leerl. Ja, want deſe gebruikt men om een halsdragt te maken, ſijnde als een ſmal, langwerpig, puntig

puntig en twee-snydent mesjen. Andere sijn lang, spits en rond, om gaatjes door het oor te boren.

Meest. Behooren hier niet de *Naalden* toe?

Leerl. Ja, derselver figuur is verscheiden, als ronde, kantige, platte, kromme, &c. Hier naait men de wonden mede toe, men gebruikse in de *Cataracta*, *Pterygium*, agter de borst te steken om die te beter af te setten, hase monden te verbinden, &c.

Meest. Wat soud gy voor *Tangen* in 't gebruik houden?

Leerl. De papegais-bek, ravens-bek, pelikaan, kranebek, einden-bek, mond-spiegels, moeder-spiegels, graat-tang, koren-tang, tand uittrekkers, kromme tangen tot een *Polypus*, kogel-tangen, tangen om een etterdragt te maken, snytangen, &c.

Meest. Buiten twyfel gebruikt gy de *Schaar*?

Leest. In alle manieren, en dese sijn kromme, regte, smalle, breede, &c. Maar de regt-puntige is nu meest in 't gebruik: hier toebehooren mede de snytangen.

Meest. Hebt gy wel een *Beitel* van nooden?

Leerl. Ja, om vingers, toonen, handen, voeten, &c. af te setten.

Meest. *Cauterien* of *Brand-yzers*, soud gy die konnen ontberen?

Leerl. Geensints. Dese sijn van verscheide groote en figuur, gemaakt uit staal, gout, silver, &c. zijnde rond, plat, klein, hol, langwerpig rond, &c. Sy dienen om fistels te maken, de been-vreting te beletten, bloed te stempen na het affetten van eenig lid, &c.

Meest. Wat sijn *Hefboomen* ofte *Hefysers*?

Leerl. Men noemtse *Elevatoria*, zijnde van ver-

ſcheide ſoort en groote; ſommige ſijn getand, andere plat, of ſtomp, met eenige ronde plaatjes voor aan. Andere ſijn tangs-gewys, met eene veer omgekromt en getand, en d'ander regt, waar mede men eenige ſtukken der herſen pan uitligt, wanneer die door de trepaan ſijn geſaagt, of door ſtukken vallen neergedrukt.

Hier by voegt men de dryvoet: om d'ingedrukte pan op te ligten.

Meeſt. Wat ſijn *Raſpers* of *Schrapers?*

Leerl. Zy ſijn van verſcheide ſoorten en gedaante, ſommige als een beiteltjen, andere krom, rondagtig, omgekromt, elk na vereis, dienſtig in een *Caries* der beenen.

Meeſt. Wat ſijn *Kogel-lepels?*

Leerl. Zy ſijn van verſcheide ſoort, ſommige als een nyptang, met twee lepels voor aan, om een kogel of ſteen te vatten, andere lankwerpig hol, getand of ongetand: een andere ſoort is als een pyp, hebbende aan het eind als twee lepels, door welke een ſchroef gedraait werd, om de kogel daar aan te ſchroeven en uit te trekken.

Meeſt. Wat voor *Pypen* en *Catheters* hebt gy?

Leerl. Zy ſijn verſcheiden van ſoort en gedaante, van gout, ſilver, ſtaal of lood. De dry eerſte metalen gebruikt men in de ſtrotſnee, ſijnde platagtig; een andere ſoort gebruikt men in de *Paracenteſis* der buik, die tamelijk lang is en ſcherp, het ſy puntig, of als een vliem, hebbende ontrent ſijn punt een gaatjen, waar door het water ſijn uitgang heeft.

De *Catheters* kan men van ſelver maken of kopen, ſijnde lange dunne en kromme pypen, in welke men een daar toe gemaakt yſerdraat ſteekt, dat men uit en in kan halen. Dit gebruikt men

om

om de steen te sonderen, of om de pis af te halen.

Loode pypjes doet men in fistelgaten, of in de schagt soo daar een *Caruncula* is.

Meest. Waar toe gebruikt men de *Haken*?

Leerl. Om een doode vrugt af te halen. Is een dubbele ketting, hebbende aan yder eind een scherpe haak, waar mede de vrugt pleegt gevat te werden, en aldus voorsigtig uitgehaald.

Of daar sijn haken met een dubbele klauw omgebogen, en dese soorten sijn verscheiden, en niet meer alhier in 't gebruik.

Meest. Wat is de *Gloßocomium* ofte *Kruk*?

Leerl. Werd aldus na de figuur genoemt, heeft onder aan een dryvoet om te staan; de opperste vleugel kan ook door de pen, aan sijn staande hout gevoegt zijnde, gebogen werden; hier mede herstelt men d'ontvrikte armen.

Meest. Zijn'er geen *Ladders* in 't gebruik?

Leerl. Nu soo seer niet: Sommige sijn met schroeven en katrollen gemaakt, en andere op een andere wyse; hier pleeg men d'ontvrigte schouders, knyen, koten, &. mede te herstellen.

Meest. Hoe sijn de *Banken* by ouds geweest?

Leerl. Dese werden van verscheide Autheuren verscheidentlijk gemaakt, met borden, schroeven, katrollen, &c. waar mede d'ontvrigte leden herstelt wierden.

Meest. Wat sijn nu *Kassen* en *Laden*?

Leerl. Men maaktse van ligt hout, leer ofte stijf bortpapier, waar in een gebroken arm ofte been geplaats werd, op dat het stil moge blyven.

Meest. Nu de *Harnassen*?

Leerl. Dese werden van ligt yser gemaakt, van binnen met kattoen gevoert en gevult, om schee-

ve en bultige lyven te regt te helpen. Deſe maakt men wel als ſtyve ryglyven, met baleinen, en hier en daar yſere platen tuſſen beiden.

Meeſt. Segt my eens uit wat *Schroef-laden?*

Leerl. Deſe beſtaan uit yſer en leer, voorſien met geſpen en ſchroeven, waar door d'ingekrompe armen en beenen te regt gebragt werden.

Meeſt. Hebt gy geen *Speuten* ofte *Syringen* in 't gebruik?

Leerl. Ja: En ſijn van verſcheide groote, figuur en ſtoffe. De grootſte ſijn om te klyſteren van tin gemaakt; andere ſijn kleinder om in de ſchagt, oor, &c. te ſpeuten.

Meeſt. Wat ſijn *Laatkoppen* ofte *Potten?*

Leerl. Dit ſijn buikagtige ofte peersgewyſe ronde glaasjes, welke men gebruikt, als ymand eenige reiſe door de huit met een laatyſer geprikt is, het bloed daar uit te halen, na dat'er brandend werk is ingedaan.

Meeſt. Wat ſijn *Breukbanden?*

Leerl. Deſe ſijn van verſcheide ſoort en maakſel, van bommeſyn, leer, yſer, koper, &c. ontrent de laſſen gebruikt men die met een riem om het lyf, ſoodanig dat de breuk behoorlijk kan ingehouden werden. De figuur is verſcheiden ontrent de navelbreuk, ſommige als ſwagtels, andere met een veer of knipſlot om het uit en in ademen niet te beletten.

Meeſt. Wat hebt gy voor *Windſels?*

Leerl. Men maaktſe van oud linnen dat ſagt, ſchoon en effen is. De gedaante, langte en breete is verſcheiden. Sommige ſijn opgerolt, lang en ongelijk breed, andere geſcheurt met dry ofte vier einden: andere aan malkanderen genait, beſtaande dan uit verſcheide windſels: Sommige ſijn lang en

ande-

andere kort, ook is d'eene breeder als d'ander, ook ſijnſe enkelt of dubbelt, d'enkele ſijn gelijk of ongelijk; de gelijke maar met een hooft, en andere met meer hoofden.

Meeſt. Hebt gy geen *Strikken?*

Leerl. Ja, deſe werden met de hand ofte gewigt getrokken en toegehaalt. Hier mede werden de deelen die ontvrigt ofte gebroken ſijn te regt gebragt, hebben verſcheide gedaanten, gelijkeniſſen, namen, &c. maar ſijn nu by ons ſoo ſeer niet in 't gebruik.

Meeſt. Wat ſijn *Compreſſen* ofte *Pluimeſolen?*

Leerl. Deſe maakt men van oud linnen, het welke vier, vyf of ſes dubbelt toegevouwen werd, dat men dan op de wonde, ſweer ofte eenig geſwel legt.

Meeſt. Wat ſijn *Spalken?*

Leerl. Deſe dienen voornamentlijk ontrent gebroke beenderen, om de ſwagtel des te vaſter daar om te konnen ſlaan, en te maken dat de beenen aan een werden gehouden; het ſijn dunne plankjes van ſpaanderen daar men dooſen van maakt, ofte van bortpapier, als mede wel van leer.

III. CAPITTEL.

Van het Aderlaten en Koppen, en 't Laten der Slagaders.

Meeſt. WAt is een *Aderlating?*

Leerl. Een opſnydinge der aderen, waar uit een behoorlijke quantiteit bloeds gelaten werd, tot

tot verligting der kranken. Is een van d'oudſte en aldergrootſte genees-middelen.

Meeſt. Welke aderen werden gemeenlijk geopent?

Leerl. In den arm d'aderen genoemt de *Cephalica*, *Baſilica* en *Mediana*. Op de hand de *Salvatella*. Op de voet d'*Iſchiatica*. Aan 't hooft de voorhoofs-aderen en de ſlaapader, dog ſelden.

Meeſt. Hebt gy onderſcheid wat ader gy opent?

Leerl. Geenſints, want die den omloop des bloeds verſtaat weet wel dat het takken ſijn van eene ader, en bygevolg of men dan een opening in d'eene of in d'andere doet, het is het ſelfde.

Meeſt. Hoe is uw manuaal in 't laten?

Leerl. Na dat de patient ſig een weinig geſterkt heeft met eten ofte drinken, werd hy op een ligte plaats geſet, anders gebruikt men een kaars ſoo het by avont is of de plaats te donker: dan vryft men de plaats, daar men laten moet, louter met de hand, want dan ſwelt d'ader. Dan legt men een roode band boven d'ader, op dat hy onder de band ſwelle. Dan ſtrykt hy het bloed des aders met ſijn duim na boven toe. Wanneer hy nu de regter arm moet laten, vat hy de hand des patients met de linker arm, maar ſoo het de linker is, moet hy die met de linker vatten; dan legt men de duim lager als de plaats is om d'ader te openen, op dat d'ader vaſt en onvrikbaar zy. Dan teikenen ſommige met haar nagel de huid, die boven op d'ader legt, om de ſnede daar in te doen. Dit gedaan ſijnde neemt men het lancet tuſſen den duim en de voorſte vinger, niet meer blood latende, als van nooden is in te ſteken, dan moet de hand met d'andere dryvingers ruſten op dat deel daar gy d'ader ſteekt: en tot beter vaſtigheid moet men

de

de twee voorſte vingeren leggen, met welke men het lancet gevat heeft, op den duim van d'andere hand, om niet te beven. Dan doet men d'inciſie overlangs d'aders, volgens den loop der aderen en veſelen van onderen na boven toe. Het gat moet te wyd nog te eng ſijn, op dat even het bloed daar uit mag ſpringen. Soo het bloed nog niet behoorlijk loopen wil, maakt men de band een weinig los, en men laat de Patient een ſtok in de hand draeyen. Na dat'er genoeg bloeds is uitgeloopen, reinigt men den arm en het gat met een natte ſpons, en men duwt dan de lippen der wonde over malkanderen, leggende daar een compres op van eenige reiſen dubbelt gevouwen doek, carpy, viltен van een hoed, of wel een t'ſamentrekkent poeder. Hier bind men dan kruiswys een band over, latende dan die dag de Patient ſijn arm ſtil houden.

Meeſt. Hoe ſult gy nu op de voet d'ader openen?

Leerl. Men laat de voet een weinig in warm-water ſtaan, en men legt een band boven de voet, dan ſoo ſwelt d'ader, en men doet als voren.

Meeſt. Hoe geſchied het aan den hals, tong, voorhooft en ſlapen?

Leerl. Dan doet men de band om den hals, die men niet al te ſtyf toetrekt, anders mogt de Patient ſtikken.

Meeſt. Hoe veel bloeds ſoud gy wel aflaten?

Leerl. Ten minſten ſes oncen, en ſoo de Patienten ſterk zyn, een pond, want het is beter twee reiſen wel gedaan dan in eene reis qualijk.

Meeſt. Waar mede laat gy?

Leerl. Met het Lancet.

Meeſt. Soo de zieke in flaauwte vervalt, wat dan?

Leerl.

Leerl. Wat koud water in 't aanſigt ſprengen, o wat azyn onder de neuſe houden.

Meeſt. Hoe ſoud gy den *Slagader* openen?

Leerl. Zy werd geopent even als een ader, en ge lijk die op de ſlaap-ſpier legt. Men ſet de patien tegens een goed ligt aan, en men kieſt de plaats va de kloppende ſlagader, die men met een weinig inkts afteïkent. Dan legt men een band om den hals ſoo nauw als het lydelijk is, om dat hier door wegl geſlooten werd aen 't bloed, door de kropaderen va 't hooft, wederom vloeyende na 't hert, en alſoo d ſlagader meer komt op te ſwellen: dan houd men he hooft onwrikbaar vaſt, en men ſteekt dan met ee goed lancet in de ſlagader. Na het bloeden waſ men de wonde af met een ſpons. Dan werd de won de met vingers en duim te ſamen genepen, en me legt daar een klevend, verdroogend, en geneſend pleiſter op. Als

Rec. Olib.
Boli armen. ana dr. duas.
Sang. dracon.
Maſtich. ana dr. unam & ſem.
Albuminis ovi, q. s.
M. F. Emplaſtrum.

Hier werd dan wel een loode plaat op geleght op dat'er geen *aneuriſma* mogte komen, en d'arte rie plat gedrukt werde. Waar op men eenige druk doeken legt. Dan neemt men een windſel van ag of negen ellen lang en vierde halve vinger breed Welke aan beide zijden opgerolt werd, deſe leg eerſt met het midden tegens de drukdoek aan, die men daar na met een draeiknoop aanknelt, die dar juiſt op de Wond ſijn vergadering ontfangt: Waa door

door de gevouwe doeken nog vrikken nog verſchieten kennen. Men verbind dan op de derde dag, ſonder de pleiſter daar af te nemen. De geneſinge geſchied binnen agt ofte negen dagen. Ondertuſſchen moet men toeſien, datter geen *Ecchymoſis*, door al te ſtijf binden, ontſtaat.

Meeſt. Hoe ſult gy het *Koppen* in 't werk ſtellen?

Leerl. Deſe geſchied met of ſonder ſcarificeren. Soo het nu met ſcarificatie geſchied, werd de huid in 't ronde, ſoo groot als de mond van de kop is, met een vliemtien open geknipt; dit verrigt zijnde, ontſteekt men een weinig werks ofte vlas, het welke men in de kop doet, en men ſet ſulx op de geſcarificeerde plaats, dan ſoo gaat allenxkens het werk uit; als dan nu de kop begint kout te werden, koomt daar een menigte bloeds in de kop.

Meeſt. Hoe doet gy ſonder ſcarificatie?

Leerl. Deſe noemt men een blinde kop, en geſchied op de ſelfde wijſe, alleen dat'er geen ſcarificatie geſchied.

Meeſt. Op wat plaats moet men ſcarificeren?

Leerl. Het is beſt daar veel vleis is, en niet daar veel ſlagaderen, ſenuwen, ofte peſen loopen: men moet ook onderſcheid maken van magere ofte vette perſoonen.

IV. CAPITTEL.

Om Bloedſuigers te ſetten.

Meeſt. WElk zijn de beſte *bloedſuigers*?

Leerl. Sonder dikke koppen, niet groenagtig,

tig, nog blinkende in den duyſter, nog in ſtinkende wateren gevangen, nog met blaeuwe en ſwarte ſtrepen en ruigigheid op 't lijf. Maer moeten wel in troebel maar geen ſtinkend ofte ſtilſtaande water gevangen werden. Van koleur leverbruin, klein, rond, met redelijke hoofjes, roodagtig van buik, groenagtig, op de rug met goutgele ſtrepen.

Meeſt. Gebruikt men deſe ten eerſten als ſy gevangen zijn?

Leerl. Neen, maar men ſetſe gemeenlijk in een fles met verſch water, die men dagelijks ververſt: maar ſoo ſy in heele ſchoone loopende wateren gevangen zijn, mein ik niet datſe ſchade ſullen bybrengen, want het lange bewaren maaktſe juiſt niet beter.

Meeſt. Waar appliceert men die meeſt?

Leerl. Men plaatſe byna het geheele lighaam over, daar maar vel is, en men juiſt niet laten ofte koppen kan.

Meeſt. Hoe is uw manier van die te ſetten?

Leerl. Uit het water genomen zijnde, laat men ſe een weinig op een tafelbort leggen, op dat ſy haar water quijt werden, en te meer bloed mogen innemen, men vrijft dan de plaats daar men ſe ſetten ſal, met een doek tot datſe rood werd. En ſoo die beſalft ofte ſmeerig is, wel te degen reinigen: dan vat men d'een na d'ander in haar midden, met een ſuiver fijn doekjen, anders willen ſy niet wel ſuygen wanneer men haar met de bloote handen aantaſt. Dan buigt men haar kop tot op die plaats daar men wil dat ſy ſullen ſuigen: en ſoo ſy niet willen ſuigen, beſtrijkt men de plaats met een weinig melk, ofte eenig beeſte bloed, ofte men maakt met een punt van een naald, dat'er een ſtraaltjen bloeds komt.

Meeſt. Wat doet gy als ſy vol geſogen ſijn?

Leerl.

Leerl. Dan knipt men met een ſchaartjen het agtergat af, waar uit het bloed loopt, en zy blyven aan het ſuigen: nu alsſe afgevallen ſijn, ſet men daar weder nieuwe op.

Meeſt. Zoo zy nu niet afvallen, wat dan?

Leerl. Men moetſe niet af trekken, anders blyven haré ſtralen in de huid ſitten, waar uit verſweringe, &c. Men ſtroeit dan wat ſijn gevreven ſout, pot-aſch, gemeene aſch, ſeep, aloe, &c. op de kop, en vallen dan terſtond af.

Meeſt. Wat doet gy na het ſuigen?

Leerl. Men laat het bloed too lange uitloopen als het uitloopen wil, ook ſet men daar nog wel een blinde kop op. Dan waſt men de plaats af met Brandewyn, ofte eenig theriakel water: en ſoo het te veel mogte bloeden is het ligt met wat boviſt, carpy, ofte gebrand linne te ſtoppen.

V. CAPITTEL.

Van de Strot-ſnee.

Meeſt. ALhoewel de ſtrot-ſnee ſelden voor komt, vraag ik echter wanneer men die in 't werk ſtelt?

Leerl. Wanneer men door een toegeſwolle keel niet ademen kan, gelijk het in een *angina* gebeurt, dat de menſchen blond en blaauw werden, ja komen te ſtikken.

Meeſt. Wanneer doet men dit beſt?

Leerl. Als de lyder nog goede kragten heeft, en

niet ten eenemaal verſwakt is, want dan is het te laat.

Meeſt. Hoe ſtelt gy dit in 't werk?

Leerl. Men legt de ſieke agter over op de rug, ſoo dat ſijn hooft komt agter over te hangen, op dat de ſtrot ofte *larynx* wel mag gehandelt werden; dan vat men het hooft van de *larynx*, en men opent de huid ontrent de derde ofte vierde ring, ontrent een duim breed: de huid overlangs van onderen tot boven geſneden zijnde, duwt men die met de vingers weg, dan heeft men een beene mesjen, met welke men de *muſculi ſternohyoidei* van malkanderen ſcheid, ſoo ſiet men dan de ſtrot t'eenemaal blood. Men ſteekt dan met het lancet overdwers tuſſen de bandagtigheden van de derde ofte vierde ring, ſonder het krakebeen te beledigen. Dan ſteekt men een platagtig, gekromt, en doorgaat pypjen in de wond, het ſy van loot, tin, ſilver ofte gout, dit werd dan daar ſoo lange ingelaten tot de ſieke ſijn adem weder kan ſcheppen. Dit pypjen, op dat het in de longe niet mogte ſchieten, heeft van buiten een rand. Ook moet men het niet al te diep in ſteken, om den hoeſt te myden. Dit gedaan ſijnde moet men de wond rontom het pypjen behoorlijk met een defenſijf, &c. verbinden.

Meeſt. Maar hebt gy geen ſorg voor het bloeden?

Leerl. Dit is van klein belang: Alſoo de groote vaten hier verre genoeg van daan gelegen zyn.

VI. CAPITTEL.

Van het aftappen des Etters, Waters ofte Bloeds uit de Borſt.

Meeſt. WAt is een *Etterborſt* ofte *Empyema*?

Leerl. Een vergadering van etter uit een zyde wee, longe geſweer, &c.

Meeſt. Wat is een *Waterborſt* ofte *Hydrops pectoris*?

Leerl. Een vergadering van water, lekkende uit geborſte water vaten. Aldus kan door wonden, geopende bloedvaten der longe, &c. mede aldaar bloed vergaderen.

Meeſt. Hoe weet gy dat deſe vogtigheden in de borſt zyn?

Leerl. Door het ſchommelen van vogtigheden, als men ſig van d'eene ſijde tot op d'andere wend, koors, etter ſpuwen, en voorgaande pleuris, longe ſwering en diergelijke.

Meeſt. Wat middel hier toe?

Leerl. De *Paracenteſis* ofte opening der borſt.

Meeſt. Op hoe veelderlei wyſe ſtelt men dit nu in 't werk?

Leerl. Door branden, door eten en ſnyden.

Meeſt. Welke is de beſte manier van branden?

Leerl. Het *Cauterium* ofte brandyſer. Want de *moxa* ofte diergelijke is te langſaam, en kan niet wel tot in de borſt geraken: derhalven is een ſcherp, puntig en gloeyend mesjen het beſte.

Meeſt. Hoe doet gy het met corroſiven?

Leerl. Hier toe gebruik ik het gemeene *Ruptorium*, ofte de *lapis Infernalis*, of iets diergelijks. Eerst legt men een sterk klevende pleister op de plaats daar men het setten wil, hebbende in 't midden een gaatjen, volgens de groote als men wil dat het gat moet wesen: dan legt men op die plaats de *Ruptorium* zijnde een weinig vervogtigd, om te eerder te doen smelten, hier overlegt men wederom een pleister, na een uur of anderhalf soo is het dood gebeten, het welke men dan met een lancetjen opent. De plaats van de doorbyting mag wel breed sijn, anders loopt die te gauw toe.

Meest. Hoe gaat gy nu met het *snyden* te werk?

Leerl. Na dat men de plaats met inkt heeft afgeteikend; dan soo bewind men het lancet met een doek, latende alleen soo veel blood, als het selve daar behoort in te gaan, om geen longen te beledigen. Ook kan men het tussen de vingers houden en laten soo veel blood als genoeg is. Soo de stoffe dun is hoeft d'openinge soo heel groot niet, maar dik sijnde, moetse wyder zyn: hier steekt men dan een pypjen in van silver, gout, of lood, en d'etter werd daar door uitgetapt, niet op eene tyd te gelijk, maar dagelijks wat, op dat de patients kragten niet beswyken.

Meest. Welk is de plaats van d'opening?

Leerl. De bequaamste plaats nemen sommige tussen de derde en vierde rib, maar d'alderbequaamste plaats is tussen de vyfde en sesde, ontrent vier vingeren breete van het borstbeen af, ofte ses ofte seven vingeren breete van het ruggegraat.

Meest. Na het uitlosen deser stoffe, sijn dikwyls binnen de deelen door de scherpigheden wat beledigt, hebt gy dan eenig middel?

Leerl.

Leerl. Dan ſoude ik hem in de borſt ſpeuten, om die te ſuiveren. Als

Rec. Rad. conſ. maj. unc. I.
Fol. benonic. man. II.
Fl. Roſ. M. I.
Hyperic. man. ſem.
Kookt dit tot een pint met roode wijn, doet daar by
Myrrh.
Aloes ana dr. II.
M. F. Injectio.

Hier ſal men ſoo lange mede continueren tot alle ſtank en vuiligheden verdwenen is, en d'injectie daar weder uitkomt, als ſy daar is ingeſpeut.

Meeſt. Gebruikt gy geen innerlijke dingen?

Leerl. Ja, maar dat behoort tot een geleerder Medicyn: egter oordeel ik niet quaad eenige wonddranken te laten drinken; *Kreefsoogen*, het *Sperma ceti*, de *Balſamum copaivæ* en diergelijke dagelijks te gebruiken, en naaſt een goede dieet ook open lyf te houden.

VII. CAPITTEL.

Van de Paracenteſis, ofte aftapping des water uit den onderhuik.

Meeſt. WAnneer ſet men een *Paracenteſis*?

Leerl. In de waterſugt des buiks, als de kragten

ten niet verloren zyn; in lighamen die niet uitgeteert sijn en d'ingewanden onbedorven. Sy dient best gestelt, wanneer dese watersugt schielijk gekomen is, sijnde sonder koorts ofte korte adem, en is raadsamer in jonge persoonen dan in oude.

Meest. Welk is de plaats om die te stellen?

Leerl. Wanneer de navel uitpuilt, moet men die in de navel setten, en de huid behoeft dan dikwyls maar even door geknipt; anders werd sulx vier vingeren ontrent breed onder de navel gedaan, in de regter of in de linker sijde des onderbuiks, mydende de witte linie en de pesen der spieren: aan de zyde der regte spieren, in de scheuns opgaande spier. De plaats dan teikent men met inkt, en men opent de huid, stekende dan daar een mesjen door, soo diep dat geen ingewanden beledigt konnen werden: dan soo steekt men daar een pypjen in van silver of gout gemaakt, en men tapt dagelijks twee of dry pond water af na dat de krag-ten konnen velen.

Meest. Beschrijft my eens hoe uw pypjen is?

Leerl. Het moet over al seer glad sijn, buiten met een knoop ofte breede rand, op dat het niet door de wonde in den buik schiete: hebbende aan het eind eenige gaatjes, door welke het water in het pypjen koomt. Het is gemeenlijk een vinger lang, aan sijn eind wat krom en rondagtig; de wond moet ook niet wyder sijn dan het pypjen. Dan soo steekt men dat in de wond, waar over men een wel klevende plaister legt, latende sulx eenige uuren beruften, verbindende sulx met bequame doeken; dan werd het weder losgemaakt, en men tapt soo veel waters af als gesegt is, het welke dagelijks werd gedaan, tot dat de lyder van sijn water verloft is.

Meest.

Meest. Moet men dit pypjen dan weder uittrekken?

Leerl. Neen, want de wonde mogte toesluiten, maar men laat het daar in: en men verbind de buik met sponsen, plaisters en dik gevouwe doeken: en dit is d'oude wyse.

Meest. Dit is nu een oude wyse, segt gy, is'er een beter dan die gy weet?

Leerl. Ja, men heeft nu een pypjen met gaatjes voorsien, sijnde voor aan gemaakt op de wyse als een lancetje, hebbende in sig een ysertjen, gelijk als een stamper in een syringe. Dit pypjen werd dan op d'uitgekose plaats met sijn scherpe punt in den onderbuik gesteken, en men trekt daar dan de stamper uit, soo haalt men soo veel water af als men behoort te hebben, het welke men dan met het insteken van de stamper wederom stopt. Na d'aftappinge trekt men het pypjen wederom uit, stoppende de wond met pluksel, waar op men een klevende pleister legt.

Meest. Wat doet gy na de genesinge?

Leerl. Ik laat de lyder dan een band om het lyf dragen, want de pens-sak groeit soo ligt niet aan malkanderen, en daar stond ligt een breuk te wagten.

VIII. CAPITTEL.

Van de Cataract ofte Staar op het oog.

Meest. WAt is een *Cataracta* ofte *Staar* in het oog?

Leerl. Zy begint eerst als of'er eenige muggen voor het oog vlogen, of als of men door water sag, het welke daar na als een wit vlies gemeenlijk op het krystalline vogt sig vertoont: sommige sijn wel grauw, glasagtig, groenagtig, geelagtig, na de koleur der oogvogten.

Meest. Wat instrumenten gebruikt gy om die te ligten?

Leerl. De naald, sijnde plat en lang, andere nemen wel ronde, staande in eenig handvatsel vast geset: ook moeten zy van staal zyn, want andere metalen sijn te swak en te buigsaam.

Meest. Wanneer ligt gy die?

Leerl. Als het vlies sijn behoorlijke hardigheden heeft, anders was het mis; en sulx geschied somtyds binnen een jaar ofte twee, en dan kan de lyder daar ook niet meer door sien.

Meest. Wat tyd is de beste?

Leerl. De lente tyd: en dat in den ogtentstond te negen ofte tien uuren, by helderen dag.

Meest. De tyd beraamt sijnde, hoe stelt gy het dan met de patient?

Leerl. Na hem een en andermaals sagjes gepurgeert te hebben, en verdere sappen verbetert zynde, waar toe mede een goede dieet veel doet, en dat hy anders gesond is, set ik hem op een leuningstoel tegens den dag aan, met het hooft agter over. Dan soo bind men het gesonde oog met katoen ofte iets diergelijks dat sagt is digte toe, om de beweginge, terwyl de operatie geschied, te verhinderen. Het hooft des patients werd dan van een dienaar onbeweeglijk gehouden; en de Chirurgyn wat venkel-saad gekauwt hebbende, gaat voor de patient sitten, dog een weinig hooger. Dan soo steekt hy sijne naalden door een vilte van

een

een hoed, en gebied dat de lyder ſijn oogen na de neus toe trekke.

Meeſt. Hoe gaat men dan met de naalden verder te werk?

Leerl. Men ſteekt dan de naald met een vaardigheid door het witte oog-vlies aan de buiten hoek, een halve ſtroo breed van het oog-appel, tot ontrent het midden van het valvlies. Zoo het valvlies in 't regter oog is, moet men met de linkerhand de naald regeren, maar in 't linker oog met de regter.

Meeſt. Hoe gaat gy nu met dit vlies te werk?

Leerl. Dan ſoo ſcheid men het valvlies af van boven tot om lage toe, deſelve neder drukkende tot dat die vaſt zit: die ſoo een weinig neder drukkende, haalt men allenxkens de naalden, ſoo die rond is, al draeyende uit, dog niet geheelelijk; want ſoo dit vlies weder om hooge ſpringt, ſal men het ſelve weder na de kleine ooghoek drukken, of ſoo het mogelijk is onſtukken doen. Men moet ſorg dragen dat het kryſtalline vogt niet beledigt werde; trekt dan uw naald al ſagjes draeyende uit.

Meeſt. Dit gedaan ſijnde, hoe, en waar mede verbind gy het?

Leerl. Met een mengſel van *Roſewater*, *Wit van 't Ei*, en een weinig *Kampher*, om de toevallen te beletten, en men houd het geſonde ook mede beſloten.

Meeſt. Blyft de patient dan opſitten?

Leerl. Geenſints, maar men legt hem te bed, agter over leggende, met het hooft wat hoog; men verbied het ſpreken, of het kauwen van harde ſpys: want alle ſtilte dient hem.

Meeſt. Als hy nu geneſen is, mag hy het dan aanſtonds ontblooten?

Leerl. Neen, maar moet het nog al eenige weken geſloten houden, en geven het allenxkens ligt, mydende voornamentlijk een ſterke logt: Ook hoeft hy in d'eerſte dry ofte vier maanden niet veel te leſen ofte ſijn werk daar mede te doen.

Meeſt. Wat dieet behoort hy te houden?

Leerl. Syn ſpyſen moet ſagte koſt zyn, ongeſouten, ongeſuurt, ſonder ſpeceryen; wyn, brandewyn, ofte ſterke bieren, moet hy myden; tabak dient hy te laten, ſap van jong vleis, moeskruiden, eyeren, water-vis, &c. ſijn hem dienſtig.

IX. CAPITTEL.

Van de Nagel op 't Oog, Ungula en Pterygium geſegt.

Meeſt. WAt is de *Nagel* op 't oog?

Leerl. Een uitwas van de *Tunica Conjuntiva* des oogs, die d'oogappel ofte ſtraal des oogs geheel ofte ten deelen bedekt: zynde aan de binnen ofte buiten hoek des oogs, ſelden van onder ofte boven.

Meeſt. Waar in beſtaat uw geneſinge?

Leerl. In 't appliceren van uiterlijke Medicamenten, ofte door Chirurgicale operatie.

Meeſt. Hoe uiterlijk, noemt my uw middelen?

Leerl. Ziet dan de volgende.

Rec. Succi chelidon. unc. I.
Aq. Roſar. unc. II.

Ca-

Caphor. gr. VI.
M.

Of

Rec. Sp. ſal. arm. dr. I.
Aq. fænic. unc. II.
M.

Van deſe beide kan men dagelijks in het oog druppen. Ofte

Rec. Sal. armon dr. I.
Vitrioli cær. gr. II.
Sacch. albiſſ. unc. ſem.
M.

Dit Poeder mag men dagelijks in het oog blaſen.

Meeſt. Dit niet gelukkende, hoe ſtelt gy dan de Chirurgicale operatie in 't werk?

Leerl. Men ſet de Patient dan op een leuningſtoel, met het hooft agter over, en men laat het hooft van den dienaar vaſt houden, dat het niet bewegen kan: d'oogſchelen dan opgeligt zynde, en men houd die met een oog ſpiegel vaſt; dan werd deſe *Ungula* met een klein haakjen, dat van een naald gemaakt is, opgeligt; voorts ſteekt men een ſcherpe naald tuſſen d'*Ungula* en de *Conjunctiva*. Dit ſoo ſijnde neemt men het haakjen weg, en men laat de naald, hebbende een gedraide draad in ſijn oog door gaan, en men ligt d'*Ungula* met de draad op, en men begint aan ſijn beginſel met een krom vliemtjen te ſcheiden; makende dat het hoornvlies niet beledigt werde: afgeſchilt zynde werd met een ſijn ſchaartjen afgeknipt.

Meeſt.

Meeſt. Hoe verbind gy het?

Leerl. Gelijk voren in de *Cataracta* is geſegt, met Roſewater, wit van een Ei, en wat Kampher.

Meeſt. Moet de patient dit oog mede altyd geſloten houden?

Leerl. Neen. Maar dikmaals open en toe doen, (dog in de ſchaduwe) anders mogte het oogſcheel aan het hoon-vlies waſſen.

Meeſt. Is dit uw mengſel genoeg om te cicatriſeren?

Leerl. Het dient alleen om de toevallen te beletten, maar daar na mag men een collyrium maken: als

Rec. Trochiſc. albi rhaſis. dr. ſem.
Tutiæ. pr. ſcrup. ſem.
Aloes gr. VI.
Aq. Roſ.
Fœnic. ana unc duas.
M.

Hier kan de patient dagelijks zijn oog meede verbinden en voorts een goede dieet houden.

X. CAPITTEL.

Van de Oog-lap, Pannus genaamt.

Meeſt. WAt is een *Oog-lap?*

Leerl. Is een uitwaſch en ſwelling der bloedvaatjes die in de *conjunctiva* der oogen loopen, met roodigheid en jeukinge vergeſelſchapt: gelijkenende

nende na een roode lap, die gemeenlijk in de binnenste ooghoek komt.

Meest. Hoe werd die voortgebragt?

Leerl. Door belediging deser vaatjes, als door vrijven, ontstekingen, slaan, stooten: door pokjes, voornamentlijk als men te schielijk in de wind loopt &c. zijnde in 't begin gemakkelijk te genesen, maar daar na alleen met snijden.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Even op de selfde wijse als ik van de *Ungula* gesegt heb.

XI. CAPITTEL.

Van de Hasemond, ofte Labia Leporina.

Meest. WAt is een *Hasemond?*

Leerl. Dit is een splyting der lippen, op de wijse als van een haas, waar door een ofte meer tanden des oppersten kakebeens van buiten gesien werden: zy sijn enkel ofte dobbelt gespleten, met ofte sonder weeragtigheid: somtijds is selfs het kakebeen, en het verhemelte wel van een gescheiden.

Meest. Hoe sult gy dese herstellen?

Leerl. Wanneer de patient op een heldere ligte plaatse is gestelt, (maar kinderen houd men op de schoot) de handen werden vast gebonden, en het hooft van eenige der dienaars vast gehouden. Soo het een kind is, is 't best te voren niet veel geslapen te hebben, op dat het na d'operatie te beter geschiede: de patient mag wel wat eten en drinken te voren, om niet ligt te verflauwen: men maakt onder-

wij-

wijlen dat'er een bekken met warm water zy, wieken, compreſſen, banden, vijf of ſes drykantige ſilvere naalden, een inciſi mes, carmoſine draden, een ſcherpe ſchaar &c. Op dat alles gereed ſy eermen d'operatie ſal aanvaarden.

Meeſt. Hoe gaat gy verder voort?

Leerl. De lippen van het tandvleis geſneden zijnde door een inciſi-mes, knipt men de kanten tuſſen beide met de ſchaar af, om die rauw te maken: en ſoo het uitſteekſel des kakebeens in twe'en geſpleten is, neemt men dat met een ſnytangetjen weg. Deſe bloedige geſnede lippen werden met 'er haaſt ſtijf aan een gevoegt, en dat met dry ſilvere naalden.

Meeſt. Hoe gebruikt gy die naalden?

Leerl. Met d'eerſte doorboort men die lip eerſt welke 't wijdſte gaapt, en dat digt onder de neus, om het van een ſcheuren te beletten. De tweede werd in het vleeſigſte van de geſcheide lippen geſteken, en de dienaar, welke het hooft in 't ſnijden heeft vaſt gehouden, moet met zijn handen de wangen van agter voren na de neus te ſamen drukken, op dat de hegtinge te gemakkelijker mag geſchieden, en de hegten minder uitſcheuren. De derde nu hegt men in 't alderonderſte der lippen, leggende die ſoo gelijk als het doenlijk is. Het inſteken der naalde geſchied ten minſten een ſtroo breete van de geſcheide lip, op dat de ſcheuringe niet ligt mogte geſchieden, als men op de ſelfde breete, aan d'andere ſyde uitkomende, en als dan met yder draad, die aan yder naalde vaſt is, eerſt een ſlag of twee omleggen, om te ſien of de hegten al gelijk geleid ſijn, het welke vaerdig moet geſchieden, bettende die met een ſpons met wijn, en leggen dan de hegten ſeer vaſt door de draad over en weer om de naalde gaande, op die wijſe als de kleermakers haar

naal-

naalden met sijde komen te draeyen op de mouw, om niet te verliesen: na het legen der hegten, knipt men de punten der naalde af, op datse aan de sijden niet uitsteekken, anders konden daar alteratien komen.

Meest. Wat staat'er dan te doen?

Leerl. Na het hegten bestrijkt men die met den *Balsamum Copayvæ* ofte met yets anders, dan soo verstrekken dese hegten voor wieken, waar op men nog een wiek legt met deselve Balsem bestreken, met een goede klevende pleister daar boven over, en dat van d'eene wang tot d'ander, waar door beide wangen na de neus getrokken werden, hier over legt men nog een dun compresjen, na de neus wat uitgesneden, dan heeft men windsels die om het oor en boven het hooft en nek vast gemaakt werden.

Meest. Doet gy niet yets van binnen?

Leerl. Men strijkt de lip van binnen met het sap van de groote smeerwortel, en dat met een veertjen. De kinderen moeten soo veel van het schreuwen afgehouden werden als het mogelijk is, want dat tot de genesinge schadelijk is.

Meest. Wanneer verbind gy?

Leerl. D'eerste dag laat ik het stille leggen, ten ware daar yets sonderlings voorviel. Maar de tweede dag verschoont men het verband, drukkende onderwijlen de wangen zeer sterk na de neus toe. Dan maakt men de draad van de middelste tot op de helft toe los, als mede d'andere van eenige omslagen, soo heeft men door het al te stijf leggen der draden geen *Ulceratien* te wagten: Soo dat men dagelijks eenige draden moet los maken, d'uitsteekende einden der naalden geduirig afknippen.

Meest.

Meeſt. Wat doet gy op de derde dag?

Leerl. Dan neemt men de middelſte helft weg, en men maakt d'andere wederom een weinig los, leggende het verband wederom gelijk te voren: ſoo'er dan geen ſcheidinge op de vierde dag is, daar de middelſte hegt geweeſt is, ſal men mede die hegt uithalen. Maar op de vyfde dag mag men d'onderſte nog wel laten ſitten, maar wel een weinig los maken, ten ware de kinderen niet en huilden, dan ſoo mag menſe wel uithalen.

Meeſt. Wat doet gy als alle de hegten uitgenomen zyn?

Leerl. Ik verbind als voren, en de Patient is dan binnen agt of tien dagen geneſen

Meeſt. Behoeft men juiſt altyd dry naalden?

Leerl. Neen, ſoo het quaad niet heel groot is, behoeftm'er maar een, en ſomwylen kan men het met een lym-pleiſter wel aan malkanderen houden.

XII. CAPITTEL.

Van d'Opening der toegegroeide deelen, als Oogen, Ooren, Schamelheid, Aars, &c.

Meeſt. HOe geneeſt gy de toegegroeide oogſchelen?

Leerl. Men gebruikt een ſchaar, die voor aan d'eene punt wat ſtomp is, en men ſcheid het oogſcheel open; of men neemt een klein provetjen, dat

dat men tuſſen d'oogſchelen in ſteekt, en men ſnyd daar langs henen met een ſchaar ofte provet.

Meeſt. Wat middelen ſoud gy dan gebruiken?

Leeſt. Dan maakt men een *Collyrium*, van *tutia*, *ſief album Rhaſis*, &c: dat men onder wat roſewater mengt, in welke men fijne doekjes ofte plukſel nat maakt, en tuſſen d'oogſchelen legt, het welk men ſoo lange doet tot dat de rauwe lippen der oogſchelen geneſen zyn.

Meeſt. Wat doet gy ſoo d'oogſchelen aan d'oogrokken gegroeit zyn?

Leerl. Dan ſoo ligt men d'oogſchelen op, en men ſcheid die door een klein plat provetjen af, dan legt men met fijne doekjens een mengſel van roſewater, eyerwit en kampher op: en tuſſen d'oogſchelen het vorige *Collyrium*. Na de geneſinge moet men d'oogſchelen dikmaals opligten.

Meeſt. Hoe handelt gy met de toegegroeide ooren?

Leerl. Deſe opent men met een bequaam mesjen ofte priemtjen. Of ſoo deſe toegroeying wat dieper is, dient men die met een gloeyende priemtjen open te branden, dan ſoo ſteekt men daar een ſchaffjen van een pen in, en men legt daar een bequaam pleiſtertjen om de ſchagt, komende de vette zyde buiten, het welke men dagelijks ververſt, tot dat het geneſen is, en het gat open blyft.

Meeſt. Hoe ſult gy de pis-ſchagt der kinderen openen?

Leerl. Het kind legt men op ſijn rug, en men vat met de linkerhand de roede by ſijn hooft, en men opent de toegegroeide plaats met de regterhand door middel van een wel ſnydent ſteekmesjen, dan ſoo ſteekt men in d'opening een loode ſtyletjen met wenige cicatriſerende ſalf beſtreken, het welk men

uittrekt, als het waterens nood is, dat men dan wederom insteekt, en dat dry of vier dagen agter een, tot dat d'opening van binnen rontom een vel gekregen heeft.

Meest. Wat soud gy doen, als d'opening in een wond of sweer te eng was?

Leerl. Ik soud aenstonds deselfde wyder maken, met merg van vlier, of een stukje geprepareerde spons, bestreeken met *Unguentum Rosaceum.*

Meest. Hoe opent gy de vrouwelijkheden?

Leerl. Met een kruis-snede, en men heelt als voren.

Meest. Op hoe veelderlei manieren groeit het aartsgat toe?

Leerl. Op dryderlei: Door te groote engigheden; door sluiting van een vlies, het welk men dikwyls met de vingeren kan in stukken knypen, dog is beter met een mesjen, dan steekt men daar een loode pyp in, met een eenige vel makende salf bestreken. Ten derden, door toewassinge.

XIII. CAPITTEL.

Van de Tongriem, ofte Span-ader.

Meest. WAt is de tongriem?

Leerl. Dese is wanneer de tong door de band van onderen te seer vast gehegt is, belemmerend het suigen, en daar na het spreken, is dikwyls van agteren tot voren toe vast.

Meest. Hoe remedieert gy dit?

Leerl

Leerl. Men knipt dese band met een scherpe schaar door, welke somtyds herdaan werd, soo het d'eerste reis niet genoeg is. Voor al moet men het met de nagel niet van een scheuren.

Meest. Maar steekt hier geen gevaar in?

Leerl. Ja, men moet in 't snyden voorsigtig zyn, dat men de bloed-vaten, zenuwen en speeksel-vaten myde.

Meest. Wat doet gy na het snyden?

Leerl. Ik vryf de wonde met een weinig aluinpoeder of met wat sout.

XIV. CAPITTEL.

Van de Halsdragt in de nek; ofte Setaceum.

Meest. WAt is een *Seton* ofte *Halsdragt* in de nek?

Leerl. Een soort van fontenellen, door de naald in de nek gemaakt, waar door men dagelijks eenige verkens borstelen, ofte paarde haar, als ook wel zyde draden, gins en weder trekt.

Meest. Wat gebruikt gy voor een naald?

Leerl. Die van haar punt af tot haar midden plat is, ook gebruikt men wel drykantige, met de rug een weinig verheven, aan beide zyden scherp snydende: in het agter eind is het oog, waar door de voornoemde borstels ofte zyde draden, werden doorgestoken.

Meest. Hoe set gy nu eigentlijk de Seton?

Leerl. De plaats gekosen zynde, sal de dienaar

met sijn duim en twee voorste vingers van sijn regterhand de huid van de nek, van laag op in de lengte na boven toe styf opvatten. Dan moet de Chirurgyn met sijn linkerhand en de twee voorste vingers, het onderste deel op d'eygenste manier opvatten, en steken de naald met de draad, met wat *basilicum* besmeert, met sijn regterhand, tussen de duim van sijn dienaar en de zyne, door d'opgeheven huid henen, het welk veerdig werd verrigt, soo de naald scherp genoeg is. De naald door getrokken zynde laat men de borstel ofte zyde draad in de wond. Hier over legt men dan een diapalma pleister, met een dry, vier dubbelde drukdoek, het welke men dan met een ligte swagtel verbind.

Meest. Werd de Seton op geen meer plaatsen geset dan in de nek?

Leerl. Ja, men kan die aan 't oor, armen, beenen, &c. setten.

XV. CAPITTEL.

Van de Fistels, Fontenellen ofte Etter dragten.

Meest. WAt sijn *Fontenellen?*

Leerl. De Fontenellen sijn etter-dragten in de gesonde deelen des lighaams door konst gemaakt ten einde ingestelt om ziekten voor te komen of te verdryven.

Meest. Wat hebt gy voor een manier?

Leerl. Zy is verscheiden, namentlijk door branden, corrosiven ofte snyden. *Meest.*

Meest. Hoe maakt gy die door branden?

Leerl. Alhoewel het selden gedaan werd, soo is dit de wyse; men neemt een gloeyend *cauterium*, en men set die op de plaats daar men de fontenel wil hebben: agt gevende op vette en magere persoonen, derhalven om d'ondergelege deelen niet te beschadigen, moet men niet te hard drukken; dan werd de gebrande korst afgescheiden.

Meest. Hoe handelt gy met de corrosyf?

Leerl. Men legt op de verkorene plaats een wel klevende pleister, hebbende in 't midden een gaatjen, soo groot als het gat van de fontenel moet wesen; op dit gaatjen legt men dan de *Ruptorium* een weinig vervogtigt zynde, waar over wederom een pleister werd gelegt, of men plaats daar wel een notedop over, op datse sig niet verspreide: na dat het een uur of anderhalf daar op gelegen heeft, neemt men alles af en men doorsnyd de korst, en nen suivert het gat.

Leest. Men vat dan de huid met de vingeren op, n men snyd daar een gat met een lancet ofte chaar in.

Meest. Wat doet men gemeenlijk in de Fontellen?

Leerl. Een witte erwt, ofte balletjes die geraait sijn van het hout van de klim op, anders naakt men die van gout, silver, bos boom hout, ieswortel, gentiana, galnoten, rhabarber, herodactylen, groen was, &c.

Meest. Welk is de plaats der fontenellen?

Leerl. Gemeenlijk tussen de spieren in; in den n tussen de *deltoides* en de *biceps*; in de dye tusn de buitenste en binnenste *vastus* en regte: in onderbeen in de knye bogt, tussen de *soleus* en *stronemius*. Ook werd sy op het hooft gemaakt,

alwaar de pylnaad in de kroonnaad eindigt. Item in de nek, rug, tussen de schouder-bladen en liessen.

Meest. Wat legt men op de fontenellen?

Leerl. De *Diachylon cum gummi*, de *Diapalma*, de Neurenburger salf, &c. ofte volgende *Sparadrap*.

Rec. Empl. Diachyl. cum gummi, ceræ citr. resin. boli vulg. ā ā p. æq. M. F. Sparadrap.

XVI. CAPITTEL.

Van het Branden in de Deelen.

Meest. METwat stoffe brand gy?

Leerl. Met brandysers, die van verscheide groote en figuur zyn, en dese sijn van staal, silver gout of koper, by ouds pleeg men met een soort van padde-stoelen te branden; heden in Ægypten met *Wol*, en in China met de *Moxa*.

Meest. Wat gebruik hebben dese *Brandysers* ofte *Cauterien*?

Leerl. Haar gebruik is nu seldender, dan alleenig in de been-vretingen ofte *Caries ossis*. Men pleegde te gebruiken in 't affetten van eenig deel, om dat toe te schroeyen, waar door het bloeden belet wierd, als mede tot het maken van setonnen; fistels, &c. Item, in heupe-pyn, tant-pyn, &c. dog die wyse, gemakkelijker Medicynen gevonden zynde, is meest hier te lande verdwenen.

Meest. Alsoo de *Moxa* nu eenigsins in 't gebruik komt, hoe soud gy die appliceren?

Leerl.

Leerl. Men maakt kleine popjes van de *Moxa*, en men set die op het pynelijke deel, en men ontsteekt het selve met een vonkent touwtjen, het welke eenige reisen na malkanderen herdaan werd, soo het de noód vereist.

Meest. Wat doet gy na het branden?

Leerl. Men legt 'er een kool-blaadjen op, of een weinig *Basilicum*.

XVII. CAPITTEL.

Om een Absces ofte Ettergeswel te openen.

Meest. WAnneer opent gy een *Ettergeswel* ofte *Absces*?

Leerl. Wanneer die te diep legt, en niet na buiten kan uitgelooft werden. Als men bedugt is, dat d'etter binnen in de holligheden mogte doorbreken. Als die te scherp is, en pesen, zenuwen, ofte beenen mogte beledigen. Wanneer die tusschen de spieren en vliesen in sit. Wanneer die op de beenen legt, en een *Caries* konde maken. Soo die ontrent de gevrigten is.

Meest. Wat hebt gy hier voor teikenen van?

Leerl. d'Etter is gemaakt, als pijn en koors verminderen; als het geswel bleek werd; de spanning sagt en bol werd; wanneer daar een puntigheid komt; met de vingeren gedrukt zijnde, de stoffe van plaats verandert; soo de stoffe diep is, begint hy gemeenlijk te hangen en te sakken.

Meest. Op hoe veelderlei wijse geschied d'opening?

Leerl. Van selfs of door konst. Van selfs werd die geopent zoo de stoffe digt onder de huid legt, en werd wat geholpen door het opleggen van de *Resina pini*, den *Unguentum Basilicum*, &c.

Meest. Soo nu de stoffe dieper legt, wat raad dan?

Leerl. Dit pleeg men door *branden* te doen, maar nu soo seer in geen gebruik. Ten tweeden opent men sulx door *Corrosiven*. Dan soo moet men letten of dan pesen, zenuwen, groote bloed-vaten ofte yets diergelijks in de weeg sijn; item waar d'etter gevoegelijks kan uitgelooft werden. Aldaar plaats men dan de corrosijf op die wyse als ik voren hebbe geseght. Ten derden door *snijden*, wanneer d'etter niet al te diep gelegen is, en sulx geschied door het Lancet, ofte ander mes.

Meest. Wat staat'er dan in agt genomen te werden?

Leerl. Te myden de laagste plaats. Dat men opene volgens den vesel-loop der spieren; dat d'opening nog te klein nog te groot zy. Dat men zenuwen, pesen, en groote bloedvaten myde. Dat men de snede over langs doet, volgens de langte des lids ofte lighaams.

Meest. Wat doet men na 't uitloopen des etters?

Leerl. Men suivert met instrumenten, en men steekt daar een loode pijpjen in, of even een steekwiek van carpy so lange tot dat alle d'etter is uitgeloopen, en men geneest dan het gat toe, gelijk men in d'ulceratien gewoon is te doen.

XVIII. CA-

XVIII. CAPITTEL.

Van d'Extirpatie, ofte affettinge der leden.

Meeſt. WAt is een *Extirpatie?*

Leerl. Is een affettinge van een ofte meer verſtorve leden, wanneer die door geen andere middelen te regt konnen gebragt werden.

Meeſt. Wat inſtrumenten gebruikt gy daar toe?

Leerl. Het mes, zaag, beitel, ſnytang &c.

Meeſt. Laat gy de Patient niet eerſt het lighaam ſuiveren?

Leerl. Ik geef hem een ſagt purgans, en verſcheide ſlijmverdunnende, en ſuurtemperende middelen. En eer men tot d'operatie gaat, verſterkt men hem met wat eten en drinken.

Meeſt. Maar geſchied deſe operatie altijd in verſtorve leden?

Leerl. Neen, dog gemeenlijk: in een volkome verplettering, in een aneuriſme, ſenynige beten, en ſommige ſenynige pijlen, is het affetten hoognoodig.

Meeſt. Welke deelen werden afgeſet, en hoe verre mag men die affetten?

Leerl. d'Armen en beenen, en hare gedeelten; d'armen niet verder als een hand breed onder d'oxels, en de beenen tot aan de knye, ſelden daar boven: voorts kan men het mannelijke lid affetten, borſten, de ballen, ooren, neus, lippen &c. ſoo men de beenen onder de knye een hand breed affet, is het beter om te konnen gaan, want daar boven

heeft men niet alleen een moeyelijke gang, maar selfs groote bloetstortinge te verwagten.

Meest. Wat hebt gy al van nooden eer men tot d'operatie komt?

Leerl. Men dient gereed te hebben haire snoeren, een krom snymes; een mesjen dat aan beide sijden snijd, om het been-vlies af te snijden; een scherpe stijve zaag, naalden met wasch-draden, soo het de nood vereist, een sagte blaas en een spons; wieken van grof hennep-vlas, die vervult zijn met een bloedstempent poeder, en met wit van een ei gestreken; een defensijf pleister; dry windsels, druk-doeken &c. het welk men alles op een tafel sal gereed houden.

Meest. Wat zoud gy voor een bloedstempent poeder gebruiken.

Rec. Colcothar vitrioli.
Calcis viv.
Mastichis.
Aloes ana unc. i.
Præc. rubr. unc. sem.
M. F. Pulvis.

Of

Rec. Thuris.
Gypsi.
Boli vulg.
Suberis usti ana unc. i.
Colcoth. vitrioli unc. sem.
Album. ovi q. s.
M.

Meest. Hoe soud gy nu in uw operatie te werk gaan?

Leerl.

Leerl. Alles gereed hebbende, ſal men de lijder behoorlijk plaatſen, vattende dan den arm ofte been, trekt men het vleis en vel naar om hoog, op dat het daar na te beter over het afgeſaagde been ſluite, bindende het ſelve een hand breed ofte twee boven het verſtorve lid: ondertuſſen werd dat lid van de dienaars vaſt gehouden, andere leggen het op een tafel: na dat dan de band gelegt is, ſnijd men met het kromme ſnymes dry ofte vier vingers breed boven het verſtorvene in het geſonde vleis rontom af, tot op het been toe, en ſoo daar twee beenen mogten zijn, moet men het vleis tuſſchen beide met een kleinder mesjen afſnyden als met het been-vlies, anders wil daar de zaag niet door: ſoo 'er twee beenen zijn, moet men de zaag in diervoegen regeren, dat men beide beenen te gelijk raakt: men moet mede ſorge dragen ſoo in 't ſagen als in 't houden dat daar geen ſplinters aan blyven: in 't begin ſaagt men langſaam, tot dat'er een groeve is, en dat de zaag vaſt ſtaa, en niet en kan van plaats veranderen.

Meeſt. Wat doet gy nu na het afſetten?

Leerl. Soo 'er weinig bloed volgt, legt men daar alleen een ſtemp-poeder op, met druk-doeken, en een blaas daar over heen. Maar ſoo 'er te veel bloed volgt, ſoo neemt men de naald met de waſſe draden, en men ſteekt door vleis en huid op vier plaatſen henen, waar door de huid en het vleis over het been gehaalt werd, en men legt daar vlaſſe wieken op met ſtemp-poeder: maar het been ſelve bedekt men met drooge wieken die plat ſijn, anders mogte het been bederven. Hier over werd dan een goede defenſijf gelegt, en om het bloeden voor te komen, een ſagt gemaakte blaas, en over de blaas eenige compreſſen, die men wel in brandewyn vervog-

vogtigd: dan heeft men een windsel met een hooft, die men een span breed boven de stomp met de linker duim houd, die men met de regterhand na beneden over de knye, en dwers over de stomp, en van de stomp na boven onder de knye en dye ontrent soo hoog tot tegen over het einde des windsels, die met de linker duim op de bovenste sijde der dye werd vast gehouden, dan slaat men de windsel schuins om na om laag de stomp, die men omwind, leggende de slag effen, die men wat sterk toe trekt, om het bloeden voor te komen, welke men dan een stukweegs boven de knye vast spelt.

Meest. Hebt gy geen meer windsels van nooden?

Leerl. Ja, het tweede brengt men even op deselfde manier als het eerste, behalven dat dit van de zijde des beens aangebragt werd, en dwers over de stomp gaande, met het eerste windsel van voren op de stomp een kruis maakt: en d'omwindingen van dese swagtel moeten ook regt tegens d'omwindingen van d'eerste omgaan, het welk men altijd in agt moet nemen.

Meest. Hoe handelt gy nu verder met de Patient?

Leerl. Men legt hem te bed; met de stomp op een kussen, vry wat hoog, over welke men eenige hoepeltjes henen spant, om de stomp niet te beledigen.

Meest. Wanneer moet gy de stomp verbinden?

Leerl. Des somers op de tweede dag, en 's winters op de derde, en men geneest dan gelijk men andere wonden gewoon is te doen.

Meest. Brand men noit niet?

Leerl. Ja, als men het bloeden niet kan stelpen, maar werd heden ten dage heel weinig gedaan.

Meest.

Meeſt. Hoe ſult gy nu een hand ofte voet affetten?

Leerl. Alleen met de beitel, en verbinden als voren is geſegt.

Meeſt. Hoe gaat gy met de vingers en toonen te werk?

Leerl. Om die af te ſetten gebruikt men alleen de ſnytang.

XIX. CAPITTEL.

Van de tegenſpoedigen arbeid, 't uithalen der doode Vrugt, en nagebleven nageboorte.

Meeſt. WAt is een moeyelijke tegenſpoedigen arbeid, en des ſelfs oorſake?

Leerl. Deſe is of de ſchuld des Moeders, ofte des Kinds. Want de Moeder kan kragteloos zijn, en ſtervende; de wegen te eng, ofte door eenige uitwaſſen eng gemaakt; wanneer in de ſcheeden ſweringen, inflammatien &c. zijn: ſoo 'er een ſuiger is &c. nu ten opſigt van het kind kan dood zijn, ziek en ſwak; als het hooft des kinds over het ſchamelbeenen gevallen is. Wanneer het met de voeten voor uit komt, met een ofte beide: item met een ofte beide handen voor uit; met de buik voor uit, met de billen voor uit; als het zijdelings komt, of de nageboorte voor uit komt: als het kind te vet ofte te groot is, ofte twee of meer kinderen zijn: als het

het water afgeloopen is, en de wegen niet glibberig zijn &c.

Meeſt. Hoe weet gy nu dat de Vrugt dood is?

Leerl. Wanneer het kind niet meer beweegt. Als de ſwangere van d'eene ſijde tot d'andere ſig beweegt, het kind als een ſteen rolt, en opſtaande als een ſwaar pak hangt. Als d'oogen ingevallen zijn; het aanſigt en lippen bleik; handen en voeten koud en blaauw: de borſten ſlap: als den adem ſtinkt: en ſoo het lange is dood geweeſt heeft men een rotte ſtank uit de ſcheede en baarmoeder. Koorſen: ſtinkende vloed. Of geſpannen onder-buik. Slappigheid der hooft vlieſen des kinds. Dunne en ſtinkende afgang des Moeders: als de nageboorte voor komt. Soo het kind niet dood is, beweegt het, wanneer men een ſtuk broods in Brandewyn ofte Malveſei nat maakt, en dat op de navel legt.

Meeſt. Wat voor toevallen volgen hier uit?

Leerl. De Moeder en kind, of een van beiden zijn in doods gevaar, derhalven moet men met de verloſſing niet vertragen. Soo het kind geſtorven is, moet door een handig Meeſter aanſtonds afgehaalt werden, anders heeft men groote toevallen te wagten, als groote ſtank, koors, trekkingen, flauwten &c.

Meeſt. Hoe veelderlei is de herſtelling?

Leerl. Twederlei, of om de doode Vrugt af te halen, of als die verkeert legt &c. in 't leven te behouden.

Meeſt. Hoe ſult gy door de hand-greep de doode Vrugt afhalen?

Leerl. Men gebruikt eerſt, door den Doctor geordineerde middelen, om de vrugt af te drijven: en ſoo ſulx niet gelukt, moet men tot de Chirurgicale operatie komen, ten waar de Vrouw al te ſwak was.

was. Na het afloopen van het water sal men de wegen louter vet met olie maken, het sy met de hand, ofte door een spuit. En soo 'er uitwassen zijn, die, soo het doenlijk is wegnemen: maar soo 'er pijne is sal men het liever wat staken. Soo de weg mogte te eng zijn, of het kind te groot, verwydert men de weg met een moederspiegel, welke verwyderinge niet selden met de vingers kan geschieden; ook kan men de enge weg wel met een mesjen wat openen.

Meest. Wat doet gy als de vrugt verkeert legt?

Leerl. Men moet de vrugt, soo veel het doenlijk is, met de hand verplaatsen, en het hooft in de kroon brengende, sagjes uithalen, anders sakken de ploeyen van de scheede te veel na beneden en verengen de weg, en soo sulx al gebeurt moet men die met de vingers van d'andere hand soo veel tegen houden als het mogelijk is, anders soude de scheede geheel neerstroopen: de vrouw legt men agter over wanneer het kind wat schot begint te krygen, en afgehaalt sijnde werd sy te bed gelegt.

Meest. Als nu het kind tegens de schaambeenen aan staat, wat dan?

Leerl. Dan werd de vrouw agter over gelegt, en men steekt de hand in de baarmoeder, en men poogt het kind agterwaarts te duwen, werkende met d'andere hand op de buik soo veel men doen kan; dit gedaan sijnde kan men het ligt met sijn hooft tot voor de geboorte brengen: en by aldien men het met de beenen gemakkelijker kan voor 'krygen, moet men het met de beenen voor uit brengen, en men set den arbeid zoo veel voort als men kan.

Meest. Maar als het met sijn aansigt tegens het schaam-

ſchaambeen ſteut, en alle vlagen te vergeefs zyn, wat raad dan?

Leerl. De vrouw dan agter overgelegt zijnde, ſteekt men de twee voorſte vingers, beolyd zynde, aan de zyden van de watergang, onder des kinds neus ofte wang, ſoo veel het doenlijk is, en men brengt het hooft na boven toe rugwaarts: waar toe d'andere hand op de buik, mede het hare kan doen.

Meeſt. Maar als het nu met ſijn ſchouders tegens het ſchaambeen blyft ſtaan?

Leerl. Dan poogt men het kind by het agterhooft en de kin te vatten, en dan naar om hoog te duwen na deſe of gene zyde, halende dat al draeyende ſagjes af. Maar ſoo men het by d'oxels kan grypen, kan men het met ſijn rug regt om hoog keeren: en ſoo men een arm kan buiten brengen, ſchiet het overige wel, ſoo de baarmoeder ſig niet ſluite.

Meeſt. Wat doet gy als de baarmoeder ſig ſluit, en 't kind niet wel gekeert is?

Leerl. Dan legt men de vrouw agter over, en men keert het kind al draeyende, 't welk men alſoo in de geboorte brengt.

Meeſt. Maar als nu het hooft geboren is, en de ſtreng dubbelt om den hals, wat ſoud gy dan doen?

Leerl. Dan neemt men een platte ronde plaat van tin of lood, met een naald die voor aan plomp is, welke men dan tuſſen den hals van het kind in ſteekt, te weten onder d'omwindingen van de navel-ſtreng, door welke een ſterke en dikke zyde draad is geveſt, d'einden die genoegſaam doorgetrokken ſijn, werden afgeſneden, ſchuivende 't een aan deſe, en 't ander aan d'andere zyde, op het minſte dry vingeren breed van malkanderen; dan bind men ſe yder beſonder met een dubbelde doorgehaalde ſtrik, en een enkelde ſtrik daar boven op, op dat de ſtrik,

daar

daar by trekkende niet los mogte gaan: dan soo werden beide einden van beide zyden, aan malkanderen gevoegt, opgeligt, en met een schaar, of krom mesjen, dat daar toe bequaam gemaakt is, onderschept en afgesneden, en dus blyft het gedeelte van de streng, dat aan het kind gebonden is, vast, op dat het door het bloeden niet verflauwe ofte sterve, maar die nog aan de koek is, blyft van gelijken gebonden, en lang uithangende, om de selve te beter uit te halen: wanneer dan nu de streng alsoo in stukken gesneden is, kan men die ligt van den hals ontwarren, en 't kind laten afglyen; daar na trekt men by de zyde draad met een soort van gedreun, gelijk het gewoon is, en men haalt aldus de nageboorte met sig.

Meest. Wat doet gy als de streng voor uit schiet?

Leest. Dit geschied wanneer dat'er te veel water in de vliesen is, en by gevolg te veel ruimte heeft, en sulx gebeurt mede als het met de buik voor komt, want dan is de streng regt voor 't gat van de geboorte, waar door nog een toeval komt, dat door de drang van het kind, het zy in wat postuur het legt, tegens de streng, de selve komt te kneusen en te pletteren, voornamentlijk als de selve in tengere kinderen vry snotterig en lilagtig is: hier door werden d'ader en beide slagaders der streng geweldig toegedrukt, soo dat het kind geen voedsel kan krygen, en genoodsaakt is te stikken, alsoo het nog niet ademt. Soo de streng nu t'eenemaal buiten het lyf hangt, verkoud de selve, de sappen stollen, en sy versterft.

Meest. Wat raad?

Leerl. De vrouw op het kortbed gelegt zynde, brengt men de streng met beolide handen wederom binnen, en dat soo haastig als men kan, eer die ver-

ſterft of verkoud, brengende die op het behendigſte agter het hooft des kinds, ſig wagtende dat men ſe niet om den hals des kinds ſlaa, maar men moet ſe in brengen aan die zyde daarſe uitgeſchoten is: dan ſchikt men het kind behoorlijk: maar ſoo de ſtreng weder uitſchoot, vult men de holte met een weinig zyde plukſel, 't welk weinig hinder kan doen, wanneer het kind affchiet.

Meeſt. Hoe ſoud gy uw gedragen als de nageboorte voor uit komt?

Leerl. Dan is'er ſwarigheid voor moeder en 't kind van te ſtikken, want de vloed is dan ſoo groot dat de vrouw onder handen konde dood blyven: deſe nageboorte moet men dan niet weder in brengen maar uithalen, ſonder die af te ſnyden, en 't kind ſoo het niet wel geplaats is te regte brengen, en de geboorte ſoo veel het doenlijk is verhaaſten.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het ſoo'er een armtjen voor uit komt?

Leerl. Men ſoekt dan de paſſagie met olie glad en glibberig te maken; men legt de vrouw agterover, brengende dan het armtjen, ſonder belediging na binnen toe: dan ſoo plaats men het kind ſodanig als het beſt kan uitſakken, het zy met het hooft voor uit, gelijk het behoort, ofte met de beenen voor uit.

Meeſt. Maar ſoo nu beide d'armen voor uit komen, hoe moet gy uw dan gedragen?

Leerl. Het is een ſlegte ſaak. Wanneer het hooft te gelijk in de geboorte is, konnen d'armen maar voor een klein gedeelte daar buiten zyn, maar wanneer het hooft na de lendenen des moeders, agterover op ſijn rugge legt, ſoo konnen d'armen veel langer uitſteken, alſoo het hooft dan niet in de geboorte

boorte is, want d'armen konnen dan gemakkelijker uitsakken, maar sijn korter soo het aansigt op het schaambeen legt.

Meest. Wanneer nu het hooft na dese ofte gene schouder helt, moet d'eene arm langer uitsteken als d'ander: wat dan te doen?

Leerl. Men moet dan de wegen, te droog zynde, wel met olie glad maken, en men brengt d'armtjes op de beste wyse na binnen toe, en dat een voor een, sonder dat men die beledigt: men laat de vrouw eerst uit ademen, en langsaam in ademen, om meer ruimte in den onderbuik te hebben.

Meest. Soo'er een voet voor komt, hoe soud gy dan doen?

Leerl. Men brengt het selve dan voor een goed gedeelte na binnen toe, en men soekt het andere voetjen mede in de baarmoeders mond te krygen, dan keert men de barende vrouw wat na die plaats, alwaar het laatste voetjen is van daan gehaalt, want dan werd die ruimte vervult. Dan soo vat men de voetjes by d'enkelen, en men haalt het kind sagjes door, allenxkens hooger en hooger uitpalmende; besorgende soo veel het doenlijk is, de handen voor uit te krygen, en 't aansigt na het staartbeen toe, op dat het door 't water ofte bloed niet kome te stikken.

Meest. Maar soo daar twee beentjes voor uit komen?

Leerl. Dan haald men het by de voetjes maar uit, als voren, en d'armtjes soo veel het doenlijk is, sal men met sijn beolide vingers neerwaarts brengen.

Meest. Genomen dat de knyen voor uit quamen, hoe dan?

Leerl. Dan moet men het eene beentjen voor en

het ander na, zoodanig buigen, dat het met zijn voetjes beide in de geboorte komt, maar soo'er een alleen geboren was, sal men het andere knyetjen soodanig schikken, dat het tegens de zyde van de baarmoeder staat, en dan kan men het gebore beentjen weer op schuiven, en maken dat beide voetjes in de geboorte komen, en laten het soo doorschieten, gelijk aanstonds is gesegt.

Meest. Als nu beide voeten en beide armen voor komen, wat dan?

Leerl. Dan moet men de vrouw heel laag agter over leggen, op dat het hooft, en bygevolg d'armen, wederom agter over mogen glyen, en 't kind mede met de voeten voor uit geboren werde.

Meest. Wat doet gy als het met de schouderbladen, rug, borst, ofte zyde voor den uitgang komt?

Leerl. Dan moet het hooft noodsakelijk in d'een of d'andere zyde leggen, met de navel-streng eens of tweemaals om den hals, de beenen regt uitgestrekt of gebogen, &c. Men legt dan de vrouw soo veel agter over als het mogelijk is, en men schud haar de beenen, op dat het kind weder na boven toe kome te sakken, en in sijn regte postuur geraken, en keeren het met een beolide hand soo veel als het mogelijk is, het sy dat het dan met het hooft voor komt, of dat het met de voeten voor uit komt. Maar soo de vrouw na veel arbeids en vloeds is afgemat, krimpt de baarmoeder weder toe, en moeder en kind sijn in gevaar.

Meest. Wat doet gy soo het met de dye en billen voor komt?

Leerl. De vrouw agter over gelegt zynde, schuift men het kind soo veel mogelijk na boven toe, buigende

gende de knyen, op dat het met de voeten voor uit kome.

Meeſt. Als het nu met de buik voor de geboorte komt?

Leerl. Dan lyden zy beide gevaar, alſoo men het kind dan beſwaarlijk keeren kan, en gemeenlijk ſterft, het welk veel gebeurt, als de navel-ſtreng voor uit ſchiet. Men legt dan de vrouw ſeer laag agter over, en men ſet het kind ſagjes na boven toe, keerende het gins en weder, het welk men dan in ſoodanigen poſtuur brengt, als het bequaamſt is, om te doen geboren werden.

Meeſt. Soo daar nu tweelingen waren ofte drylingen, ofte tweelingen aan malkanderen: wat dan dog?

Leerl. 't Gene nu voor komt, moet men eerſt doen geboren werden, en het andere ſoo veel het mogelijk is weg ſchuiven, op dat ſy malkanderen niet mogten in de weeg zyn. Indien ſy beide in een water leggen, ſyn zy gemeenlijk monſtreus, welke men om hare verſcheide plaatſinge, verſcheidentlijk doet geboren werden.

Meeſt. Maar ſoo ſy nu met malkanderen verwart leggen?

Leerl. Dan legt men de vrouw agter over, en men poogt met een vette hand, de ſelve t'ontwarren, en men voegt de naaſte na de geboorte toe. Want ſomtyds komt d'eene met het hooft en het andere met de voeten voor, of beide met de voeten, of met beide hoofden: derhalven die naaſt aan de geboorte is, moet men eerſt ſoeken t'ontfangen, ſchuivende d'andere na boven toe.

Meeſt. Maar het kind dood zynde, en alle uwen arbeid ydel is, hoe ſult gy het dan ſtellen?

Leerl. Dan moet men daar toe bequame inſtrumenten gebruiken.

Meeſt. Hoe gaat gy dan te werk?

Leerl. De vrouw agter over gelegt zynde, met het hooft nederwaarts hellende, werden de beenen van eenige vrouwen opgeheven, of ook wel aan het kort bed vaſt gebonden, als mede het middel lyf der vrouwe: op dat in het trekken haar lighaam vaſt ſoude blyven leggen. Dan maakt men de linkerhand vet met olie, en men ſteekt die dan in de lyfmoeder, die verwyderende, en eenige olie daar in ſpeutende: voelt dan na een bequame plaats om uw haak of ander werktuig dat de moeder niet en ſchend in te hegten. Hier toe is het hooft, d'ooghollen, het agterhooft, mond, verhemelte, rug, ſleutelbeen, kin, &c. de bequaamſte toe. Daar na ontrent de ribben, ſchaam beenen, buik, &c. Dan moet men met de regterhand de haak ſagjes inbrengen, met ſijn bogt ofte ſcherpte na het holle des linkerhands gekeert: dan haakt men de ſelve vaſt op een der voornoemde plaatſen, dan haalt men alſoo ſagjes uit, ſoo lange tot het geheele kind en de nageboorte is afgehaalt.

Meeſt. Wat raad als dit ſoo niet gaan wil?

Leerl. Dan moet men een inſtrument hebben om het hooft te pletteren, het welk bequamelijk door ſchroef-tangen kan geſchieden: Voorts kan men armen en beenen door ſny-tangen af knippen, de buik met een haak of t'ander ſny-tuig open rukken, en alles ſtuks gewys, ſonder ſmerte der moeder afhalen. Wanneer de buik ofte andere deelen voorkomen, dient men daar eerſt aan te beginnen, want het is dan dog evenveel hoe het uitgehaalt werd. Wanneer men het kind met het hooft voor heeft, of wel anders geplaats, moet men het niet te ſchielijk uithalen, alſoo de ſtreng dikmaals om den hals kan geſlingert weſen, welke brekende, kon de na-

ge-

geboorte wel agter blyven, en door het schielijk uittrekken wel een groote bloedstorting volgen. En soo het doode kind in de geboorte met sijn hoofjen is, kan het sonder instrumenten wel gelukken. In de plaats van een haak, kan men wel een strik om den hals des kinds staan, en dan uithalen.

Meest. Wat doet gy na het af halen?

Leerl. Men bespeut de lyfmoeder van binnen, om die te suiveren, en men geeft voorts eenige afdryvende dingen van boven in, en men legt de vrouw in een warm bed, soo lange tot dat sy hare kragten weder heeft gekregen.

XX. CAPITTEL.

Van de Keiserlijke Snede.

Meest. WAt is de Keiserlijke Snede?

Leerl. Een verloslinge door een konstige snede in de buik en baarmoeder gemaakt, welke in de levende moeder is of in de verstorvene.

Meest. Waarom komt men tot soo wreeden verloslinge?

Leerl. Om dat het kind te vet is of te groot. Al daar twee kinderen zyn, en het eene gestorven zynde, het levende in de weeg is. Wanneer daar twee kinders aan malkanderen zyn, of met twee hoofden, vier beenen, &c. Als de vrugt verhard en als versteent is. Als die door versweringe willen uitbreken. Wanneer de wegen der scheede en schamelheden te eng zyn: het zy dat de swangere te oud, te jong, of te vet zy. Als de scheede ofte

baarmoeder eenig uitwaffend geſwel heeft, ofte eenige pynelijkheden, verharding, of door eenige voorgaande ſweringe de wegen ſijn toegegroeit. Wanneer dat'er een ſuiger is.

Meeſt. Maar is deſe ſnede niet gevaarlijk?

Leerl. Ja ſeker, maar het is beter een twyfelagtige ſaak aan te vangen, dan moeder en kind of 't een van beiden te laten ſterven.

Meeſt. Maar de vaten van de baarmoeder ſijn dan groot, en by gevolg heeft men groote bloedſtorting te verwagten?

Leerl. Het is waar, maar deſe vaten, na duſdanigen verloſſinge krimpen te gelijk met de baarmoeder allenxkens ſeer eng toe, ſoo dat'er niet meer bloeds geſtort werd dan in een ordinaire verloſſing.

Meeſt. Maar is'er geen *Hernia* ofte breuk te wagten?

Leerl. Deſe ſoude wel konnen volgen, maar het is beter altyd met een breukband te gaan, dan ſekerlijk met het kind te ſterven.

Meeſt. Doet gy niet iets eer gy aan het ſnyden gaat?

Leerl. Ik laat de darmen door een klyſteer ſuiveren, en verſterken haar met bequame ſpys en drank, op datſe kragten mogte hebben: ook moet men verſorgen dat ſy wel gewatert heeft.

Meeſt. Welk is de plaats daar gy de ſnede ſoud doen?

Leerl. Deſe is tuſſen de navel en het ſchaambeen, blyvende twee ofte dry vingers breed onder en beſyden de navel, en ook ſoo wyd van beneden, om de peesagtigheden der ſpieren te myden, maakt dan na de lengte d'opening in de regte buik-ſpier; eerſt geheelelijk den buik met een ſcheermes tot in

het

het vet toe snydende en de wonde soo groot makende, als tot het uithalen der vrugt vereist werd, daar na voorsigtiglijk verder gaande, snyd men de spieren van de buik open met de pensak, waar onder sig de baarmoeder vertoont, welke men voorsigtiglijk in het midden opent, snydende sagjes om de vrugt en andere deelen niet te beledigen. Aan de zyden moet men niet snyden, want aldaar soude men de trompetten en andere takken der bloed-vaten, die in de zyden groot sijn, met de watervaten, &c. afsnyden.

Meest. Hoe doet sig het volgende op?

Leerl. Na d'opening, vertoont sig dan de vrugt, met sijn nageboorte, welke men daar behendig moet uithalen, de geheele vrugt met al wat tot de nageboorte behoort.

Meest. Maar soo het kind flauw was, wat doet gy dan?

Leerl. Men besprengt de nageboorte met wat wyn, en men legt het op de buik des kinds, om het wat te verquikken. Men houd het wel een doorgesneden ajuin voor de neus, of men geeft het een slag ofte twee voor de billen.

Meest. Wat doet gy voorder?

Leerl. Men geeft het dan aan de Vroed-vrouw over, die de nageboorte afsnyd, toebind, en voorts op bakert. Voorts wast men de baarmoeder af met een kookssel van

Rad. symph. maj. aristol. rot. fol. Hyperici, Salviæ, fl. Rosar. rubr. camomil. rom. sem. Levistici, Dauci, het welke in wyn gekookt werd.

Meest. Hoe springt gy voorder met de wonde om?

Leerl. Men maakt dan de hegting, op die wyse, als van de hasemonden gesegt is, om in de be-

nedenſte plaats der opening een wiek te konnen ſteken, ſoo lange tot dat alle de toevallen over zyn, en voorts doet men daar mede gelijk men in alle verſche buikwonden gewoon is te doen.

Meeſt. Laat gy dan de baarmoeder ſoo beruſten?

Leerl. Neen, maar men ſpeut daar verſcheide reiſen het bovenſtaande lavament in, om de wonde te geneſen, alle bloed en ſtinkende vogten uit te ſuiveren, en om voorts alle toevallen van inflammatie, &c. te verhoeden.

Meeſt. Maar als de moeder overleden was, en ſy in het laatſte der dragt zynde, ofte in barens nood, hoe zoud gy dan uw Inede doen?

Leerl. Dan maakt men d'opening alleen, daar het beſt gevalt, alſoo dan geen gevaar te wagten is; maar ſelden blyven de kinderen levendig, alſoo dat'er dan voedſel, en te gelijk met deſelve de logt ontbreekt.

XXI. CAPITTEL.

Van het Steen-ſnyden.

Meeſt. WElk is de plaats der ſteen?

Leerl. Alle plaatſen des lighaams, maar voornamentlijk de nieren en de blaas; en ſomtyds tuſſen de vlieſen van de blaas.

Meeſt. Hoe veelderlei ſoort van ſteen is'er?

Leerl. De figuur is rond, hoekig, gekartelt, &c. wit, rood, grys, hard, ſagt, gemakkelijk brekende, &c.

Meeſt.

Meeſt. Wat teikenen hebt gy van de ſteen?

Leerl. Een voorgaande graveel, en uitloſing van zand en kleine ſteentjes. Uitloſing van bloed en taeye ſlym. Dikwyls is de pis wit, taey, klaar, of rauw, en troubel, aan de pot ofte glas, ſig valt ſettende. Pyn in de krop van de blaas, die in het eind van 't wateren verheft. Jeukte ontrent de voorhuid en ſchaam-deelen, welke de patient geduirig krabt. In den aars-ſleuf een wigtigheid, als mede ontrent de krop van de blaas, voornamentlijk als de ſteen wat groot is. Soo de ſteen wat groot is, ſchiet die voor d'opening van de krop der blaas, en met piſt droppels gewys, met de grootſte pyn van de weereld, daar benevens is de pis dikwyls opgeſtopt. De roede ligt ſig geduirig op. Ook is'er geduurige genegentheden tot piſſen en afgang: de patient wil altyd van d'eene plaats tot d'ander, zynde ſeer woelig. Zoo men te ſterk de piſſe dryft, vermeerdert de pyn door de drang van het water: wanneer zy gaan, zyn zy altyd als in een gekrompen, en pynelijk. Ook is men wel pynelijk ontrent de navel, door de band der blaas, voornamelijk ſoo de ſteen wat ſwaar is. De lyders ſitten geern met de beenen kruis gewys als de ſnyders, alſoo de ſteen dan wat verplaats werd, en zy wateren gemakkelijker. Ook voelt men ſomwylen dat de ſteen van d'eene plaats d'andere ſchiet. Het ſekerſte is de *Catheter*, en het voelen met de vingers in den aarsdarm, of in de vrouwelijkheden. Niet min ſeker is het wanneer de pyn, door op en neder gaan, loopen, ryden, &c. vermeerdert.

Meeſt. Wat hebt gy hier voor een voorſegging?

Leerl. Hoe kantiger en grooter hoe pynelijker en gevaarlijker. De harde kan men niet wel breken,

ken, maar de sagte wel, welke men somwylen wel met de *Catheter* breekt. De steen maakt grote pyn, soo die in de krop van de blaas, ofte in de schagt blyft sitten: Wanneer de steen een erfsiekte is, groeit die gemeenlijk wederom aan, al is 't dat m'er van gesneden is: alsoo de weg ruimer en korter in de vrouwen is, konnen zy de kleine steentjes beter losen: zoo sy tussen de vliesen der blaas sit, kan men die sonder beleding van de blaas niet snyden, of de patient is in gevaar des doods; ook kan men dese niet wel uitgewatert werden: soo'er twee zyn, konnen zy malkanderen nog wel stukken vryven, maar innerlijke Medicamenten verrigten niets: zoo de steen niet te groot is, kan men die door verwydering somtyds uitsuigen: gesonde lighamen sijn best te snyden, want die minder toevallen onderworpen zyn: het snyden, en het qualijk handelen der wonde is niet sonder perikel: vele blyven wel lek, zoo de wonde niet wel getrakteert werd.

Meest. Na dat men dan door innerlijke middelen niets verrigten kan, treed men tot de Chirurgicale operatien over, welke zyn die?

Leerl. Het *verwyderen* der schagt, ofte door *snyden.*

Meest. Hoe sult gy de verwydering maken?

Leerl. Door opblasen, en dat geschied alleen wanneer de steentjes niet al te groot zyn; dese werden dan uit gesogen, ofte met lange hoorntjes, op de manier van blinde koppen daar uitgehaalt.

Meest. Maar als dit steentjen in de schagt is, en daar niet uit wil?

Leerl. Dan geeft men onder de schagt, alwaar de pis-buis loopt, een sneedjen, halende het vel wat zydelings weg, om daar na over de wond te beter

beter te schuiven, en men haalt door die opening het steentjen uit, het welke dan door een goede *Balsem Copayvæ*, of *Sulphuris* weder genesen werd.

Meest. Moet men geen tyd ofte ouderdom waarnemen eer men ymand door snyden zal raden?

Leerl. Neen, alle tyd van het jaar als het de nood vereist is bequaam, als de lyder anders maar gesond is; daar benevens moet men d'ouderdom niet aansien.

Meest. Op hoe veelderlei wyse geschied dit snyden?

Leerl. Daar sijnder die de selve uit de bodem van de blaas gesneden hebben, andere uit de las; maar gemeenlijk heeft men twee soorten, sijnde de snyding van het *kleine beslag*, en d'andere van het *groote beslag*. Geschiedende d'eerste gemeenlijk in kinderen, maar de laatste in ouder personen.

Meest. Hoe stelt gy het *klein beslag* in 't werk?

Leerl. Hebbende een scherp en bequaam snymes, een tang, en een steen lepel: soo maakt men de twee voorste vingers der linkerhand met olie vet, en men steekt die in den aarsdarm des kinds; maar soo het kind nog al te klein was, en de twee vingers niet konden ingebragt werden, moet men sig alleen van de voorste bedienen: maar dit in ouder personen niet wel konnende in 't werk gestelt werden, gebruikt men daar toe silvere catheters, snymessen, tangen, schroeven, &c. werdende dan het *groot beslag* genoemt.

Meest. Beschryft my dan verder hoe gy met een kind soud omgaan, om te besnyden?

Leerl. Eer men tot het snyden komt, moet men op een tafel alles vaardig hebben, het gene tot het werk van nooden is, als instrumenten, windsels, bloedstempsels, &c. Men laat dan een sterk kaerel

rel met ſijn aanſigt tegens het ligt op een hooge ſtoel ſitten, ter plaatſe daar men de patient ſal ſnyden: hebbende dan onder ſijn voeten een ſtoof ofte iets dierlijks: hy houd dan de knyen digt aan malkanderen, of hy bindſe vaſt, dan legt men hem een vaſt leggend kuſſen op zy, en daar over de lendenier tot het verband.

Meeſt. Is 'er nog geen andere wyſe?

Leerl. Ja: Men kan de lyder op een tafel leggen, en laten deſelve van de dienaars vaſt houden, leggende onder de patient een dry ofte vier dubbelt linne laken, om het bloed t'ontfangen.

Meeſt. Hoe gaat gy nu verder voort?

Leerl. Men kleed het tot ſijn onderkleeren toe uit, en de ſteen-ſnyder vat het onder d'oxelen, dan ſoo heft hy het met ſijn voetjes dry ofte viermaals ſtyf opwaarts, en laat het dus op een kuſſen hard nederſteuten, waar door de ſteen na de krop van de blaas komt te ſakken: dan legt hy het met de naakte billen op het kuſſen, dat de man op ſijn ſchoot heeft, ſoo dat de lendeneer op de rugge komt te raken: dan werd dat kind van die man met beide zijn armen kruis gewys omvat. Dan ſoo bind men de handjes van het kind onder beſyden tegens de voeten, ſoo dat yder hand een voet vat, die van twee ſterke knegts met de knyen van malkanderen moeten gehouden werden.

Meeſt. Legt my de ſaak nog wat nader uit:

Leerl. Het kind dan meeſt agter op de billen leunende, is met den aars vry van kuſſen en ſervet, daar het op ruſt. Dan ſoo knielt de ſteen-ſnyder voor het kind op een kuſſen, ſijnde het gereedſchap naaſt ſijn zyde op een tafeltjen: hy maakt dan ſijn beide voorſte vingers der linkerhand vet van olie, en ſteekt die in den endeldarm, voerende de ſteen

tot

tot aan de krop der blaas, en soo sulx niet gelukt, duwt hy op den buik, en aldus glyd de steen na de krop der blase toe. Hy neemt dan sijn snymesjen, en een der omstanders ligt de roede op, en kiest een bequame plaats, beneden het ys-been, anderhalf of twee vingers breed ter plaatse daar men de steen uiterlijk met de vingers voelt, een vinger breed ter zyden d'aarsleuf: dit werd niet juist in eene snede gedaan, want het mesjen aan beide zyden snydende, moet men sagjes op en neder, snyden, makende de wonde soo groot, als men oordeelt dat'er de steen door kan gehaalt werden: maar men moet de steen zeer vast op de vingers houden, en van geen plaats doen veranderen.

Meest. Wat doet men na dat de wond gemaakt is?

Leerl. Dan steekt hy de voorste vinger des regterhands in de wonde en voelt de groote van de steen; het welk men mede wel met een instrument doet. Dan neemt hy sijn steen-tang, en steekt die in d'opening, en poogt die agter de steen te brengen, om die in 't holle des tangs te vatten, en alsoo buiten te brengen, houdende al geduirig de vinger tegens de steen aan, op dat hy niet uitglippe: Na het uithalen onderzoekt men of 'er nog eenige steentjes ofte gruis is, het welke men dan mede uithaalt.

Meest. Hoe maakt gy dan uw verband?

Leerl. De wonde van de logt bevryd zynde, neemt hy de lendenier daar het kind op legt, en brengt die boven de navel op de buik te samen, die daar vast aan malkander spellende: bestrykende de buik met warme brandewyn, leggende daar een goede defensijf op, en een vier dubbele gevouwe doek, dan steekt hy in de wonde een sagte steek wiek, met een bequame defensijf gestreken, waar

over

over men nog een platte wiek legt, die met wat wit van een ei en wat aluin beſtreken is. Deſe ſtupade maakt men van grof vlas ofte werk, die beide met nog een andere gevouwe doek tegens de wonde aangeperſt en vaſt op gebonden werd, met twee lange linwate banden, die boven aan de lendenier vaſt zyn; en tuſſen de beenen de billen by elkander gebragt met een omkeer die even op de ſtupade ſluit, daar op de gevouwe doek vaſt geſpelt, werden de banden yder op een zyde weder boven op het voorſte des buiks aan den lendenier door groote ſpelden vaſt gemaakt, zorge dragende dat het verband deſer wonde niet komen te wyken. Dan ſoo legt men de lyder in een warm bed, houdende ſig ſoo veel ſtil als het mogelijk is, op dat het verband niet los gerake, daarom bind men gemeenlijk de voeten en de knyen, want ſoo men de beenen ophaalt, ſoude de wonde van een ſplyten: zoo die nu weder quam te bloeden, kan men dat ligtelijk met droog gerſte of tarwe meel ſtoppen, ofte anders met boviſt, ofte eenig ander bequaam bloedſtempſel.

Meeſt. Hoe gaat het ſnyden toe volgens het *groot beſlag*, in ouder perſoonen?

Leerl. De ſteen behoorlijk onderſogt hebbende, laat men de patient wat over de vloer wandelen en eenige reiſen opſpringen, op dat de ſteen voor de krop van de blaas ſchiete. Dan ſtelt men op een lange tafel een ſtoel, die met ſijn leuning en mat op de tafel legt, vaſt, waar tegens eenige kuſſens geplaats werden, even byna als wanneer men een kort bed voor de kramende vrouwtjes maakt. Dan ſet men de patient op de tafel met een kuſſen onder ſijn lyf, en men laat hem te degen met ſijn lyf leggen: dan bind men hem handen en voeten, gelijk

lijk voren gemelt is. In deser voegen moet hy van twee kloeke kaerels vaſt gehouden werden, aan elke zyde een. Van agteren is'er nog een ander die de lyder over de borſt vaſt houd. Het hair te voren van de ſchamelheid afgeſchoren zynde, knielt de ſteenſnyder met ſijn eene knye op een kuſſen, hebbende het ligt agter zyn rug.

Meeſt. Hoe handelt hy nu verder met de catheter?

Leerl. Deſe ſteekt hy door de ſchagt in de blaas, waar mede hy de ſteen tot de krop der blaſe voert, welke hy weder uithaalt, en brengt in der ſelver plaats ſijn ſnyſtaf met ſijn uitgeholde groef buitenwaarts geſet, en deſe laat hy van een vierde dienaar vaſt houden, altyd wat drukkende; dan neemt hy ſijn twee ſnydent ſnymes, ſnydende met de linker ofte regterhand, regt op de groeve van ſijn ſnyſtaf, waar op men nauwkeurig moet letten. Met de hand nu welke nog vry is, ſpant hy de huid en ſpieren ſoo wyd open als het mogelijk is, op dat de wond, altyd met d'oogen ſoude mogen begaan werden, ſoo in langte als diepte, ſnydende op en neder als voren is geſegt.

Meeſt. Wat doet hy nu verder?

Leerl. Dan trekt hy ſijn ſnyſtaf uit, en ſteekt twee ſilvere ſtaafjes in de wonde om die open te houden, die tot op de grond der wonde rakende nog ſoo wyd buiten blyven, dat door een ronde ooge, die aan yder is, een vinger kan ingeſteken werden, om die ſtaafjes daar in de wonde te behouden, en open te konnen blyven, om de vordere werk tuigen tot het uithalen des ſteens in te brengen. Waar na hy hem dan voegt volgens de gegiſte groote des ſteens; ſoo hy denkt dat die te klein is, ſoo probeert hy met de lapidil; wil dat dan

soo niet gelukken, soo gebruikt hy een schroef, die op het einde rond, scherp, als een enkel rond yser werd ingebragt, maar van buiten de handhave van 't selve tegen den anderen drukkende, openen haar de voorste ingestekene bekken deses instruments, en daar door werden de lippen der wonde van malkanderen getrokken, soo wyd als de steensnyder sal noodig agten, om de steen buiten te brengen. De wonde dan door dese schroef open houdende, neemt hy met de regterhand een tang, die een rond bekjen heeft, gelijk als of het uit twee lepels gemaakt was, gelijkenende na een ganse bek, waar mede hy de steen soekt te grypen en uit te trekken, houdende de wonde altyd met de schroef open, dog sodanig niet dat d'opening kome te scheuren, want dan was het beter die te snyden. In het intasten moet men versorgen, dat de blaas door de tang niet mishandelt werde, nog men moet de blase selfs niet beledigen ofte vatten, waar uit veele toevallen zouden rysen.

Meest. Maar als de steen te groot is, wat dan?

Leerl. Dan moet men sijn best doen om die stukken te breken, en alsoo stuksgewyse uithalen: en soo die te groot is om uitgehaalt te werden, moet men een silvere pyp door de schagt tot in de blaas brengen, om daar door te wateren, of men snyd een gaatjen in den aarsnaad, die tot de krop van de blase door gaat, waar door het water geduirig kan gelooft werden.

Meest. Alsoo de wyse van snyden in de vrouwelijke sexe wat anders toegaat, voldoet my daar eens in.

Leerl. Men bind deselve mede als de mannen, en men schroeft de pis-buis ofte *Urethra* met een moeder spiegel allenxkens open, waar door men dat de

de steen uithaalt; of men steekt de beolide vingers in de scheede der baarmoeder, en men drukt de steen na d'uitgang van de pis toe, om van een tang of lepel gevat te werden.

Meest. Maar als de steen nu te groot is?

Leerl. Dan steekt men de beolide vingers in de scheede, en men brengt de steen tot aan de krop van de blaas, de selve met het mesjen wat verwyrende, en dan snyd men in de rondte van den hals der blaas ofte pisbuis, onderwylen loopt de pisse af. Voorts moet men de scheede en de pisschagt wel met olie bespeuten, dan steekt men een bequame staf in de pisschagt, de holligheid na de scheede toe keerende. Men snyd dan met een lang mesjen, langs de voorste vinger der regterhand, die reeds in de scheede is, en men maakt het gat soo groot, dat'er de steen even door kan, stekende het mesjen regt door.

Meest. Hoe stelt gy het verder met de wonde?

Leerl. Men maakt een speutsel van eenige soo versagtende kruiden, als die de wonde suiveren en genesen. En men heelt de wonde als andere wonden.

XXII. CAPITTEL.

Van een Darm-breuk en Navel-breuk, en van d'uitpuiling des Navels in Kinderen.

Meest. WAt is een darm-breuk?

Leerl. Een uitpuiling ofte verwydering des

pensfaks, waar door de darmen van hare behoorlyke plaats buitenwaarts schieten, sijnde mannen, vrouwen en kinderen gemeen.

Meest. Hoe veelderlei is die wel?

Leerl. Sy is in de navel als die uitpuilt, en dan volgt het net mede: onder, heeft men die in het balfakjen, te wagten. Maar in vrouwen heeft men het selden lager als op het schaambeen: ook is d'eene of alleen verwydert, en d'andere geheel uitgeborsten. De liesen is de gemeene plaats der breuk, selden heeft men die boven de navel, ten zy door een wond, die na zyn genesing wel soude konnen uitpuilen, en dit kan ook onder de navel gebeuren, want de pesfak soo vast niet aan malkanderen groeit, of berst ligt stukken.

Meest. Wat is d'oorsaak hier af?

Leerl. Al het gene dat de pensfak kan doen uitsetten; gelijk het geduirig huilen der kinderen, sterk roepen, heftig braken, sterk trompet blasen, sterke drukking om afgang te maken, sterk hoesten, springen, dansen, vallen, slagen, wonden, swaarte opbeuren. Dese en diergelijke doen de pensfak uitsetten, en de darmen plaatsen sig in desselfs verwyderinge.

Meest. Hoe komt de navel-breuk?

Leerl. Sy is oorspronkelijk van d'oorsaken als even gesegt is; maar de navel puilt wel uit, door dien die niet wel gesloten is; ook door te grooten drang in 't swanger gaan, &c.

Meest. Welk sijn de teikenen daar van?

Leerl. Ronde uitpuiling, welke gedrukt zynde een weinig tyds ingedrukt blyft, maar met de minste beweging weder uit sakt: door winden ofte verharde drek werd wel pyn veroorsaakt, anders weinig. Door winden werd de geheele onderbuik ge-

span

ſpannen en opgeblaſen, maar van verharde drek, is'er geen afgang: men heeft ſchielijk een groote uitpuiling, ſoo de penſak geſcheurt is, het welke egter zeer ſelden gebeurt. De darmen in 't ſakjen nedergeſchoten zynde, maken ſy een pyn met geluid, wanneer men de darmen in brengt. De pyne is vry groot, ſoo de penſak geſcheurt is, ofte tuſſen de ſcheuns opklimmende ſpierens peſen geknepen zynde. De navelbreuk is ſoo ſagt, in 't voelen, als wol, en ſwaar om binnen te brengen.

Meeſt. Hoe kan den uitſlag van deſe breuken zyn?

Leerl. De geneſing valt moeyelijk en houd lange aan, ſoo de penſak geſcheurt is. De geneſing moet ten eerſten voort gaan ofte het werd ſlimmer: in oude is de geneſing ſwaarder dan in jonge: de kleinſte breuk is gemakkelijker te geneſen als een groote. Soo'er pyn is en winden konnen daar ſware toevallen volgen als ontſteking, heet en koud vuur, t braken van drek, en eindelijk de dood, &c.

Meeſt. Wat moet men dan nu doen?

Leerl. De darmen moet men tragten in te brengen, en dan die met windſels en banden ſoeken in e houden.

Meeſt. Wat doet gy in een kleine breuk?

Leerl. Men legt de patient op een tafel, bed, ſte op ymands ſchoot, met het hooft om laag, en en aars om hoog, houdende de beenen wat van alkanderen, dan ſoo brengt men met de vingers de urmen ofte net ſagjes na binnen toe, en men legt aar het *Empl. ad Rupturas van Fernelius*, of het *ipticum Crollii*. Men maakt ook wel pleiſters n *Pik*, *Aloe*, *Wierook*, *Maſtix*, *Colcothar viooli*, *Bolus*, *Sarcocolla*, *gewaſſe Kalk*, *wit van Ei*, *Terpentyn*, *&c.*

Meeſt. Wat doet gy na het opleggen van ſoo een pleiſter?

Leerl. Dan bewind men de breuk met ſwagtels, ſoo ſy klein is, of men maakt daar een bequame breukband toe.

Meeſt. Hoe lange moeten ſy ſoo een band ofte ſwagtel dragen?

Leerl. Ten alderminſte een jaar na datſe groot of klein is, en ſomtyds wel ſoo lang men leeft. Deſe kan men ſomtyds verſchoonen, voornamelijk in kinderen die deſelve bevuilen.

Meeſt. Maar als men de breuk niet kan inbrengen, wat raad?

Leerl. Daar zyn dan nog twee middelen: namentlijk, een gedeelte van de penſak af te ſnyden, of dat men de bal affnyd, het welke niet in 't werk moet geſtelt werden, ſoo men het met d'eerſte afſien kan.

Meeſt. Syn daar geen meer manieren?

Leerl. Ja, door *branden*, de *gulde ſteek* en *corroſiven*.

Meeſt. Wat dunkt uw van het *branden* en *corroſiven*.

Leerl. Om d'ongewiſſigheids wille is het niet raadſaam.

Meeſt. Vertelt my eens de manier van *ſnyden*?

Leerl. Na dat de lyder gebonden is op de wyſe gelijk men de ſteen ſnyd, maakt men een ſnede in het opperſte der balſak, ſonder dat men de darmen beledigt: dan neemt men een ſilvere pyp, die ſoo dik is als een gantſe ſchagt, op d'eene zyde hol en op d'andere rond: deſe ſteekt men in d'opening latende die in gaan langs de verwyderinge des penſaks, om daar na een opening te maken, en da op de holligheid van gedagte pyp, op dat men d

da

darmen met het scheermes niet kome te quetsen. Na dat d'opening nu groot genoeg is, brengt men de darmen wederom sagjes binnen, en men hegt d'opening aanstonds toe, dan soo vat men de verwyderde pensak soo diep opwaarts na boven toe, dat die daar door opgeschort werd, op dat de darmen daar na niet meer konnen uitsakken: wanneer het was dat de darmen, door verharde drek als anders niet binnen konnen gebragt werden, is men gedwongen d'uitrekkinge des pensaks tot de darmen toe te openen: steekende dan de gedagte pyp in de scheut, en ligten die dan om hoog, doende de snede van onderen opwaarts na de buik toe, en dat soo groot dat men den darm gevoeglijk kan binnen krygen. Dan soo hegt men de wonde behoorlijk, nemende de *processus* op om de weg des te enger te maken, en dus werd dan de wonde na de konst genesen.

Meest. Hoe geschied nu de *gulde steek?*

Leerl. Dese maakt men als men met de voorige niet te recht kan komen. Als dan de verwydering van de pensak al te groot is: maakt men een opening boven het schamelbeen, waar in men een provet steekt, heel onder de *processus*, om die om hoog te ligten, en die van d'andere deelen af te scheiden; daar na sal hy des bals bloed-vaten uittrekken en die scheiden, als mede de hang-spieren, *Cremasteres* gesegt. Dan ligt men d'uitgerekte pensak uit, daar by nemende al 't gene daar te verre afgescheiden is, 't welk men met kleine platte tangetjes vatten sal, die in 't midden door gaat zyn, de selve wel vast houdende, waar door men een naald met een vyf of ses dubbelde draad sal doorsteken, digte by de genoemde vaten en spieren. Dan sal men nog eens de naalde steken door het

midden der uittrekking, opvattende met eenen de lippen der wonde, makende daar boven op een sterke knoop, latende de draad wat lang uithangen, die daar na van selver sal afvallen.

Meest. Doet men dit nog niet op een andere wyse?

Leerl. Ja, want sommige maken een opening boven het ys-been, op de zyde van de gescheurtheid, die tot de verwyderinge door gaat, onder welke zy tweemaals een goude draad (hebbende daar van de naam van *gulde steek*) laten onder door gaan, trekkende die middelmatig styf toe, om die bequamelijk toe te sluiten, sonder de vaten te knellen. Dan draeid men de draad met een tangetjen twee ofte drymaals om, snydende die digt af, sonder dat'er yts overblyft dat quetsen kan. Dan genesen zy de wonde weder digte toe, houdende de patient in 't bed met het hooft lager leggende dan met den aars, om het uitschieten der darmen te verhoeden.

Meest. Moet men juist een goude draad gebruiken?

Leerl. Men kan het mede van lood doen, die men eens om de *processus peritonæi* draeid, welke men behoorlijk toesluit, welke men soo lange in de wond laat tot dat de breuk genesen is, welke men dan los maakt, en de wonde toe heelt.

Meest. Hoe doet men het met een *corrosyf?*

Leerl. De patient werd, als voren gemelt is, geplaats, en men duwt de darmen na binnen toe, dan brengt men de bal soo hoog na het schaam-been toe als men kan, welke plaats van de bloed-vaatjes des bals wat afgescheiden is, houdende de bal met de hand, dan teikent men met inkt op de bal, daar na de selve weder los latende, set men een cor-

corrosijf op de geteikende plaats, die dan tot op het been moet door dringen: als dan de korst geseparéert is, neemt de *processus* van het *peritonæum* soo veel weg als men kan, waar na men de wonde wederom toehaalt.

Meest. Hoe maakt gy uw opening wanneer men de bal affnyd?

Leerl. Dese opening geschied in de lengte van het balsakje, waar uit men de bal dan met de geheele uittrekking des pensaks neemt, scheidende die van de balsak af: dan soo bind men des bals bloedvaten, soo hoog als het mogelijk is, welke men dan affnyd, latende de draad buiten hangen, tot dat die van selver afvalt, daar na soo werd de geopende plaatse wederom genesen.

Meest. Wat doet gy als de darmen in de balsak sijn geschoten?

Leerl. Dit geschied of alleen met de hand, ofte door snyden.

Meest. Hoe met de hand?

Leerl. Men poogt darmen t'ontledigen door klysteren, en om alles wat week te maken, legt men van buiten wel eenige stovingen: soo dan den darm niet van selver inschied, moet men die met de hand sagjes soeken in te brengen: maar by aldien den darm mogte gedraeit zyn, is men gedwongen ten eersten tot het snyden over te stappen, anders heeft men inflammatien, en verstervingen, als mede drek-brakingen te verwagten.

Meest. Hoe gaat nu het snyden in sijn werk?

Leerl. De patient op sijn rugge leggende, maakt men een snede ontrent twee vingeren breed, boven de plaatse die toegesloten en te eng is, alsoo sulx op die plaats des breuks niet wel, sonder den darm te beledigen, kan gedaan werden. Na dat dan

d'opening tot op de pensſak gedaan is, moet men de patient tot op d'andere zyde keeren, om de darmen van de plaats, daar men d'opening doet te doen wyken. Dan ſoo ſnyd men de pensſak door, en men ſteekt een beolide vinger in de wond, brengende de darm al ſagjes op zyn behoorlijke plaats: maar ſoo men gedwongen is een groote opening te maken, ſulx moet dan geſchieden tot de geſlote plaats toe, houdende de vinger onder, ofte een bequaam *ſpecillum* om de darmen te beſchutten: wanneer daar nu te veel winden zyn, welke het opereren ſouden beletten, ſal men in de darmen met een fijne naald ſonder eenig gevaar prikkelen. Na dat dan de darmen ſijn ingebragt, naeit men de wonde wederom toe, op die wyſe, gelijk men in de naden der buik te maken, gewoon is te doen.

Meeſt. Maar als nu de darmen door de navel willen?

Leerl. Deſe brengt men ſoo ſagt in als men kan; waar over men dan drukdoeken legt, en daar over een loode ofte kopere plaat, dog onder de drukdoek een pleiſter van *oxycroceum*, voorts houd men dit met bequame windſels op ſijn plaats. Hier toe gebruikt men ook riemen welke rontom het lighaam konnen gegeſpt werden, hebbende voor op de navel twee platen, tuſſen welke veeren gemaakt ſijn om die plaat aan malkanderen en van malkanderen te buigen: en hier door werd het ademen niet belet, want anders door ſwagtels, &c. den adem niet wel kan toe gaan.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het met het uitpuilen des navels in jonge kinderen?

Leerl. Deſe hebben dat veel weinig dagen ofte weken na haar geboorte, wanneer de navel is afgevallen, dat de kinderen veel ſchreuwen, en tot ber-

berſtens toe huilen van pyn, ſpanningen van winden, &c. en haar de navel ſterk uitpuilt. Hier over legt men een pik pleiſter ofte van *oxycroceum* met een loode plaatjen of bortpapier, daar boven op een drukdoek en een ſwagtel om het lyf. Dit laat men daar ſoo eenige weken opleggen. De pleiſter moet de groote hebben van een handſchoen.

XXIII. CAPITTEL.

Van een Waterbreuk, Hydrocele, genoemt.

Meeſt. WAt is een *Waterbreuk?*

Leerl. Wanneer door geborſten watervaten, ofte pisvaten als andere lekkende vaatjes de geheele balſak als een blaas opſpant, het zy tuſſen des ſelfs vlieſen, ofte tuſſen de vlieſen van de ballen ſelver.

Meeſt. Hoe veelderlei is die?

Leerl. Deſe beſlaat of de helft van de balſak, ofte geheel; ook is de vogt wel in eenig beſonder water-blaasjen beſloten, en gelijkent dan wel na een derde bal.

Meeſt. Waar aan kent gy ſulx?

Leerl. Daar is een knobbeligheid gelijk in een vleisbreuk; het is helder en blinkent, ſonder pyn, ten ware de ſpanning ſeer groot was, en de vogten ſeer ſcherp geworden: het water laat ſig na onder en boven voeren, en 't geſwel is ſwaar.

Meeſt. Waar uit heeft ſulx ſijn oorſprong?

Leerl.

Leerl. Uit kneusing en bersting der vaten, door stooten, slágen, ryden, springen, &c. verswe-ringen en diergelijke.

Meest. Is dit wel te helpen?

Leerl. Ja, voornamentlijk in 't begin, als de vogten nog niet scherp zyn, en geen gangrene ofte verstervinge aan d'omleggende deelen is toege-bragt.

Meest. Wat raad?

Leerl. Eerst siet men het met innerlijke middelen het water af te dryven, ook gebruikt men vlugge souten. Van buiten legt men daar bequame plei-sters op, als *Empl. de ranis cum Mercurio*, *de me-liloto*, *de Cumino*, &c. Ook wel pappen en stovin-gen van volgende ingredienten gemaakt: Als

De wortel van Brionie, *Aristolochie*, *Iris en Esels Komkommers*, *de Dil*, *Kervel*, *Kerse*, *Wynruit*, *Salie*, *groot Schel-kruid*, *klein Centaurie*, *bloemen van Vlier*, *Lavendel*, *wilde en roomse Kermillen*, *le-vende Swavel*, *Bakelaar*, *Ammoniak*, *Myrrhe*, *ko-myn Saad*, *Kampher*, *duive Mest*, *schape Drek*, *koe Drek*, &c.

Meest. Maar als dit niet helpt?

Leerl. Dan moet men een opening maken: men vest een drykantige naald met een zyde draad, wel-ke men sonder quetsen van de ballen door het sak-jen henen steekt, en men laat dese draad met beide einden daar in, die twee ofte drymaals op een dag gins en weder halende, op dat het water allenx-kens mogte uitzyperen: Maar soo'er eenige toe-vallen van inflammatie ofte pyn mogte komen, haalt men dese draad daar wederom uit, en men let alleen op de toevallen.

Meest. Is'er nog niet een andere wyse?

Leerl. Ja, men maakt een opening in 't sakjen met

met een scheermes ofte lancet, van een halve vinger lang, en men laat het water uitloopen: Maar nu gebruikt men de holle drilnaald. Het kan mede door branden en corrosiven geopent werden. Dit water laat men niet te gelijk uitloopen, maar by verpoſing.

Meeſt. Wat doet gy na het uitloopen van het water?

Leerl. De wond geneſen, gelijk men andere wonden doet.

XXIV. CAPITTEL.

Van een Lugt-geſwel of Wind-breuk, Hernia Ventoſa geſegt.

Meeſt. WAt is een *Wind-breuk* ofte *Lugt geſwel?*

Leerl. Wanneer de balſak door logt, ofte windigheid is opgeſpannen als een blaas: zynde ligt, rond, of blinkent.

Meeſt. Wat is hier d'oorſaak af?

Leerl. De logt, wanneer door convulſive bewegingen de vlieſen opgeſpannen werden, gelijk de buik in de windſugt ofte *Tympanites* des onderbuiks.

Meeſt. Geeft eens goede raad hier toe?

Leerl. Soo innerlijk als uitterlijk kan men wind of lugt verdryvende middelen gebruiken: d'innerlijke zyn bekend, als alle die gene welke aromatyk zyn.

Het

Het zaad van Anys, Venkel, Peterſelie, Lavas, Angelica. De wortels van Galanga, Oſtrutium, Acorus, Zedoar. De Saffraan, Kermillen, &c.

Meeſt. Wat ſult gy voor uitterlijke Medicamenten gebruiken?

Leerl. Uitterlijk kan men pappen en ſtovingen appliceren, gemaakt van

Het zaad van Komyn, van Daucus, kerwe Saad, Bakelaar, ſchaaps Keutels, levende Swavel, Myrrhe, Aloe, &c.

Meeſt. Maar ſoo dit niet en ging?

Leerl. Kan men door de naald een opening maken en de logt allenxkens uitperſen.

XXV. CAPITTEL.

Van een Vleis-breuk, ofte Sarcocele, Hernia Carnoſa geſegt.

Meeſt. WAt is een *Vleis-breuk?*

Leerl. Een Spongius uitwas in 't balſakjen, ofte een ſcirrheuſe uitſetting, het zy der ballen zelve ofte der vliezen, en deſe hebben ongelijke knobbelige hardigheden, die oneffen zyn, welke allenxkens in groote toenemen. Die Scirrheus zyn, ſijn wel ſonder pyn, maar hard, en konnen niet of ſelden dan door affetten geneſen werden. Maar de andere is met een ſtekende pyn, dog ſoo hard niet, en ſoo die tot veretteringe ofte reſolutie komt, is nog hoop van geneſen te werden.

Meeſt. Wat is d'oorſaak hier van?

Leeſt.

Leerl. Voorgaande inflammatien, en dan qualijke applicatien van aſtringerende middelen, waar uit verſtoppinge in de bals zaad vaatjes; d'andere by vloeyende vogten dan niet konnende doorſtralen, blyven daar ſtil, ſetten de vaatjes uit, berſten, &c. waar door de bal vergroot en knobbelig werd. Item, door quetſing, vuile Venus oefening, &c.

Meeſt. Wat raad hier toe?

Leerl. Soo het ſelve niet kan reſolveren, ofte tot veretteringe komen, is 't beſt de bal af te ſetten, op die wyſe als voren geſegt is van de breuken.

XXVI. CAPITTEL.

Van des bals Aderbreuk, ofte Hernia Varicoſa.

Meeſt. WAt is een *Aderbreuk* der ballen, ofte *Cirſocele*?

Leerl. Een verwydering, als mede wel een berſting der baladers, die de bal en het ſakjen rontom met kromme, verwyde, ofte geborſte aderen omringen, vertoonende dikmaals als een derde bal.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Eenige verſtopping, het zy dat'er iets is in komen te waſſchen, gelijk als een *Polypus*, ofte datſe gedrukt werden, ſoodanig dat het bloed niet kan opklimmen, en tegens de klap-vlieſen blyft ſtaan. Voorts konnen uitterlijke oorſaken als te

paard

paard ryden, slaan, stooten, vallen, &c. daar iets toebrengen.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Eerst begint men met pappen en stovingen, uit dingen gemaakt, welke doen verdwynen: en soo sulx niet gelukt, moet men die assetten.

Meest. Wat sult gy daar uitterlijk om leggen?

Leerl. Een pleister gemaakt van dingen als volgt: *Van Pik, Colophonie, gout Glit, gum Ammoniak, Mastix, Terpentyn, Myrrhe, Bolus, Wierook, Sarcocolla, Aloe, &c.* En soo dit niet voldoet moet men tot d'amputatie overtreden.

XXVII. CAPITTEL.

Van het uithangen des Aarsdarms.

Meest. WAt is d'oorsaak dat den endeldarm dikmaals uithangt?

Leerl. Geduirige drukking tot afgang, hardlyvigheid, ambeyen, lammigheid in d'aardarms spieren, persing van steen in de blaas, het kramen, &c.

Meest. Maar als dese lang is uithangende, en koud werd, versterft die niet?

Leerl. Ja: Maar men moet het soo verre niet laten komen.

Meest. Wat raad?

Leerl. De selve stoven met warme soete melk, en bestryken dan deselve met rosen honing en poeder van galnoten, en brengen hem dan sagjes in met beoli-

beolide vingers, ofte anders met een vette beolide dunne kaars. Dan ſoo legt men daar ſtovingen op van

Salie, Alſem, Kermillen, granaat Bloemen, Hypericum, Meliloten, &c. in roode Wyn gekookt, en dan'er wat ſal Saturni bygedaan. Anders klopt men het wit van ei met wat aluin tot een ſalfjen, het welke men met vlas daar op legt. Van binnen kan men hem mede met een quasjen ſtryken met *mel Roſarum*, en dat hy niet weder uitglibbere, met drukdoeken en ſwagtels tegen houden. Sommige geven, voornamentlijk in kinderen, eenige ſlagen met de hand op de billen. Voorts moet hy ſijn ſpys en drank ſoodanig matigen, dat hy een gemakkelyke afgang heeft, niet te loſlyvig nog te hard.

XXVII. CAPITTEL.

Van het uitſinken van des Lyfmoeders Scheede.

Meeſt. KAn de Lyfmoeder wel uitſinken?

Leerl. Ja, maar ſeer ſelden.

Meeſt. Wat vertoont ſig dan gemeenlyk?

Leerl. Een afilooping van de binnenſte vlieſen der ſcheede.

Meeſt. Hoe komt deſe afilooping?

Leerl. Wanneer het hooft des kinds te groot is, en met het uithalen het binnenſte vlies mede nederwaarts getrokken werd, want der ſelver rimpelen

ligtelijk over malkanderen konnen schieten. Item, wanneer tussen de vliesen eenige lekking van vögten is, die het binnenste vlies van het buitenste doen scheiden, en aldus uit komt te sakken: Item, d'onvoorsigtigheid der vroed-vrouwen, welke de rimpelen aantasten in plaats van het kind. Voorts de witte vloed, swaren arbeid, sware dingen opbeuren, hard roepen, hevig hoesten, 't breken en afscheuren der lysmoeders banden, een geduirige poging tot afgang, sonder dat'er weinig na volgt, vallen, stooten, slaan op de buik, springen, inhouden des adems, &c.

Meest. Is dit niet gevaarlijk?

Leerl. Ja, want lang uithangende, kan daar verstervinge op volgen.

Meest. Wat hulpmiddelen soud gy in 't werk stellen?

Leerl. De vrouw agter over gelegt zynde, met de knyen om hoog, en de beenen wyd van malkanderen: soo heeft men een matige dikke kaars, die vet van olie gemaakt is, en met wat *sout van lood* besprenkelt; dese brengt men dan sagjes in de scheede, soodanig dat het uithangende inglye, en men laat dese kaars daar binnen blyven, sijnde een draad daar aan vast gemaakt, om die te sijner tyd te konnen uithalen: na d'inbrenginge kan men daar compressen of sponsen en swagtels omleggen: en daar onder een bequame pleister, om de relaxatie te doen inkrimpen, en alle toevallen te verhoeden. gemaakt sijnde van de volgende ingredienten. Als van *Pik, Hars, Bakelaar, caput Mortuum Vitrioli, Galneuten, Granaat Schillen, en desselfs bloeysel, &c.*

Voorts moet sy sig stille houden, en geensins roepen, hoesten, schreuwen, drukken om afgang te maken, het welke men met klysteren gemakkelyker

lyker kan doen: Ook dient sy wel een week te bed stilletjes te blyven leggen: Voorts gebruikt men 't gene in het uithangen van den aarsdarm gebruikt werd.

Meest. Syn daar geen andere middelen meer?

Leerl. Ja, men maakt een instrument van yvoor, van binnen hol, langwerpig en rond van buiten, hebbende boven een opening, waar door het water uit de blaas sijn uitgang heeft, aan het buiten eind is een rand gelijk of het een hoed was, om het niet te laten inschieten, waar in men eenige gaatjes kan maken, om daar een riem aán te naeyen, die om de beenen en lyf behoorlijk past, waar door verhoed werd, dat dit instrument ingehouden werde: Dit instrument kan van buiten met bequame constringerende dingen besmeert werden. Diergelijke werden mede ovaal rond gemaakt, ofte als een ring, rontom met wit wasch bestreken, en soo ingebragt.

XXIX. CAPITTEL.

Van het Trepaneren, ofte Doorboring des Hoofdscheels.

Meest. WAt is het *Trepaneren?*

Leerl. Een doorboring van het hoofdscheel, in dat in sommige hooft-wonden, kneusingen, scheuringen, *caries*, ofte eenige bedervende vogten op de hersen vliesen leggen.

Meest. Welk is de bequaamste plaats?

Leerl. Na dat de patient behoorlijk geplaats is, waar toe een rolkoets oft bakermat bequaam is, sijnde soo hoog geplaats, dat de meester al staande trepaneren kan. Men maakt d'incisie op of nevens de plaats daar de breuk, &c. is, mydende de naden, alsoo daar het dikke hersenvlies doorloopt, en gequets sijnde, veele toevallen konde baren. Ook wagt men sig dat men niet in het agterhooft de trepaan stelle, nog aan de zyde der wand-beenen; om dat de hersenen aldaar ligtelijk nood konden hebben van uit te sakken.

Meest. Hoe maakt gy d'incisie, en op wat plaats?

Leerl. Soo'er een wonde in de huid des hoofds is, maakt men aldaar d'incisie, en indien zy in het lange is en lang genoeg, moet men daar maar een dwars-snede over doen, en niet groot genoeg zynde, kan men die langer en ook dieper maken. De huid werd dan door een scheermes geopent, niet van de wonde na de gesonde huid, het welke pyn en scheuring veroorsaakt, maar van de gesonde huid tot de wonde toe, settende het scheermes soo verre van de wonde af, als men aan die kant de wonde wil vergrooten, en sulx van d'eene zyde gedaan zynde, sal men het selve mede van d'ander zyde doen. Sulx sal men met twee onderscheid snéden een dwerssnee over d'eerste kruis-gewys brengen, beginnende van de gesonde huid na de wonde, eerst aan d'onderste zyde snydende, onder is het bloed dat van boven nederwaarts loopt ons in de weeg. Dit moet met een sterke hand verrigt werden, snydende tot op de pan toe door het geheele panvlies henen: maar moet soo fors niet geschieden, soo de pan daar onder gekneust oft gebroken was.

Meest. Wat doet gy na dese snede?

Leer

Leerl. Dan scheid men de lippen der wonde van het bekkeneel af met een yvore mesjen: Voor het veelvuldig bloeden, gebruikt men de bovist, ofte eenig stemp-poeder, en soo'er groote vaten gequets zyn, soek men die met een naald en een draad toe te binden, waar toe men mede wel een cauterie gebruikt. Dan vult men de wonde op met plukssel, in gedaante langwerpig, daarom kapittel stokjes genaamt. Men neemt dan met de duim en voorste vinger der linkerhand de lippen, en men houd die sagjes regt over einde, dan brengt men dese kapittelstokjes met de regterhand onder de lippen, welke men opvult tot dat sy redelijk styf over einde staan; sijnde het been in 't midden blood, het welke men met ronde, drooge en platte wieken bedekt, om het selve van etter en salf te bevryden. Op de kanten der gesneden wonde legt men eenige platte besmeerde wieken, een weinig bloed lauw gemaakt, waar over men dan een goede defensyf, of de bonie pleister geplaats werd, hier over dan een vierlubbele drukdoek, en het hooft rontom bestryken. Dan doet men de lyder een hooft-doek aan, en daar over een muts; ofte men gebruikt de kreeftsband, ofte gebruikt de bandage van *Laurens Verduk*, *in syn Paryssche verbandhuys*, laatst uitgegeven. Dan laat men hem op het bedde wat rusten r op dat met eenen het bloeden wat stille: en al leide hy met de ronde in het slaap-kussen is des te beter, want dan gaan d'uitlekkende vogten beter na buiten toe, daarom knipt men eenige gaatjes in de pleister.

Meest. Wat hebt gy nu onderwylen te prepareren?

Leerl. Men moet een trepaan hebben, een hefuig, een schaaftuig, een neer-druktuig, een haiborsteltjen om de trepaan van zyn zaagsel schoon

te maken, een kan koude melk of water, om de trapaan te verkoelen als die heet is; plukſel om d'ooren des lyder onder het baren te ſtoppen, een karmoſyne floers lapjen, welke in brandewyn en roſen honing nat gemaakt ſijnde, in de holte werd gelegt, alwaar de trepanering geſchied is, vier linwate lapjes met klevende ſalf beſtreken, om de lippen der geſnede wonde agter over te doen houden: op datſe onder het trepaneren niet mogten in de weeg zijn.

Meeſt. Wanneer maakt gy het verband los?

Leerl. Des anderendaags, nemende dan nog van het bekkeneel weg, 't gene in de weeg mogte zyn. Eerſt verſterkt men de patient een weinig met eten en drinken, op dat hy onder het opereren niet te ſeer verflauwe. Dan ſoo legt men die klevende pleiſter op de lippen der wonde, als geſegt is. Dan ſtopt men d'ooren met plukſel, alhoewel ſulx onnoodig is: maar men kan d'ooren wel toeſtoppen met het hooft te laten vaſt houden.

Meeſt. Hoe gaat gy nu verder met het trepaneren voort?

Leerl. De pan ontblood ſijnde, en geen genoegſame opening is om de ſplinters daar uit te ligten, ofte het buiten geſtorte bloed daar uit te halen ſoo kieſt men een bequame plaats om de trepaan te ſetten. Men moet, als geſegt is, de naden myden en ook het afgebroke been. Ook ſtelt men die nie in de hoogſte plaats boven de fractuur, want men kan dan geen etter, ofte uitgeloope bloed wel ontloſſen. Ook niet regt boven de neus, want de trepaan kan niet wel door de holte welke daar is: he is dan beſt op het boveriſte van de pan te trepaneren, ten ware de nood anders vereiſte.

Soo eenige ſplinters van malkanderen ſijn gewe

ke

ken, moet men die weren, waar door het dikke herſenvlies voor een groot gedeelte blood geraakt, en dan is de kleine trepaan beſt, alhoewel een middelmatige beſt is om bloed en etter uit te loſen, om met een heftuig, het ingedrukte bekkeneel op te ligten. Maar ſoo men vermoeden heeft dat het herſenvlies of de herſenen ſelver gequets zyn, mag men wel een groote gebruiken, om te beter bequame middelen binnen te brengen: Voorts ſoo de hooft pan in kleine ſtukjes is gebroken, en men die te gelijk onder de trepaan kan vatten, en te gelyk kan weg nemen: maar ſoo het met een groote niet kan gelukken, kan men twee kleine gebruiken; ſtellende deſelve aan yder zyde der breuk, want dan ſnyd men het tuſſen gelege been met een ſnytang uit, of met een ſubtyl ſaagjen, en dus neemt men dan alle loſſe ſplintes weg.

Meeſt. Wat voor trepanen gebruikt gy voor en na?

Leerl. Eerſt het *manneekens trepaan*, die in 't midden van zijn kroon een tand heeft, welke men de *Diamant* noemt; hier mede boort men eerſt een groef, ſoo lange tot dat men de trepaan ſonder te vervrikken vaſt kan ſtellen, dan neemt men de tand uit, werdende dan het wyfjens trepaan geſegt, en hier mede volbrengt men het werk tot den einde toe. Somwyls ſuivert men de trepaan met het borſteltjen van ſijn ſaagſel, en men ſteekt de ſelve in koude melk ofte water: de groeve werd mede met een penceel van ſijn zaagſel gereinigt, om de diepte te weten.

Meeſt. Hoe weet gy nu hoe diep gy geboort hebt?

Leerl. Wanneer men eenig bloed gewaar werd, is men door d'eerſte tafel, dan ſoo laat men de

boor wat voorsigtiger gaan, om het herſenvlies niet te quetſen: ſoo de trepaan wat ongelyker ging moet men op de dikſte plaats de meeſte kragt doen.

Meeſt. Maar mogen deſe deelen ſoo lange ontblood ſijn, ſonder van de koude logt beledigt te werden?

Leerl. Men moet de patient ontrent een warme kagchel plaatſen, ten minſten moet het in de kamer warm zyn, ofte men heeft daar warme ſchoppen, heet ſand ofte yets diergelijk ontrent het hooft, en het hooft aanſtonds na het trepaneren met warme doeken dekken.

Meeſt. Hoe krygt gy nu het loſſe beentjen daar uit?

Leeſt. Dit ligt men met een heftuig ofte twee uit, en de veſelen die aan de kanten gebleven zyn, raſpt men met het ſchaaftuig af, het welk zagjes dient toe te gaan; en zoo daar loſſe en ſtekende ſplinters zyn, weert men terſtond.

Meeſt. Wat doet gy na het uitnemen van het beentjen.

Leerl. Dan legt men daar het roode karmoſyne lapjen in, in honing van roſen en brandewyn nat gemaakt, zynde aan een zyde draad vaſt, om het gemakkelijk te konnen uithalen: het gat werd dan met plukſel gevult.

Meeſt. Wat doet gy als het been bedorven is?

Leerl. Dat moet men na de konſt ſcheiden, en afſchrapen.

Meeſt. Wanneer verbind gy wederom?

Leerl. Alle dagen eens, of om den anderen dag.

Meeſt. Wat doet gy verder tot geneſinge?

Leerl. Men gebruikt platte wieken en drukdoeken, maar de wond geneeſt men met *Balſem van Peru*, ofte *Copayva*, de *Gumi elemni*, &c.

Meeſt.

Meeſt. Maar groeit dat been weder aan?

Leerl. Ja, maar men maakt ook dat'er een gout plaatjen in legt, en men geneeſt de huid daar overheen.

XXX. CAPITTEL.

Van de t'ſamenhegting der Wonden.

Meeſt. WAnneer geſchied de t'ſamenhegting in wonden?

Leerl. Als de lippen der wonde al te wyd gapen, en dat in wonden daar de naden noodig zyn, en tot de holligheid des buiks ofte borſt doorgaan: maar ſoo de wonde niet groot is, heeft men die niet noodig: ook is de hegting in hoekige, kromme en diepe wonden dienſtig.

Meeſt. Hoe veelderlei manieren hebt gy in 't gebruik?

Leerl. Agtderlei.

Meeſt. Welke is dan d'*eerſte* wyſe van hegting?

Leerl. Wanneer men een naald met een draad van buiten binnewaarts, door d'eene lip der wonde op het einde doorſteekt, en daar na d'andere lip van binnen buitenwaarts, beginnende altyd van eene zyde te ſteken, op de wyſe als de bont-werkers naeyen, en deſe wyſe koomt te pas in maag en darm wonden.

Meeſt. Welk is de *tweede* wys?

Leerl. Deſe maakt men in de buik wonden. Men ſteekt dan eerſt door de huid en ſpieren van d'eene

lip, van buiten binnenwaarts, latende de pensſak aan die lip ongeraakt, dan ſteekt men door het buikvlies, ſpieren en huid, van d'andere lip van binnen buitenwaarts, en dan ſteekt men wederom van buiten binnenwaarts, door de huid en ſpieren van de ſelfde lip, ſonder de pensſak te raken, en men gaat over na d'eerſte lip, ſtekende door de pensſak, ſpieren en huid van binnen buitenwaarts, en men vervolgt alſoo tot dat de geheele wonde toegenaeit is.

Meeſt. Hoe is uw *derde* manier?

Leerl. Deſe is byna als de tweede, maar hier let men niet op de pensſak, ofte andere verſcheidentheden der deelen, die door geſteken ofte verby gegaan werden, en als men angſtig is dat de draad de huid doorſnyden ſouw, plaats men eenige fijne pennetjes op de kanten der wonde, waar over men de draad doet henen ſpelen.

Meeſt. Legt ons nu uw *vierde* hegting uit?

Leerl. Deſe is wat cruel, en werd met twee naalden die yder met draden geveſt zyn, gelijk de ſolen der ſchoenen aan malkanderen genaeit werden, hegtende aldus de lippen der wonde aan malkanderen, ſtekende alſoo twee naalden door een gat, gaande ſoo allenxkens voorts.

Meeſt. Beſchryft ons dan de *vyfde* wyſe?

Leerl. Deſe geſchied wanneer men beide lippen der wonde doorſteekt, de naald daar in laat blyven, de lippen met een draad t'ſamen trekkende, die men boven de beide uit einden der naalde draeit, welke wyſe wy ontrent de haſemonden hebben uitgeleid.

Meeſt. Nu de *ſeſde* wys.

Leerl. Deſe is d'oude bekend geweeſt, ſijnde *Acia* en *Fibula* eertyds genoemt, maar hoe die toegaat weten wy niet.

Meeſt.

Meeſt. Welke is dan de *ſevende* manier?

Leerl. Deſe is wel de gebruikelijkſte. Men ſteekt dan een naalde met een draad door d'eene lip der wonde, vattende een gedeelte van de huid. Soo nu de wonde diep is, vat men mede een gedeelte van het vleis, op d'eigenſte wys ſteekt men door de tegenoverige lip der wonde, en dan knoopt men beide enden des draads met een dubbele knoop boven op de wonde toe. Dit werd gedaan regt in 't midden der wonde, en men legt dan over beide zyden ſoo veel ſteken als vereiſt werden: latende altyd een pinke breed tuſſen beiden, en op het einde wat meerder ruimte, om als het de nood is, daar een ſteekwiek in te konnen ſteken, om d'etter, &c. te doen loſſen. Hier toe gebruikt men verſcheide ſoort van naalden, met een kanon ofte naeipyp.

Meeſt. Welk is nu d'*agtſte* hegting?

Leerl. Deſe noemt men drooge hegting, men neemt twee ſterke linne lapjes, niet te grof nog te fijn, langs de ſelf kant van voren afgeſneden, om ſonder ſoom te weſen, rafelende die van agteren een ſtukweegs uit: men beſtryktſe dan met eenige ſterk klevende ſalf, plaatſende dan op yder zyde der wonde een deſer lapjes, dog niet al te na op de kant, maar een weinig daar van af, tegens het rekken; dan laat men die lapjes leggen tot dat ſy droog zyn; dan ſoo ſteekt men een naald met een draad door deſe lapjes voren daar de ſelf kant geweeſt is: zynde aldaar wel met een trenche van garen benaeit, om het uitrafelen te verhoeden, of men naeit 'er wel kleine yſere oogjes in, waar door men de naalden en draden ſteekt; aldus werden dan door het by malkander halen deſer lapjes, ook de lippen der wonde by een gevoegt.

Meeſt. Wat gebruikt gy voor een klevende ſalf?

Leerl.

Leerl. Ik neem *Hars van Pyn-boomen*, *Joden-lym*, en de *gum Elemni*, van elx een once. *Colophonie*, en *Armenische Bolus*, van yder twee oncen; *Veneetse Tarpentyn*, dry oncen, dit laat ik smelten, en maak daar een rol af, waar van ik na gelegentheid des tyds my van bedien.

XXXI. CAPITTEL.

Om schele Oogen regt ziende te maken.

Meest. WAt zyn *schele Oogen?*

Leerl. Wanneer in een ofte twee oogen d'oogappel niet regt in 't midden staat, waar door de saken niet net konnen gesien werden, sijnde somtyds dubbelt ofte verkeert, &c.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. Dat de spieren der oogen te lang ofte te kort, ofte een lammigheid in d'een ofte d'andere spier door stuipen, &c. is gebleven, en dan werd het eene oog of beide te kort ofte te lang van haar middelpunt af bewogen, maar soo yder spier zyn behoorlijke langte heeft, is het gesigt regt. Voorts soo het oogappel door de *Processus Ciliaris* mede niet wel open en toegeknepen werd, soo zyn d'oogen mede als of zy scheel waren. Voorts doet hier toe, de vorming in het ei; d'imaginatie des moeders, de stuipen, lammigheid, kramp der oogspieren, en des kinders ter zyden uitkyken uit de wieg na eenig ligt, &c.

Meest. Hoe sult gy uw in de genesinge gedragen?

Leerl.

Leerl. Men laat een zoort van een Masker maken, soodanig dat die alleen d'oogen bedekt, van binnen met wit was bestreken, het welk men mede over het geheele aansigt kan dragen, latende de mond vry, dan soo bewaart men met eenen sijn schoonheid; nu ter plaatse daar d'oogen staan, laat men twee dopjes van hout draeyen, ofte van leer maken, die in yder ooggat werd geset: in 't midden dan is een gaatjen, door welke de scheele ziet; dit Masker bind men dan met lindjes aan het hooft vast. Dit moet men sonder af te doen nagt en dag aanhouden, en dat ten minsten een jaar lang, om dusdoende te gewennen dat het oogappel geduirig in 't midden kome. En soo sulx na verloop van een jaar niet te regt komt, soo denkt dat daar geen Medicinen toe gewassen zyn: en sulx moet niet in oude kinderen gedaan werden, maar in eerst geborenen, en die nog heel jong zyn.

Einde des derden Boeks.

HET

HET EXAMEN Der CHIRURGIE

VIERDE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Van de Geswellen in 't algemeen.

Meester.

WAt zyn *Geswellen?*

Leerl. Dit sijn toevallen, waar door de gedaante onses lighaams en desselfs bewegingen geheel ofte ten deelen beledigt werden, nemende in merkelyke dikte en groote uitpuilinge toe.

Meest.

Meeſt. Hoe veelderlei zoorten heeft men van geſwellen?

Leerl. Deſe zyn verſcheiden na de ſtoffe daar die uit gemaakt werden, en hier uit komen *ontſteckingen, roos, ſlym-geſwellen, water-geſwellen, knoets-geſwellen, honing-geſwellen, pyp-geſwellen, kaas geſwellen, ſmeer-ſwellen, vleis-geſwellen, ſpongieuſe uitwaſſen, polypus, door ontvrigting, klier-geſwellen, aan de hals, agter 't oor, onder d'oxels, in de las, pees-kroopen, &c.* Deſe hebben ook haar verſcheidentheid in koleur, *hardigheid, ſagtigheid, pyn, klopping, uitpuiling, verſpreidinge, menigte, ſtoffe, plaats, oorſaak, groote, kleinte, ouderdom, figuur, met of ſonder uitſteking, &c.* En deſe hebben hare verſcheidene benaming, na de verſcheide gedaantens die'er voorkomen.

Meeſt. Hoe ſoud gy die op het nauwſte onderſcheiden?

Leerl. In twe'en volgens de verdeilinge van de *Heer Doctor Steph. Blankaart*, namentlijk, dat ſy komen of uit ſtilſtaande vogten, ofte datſe komen uit vaſte deelen.

Meeſt. Welk zyn d'*oorſaken?*

Leerl. Alle zoort van vogten, welke door eenige koude, ſuur, branding, kneuſing, &c. ſijn verdikt geworden. Item: Opſpanningen, opblaſingen, doorretingen, &c. d'Algemeene oorſaak van binnen het bloed, uit welke menigte van ſappen afgeſcheiden werden, waar uit nadere oorſaken ſpruiten: Als door lympha, wei, gyls, zenuw-ſap, lil-ſappen der beenen en krake-beenen, pees-ſappen, klier-ſappen, &c. welker ſommige ſtilſtaande vergoren en ſcherp werden, een knaging, pyn, geſwel, &c. veroorſaaken in de vlies, vleis, en andere ſagte deelen; of by de bee-

beenen komende, maken kalk-builen, uitwaffen der beenen, &c.

II. CAPITTEL.

Van een Phlegmone ofte ontſteking.

Meeſt. WAt noemt gy een *Inflammatie*, ofte *Onſteking*, het welk de Grieken *Phlegmone* noemen?

Leerl. Het is een geſwel tegens de geſonde ſtaat des menſchen, met roodigheid, hitte, pijn, ſpanning, blinking, hardigheid, verheventheid en klopping, ſomwijlen met koors vermengt.

Meeſt. Wat deelen werden daar mede aangedaan, en wat benaming heeft deſelve in 't ſpeciaal?

Leerl. De ſtoffe, plaats, groote, pijn &c. is verſcheiden. In d'oogen is het een *Ophthalmia*; *Argina* in de keel; *Peripneumonia* in de long; en ſoo het in het borſt-vlies is, ofte in de gevoelige vlieſen der long, een pleuris; is d'inflammatie verſcheiden, de *Roos*; en met blaren zijnde de *Bel-roos*; aan de vingers de *Vÿt*; is ſy wat harder en kleinder een *Bloed-vin*; met een corroſivigheid als in de peſt, een *Kool* ofte *Antrax*; onder de tong, een *Kik-vorſch geſwel*; agter d'ooren, *Parotis*; onder d'oxel *Panus*; in de las, *Bubo*; zijn ſy over al verſpreid, *puſtulæ* ofte *exanthemata*; in d'ooghoek *Ægylops*; aan 't oog-ſcheel, *Hordeolum*; en deſe alle verſchelen maar, ſeg ik, van plaats, ſtoffe, pijpen &c.

Meeſt.

Meeſt. Wat deelen werden eigentlijk hier mede beledigd?

Leerl. Dit ſijn vlieſen en buiſen, in welke deſe ofte gene ſappen blyven, ſtaan, vergoren, en d'omgelegene deelen beledigen.

Meeſt. Wat is d'oorſaak van een *Phlegmone?*

Leerl. Een ſtilſtaande gyl, welke te veel met ſuur beladen zynde, ſtolt, hier ofte daar blyft ſtil ſtaan en door ſijn vlug ſout, en ſuur een broeying maakt, die de hitte geeft: d'andere vogten, nog al geduirig door deſe verſtoppingen verby deſelve willende paſſeren, vind te enge wegen, ſoo dat de vaten en buiſen geperſt en gedrukt werden, derhalven moet daar een menigte vogts blyven ſtil ſtaan, die de vlieſen en de huid opligten en uitſpannen, waar door de roodigheid vermeerdert, alſo het bloed daar vertraagt werd, en byna ſtille ſtaat: hier uit ontſtaat de verheventheid, de blinkenheid, ſpanning, en door deſelve pyn: en wyl de ſlagaders, welke anders haar bloed ſonder ſtooren door lieten loopen, nu geperſt werden, gevoelt men de klopping meer, en hier uit ontſtaat de klopping.

Meeſt. Hoe verandert ſoo een geſwel in etter?

Leerl. Om dat het verſtoppende vogt ſcherp werd, en d'omgelegene deelen knaagt; voorts werden ook door de ſpanning veel veſelen gebroken: waar uit dan eén uitlekking van gyl en jeuvogten volgt, die ſig na d'opening als een vergoorde en gehotte melk vertoont.

Meeſt. Werd dit geſwel niet in tyden onderſcheiden?

Leerl. Ja, in vier: Namentlijk, het begin, dan zyn de toevallen niet ſeer ſwaar. In de *vermeerdering* ofte *opklimming*, dan vermeerderen ook de toevallen: de *ſtand*, als de toevallen op haar hoogſte

zyn, en nederdaling, als 't geſwel verdwynt, ofte in etter is verandert. Die alle na de verſcheidentheden vroeg of late eindigen.

Meeſt. Hoe nemen zy haar eind?

Leerl. Door *Verdwyning*, *Ettermaking*, *Rotten*, *Verhärding en Verſterving*.

Meeſt. Hoe komen die te verdwynen?

Leerl. Wanneer de ingepakte ſtoffe niet veel is, ofte niet al te dik, en door de perſinge der tegen aan vloeyende vogten door geſet werd; ofte dat d'uitterlijke hulpmiddelen door hare fijne deelen een beweginge maaken, waar door d'ingepropte ſtoffe los en vloeibaar werd.

Meeſt. Hoe verandert dit geſwel tot *Etter?*

Leerl. Wanneer de runninge der gyl te dik is, vergoort, door de perſing de verby loopende gyl doet ſtille ſtaan, de buisjes door d'uittrekkinge breken, en maar meer gyl by komt ſtille te ſtaan, welkers ſtollinge en vergoringe ons een etter vertoont.

Meeſt. Hoe door *Rottinge?*

Leerl. Die geſchied wanneer de ſtoffe te diep legt, eenige bloed vaten ſijn door knaagt, en daar haar bloed daar by geſtort, als mede dat d'openinge verſuimt is, &c.

Meeſt. Hoe komen die dog te verharden?

Leerl. Wanneer die door (ſoo genoemde *repellerende dingen*) werden geſtolt en verhard, waar uit een *ſcirrhus* ofte knoets-geſwel volgt, welke zoorten men meermaals pleeg te ſien, alſoo het nu alle verſtandige bekent is, dat'er geen repelledende Medicamenten zyn, en alle ſchadelijkheden uitwerken.

Meeſt. Waar van daan komt een verſtervinge?

Leerl. Wanneer de groote arterien en aderen

ſijn

fijn ſtukken gegeten, het deel verſtopt, ſoo dat'er geen bloed ofte zenuw-vogten konnen door paſſeren.

Meeſt. Wat middelen ſult gy hier toe gebruiken?

Leerl. Innerlijk zoude ik eenige zuur-temperende ſweet-dryvende en pis-dryvende middelen gebruiken, als van

Koral, *Kreefts-oogen*, *gebrande Oeſter-ſchulpen*, *Paerlmoer*, *Sperma ceti*, *de Alcaheſt Glauberi*, *het Nitrum Fixum*, *de Saffraan*, *&c.* En ſoo'er hardlyvigheid is, eens ſagjes *Purgeren.*

Uitterlijk, zoo'er over groote pyn is, eens wat bloed laten, om, ſoo'er een ſterke drang is van verdikt bloed, ſulx, en by gevolg die pyn wat te verminderen, alhoewel dit d'oorſaak niet weg neemt. Onderwylen is 't oorbaar dat men het geſwel doet verdwynen, en onderwylen, moet men een levens regel houden die het bloed niet te zeer aan 't broeien helpt. Dan ſoo koomt men overſtappen tot de *Repellentia*, *Reſolventia* en *Suppurantia.*

Meeſt. Wat oordeelt gy van de *Repellentia?*

Leerl. Deſe noemt men *te rug dryvende middelen.* Maar wyle het te rug dryven tegens den omloop van het bloed ſtryd, konnen die in ſoodanige geſwellen geen plaats vinden. Ten anderen, brengen zy dikmaals groote ſchade aan de patienten: alſoo deſe ſoo genaamde middelen uit deeltjes beſtaan, die ſamen trekkende zyn, waar door de ſappen meer verdikken als te voren, waar uit dan de *ſcirrhus* voor komt, en niet ſelden het heete ofte kout-vuur.

Meeſt. Wat doet gy dan in groote en ſeer heete ontſtekingen?

Leerl. Hier toe gebruik ik *Reſolventia*, welke door hare fijne deelen de verſtoppende ſtofie vloei-

baar maken, die dan bequamelijk met den omloop kan vervoert werden, waar door d'inflammatie verdwynt.

Meest. Noemt my eenige *Resolventia?*

Leerl. Daar zyn de *Bryoniæ*, *Esels Komkommer wortel*, *den Alsem*, *Scordium*, *Phellandrium*, *Kervel*, *Venkel*, *Kermillen*, *Meliloten*, *Saffraan*, *Vlier*, *Kampher*, *Walschot*, *Brandewyn*, *Draf*, *Biergist*, *Wyn*, *Suurdeeg*, &c.

Hier van maakt men salven, stovingen, pleisters, pappen, olien, &c. Onder dese werden dan wel *Kryt*, *Swavel*, *Bolus*, *Loodwit*, *witte Klamei*, &c. gemengt.

Meest. Hoe soud gy in een *Pleuris*, ofte inflammatie van het borst-vlies handelen?

Leerl. Ten eersten, volgens de gemeene methode doen laten, tot verligtinge van de pyn. Geen open lyf zynde, eenige laxerende saken ingeven, of zoo d'excremen seer hard waren, een klysteer laten setten, soude ten eersten geduirig aan laten sweeten, doende daar een weinig *Kreeft-oogen* by met wat *Laudani Opiati*, *Campher*, *Sal Absinthii*, *Saffraan*, &c. Op de syde van de pyn, leg ik een sak heet sand, of maak een pap van *Alsem*, *Kermillen*, *Laurier Bessen*, *Tabak*, *Campher*, of bestryk die met verwarmende salven, als met den *Martiatum*, *Olie van Bakelaar*, *Aard-olie*, &c. ook kan men de *Komyn pleister* daar op leggen. Onderwylen met myn sweeten continueren, gevende hem voor sijn drinken warm klein bier, melk, thee, coffe, of een decoctie van *Scorzonera* met hartshoorn, &c. Soo daar nu een *Empyema* quam, en d'etter in de borst storte, moet men de borst tussen de ribben openen, als voren is gemelt.

Meest. Wat soud gy in een regte *Keel ontstekinge*, *Angina* gesegt, doen? *Leerl.*

Leerl. Soo die tot smorens toe is, dient men een ader t'openen, anders is 't niet noodig; het lyf gesloten zynde, sagjes laxeren, ofte door een klysteer ontlosling geven. Sweet middelen, en die de pisse dryven zyn mede niet te veragten, eu nog al soo weinig die het zuur temperen. Voort moet men gorgelen met resolverende dingen, als

Rapen, Aristolochia, Hysop, Sali, Vlier, Vygen, Soethout, Honing, Campher, &c.

Van buiten kan men een pleister leggen van cumyn half met wat campher gemengt, ofte een Cataplasme appliceren van kermillen, vlier, saffraan, campher, honing, tabak, leli-bollen, &c. of houden daar geduirig een doek tegen aan met gecampherde brandewyn nat gemaakt, want verwarmende dingen moeten hier gebruikt werden, alsoo sy beter tot de verstoppinge konnen doordringen.

Meest. Maar soo'er nu een swering opvolgt, wat raad?

Leerl. Dan sal men in de keel zien of daar een witte vlek is, welke men dan doorsteken sal, met een pennetjen, dan soo loopt den etter daar uit, en de patient gorgelt dan met een zuiverende dingen, als met een kookfel van holwortel, rosen, honing, &c. of nemen wat slap aluinwater.

Meest. Soo'er nu een stikking te verwagten stond?

Leerl. Dan dient men by tyds de strot-snee in het werk te stellen, waar van te voren gesegt is.

Meest. Wat doet gy in een *Ophthalmie*, ofte geinflammeerde oogen.

Leerl. Soo het noodig is, mag men eens laten, en daar benevens een open lyf houden, en geen dingen innemen die door hare verwarminge het bloed te seer na d'oogen dryven, want dan swellen de

bloed-vaten der oogen al te veel, waar door de verstopte plaats te seer geperst werd, en alsoo vermeerdert mede de pyn.

Meest. Wat legt gy buiten op?

Leerl. Een papjen geslagen van *Aluin*, *Eyer-wit* en *Campher*, ofte een papjen van wittebrood, melk en saffraan, &c. Maar soo d'inflammatie, soo heel groot niet was, maak ik een oogwater van campher, wyn, tutia, rosewate r, &c.

Meest. Soo nu een inflammatie in eenig ander deel tot geen resolutie konde gebragt werden, wat staat'er dan te doen?

Leerl. Dan werd'er etter gemaakt, welke men helpt, of door de selfde middelen, ofte door eenige andere van den selfden aart, als

Met *Ajuin*, *Leli bollen*, *Beet*, *Vygen*, *Lynsaad meel*, *Ammoniak*, *Pyn-booms harst*, *Honing*, *Saffraan*, *de Diachylum met de Gom*, *Basilicum*, *Kermillen*. *Meliloten salf*, *&c.* Hier van kan men pappen, pleisters, en salven maken.

Meest. Als dan nu daar alreeds etter is, hoe leeft gy daar mede?

Leerl. Men maakt het gesswel open, door een lancetjen, en diep leggende, legt men daar een corrosyf op, men stoot dan met een mesjen het doode vleis door, en men looft d'etter daar uit op eene reis, ten zy daar groote quantiteit was, het welk dan door verpoosinge geschieden moet.

Meest. Als nu d'opening gemaakt is, hoe springt gy daar mede om?

Leerl. Dan moet men het gat suiveren, en daar na toe heelen.

Meest. Waar mede suivert gy?

Leerl. Met *Basilicum*, ofte eenig ander digestyf, na de saak gelegen is, want soo daar vuil vleis

wast,

waſt, doe ik daar wat precipitaat onder, het welke ſterker aanſet. En ſoo daar been blood is, ſtroei ik daar het poeder van *Myrrhe*, *Gentiane*, *Holwortel*, of *Ireos wortel* op, op dat het onder gelege been niet bederve.

Meeſt. Wat ſtaat'er na de ſuivering te doen?

Leerl. Dat het vleis groeye, het welke geſchied door allerlei balſemen en gummen, met eenige andere ſuir temperende dingen gemengt: als de *Balſamum Copayvæ*, *Opodeldoch van Felix wurts*, *de Terpentyn*, *Maſtix*, *Wierook*, *Myrrhe*, *de Balſamum Sulphuris*, &c.

Meeſt. Hoe doet gy de huid daar op komen?

Leerl. Met ſalven die het ſuur kragtig temperen, gelijk het *Emplaſtrum Griſeum*, *Opodeldoch*, &c.

III. CAPITTEL.

Van d'Eryſipelas ofte Roos.

Meeſt. WAt is de *Roos?*

Leerl. Is een rood geſwel ofte ontſteking, in graden van de *Phlegmone* verſchelende, in alle weeke deelen des lighaams komende, voornamentlijk in de huid. De ſwelling is breed uitgeſtrekt, ſelden met klopping, hier by komt hitte, ſtekende pyn, ſomtyds ook blaren, de *Belroos* genoemt.

Meeſt. Welk ſijn de regte teikenen?

Leerl. Het geſwel is niet heel hoog, met niet al grooten pyn, ofte hitte, alle minder als in ke *Phlegmone:* de pyn gevoelt men als of men met naalden

ſtak. De koleur rood ofte karmoſyn verwig, welke gedrukt zynde verdwynt. De ſpanning weinig verandert wel van plaats; ſomwylen met een koudigheid, en ook wel koors.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Een ſtollinge der lymphatique vogten door koude, zynde dunder dan de gyl, en daarom heeft men hier ſelden etter, gelijk als in de *Phlegmone*: zy werd in de watervaten des huids gemaakt. Wanneer dan dit vogt daar in blyft ſtaan, werd het rood, alſoo door de perſing van agteren d'alderkleinſte bloedvaatjes gedrukt werden, en dan geen bloed byna konnen uitgeven, aldaar meer vergadert werd, als wanneer daar vrye doorvlieting was. Dit is mede d'oorſaak der *opſwellinge*, als mede de hitte, om dat deſe vogten dan komen te brengen, en wyle het door ſtilſtaan ſcherp werd, daarom *prikkelt* het de gevoelige deelen, welker vaatjes onder de huid ſtukken geknaagt ſijnde, loopt het water tuſſen de huid en onderhuid, en werd ſomwyls *blaren*, dat de *Belroos* is.

Meeſt. Is'er geen onderſcheid van *Roos*?

Leerl. Ja: Want na dat d'eene meer ſcherpigheid, ſuirigheid, ſlymigheid ofte vettigheid by ſig heeft, daarom is in d'eene ſwaarder ontſtekinge als in d'ander, hier van daan komt dat d'eene haaſt verdwynt, d'ander verſweert, met blaren werd, &c.

Meeſt. Kont gy niet iets voorſeggen?

Leerl. Ontrent alle ingewanden is die gevaarlijk, en is mede niet goed ontrent ſware wonden. De Belroos heeft men meeſt in 't aangeſigt, en voornamelijk ſijn de vrouwen daar mede onderworpen.

Meeſt. Wat raad nu hier toe?

Leerl. Men moet pogen die te doen verdryven, maar

maar soo die verswêren wil, handelen als alle swêren: Voorts gebruikt men inwendige en uitwendige middelen.

Meest. Welk zyn d'*inwendige?*

Leerl. Soo het nodig is, geeft men sagte laxerende dingen, want het sterk purgeren is hier onnoodig; van het aderlaten swyg ik stil, maar ik houde veel van sweeten. Als door *Diascordium*, *rob Sambuci*, *Vlierbloem* in soete melk gekookt, *Saffraan*, &c. welke geduirig dienen gebruikt te werden.

Meest. Wat gebruikt gy *uitterlyk?*

Leest. Ik recommandeer de warmte, en alle dingen welke doordringen, de vergoortheid des saps temperen enz. Men legt sakjes met tarwen meel daar warmtjes op; ofte een *papjen van Eyerwit*, *Campher en Aluin*, *Brandewyn met Loodwit*, *Campher*, *Swavel en het Vlierblom-water*, of het *Lac Virginis*, en soo het niet veel nood heeft, alleen warme doeken.

Meest. Maar soo het nu de *Belroos* is?

Leerl. De blaren open knippen, latende het water uitloopen, waar op men dan, wat *Lootwit*, *Bolus* en *Brandewyn*, tot de dikte van een week sálfjen gemaakt, legt.

Meest. Nu soo die by een wonde ofte ander verswêringe is?

Leerl. Soo bestrykt men de kanten rontom met het *Unguentum album Camphoratum.*

Meest. Soo'er nu swêringe by is?

Leerl. Handelen als andere swêeren.

IV. CAPITTEL.

Van een Slym-geſwel ofte Oedema.

Meeſt. WAt is een *Slym-geſwel?*

Leerl. Een onbehoorlijke uitbulting, wit, ſagt en ſonder pyn, verſchelende met graden van een *Phlegmone.*

Meeſt. Is'er maar eenderlei?

Leerl. Sy verſchilt na proportie dat'er deſe ofte gene deeltjes by vermengt ſijn, derhalven is die dan meer of min ontſteken, geſwollen ofte verſpreid.

Meeſt. Welk is d'oorſaak?

Leerl. Een lymige gyl, welke hier en daar de buiſen verſtopt, voornamentlijk alwaar de bloedvaten minſt geperſt konnen werden, en daarom is de hitte nog de kloppinge ſoo groot niet: daar op drukkende komen daar putten in, want de ſlym dan weg geduwt werd, welke wederom allenxkens verdwynen: en wyl daar geen warmte ofte broeying genoeg is, werden zy traag verdreven en verettert.

Meeſt. Wat voorſegging doet gy daar van?

Leerl. Dat ſy lang duuren en ſonder gevaar zyn, en 's Winters trager dan 's Somers verdreven werden.

Meeſt. Wat middelen: *Innerlijk*, als in de twee vorige Capittelen geſegt is: *Uitterlijk*, ſijn te verdryven, of ſoo ſy ſweren te geneſen, welke attenuerende en concutierende moeten zyn, als voren is gemelt.

V. CAPITTEL.

Van de Honing- Pap- en Smeer-geſwellen.

Meeſt. WAt ſijn honing- pyp- en ſmeer-geſwel?

Leerl. Deſe zyn in haar eigen vlies geſloten, welker ſtoffe na honing, pap, ſmeer of kaas gelijkent, en om dat'er in dat vlies veel vlieſige celletjes zyn, en alle vervult met de ſelfde ſtoffe, nemen ſy een gedaante aan, als of het kuit van viſch was; ſy verſcheelen alle maar met graden van malkanderen, alſoo d'eene ouder is als d'ander. En na dat ſy verſcheiden van plaats, figuur, en groote waren, hebben d'ouden haar verſcheiden benamingen gegeven, maar ſulx is onnoodig.

Meeſt. Legt my eens d'oorſaak daar van uit?

Leerl. D'*Oorſaak* is een gyl, welke het geheele lighaam door gevoert werd, welk door een menigte ſuur hier of daar in ſijn melkvaatjen komt te runnen, waar door een verſtoppinge geboren werd, die door de daar van agteren by vlietende gyl vermeerdert werd; ſoo dat dit verſtopte vat zig allenxkens uitſet, en eerſt een klein en van tyd tot tyd een groot geſwel werd.

Meeſt. Wat voorſegging hebt gy daar van?

Leerl. Dat men haar lange jaren tyds ſonder moeyelijkheid kan dragen eer ſy hinderen, want dan verſweren ſy of veranderen in een kanker; en ſoo zy niet behoorlijk uitgepelt werden, groeyen ſy wederom aan.

Meeſt.

Meest. Hoe soud gy die genesen?

Leerl. Eerst, die tot etter te doen veranderen, soo niet uit te snyden, dat de sekerste wyse is.

Meest. Hoe door verswerende?

Leerl. Met eeeige verwarmende pleisters daar over te leggen, van *Ammoniak*, *Swavel*, *Camphèr*, *Euphorbium*, *&c. Oleum Petræ*; of van *Pik Pyrethrum*, *Galbamum*, *Terpentyn*, *Was*, *&c.*

Meest. Maar als die nu al aan 't verswéren komt, hoe handelt gy dan daar mede?

Leerl. Men legt dan bytende dingen in het gat om het vlies af te byten, dan soo suivert men, en men tragt het gat met vleis te vullen.

Meest. Maar als men sijn oogmerk van verswéren niet bereiken kan, en het quaad tot een kanker mogt geraken, hoe vaart gy dan?

Leerl. Men maakt dan een kruiswysige snede, tot op de snede toe, men ligt dan het vel op, en men separéert met een yvore mesjen de stoffe rontom af, dan legt men wat *Basilicum* met wat *Præcipitaat* in het gat; men wast de wonde eerst wel met wat sublimaat water, ofte met de *Mel Chelidoniæ*. Want al is'er niets na gebleven, evenwel dient het eerst tot suivering, en dan uit voorsigtigheid.

Meest. Maar hier kan een groote bloedstorting uit ontstaan.

Leerl. Soo'er groote vaten voorkomen, moet men die binnen toebranden, ofte met eenig stemppoeder stelpen.

VI. CA-

VI. CAPITTEL.

Van de Peſt-kool, Anthrax of Carbunculus.

Meeſt. WAt is *Peſt-kool* ofte *Negen-oog?*

Leer. Dit is een geſwel ſeer heet en vuurig, rontom met knagende puiſten, verſelt met groote pijn, onverſchillig op alle uiterlijke plaatſen voortkomende, ſonder ſweringe. Het kruipt in ſig rontom voort, werpt ſijn vuiligheden uit, en laat een gat na, als of het met een corroſijf gemaakt was.

Meeſt. Hebben zy ook onderſcheid?

Leerl. Zy zijn alleen, of hebben rontom ſig agt ofte negen puiſten, negen oogen daarom geſegt, ook zijn ſy met ofte zonder peſt.

Meeſt. Zegt eens wat d'oorſaak is?

Leerl. Ik agt d'oorſaak een gijl te weeſen, gelijk in de *Phlegmone* geſegt is, maar dat alhier een ſcherp en corroſijf ſout by is, welke elders een verſtoppinge makende, het deel ſoodanig knagen als of het met het grootſte corroſijf was doorknaagt, waar door alle de verſchijnſelen, (dog ſwaarder dan in een *Phlegmone*) vertoont werden, als hitte, klopping, pijn, roodheid &c. door deſe corroſijf, (met welke de logt in peſt tijden vervult is) werd dan het vleis rontom gegangreneert, en verſterft. En dewijle de loopende vogten rontom deſe Kool mede beſmet werden, ſoo blyven ſy daarom daar rontom ſtille ſtaan, waar door de puiſten voortkomen.

Meeſt. Wat teikenen hebt gy van een Peſt-kool?

Leerl.

Leerl. Eerſt puisjes wit, geel, loodverwig of ſwart, welke daar na meeſt geheel ſwart werden, deſe werden dan een hard geſwel, zijnde tuſſchen beiden een geſweer, en eindelijk d'omgelege deelen dooreet, welkers korſt afgeligt zijnde, ziet men een ſpongieus vleis. Voorts is daar hitte, pyn waken, koors, &c.

Meeſt. Steekt 'er geen gevaar in?

Leerl. In voorname deelen is het gevaarlijk, als mede die groot zijn en in meenigte, wanneer die binnen ſlaat, is doodelijk, en met een ſwarte korſt, quaadaardig.

Meeſt. Hoe ſoud gy uwe geneſinge in 't werk ſtellen?

Leerl. Het voort-kruipen verhoeden, het gat ſuiveren en geneſen, ſagjes en geduirig ſweeten, gebruikende onderwylen het gene het ſuur en ſcherpigheden tempert.

Meeſt. Hoe ſtut gy het voort-loopen?

Leerl. Met den *Butyrum Antimonii*, beſtrijkende de plaats daar mede rontom. In pleiſters gebruikt men wel mede de *Magnes Arcenicalis*.

Meeſt. Segt eens hoe de korſt geſcheiden werd?

Leerl. Door een pleiſter van *Pyn-harſt*, *Baſilicum Seep*, *ſuurdeeg*, *bruinen Honing*, *Spaans-groen*, *Terpentyn*, *Schoorſteen-roet*, *Saffraan* &c. of van *Honing*, *levende Kalk*, *Seep*, *Arcenicum*, *gebrande Vitriool*, *Spaanſe vliegen* &c.

Meeſt. Maar ſoo men nu de korſt daar door niet ſcheiden kan?

Leerl. Dan moet men de korſt doorſnyden tot op het geſonde vleis toe; dan ſoo waſt men het met loog, ofte met *Ægyptiacum* en *Brandewyn*, en men ſuivert en geneeſt dan op de gemeene wijſe.

VIII CA-

VII. CAPITTEL.

Van de Bloed-vinnen, ofte Bloed-sweren.

Meest. WAt is een Bloed-sweer?

Leerl. Dit is een geswel van groote als een duiven ei, spits, hard, pijnlijk, heet en bloedrood, hebbende in 't midden een puist, komende gemeenlijk tot verettering, die klonterig en lijmagtig is. Komende in de sagte deelen, verschelende van diepte.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. Een traagloopende en slijmige gijl, die veel stompe zuure deelen by sig heeft, want d'etter selfs is lymig en taei en geklontert, sijnde een vergoringe ofte schiftinge des gyls. Daar benevens werd d'etter langsaam gemaakt, verschelende maar met graden van een *Phlegmone*.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Alsoo die selden anders dan door suppuratie genesen werd, kan men daar de pleister *Diachylum cum gummis*, van *Meliloten*, of de *Basilicum* op leggen. Of men maakt een pleister van *Pik*, *gum ammoniak*, en het *Diachylum cum Gummis*. Of een *Cataplasma*, soo de pijn groot is, van *doir van eyeren*, *schoorsteen-roet*, *vygen*, *gebraden ajuin*, en *oud sterk bier*. Wanneer de selve dan rijp is, moet men d'etter uit duwen, suiveren en genesen.

Meest. Gebruikt men geen innerlijke dingen?

Leerl. Soo het de nood vereist, mag men sagjes laxeren, wel sweeten, en gebruiken den *Albus Græcum*, ofte de *Flores sulphuris*.

VIII. CA-

VIII. CAPITTEL.

Van de Vyt, Feit, Worm, ofte ziekte sonder naam.

Meest. WAt is de Vyt, ofte *Panaritium?*

Leerl. Een ontstekinge aan de einden der vingers, by of ontrent de nagels, klein, heet en pijnlijk, waar door somwylen den geheelen arm werd ontstoken. Zy komt onder, ter sijden of agter de nagel, ook wel in 't middenste lid des vingers.

Meest. Wat is d'oorsaak daar af?

Leerl. Een corrosijf zuur, dat aldaar door de sijnste takjes der arterien uitlekt, en allenxkens scherper werdende, de zenuwen, vliesen en pesen doorknaagt, en selfs het been: soo dat men uit de belediging dier deelen genoegsaam kan merken, waarom den geheelen arm somwyls ontstoken werd. Hier door ontstaat ligtelijk een verstervinge, also dan veele veselen in stukken gebeten werden.

Meest. Welk zijn de naaste teikenen?

Leerl. Ontrent het eind des vingers en des nagels is onlijdelijke pijn, waar by wel een swart bleintjen gesien werd, ook werd door de pijn den geheelen arm wel ontsteken, en dat wel tot d'oxels toe: somtijds is 'er koors, flauwtens, onlust &c. by.

Meest. Hoe valt dese quale uit?

Leerl. Een seer scherp vogt, al te lang daar mede te wagten, is seer quaad en men is niet alleen een gangrene van dat lid te wagten, maar van de gehele vinger, hand en arm, ja selfs de dood.

Meest.

Meest. Hoe sult gy die genesen?

Leerl. Ik snyde de selve over lang tot op het been toe open, dan vind men gemeenlijk een weinig swarte stoffe als bloed. Dan was ik die met *Brandewyn*, *Campher* en *Honing van Chelidonie*. Hier op legt men dan wieken in het selfde vogt nat gemaakt, en daar over een defensyf pleister met een bequame pap van *Alsem*, *Scordium*, *Phellandrium*, &c.

Meest. Het snyden is wat wreed, soude men sulx sonder snyden niet konnen doen?

Leerl. Met den *oleum Sulphuris*, ofte *Vitrioli*, als mede het branden met *moxa* ofte eenig ander brandend middel; waar door terstond een gat gebeten werd, tot op het been toe: en men kan suiveren en genesen.

Meest. Wat doet gy als d'onstekinge wat lange geduurt heeft;

Leerl. Ik houde d'opening soo lang open, met een pilletjen, gemaakt van *mel Chelidoniæ*, tot dat ik sie of 'er schilfertjes van het been komen. En indien het heel bedorven is, moet men het daar uit snyden. Na desen suivert en geneest men soo het behoort.

IX. CAPITTEL.

Van het groote Ooghoeks-geswel, oft Ægylops.

Meest. WAt noemt gy een *Ægylops*?

Leerl. Een ontsteking in de traan-klier des binnen hoeks van 't oog.

Meeſt. Is d'een niet anders dan d'ander?

Leerl. Somtyds is die tuſſen den grooten ooghoek en de neus, die nog niet open is, of het is tuſſen de neus en ooghoek, die het been ſoude bederven, indien niet tydelijk geopent wiert, ook beduid het wel een fiſtel, uit het ſelve geſwel ontſtaande.

Meeſt. Legt eens d'oorſaak uit.

Leerl. Het ontſtaat uit een ſcherpſiltig en lymig vogt, die na haar verſcheiden mengſel van deeltjes verſcheiden is. Ook komen daar wel pap-geſwellen, welker oorſaak alle geboren werd gelijk als van andere geſwellen.

Meeſt. Is daar geen verandering ſomtyds te beſpeuren?

Leerl. Alleen datſe ligt in een traan fiſtel verandert, de ſwarigheid is anders ſoo groot niet.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het met de geneſinge?

Leerl. Men dient in 't begin een opening te maken, met een weinig *Ruptorium*, en ſoo de korſt afgevallen is, mengt men daar onder wat *Unguentum aureum*, wat roode precipitaat en wat gebrande aluin, dat m'er daar dagelyks oplegt, om nog een korſt te maken, en na de ſcheidinge van het ſelve, is het been bloot; ſoo'er nu geen *Caries* in 't been is, behoeft men het maar weder toe te geneſen, ververſende de middelen ten minſten tweemaal op een dag: maar ſoo'er *Caries* mogte zyn, werd dat met een klein yſertjen gecauteriſeert. Soo het nu een pap-geſwel is, moet men dat uitpellen, als voren is gedagt.

X. CA-

X. CAPITTEL.

Van het Kikvoſch-geſwel onder de Tong.

Meeſt. WAt is een *Kikvoſch-geſwel?*

Leerl. Een geſwel onder de tong, ofte wel een inflammatie, ook wel ſteenagtigheden, of pap-geſwellen.

Meeſt. Hoe geneeſt men die?

Leerl. Men doetſe rypen, met een vyg daar onder te houden, of ſulx te vergeefs zynde, openen; of ſoo een pap-geſwel, openen en uitpellen: etter daar ſijnde, openen, en laten uitſyperen: maar ſteen, haalt men met een tangetjen uit: d'opening nu werd met aluin, roſen honing, of *Unguentum Ægyptiacum* geſuivert, en werd aldus geheelt.

XI. CAPITTEL.

Van het Strontjen op 't Oog, of Scheetjen der Oog-ſcheelen.

Meeſt. WAt is een Strontjen op 't oog?

Leerl. De Grieken noemen het een *Gerſtekoorn*, als mede de Latinen, en dat na de gelijkeniſſe, ſijnde een geſwelletjen klein en langwerpig, vaſt en onbeweeglijk, komende beneden aan de rand des oog-ſcheels, rood van koleur.

Meeſt. Wat voorſegging doet gy daar van?

Leerl. De meeste veranderen tot etter, en doen de hairen van het oog-scheel wel uitvallen, of de hairen werden wel na binnen toe gekeert, doende geduirig tranen storten, en maken ligt een inflammatie, of uit der selver swering, segt men luisen voort te komen, of mede wel wormen.

Meest. De genesing?

Leerl. Soo het van selver wil doorbreken, behoeft men daar niets toe te doen, en na d'ettermaking mag men het met een naaltjen doorsteken, en d'etter uitduwen, het welk dan van selver geneest, soo men wat uit de koude logt blyft. Maar soo het niet van selver wilde veretteren, legt men daar een papjen op van wittebrood, doiren van eyeren, saffraan en soete melk gemaakt, het welke men tussen twee witte doekjes daar op legt.

Meest. Maar soo nu het kraakebeentjen bedorven was?

Leerl. Dan krabt men daar uit 't geen bedorven is, waar op men dan wat *mel Rosarum* en eyerwit legt.

XII. CAPITTEL.

Van de ontstekinge des Oog-scheel.

Meest. ZYnde dese ontsteking kenbaar uit de roodigheid en toesluiten des oog-scheels, soo segt my yets van de genesing?

Leerl. Men soekt dese swelling te verdryven, waar op men mede een papjen van wittebrood legt, als

als in het vorige Capittel is beſchreven, het welke men tuſſchen twee fijne doekjes doet, en daar op legt.

Meeſt. Maar ſoo het nu ſig tot ſweeren ſet?

Leerl. Dan ſteekt men met een naaldjen d'etter door, het welke men van een hondjen laat likken, en men heelt het met een pleiſtertjen van *Diachylum cum Gummis* toe.

XIII. CAPITTEL.

Van de Bubones, ofte Klier-geſwellen, agter 't Oir, onder Oxels, en in de Laſſen.

Meeſt. WAt ſijn *Bubones* ofte klier-geſwellen?

Leerl. Het ſijn inflammatien, het zy van peſt, Venus-ſmet, als anders voortkomſtig, en dat geneenlijk in de ronde klieren.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Verdiktheid dier vogten, welke door die klieren moeten loopen, en door hare verdiktheid erſtoppingen baren, die na hare verſcheidene mengels van deeltjes, ook eerder of trager rypen, ook neerder of minder pynlijk, geinflammeert of groot zyn. De ſtoffe die'er vogten is, dan een lymagtige zyl, die allenxkens vergorende, een verdere ſtremming, en bygevolg veretteringe maakt.

Meeſt. Kont gy hier yets in voorſeggen?

Leerl. Sy komen alle traag tot veretteringe, voornamentlijk de peſtige, welkers ſlymigheid dat ver-

traagt. Soo hare uitpuiling inwaarts gaat is quaad; zy laten wel een geduirig lekkende fistel na, soo'er eenige watervaten lekkende blyven.

Meest. Hoe sult gy die genesen?

Leerl. Behalven d'innerlijke middelen, sal men haar met versagtende middelen by komen, en stillen alsoo met eenen de pyn. Leggende daar op het *Emplastrum de mucagine*, met *doiren van Eyeren* en versche *boter*, te samen tot een pleister gemaakt. Of anders een pap van *Lynsaad*, *meliloten*, versche *boter*, en *Heemsbladen*, het welke men met soete melk tot een cataplasme maakt, en op het beledigde deel plaats.

Meest. Wat doet gy soo het nu niet verdwynt?

Leerl. Ik leg dan daar een pleister op van *Mostertzaad*, *Basilicum*, *Pynbooms harst*, het *Emplastrum de mucilaginibus*, en *Diachylum cum Gummis*.

Meest. Maar soo'er nu quaadaardigheid by was?

Leerl. Dan leg ik daar een *Vesicatorium* op, van *Spaanse vliegen*, *Suurdeeg*, *Seep*, *Asyn*, *mostert*, &c. want in die gelegentheid moet men soo lange niet wagten. Welks blaar men na ses ofte seven uuren open knipt, en men legt'er het *Emplastrum magneticum* op, ofte eenig *Ruptorium*, na d'opening suivert men, en men houd het een tyd lang open, en daar na geneest men.

Meest. Maar soo de selve nu eens wat hardnekkig waren?

Leerl. Dan opent men die door snyden ofte scarificeren. Houdende de randen rontom open, op dat het niet te schielijk toeloope met roode precipitaat, onder eenige salf gemengt.

Van het Venus klier-geswel ofte Klapoor, sulle wy hier na wat breeder vragen.

XIV. CA

XIV. CAPITTEL.

Van de Hair-worm en Douw-worm.

Meeſt. WAt is *Hair-worm* en *Douw-worm?*

Leerl. Het is een lymagtige ſtoffe, welke de kliertjes des huids verſtopt, en de ſelvige als puisjes op doet ryſen, welkers ſcherpigheid een jeuking baart, die geduirig gekrabt werdende, geraken deſe open, en dauwen een vogt geduirig uit, ſijnde de *Douw-worm.* Dit uitdauwende vogt dan ſcherp ſijnde, kruipt niet alleen voort, en maakt leelike korſten, maar door eet ſomtyds d'ondergelege deelen, en dat is de *Hair-worm*, welke als een worm en wolf alles vernielt en doorknaagt,

Meeſt. Welk ſijn de teikenen, en voorſegging?

Leerl. Eerſt komen daar puisjes als geers of grutte, deſe ofte gene plaatſen des huids beſettende, welke door ſijn warmte aan 't jeuken geraakt. Sy geneeſt langſaam, dog beter met uitterlijke dingen dan met innerlijke.

Meeſt. Hoe geneeſt gy die?

Leerl. Wat aangaat d'*Innerlijke*, moet ſweet dryvende, ſuur-temperende en pis-dryvende weſen. Hier toe is de *bloem van Swavel* niet onbequaam; als mede een decoctie van *China* en *Salſa parilla*. *Uitterlijke*, mogen zyn opdroogende, het ſcherpe vogt temperende en doordringende; als daar ſijn *roode Precepitaat* met *Roos-ſalf*; *Kryt* met *Boter*; *Boskruit* met *Roos-ſalf*; *Raap-oli* met *Swavel* en *Suiker van Lood*: het *Kalk-water*, het *Mercuriael-*

water. Ook *Zeep* met *Swavel* en wat *Mercurius dulcis.* Die meer begeert leſe de Chirurgie van de Heer *Steph. Blankaart*, M. D.

XV. CAPITTEL.

Van de Krawagie en Jeukte.

Meeſt. WAt is *Krawagie* ofte *Rappigheid?*

Leerl. Een beſmettelijke jeukte, ſoo in jonge als oude, tuſſen de gevrigten der vingeren en toonen komende, eerſt met roode puisjes, welke om hare geduirige jeukte eindelijk open gekrapt werden, waar uit kleine ſweertjes geboren werden, welke droogende den korſt krygen; deſe puisjes jeuken des avonds meer dan by daag.

Meeſt. Is die altyd eenderlei?

Leerl. Sy is *droog* of *nat*, en daarom in graden van malkanderen verſchelende: d'eerſte beſtaat alleen in puisjes met groote jeukte, ſonder etter ofte korſten. Maar d'andere open gekrapt zynde verſpreid ſig, loopt in een, makende leelike korſten, eerſt aan handen en voeten, en daar na de geheele huid over, dieſe ſoo rauw maakt of zy gevilt was.

Meeſt. Wat is dog d'oorſaak?

Leerl. Is een verdikt lymig vogt in de kliertjes des huids, der handen en voeten, welke aldaar meer komt te ſtollen als elders, alſoo deſe deelen niet alleen verre van het herte afgelegen ſijn, en by gevolg haar ſap dikker moet weſen, maar deſe deelen ſijn ook meer d'uitterlijke koude onderhavig, en daarom de ſtolling beter onderworpen.

Meeſt.

Meeſt. Hoe komt de *Jeukte?*

Leeſt. Om dat die verſtopte ſtoffe door de warmte bewogen werd, welkers ſcherpe deeltjes de gevoelige deelen des huids ſteken en prikkelen, en voornamentlijk des avonds, wanneer wy door de koude der uitterlijke logt ſoo ſterk niet uitwaſemen, en de warmte binnen blyft, dan ſoo woelen deſe ſcherpe deeltjes meer, en daar is by gevolg meerder jeukte. Sy komt ook daarom meeſt in den herft, of als men van een warmer Land in een kouder komt, en het lighaam met het ſap van veele ooft-vrugten is opgepropt, ſoo is 't dat door de koudere logt de lighamen minder uitwaſemen, en handen en voeten kouder werden van d'uitterlijke logt, ſoo dat die lymige vogten oorſaak tot ſtolling en jeuking gegeven werd.

Meeſt. Waar in beſtaat de geneſinge?

Leerl. D'*Innerlijke*, dienen d'uitwaſeming te bevorderen, het ſuur te temperen, en de lymigheden te benemen. Als daar zyn de *Decoctien van Salſa en China*, de *Swavel*, d'*Alcalia Fixa*, ſagte *Mercurialia*. *Uitterlijke*, moeten ſuur-temperende, ſlym verdunnende en verdroogende, als olie van rapen met azyn gekookt, en daar ſwavel en peper onder gedaan; *Boskruid* met *Brandewyn* en *Boter* gemengt; *Sublimaat water*: Item, met pekel ofte piſſe gewaſſen. Men maakt ook banden om het lyf van quik-ſilver en roſe ſalf gemaakt.

XVI. CAPITTEL.

Van de Lazerie der Grieken.

Meeſt. WAt is *Lazerie?*

Leerl. Een ſchurft, waar door de huid rouw en walchelijk werd, met ſchobben en korſten.

Meeſt. Wat ſijn de teikenen daar van?

Leerl. Daar ſijn roode puisjes, alleen ofte met verſcheidene by malkanderen, in verſcheide deelen des lighaams voortkomende, voornamentlijk aan armen en beenen; als deſe ſchurft aangroeit, komen daar meer puisjes by, die gelijk als beſien op een gehoopt ſchynen, welke yder dagelijks van ſijn begin verder in de breete en ronte omkruipt, zynde haar oppervlakte rouw en eenigſints wit met ſchilferen en ſchobben, die na dat zy gekrapt ſijn afvallen, welkers uitſyperende vogt tot een korſt gedroogt werd: deſe ſchurfde plaatſen werden in haar omtrek eerſt ſoo groot als een ſtuiver, daar na als een daalder, en ſoo allenxkens grooter, tot dat eindelijk d'een in d'ander loopt.

Meeſt. Is'er ook eenig onderſcheid?

Leerl. d'Eene is in ſijn opkomſt en d'ander in verdere quaadaardigheid; hier en daar eenige plaatſen beſlaande, ofte geheele leden, en ſomtyds het geheele lighaam. Sommige komen in de winter, en gaan tegens de lente wederom weg; en andere komen in de ſomer, en verdwynen tegens de winter. Schurft is beſmettelijk, maar lazerie niet. In ſchurft ſijn de puisjes yder op ſig ſelven, maar in de lazerie digt op een gedrongen. Ook ſijn in de

ſchurft

ſchurft geen ſchilfers nog korſten, het welk men in de lazerie ſiet.

Meeſt. Wat ſoude wel d'oorſaak zyn?

Leerl. d'Oorſaak moet mede te vinden ſijn, in de kliertjes des huids, welke met een taeye en pekelagtige ſtoffe moet beſet weſen, welke in die kliertjes blyft ſitten, waar uit die puisjes ontſtaan, die, na ſy gekrabt ſijn, een vogt laten uitſyperen, die tot een korſt en tot ſchilferen droogt: deſe de naaſt gelege haar ſap verleenende, werden mede verſtopt, en alſoo werden de ſelfde in den omkring grooter, ſoodanig, dat ſy eindelijk in een loopen. En dit komt alles veel van garſtige; ranſe en al te ſouten ſpyſe te nuttigen.

Meeſt. Is zy gemakkelijk te geneſen?

Leerl. In 't begin beter, dan wanneer die wat ingewortelt is. Doodelijk is ſy niet. Soo de ſelve na geene remedien luiſtert, is daar niets toe te doen.

Meeſt. Wat ſtaat 'er dan te doen?

Leerl. Door *innerlijke middelen* dient men het aangroeyen te verbeteren. Men geeftſe een decoctie van ſalſa, china, pokhout, ſwavel, met eenige purgerende middelen. En men laatſe dagelijks eenige poederkens van de bloem van ſwavel innemen. Ook ſtelt men de ſalivatie wel in 't werk, voornamelijck ſoo die uit pokken is voortkomſtig, ten ware de ſelve te oud was, en dan ſouden ſwavelige baden nog al eenige hulp konnen bybrengen, als mede de ſtaalmiddelen en de *Cinnabarina*, als mede de *Mercurius dulcis*: en ook het geduirig ſagt ſweeten, al was het dagelijk in een ſweet-kas.

Meeſt. Hoe ſult gy het *uitterlijk* in 't werk ſtellen?

Leerl. Hier toe is 't niet vreemt in 't begin met

ſpog

spog geduirig te bestrijken, of laten het beledigde deel dagelijx van een jongen hond lekken. Ook bestrijkt men de plaats wel met *oleum Amygdalorum* en *Liquor Tartari* van elx even veel onder malkanderen gemengt; ofte teer onder roos-salf gemengt: ook mogen daar de *Flores Sulphuris* onder gemengt zijn, met een weinig *Mercurius dulcis*, als mede roos-salf met witte precipitaat &c.

XVII. CAPITTEL.

Van het Quaad-zeer, Dauw-worm en Hair-worm des hoofts gesegt.

Meest. WAt is het quaad-zeer des hoofts?

Leerl. Zy is de selfde als den dauw-worm en hair-worm daar wy van gesproken hebben, alleen dat dese op het hooft is. Het is dan een dik op een getaste schurft op 't hooft, met grauwe korsten en schilferen, zijnde somwijlen geel van koleur, met stank en walchelijk aan te sien.

Meest. Hoe begint de selve, en hoe is die in sijn voortgang?

Leerl. Eerst komen daar jeukende peukeltjes, welke na dat sy dikmaals gekrabt zyn, open geraken, en een vogt uit douwen, welker vogt om zyn scherpigheid de kanten rontom af eet en aldus al voortkruipt, dese vogt benedenwaarts vretende, werden daar gaatjes gemaakt, na de honing raten gelijkende: dese voortkruiping nu en by een looping der puisjes, werd dan de hairworm genoemt, en

en is het regte *Quaad-zeer*, bedervende alle de hairen dit uitſyperende vogt nu droogende maakt korſten en ſchilferen.

Meeſt. Is 'er ook onderſcheid.

Leerl. Ja, dryderlei. In d'*eerſte* vallen alleen wat ſemelagtigheden van het hooft. De *tweede* is korftagtig, welke korſt afgeligt zijnde, ſiet men als eenige korreltjes van geers, roodagtig, en ſomwyſen wel wat bloed uitgevende. Maar in de *laatſte* zijn de vogten ſoo ſcherp, dat ſelfs d'ondergelege deelen doorgegeten werden, ſoo dat de kliertjes, door de hairen uitgroeyen, verharden, en de hairen vallen uit, en om deſe ſcirreusheid is de huid ſomtyds lood-verwig, en 't vogt ſeer ſtinkende.

Meeſt. Zegt my d'oorſaak.

Leerl. Die is de ſelve als in 't vorige geſegt is van de *Dauw-worm* en *Hairworm*.

Meeſt. Wat ſal men doen tot de geneſinge?

Leerl. D'*innerlijke* middelen ſijn als voren van den dauw-worm en hairworm is geſegt. D'uitterlijke ſijn, dat men het hair affcheere. Beſtrykende dan de beledigde plaatſen met oude *boter* en *kryt*. Ofte met *Noten olie*, *Swavel* en *Vermiljoen*. Of met een ſalf van *Quikſilver*, *Goutglit*, *Schoorſteen roet*, *Noten olie* &c. Of ſoo het ſwaarder is, maakt men een loog van half *Brandewyn*, en half *Slappe loog*, en men beſtrykt het dan met een ſalfjen van *Seep*, *Schoorſteen roet*, en den *Olie van Hypericum*. Men maakt mede wel een ſtoving van *Tabak* en *Schoorſteen roet*. Men geneeſt het mede wel met een ſalfjen van oude rotte kaas, en verkens reuſel.

Meeſt. Maar ſoo de geneſing niet volgt.

Leerl. Dan ſoo maakt men een pap van lijnzaad meel, die men op linne ſmeert, en op het hooft laat droogen, waer door de wortels der hairen werden uit-

uitgetrokken, of anders gebruikt men daar toe een pik-pleister of yets anders dat kleeft, en bequaam is de hairen uit te halen. Welke nu na d'ondergelegene deelen door eet, daar van moet men de korst afligten door stoovingen als anders, en d'opening suiveren met eenige mercuriale salf.

XVIII. CAPITTEL.

Van de Wyn-puisten en Kalkoense neusen.

Meest. WAt noemt gy *Wyn-puisten?*

Leerl. Sekere rodigheid des aangesigts, dog meest aan de neus, somtyds met knobbeltjes, als of 'er jonge neusjes aan quamen, selden met puisjes, blaartjes of sweertjes.

Meest. Nu d'oorsaakt daar af?

Leerl. Die schynt de selfde te sijn als van den dauw-worm gesegt is, alleen dat sy niet uitbreken. Men myt het gemeenlijk het drinken van een menigte wyns alle daag, het welk ordinaris waar is, maar sulx is juist niet altyd waar, alsoo 'er sijn, die noit wyn proeven en eén groote walg daar tegen hebben, egter seer rood van aansigt konnen werden, voornamelijk in vrouwen, welke op haar tyd hare saken niet hebben, en het, als men segt, na boven toe slaat.

Meest. Hoe stelt gy uwe genesinge in 't werk?

Leerl. De genesinge is moeyelijk, voornamelijk soo daar sweertjes by sijn. Het veel sweeten is dienstig, sig wagtende van alle sterke drank, en ver-

verhittende ſpyſen, toorn, &c. Uitterlijk kan men een ſwering maken van *Swavel*, *Lootwit*, *Sublimaat*, *witte Bolus* en *Brandewyn*; of men gebruikt het *Lac Virginis*, in welke men wat *Bloem van Swavel* en wat *Aluin* doet; of het *Aquæ Calcis*, oft het *Wit van een Ei* met *Aluin* geſlagen.

XIX. CAPITTEL.

Van de Speuen, ofte Ambeyen, Hæmorrhoides geſegt.

Meeſt. WAt ſijn d'*Ambeyen?*

Leerl. Geſwellen aan de rimpels van den aars ofte ſcheede der vrouwen, met ronde hardigheden, miskoleurigheid en pyn.

Meeſt. Weet gyſe te onderſcheiden?

Leerl. Sy ſijn *innerlijk* of *uitterlijk*; Item, *blinde* die geen bloed uitgeven, en *opene*, welke bloed loſen. Sommige ſijn als gebrande blaren, andere druiven, moerbeſien, ofte wratte niet ongelijk. Sy verſchelen in menigte, groote en ouderdom; komende en weggaande.

Meeſt. Wat of hier van d'oorſaak ſy?

Leerl. Groot drukken in 't afgaan van verharde drek, werdende hier door de bloed-vaten ontrent den aars ſoodanig gedrukt, dat haar bloed niet te rug kan loopen, ſoo dat die ſpeen-aderen ſoo gedrukt werden dat der ſelver bloed haar uitſet, het welke dikwyls gebeurende, die van tyd tot tyd ſoo werden uitgeſet, dat ſy een druif of yets diergelijks gelij-

gelijkenèn: en dese berstende, geven haar bloed uit. Aldus groeyen die mede in de scheede, door dien het drukken dès kinds hooft die vaten mede perst en doet uitsetten.

Meest. Wat voorsegging geeft gy daar van?

Leerl. Dat sy het uitloosen der drek vertragen en tegen houden. Soo sy te veel bloeden, vervallen sy in watersugt. Hier uit groeien wel fistelen.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Door een goede levens regel, bloedende, wil men die niet te schielijk stoppen. Als het alleen blinde sijn, legt men daar op het *Wit van een Ei*, met wat *Aluin* en *Campher* gemengt; het welk men met wat vlas daar tegens des nagts appliceert. Of men strykt met een salfjen van olie, saffraan, loodwit, goutglit en was. Hier toe gebruikt men mede de populéoen salf. Onderwylen mag men wel decoctie van *Salsa* en *China* gebruiken, met wat swavel daar in gekookt. Soo de pyn te groot mogt zyn, legt men daar Vygen op die in Brandewyn geweekt zyn. Item verse Boter met gebrande Oesterschulpen gemengt.

Meest. Maar soo zy groot werden en seer pynlijk in 't sitten als anders zyn?

Leerl. Af binden.

XX. CA-

XX. CAPITTEL.

Van de Kakhielen, ofte Winterhielen.

Meest. WAt zijn *Winterhielen?*

Leerl. Dat zijn eerst eenige roodagtige geswellen aan voeten, hielen, handen, armen, aansigt, neus, &c. door de koude veroorsaakt, welke warm sijn soodanig jeuken, dat men het sonder te krabben niet verby kan.

Meest. Blyven zy in die staat?

Leerl. Neen: Maar soo koude wat felder daar op werkt, versterft eerst d'opperhuid, en daar na de huid, alsoo de vogten door de koude aldaar ganschelijk komen te stollen en stille te staan: En hier uit ontstaan sweergaten, dat men eigentlijk *Kakhielen*, als mede de *Winter* noemt.

Meest. Wat sijn uw genees-middelen?

Leerl. De deelen die gemeenlijk beledigt worden moet men warm houden: en eer sy open gaan, mag men daar wel, soo het de plaats vereist iets warms om dragen, om de selve voor te komen, en soo'er dit geswel al is, bestrykt men die met olie van terpentyn, en men nadert het vuur, latende het selve soo veel naderen, als het de warmte immers kan verdragen, het welke men dagelijks eens doet, dan soo verdwynt dat geswel. Ook simpelijk tegens het vuur, op d'eigentste wyse gehouden, doet het selfde effect: Men kan de deelen, voornamentlijk de voeten in een bad van kermillen, byvoet, alsem, sout, &c. setten. Ook kan men het beledigde deel bedekken met een pleister van *Terpentyn* en *Bolus*,

het welke men op een sagt seemeleer smeert; of leggen daar *Pynboom harst* op.

Meest. Maar als sy open gaan?

Leerl. Suiveren en genesen, gelijk men gewoon is te doen.

Meest. Maar soo'er elders kloven aan de handen, vingers, armen of aansigt zyn?

Leerl. Die bestrykt men met wat *Oleum palmæ*, en al was'er wat *Oleum Terebinthinæ* by, was niet dan te beter. Of

Neemt Oliven olie, een pond.
Geen Was, vier oncen.
Roode Sandel, een once.

Kookt dit een tyd lang te samen, en perst het uit, doet dan daar by

Veneetse Terpentyn,
Bensoin,
Mastix,
Ol. Rosar.
Spicæ,
Petræ van elx een half once.
M. F. Balsamum.

XXI. CAPITTEL.

Van de verharde, ontstokene, en swerende Borsten ofte de Drop.

Meest. WAt is de *Drop*?

Leerl. Als de melk, gyl, ofte biest in de klie-

klieren der borsten komt te runnen, en de selve op te spannen.

Meest. Hoe geschied dit?

Leerl. Als de melk of biest niet uitgesogen werd, en allenxkens vergoort en kaasagtig werd, welke scherper werdende ontstekingen, sweringen ja selfs de kanker voortbrengt: waar by pyn en koorsen komen. Aangaande d'uitterlijke oorsaken: doet hier veel toe toorn, schrik, koude, 't gebruik van te veel suur; het uitterlijk opleggen van soo genaamde te rug dryvende dingen, in koud water te wasschen, droefheid, &c.

Meest. Hoe sult gy de genesinge beginnen?

Leerl. Verbieden het gebruik van alle suire en koude dingen, maar in tegendeel geven haar alle matig verwarmende spys en drank, en vlugge Medicinen: mydende alle koude, toorn, schrik, droefheid, &c. soo veel het mogelijk is. Onderwylen om de koors tegen te gaan, mag men wel eens sweeten, en voegen daar het gebruik van saffraan by.

Meest. Hoe gaat gy met uw dingen voort?

Leerl. Ik laat de borsten sagjes met warme doeken vryven, en van een suigster ofte hondjen alle de kaas deeltjes uitsuigen soo het mogelijk is.

Meest. Maar soo de tepels te kort waren, en niet konden gesogen werden?

Leerl. Dan gebruikt men hoorntjes, die een schape eujertjen aan het eind hebben; of men set daar een nieuwe en eerst vogtig gemaakte tabaks pyp op: waar mede men selfs sal konnen suigen, anders sijn daar glaasjes toe, die de gedaante van een distilleerhelm hebben.

Meest. Geeft gy innerlijk niets?

Leerl. Eenige vlugge souten, kreefts-oogen,

walschot, saffraan, schraapsel van tin, &c.

Meest. Maar als alles soo niet gelukt, en de klonteringen blyven daar in.

Leerl. Dan dient men tot stovingen, pappen, pleisters, salven, &c. over te treeden: bestaande uit fijne losmakende deelen, als daar sijn den

Alsem, *Munt*, *Wynruit*, *Phellandrium*, *Kervel*, *Kermille*, *Vygen*, *Rapen*, *Ajuin*, *Leli bollen*, *Kaasjes bladen*, *Vlier*, *Meliloten*, *Witte brood*, *Saffraan*, *Lynzaad meel*, *Box boone meel*, &c. welke in goet bier of soetemelk gekookt werden, en tot een pap gemaakt: of men gebruikt het

Emplastrum de Meliloto, *de Labdano*, *de Cumino*, *de Mucagine*, &c.

Meest. Wanneer weet gy dat'er etter gemaakt is?

Leerl. Als de pynen en andere toevallen verminderen, en men merkt dat'er een sakagtigheid is van etter.

Meest. Wat doet gy dan?

Leerl. Soo het van selver niet doorbreken kan, moet men op de gevoegelijkste plaats het lancet daar in steken, en alsoo een opening maken, ofte men set daar een corrosyf op. Maar eer men daar toe treed, soekt men het met *Basilicum* ofte iets dat sterker (gelijk men segt) trekt, een opening te maken, om d'etter te laten uitloopen.

Meest. Hoe gaat gy dan verder met uw werk voort?

Leerl. Suiver eerst, en dan genees ik met een *Balsamum Sulphuris*, ofte *Copayvæ*, en legge daar dagelijks een bequame pleisters op; de borst geduirig met bont ofte iets diergelijks warm houdende.

XXII. CA-

XXII. CAPITTEL.

Van een Knoets-geſwel, ofte Scirrhus.

Meeſt. WAt is een Knoets-geſwel?

Leerl. Een verharding ſonder pyn ofte gevoelen met tegenſtrevigheid, ſomwylen met kanker vervoegt.

Meeſt. Hoe weet gy dit?

Leerl. Daar is groote hardigheid ſonder pyn, oft veranderinge van koleur, ten ſy daar kanker by was, die'er dan blauw en lood verwig uit ſiet: ſy is in het begin wel klein, maar groeit dagelijks aan.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Sommige komen van ſig ſelven, en andere komen van een ander geſwel. Die op haar ſelven beſtaan, ſijn die gene die door eenige geronne deeltjes, het eene ofte het andere deel verſtoppen, en komen gemeenlijk in de klieren, gelijk als in de mond, door een ſcherp en ſcheurbuikige quyl, in de borſten, door een verſuimde drop. Item, door vallen, ſtooten, ſlaan, wanneer het een ofte het andere deel gekneuſt werd, en de gyl deelen daar blyven ſtaan. Die nu van een ander geſwel komen, ſijn, wanneer d'eene ofte d'andere ſoort van inflammatie, door de ſoo genoemde repellerende dingen, als anders veronagtſaamt is geworden, en de deelen die men behoorde te verdunnen, ofte te doen veretteren, door wrange en koude middelen noch meerder ſtremmen en verharden.

Meeſt. Hebt gy hier iets van te voorſeggen?

Leerl. Sy veranderen ligt in een kanker. Soo daar

hairen op groeyen, ſegt men niet geneesbaar te zyn. Sy ſijn beſwaarlijk te geneſen, voornamelijk als ſy kankeragtig werden, en komen ſelden tot verſweringe.

Meeſt. Behalven d'innerlijke middelen, moeten d'uitterlijke mede uit ſijne en vlugge deelen beſtaan.

Leerl. Hier toe gebruikt men pappen, pleiſters, ſalven, &c.

Meeſt. Waar maakt gy u pappen af?

Leerl. Van *Koe drek*, *Schape keutels*, *Kaasjes bladen*, *Alſem*, *Bryonie*, *Beet*, *Leli bollen*, *Tabak*, *Kermillen*, *Melilote*, *Moſtert*, *&c.*

Meeſt. Waar maakt gy uw pleiſters en ſalven af?

Leerl. Van *Ammoniak*, *Myrrhe*, *Campher*, *Verkens reuſel*, *Saffraan*, *Aard-olie*, *Laurier-olie*, *Swavel*, *Campher*, als *Diachylum met de Gum*, *de Ranis cum Mercurio*, *&c.*

Meeſt. Hebt gy geen lavamenten?

Leerl. Deſe ſijn het *Kalkwater*, *Aqua vitæ*, *Spiritus Salis Armoniaci*, *&c.*

Meeſt. Hebt gy geen fomentatien?

Leeſt. Het ſtoven met draf is ſeer bequaam, als mede ſwavelige en yſeragtige baden, ſoo uitterlijk als innerlijk te gebruiken.

XXIII. CAPITTEL.

Van de Krop-ſwellen, ofte Klieren aan den Hals, ofte Konings zeer.

Meeſt. WAt ſijn *Krop-ſweren?*

Leerl. Het ſijn verharde knoets-geſwellen

der

der klieren aan den hals ofte andere klieren, gemeenlijk in haar eigen vlies besloten, sonder pyn ofte wan-koleurigheid.

Meest. Wat onderscheid is'er tusschen d'een en d'ander?

Leerl. Somwylen sijn alle de klieren, voornamentlijk des hals, nek, oxelen, liesen, mammen, darmscheil, &c. daar mede beledigt. Ook sijn sy beweeglijk of van sijn plaats niet verschuif baar; een alleen, of meer andere daar by vervoegt, welke na hare plaats verscheide benamingen krygen.

Meest. Waar uit souden zy dog ontstaan?

Leerl. Sy ontstaan uit stollinge dier sappen, welke door dese ofte gene klieren loopen, welke kaasagtig werden, en by gevolg hard; en alsoo de spanninge niet seer sterk is, soo is daar geen pyn: Dit komt veele uit koude, voornamentlijk aan den hals en borsten, of als de jonge dogter het maandelyx niet wel en gaat, dat die stoffe in het bloed blyft, die bederft, en by gevolg de klierssappen: dese ingepropte sappen veranderen wel tot een kalkagtige stoffe; en soo dese kaasigheid in aparte vliesjes en celletjes vergadert, gelykent die wel na kuit van visch. En soo die kaasagtigheid scherp werd, komt daar een kanker uit; derhalven zyn sy beswaart te genesen, of tot etter te brengen.

Meest. Wat segt gy van de genesinge?

Leerl. Een geduirige decoctie van *Salsa* en *China* is niet ongeraden: nog somtyds te sweeten, suurtemperende dingen te gebruiken, en sagjes open lyf te houden. Buiten op soekt men haar met fijne geesten ofte olien te verdwynen, als met de *Spiritus Matricalis*, *Spiritus Salis Armoniaci*, den *Oleum Terræ*, *Olie van Campher*, *&c.* Of men legt daar eenige pleisters op van *Emplastrum Diachylum*

cum Gummis, *de Ranis cum Mercurio*, of men maakt 'er eenige van

Olie van Laurier, *Ammoniak*, *Sperma ceti*, *Saffraan*, *Euphorbium*, *Moſtert*, *Campher*, *&c.*

Meeſt. Maar ſoo men niets uitwerkt, en men voor grooter quaad vreeſt?

Leerl. Is het uitpellen beſt, op die wyſe als in de pap-geſwellen geſegt is.

Meeſt. Als ſy nu ryp mogten weſen, en etter loſen?

Leerl. Sal men d'opening fuiveren en heelen.

XXIV. CAPITTEL.

Van de Kanker ofte Kreeft-geſwel.

Meeſt. WAt is *Kanker?*

Leerl. Een wretend klier-geſwel, ofte een verhardinge der klieren, dat allenskens vergroot, voort eet, met pyn, hitte, lood verwigheid, knobbeligheid en ſomwylen met blauwe aderen rontom beſet.

Meeſt. Is ſy altyd op eenderlei wyſe?

Leerl. Neen, ſy is verſworen of niet verſworen; ſommige hebben een, en andere meer knobbels. Synde of los of vaſt, dat men de knobbels niet verſchuiven kan.

Meeſt. Wat ſijn de teikenen daar van?

Leerl. Men heeft iets dat ſoo groot is als een erwt, welke allenxkens aangroeit, waar by dan ſtekende pynen komen, eet voort, werd lood verwig, en rontom met blauwe aderen beſet.

Meeſt.

Meest. Waar heeft de kanker sijn oorsprong van daan?

Leerl. Zy komen of door de vogten die daar in van selver verkasen, ofte die door kneusinge, stooten ofte vallen komen stille te staan, wanneer de pypjes gebroken zyn. Het is dan seker dat dese verkasing scherpigheid moet by brengen, niet alleen, maar selfs eindelijk corrosyf werden, waar door knaging moet mogen: en alsoo het geknaagde deel versterft, moet het blauw werden, soo dat het bloed in d'aderen die daar rontom sijn, moet stille staan, en blauw werden, waar door men na de gelykene het een kreeft-geswel noemt.

Meest. Wat is uw voorsegging?

Leerl. Hoe kleinder hoe beter. Die op de ribben vast zyn, kan men niet helpen, ten ware in een deel, het welke men kan affetten: hoe ouder hoe erger.

Meest. Laat ons tot de genesing over gaan.

Leerl. Innerlijke middelen moeten suur-temperende zyn, en de dieet moet gematigt zyn, latende den overvloet van suur en sout.

Uitterlijk gaat men eerst palliatyf, om te sien of men ook de kanker tot verswering mogte brengen, daar by eenige suur-temperende dingen by doende: Als

Het *gebrand en ongebrand Lood*, *Meni*, *Staal*, *het sout van Lood*, *Loodwit*, *Swavel*, *Goutglid*; *de Swavel pleister*, *de Diapompholigos*, *Diasulphuris*, &c.

Wanneer sy nog eerst in haar begin zyn, is 't best die uit te snyden en niet lang te wagten; soo niet legt men daar een salf op van *Honing*, *Goutglid*, *Auripigment* en *witte Vitriool*, ofte van *Arcenicum*, *Auripigment*, *Campher*, *Meni*, *Spaans groen*, *Aristolochie*, *Menie*, &c. Het *Aqua Calcis*, de

Jal

ſal Armoniak, de *Campher*, en het *ſal Saturni*, konnen tot een ſtoving dienen. Hier door kan men het voort eten beletten: ſoo ſy open is, kan men ſomtyds een gedeelte dood byten, en halen ſulx met gedeelten uit. Onderwylen zuivert men het gene gaaf is, en men gaat met ſijn corroſyven voort, ſoo lange daar eenige kankerigheyd is. Soo men dan niets doen kan, moet men dat deel afſetten.

Meeſt. Hoe ſoud gy een *Borſt affetten?*

Leerl. Na dat men de lyder behoorlijk tegens het ligt aan geſtelt heeft, ſal men de plaats rontom de borſt afteikenen met eenige inkt, dan ſoo vat men de borſt met de linkerhand, trekkende die ſtyf na ſig, ſnyd dan met een inciſimes het vel en vet door langs die ſwarte linie, maar niet dieper: neemt dan twee lange naalden, alhoewel het mede ſonder naalden geſchied, met ſterke zyde draden daar in, deſe neemt men kruiswys boven op de borſt-ſpier onder de borſt, deſe draden werden dan kruisgewys over malkanderen toegeknoopt. Dan ſteekt men de vingers tuſſen deſe draden, en men trekt de borſt na ſig, die ſoo houdende: dan ſoo ſcheid men de borſt met een beene mesjen van de borſtſpier af, en ſoo'er groote vaten ſijn mag men toebinden, op dat men geen bloed ſtorte, dan ſoo ſnyd men de borſt t'eenemaal af: dan pleeg men daar een brandyſer op te ſetten, maar nu gebruikt men bequame ſtemp-poeders, en verbinden die na de konſt.

Meeſt. Maar ſoo nu de geheele borſt niet beledigt was?

Leerl. Dan moet men alleen uitſnyden of uitbyten het gene quaad is.

XXV. CA-

XXV. CAPITTEL.

Van het Heet en Kout-vuur, Gangræna en Sphacelus genoemt.

Meeſt. WAt is het *Heet* en *Kout vuur?*

Leerl. Het eerſte is een beginnende verſtervinge in eenig vleeſig deel, duiſter rood van koleur met weinig gevoel. Maar het *Kout-vuur* is een volkomene verſterkinge, ſonder gevoel, met ſtank, en lood verwig van koleur, maar daar na ſwartagtig.

Meeſt. Waar uit ſpruit d'oorſaak?

Leerl. Door vervrieſinge, branden, corroſive middelen, beknellinge der vaten, door binden ofte verſtuikingen der gevrigten; beten van fenynig gedierte; peſt-geſwellen, quaadaardige ſcheurbuik; door Medicamenten die men te rug dryvende noemt; door kneuſing, quetſing, en affnyding der vaten, &c.

Meeſt. Geeft ons een weinig nader uitlegging.

Leerl. Door *koude*, weet men, dat onſe ſappen ſtremmen, en by gevolg ſtil moeten ſtaan, welkers ſtilſtand de dood in dat deel verwekt. Het *branden* breekt alle veſelen ſtukken, ſoo dat geen ſappen meer konnen loopen, ergo, mede dood: het ſelve doen mede de corroſive dingen, die van het branden maar met graden verſchelen. De *vaten geknelt* zynde, kan mede het bloed niet paſſeren. Beten van vergiftige dieren, als mede van ander vergift, doen het bloed geheelelijk ſtremmen, ſoo dat het mede niet loopen kan. In 't kort: het komt hier

alles

alles op uit dat den loop des bloeds en van andere sappen of begint op te houden, het welk het *Heet-vuur* is, of dat die geheelelijk op houd.

Meest. Hebt gy ook eenige voorsegginge?

Leerl. Wanneer by een gangrene etter begint te komen, is 't een teiken van scheidinge. Het heet vuur verandert haast in koud-vuur, soo men daar niet haastig by is. In oude luiden is die erger dan in warme jonge luiden. Een kleine heeft minder gevaar dan een groote. In 't oog, neus of mond, als mede aan de binnenste partien des lighaams, is beswaarlijk te genesen. In watersugtige beenen werd selden of noit genesen; soo men haar niet steut, kruipt sy ligt voort.

Meest. Hoe stelt gy de genesing in 't werk?

Leerl. Het heet-vuur moet men sijn voortgang beletten; belet zynde, soeken etter te maken en te separeren. Maar niet konnende gesepareert werden, en het koude vuur of totale verstervinge daar in komt, moet dat deel afgeset ofte uitgesneden werden, soo de plaats capabel is. Innerlijke middelen sijn suur-temperende, sweet-dryvende, laxerende, pis-dryvende, en een goede dieet.

Meest. Hoe handelt gy nu met her heet-vuur oft gangrene?

Leerl. Het beledigde deel werd tot het gesonde toe gescarificeert, en men wast het dan met een goed lavament, als met den *Ægyptiacum*, de *Spiritus Vitrioli* en *Brandewyn*; ofte met *Sap van Chelidonie*, *Brandewyn*, *Vitriool*, *Sout van Lood*, *Myrrhe en Aloe*. Om te steuten is de *Spiritus Matricalis* mede niet ondienstig. Hier toe dient mede een loog van *Potas*, *Sal Armoniak*, *Brandewyn*, *Alsem*, *Scordium*, *Wynruit*, *Phellandrium*, *Myrrhe*, *Aloe*, &c. Of neemt *mostert*, geraspte *meir Radys*,

dys, *Campher*, *Seep*, *Lynzaad oli en Noten olie*, en maakt daar een pap af, welke men daar om slaat, of neemt *levende Kalk* en *Kryt* van elx evenveel, en maakt daar een loog af, doende daar een weinig *Campher* by.

Meest. Wat doet gy na de scheidinge?

Leerl. Dan gebruikt ik goede digestiven, als de *Basilicum*, d'*Unguentum Apostolorum*, *&c.* en gescheiden sijnde en gesuivert, geneest men.

Meest. Soo nu de gangrene hardnekkig was, en tot een koud-vuur over trad?

Leerl. Dan moet men dat deel affetten, ofte uitsnyden.

Meest. Maar hoe sult gy het voortloopen beletten?

Leerl. Door brandysers daar op te setten.

Meest. Soo nu een voet, neus ofte eenig ander deel styf bevroren was, wat dan?

Leerl. Dan soo vryft men de voeten met sneeuw, of men setse in koud water, soo begint de doorstralingen van binnen eenigsints te gelukken: dan legt men hem soo koud te bedde, want soo sy warm gemaakt wierd, was'er sekerlijk het vuur in. Geeft hem dan iets te drinken dat hem van binnen verwarmt, gelijk sterke warme wyn, brandewyn, &c.

XXVI. CAPITTEL.

Van een Aneurisme ofte Slagaders Spat.

Meest. WAt is een *Aneurisme?*

Leerl. Een onbehoorlijke verwyderinge eens slag-

slagaders, met een geduirig kloppen, wykende, en somtyds met een open berstinge.

Meest. Wat is d'oorsaak daar af?

Leerl. Een paralysie van de vleis-vesels des slagaders; ook een ulceratie daar in; ofte een quetsinge door d'een of d'andere oorsaak. Hier door des selfs vliesen te dun geworden, soo dat sy door het sterk aanvlietende bloed geduirig uitgeset werden, welker uitsettinge eindelijk wel komt te bersten.

Meest. Hoe weet gy nu dat het een aneurisme is?

Leerl. Om dat dit geswel allenxkens aangroeit, sonder veranderinge van koleur, zynde sagt en ligt voor de vingers wykende, maar terstond weder komende, geduirig kloppende: alhoewel in de seer groote uitrekkingen geen klopping is, maar een ruising.

Meest. Wat hebt gy hier van ten quaden ofte ten goeden te seggen?

Leerl. Alle werden sy seer langsaam en beswaarlijk genesen, dog de kleine nog wel het raste. Men kanse lang onderhouden eerse uitbersten.

Meest. Hoe stelt gy de genesinge in 't werk?

Leerl. Men legt daar een wel klevende pleister boven op van *Wierook*, *Mastix*, en *Wit van een Ei*, ofte iets diergelijks van *Hars*, *Wierook*, *Arabische Gum*, *Acacia*, *&c.* Hier over bind men dan een loode plaat, welke men daar eenige maanden dient over te dragen, om te sien waar het heen wil; selden verbindende.

Meest. Maar soo men hier niets door profiteerde.

Leerl. Dan dient men de aneurisme t'ontblooten, en binden de slagader onder en boven toe, dan soo snyd men d'aneurisme tussen beiden uit, de wonde dan met een goede balsem gevult sijnde en genesen, draagt men eenige maanden agter malkanderen daar een

een swagtel om, daar na soo swagtelt men somtyds wat slapper, en daar na werderom wat slapper, en eindeling laat men de swagtel af.

XXVII. CAPITTEL.

Van de Varices ofte Ader-breuken.

Meest. WAt sijn *Varices?*
Leerl. Verwyderende uitpuilende aderen.
Meest. Wat is d'oorsaak?
Leerl. Even de selfde als van een aneurisma. Item, uitsettinge des bloeds tegens sijne klapvliesen aan, en dat tegens den loop des bloeds, gelijk als door te groote swaarte op te heffen. Ook wanneer sy van de vrugt in de moeder gedrukt werden.
Meest. Nu de genesing?
Leerl. Is gelijk van een aneurisme gesegt is.

XXVIII. CAPITTEL.

Van de Ganglion ofte Pees-knoop.

Meest. WAt is een *Ganglion?*
Leerl. Een hard pees-gesswel, sonder pyn oft wankoleurigheid, allenxkens aangroeyende, gedrukt sijnde geeft een dof gevoelen.
Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl.

Leerl. Vervringingen, ſteken, ſlaan, ſtooten, &c. waar door een quetſinge veroorſaakt werd, en de pées vogten uitlekken, die de pees doen uitſetten, en doen ſwellen.

Meeſt. Wat doet gy tot geneſing?

Leerl. Men moet verterende middelen gebruiken: daarom ſtrykt men daar dagelijks *Speekſel* op, of de *Spiritus matricalis:* men legt daar een bequame pleiſter op van *Oxycroceum*, *Ammoniak*, *Bdellium*, *ſal Armoniak*, *Olie van Terpentyn* en *Waſch.* Waar toe het *Emplaſtrum de Ranis cum Mercurio* mede niet ondienſtig is. Hier over bind men dan een goude, ſilvere ofte loode plaat, om het geſwel geduirig neer te drukken.

Meeſt. Is'er nog niet een andere manier?

Leerl. Sommige openen deſelve, laten het heldere dikke vogt uitloopen, en geneſen het toe, mids daar nog een tyd lang een plaatjen over dragende.

Meeſt. Maar is'er niet een naderé vond?

Leerl. Ja, wanneer men de pees-knoop tuſſchen de twee voortſte vingers van de linkerhand neemt, en met de régter vuiſt twee ofte dry reiſen op de pees-knoop ſlaat, ſoo werd die plat, en is met'er haaſt geneſen, waar over men nog wel een defenſyf kan leggen, met een loode plaat.

Meeſt. Is het ſnyden niet wiſſer?

Leerl. Ja.

Meeſt. Hoe geſchied die?

Leerl. Men ſnyd de pees-knoop overlang open, volgens deſelfs veſel-loop, anders ſoude de pees afgeſneden werden en verlammen.

XIX. CA-

XXIX. CAPITTEL.

Van een Polypus in de Neus, een Slymprop ofte Vleis-prop genaamt.

Meeſt. WAt is een *Polypus?*

Leerl. Is een vleeſig uitwaſch in de neus, ſomtyds met takken, niet alleen voorwaarts uithangende, maar waſt ſelfs tot agter in de keel, is los en ſagt van maakſel, de koleur is wit, rood, grauw, of lood-verwig: ſomtyds wel kraakbeenig; hier door werd het neusgat verſtopt, ſoo dat het 't aſemen belet, en de ſpraak belemmert werd.

Meeſt. Weet gy daar reden van te geven?

Leerl. Het is een ſoort van wilt en voos vleis, door quetſingen, peuteren in de neus, ſcherpe vogten, ſweringe, &c. allenxkens uitgroeyende; het welke ſonder takken gelijk als een prop, en ſomtyds verdeelt ſijnde in meer takken uitſchiet. Welke uit des neus krakebeenen komende is krakebeenig, maar uit het vleis is vleiſig.

Meeſt. Welk is de beſte?

Leerl. De witte, dan de roode, maar de blauwe en ſwartagtige is kankeragtig en niet wel te geneſen.

Meeſt. Hoe geneeſt gy die?

Leerl. Ik laat een tyd lang een goed decoctum drinken van *Pokhout*, *Salſe* en *China*. Uitterlijk beſtrykt men de *Polypus*, met den *Oleum Vitrioli* en den *Egyptiak*. Of men maakt een mengſel van *Sublimaat*, *Olie van Vitriool* en eenig *Water*. Hier mede werd de ſelve twee ofte dry reiſen des daags ge-

ſtreken, op dat die allenxkens kome te verſterven. Of men legt twee ofte dry reiſen daags den *Egyptiacum* met de *Colcothar Vitrioli* daar op, en dat met een weinig plukſel. Geſtorven zynde, poogt men die met een tang ſagjes los te maken en uit te halen.

XXX. CAPITTEL.

Van de Wratten.

Meeſt. WAt zyn *Wratten* of *Werden*?

Leerl. Het zyn kleine knobbelagtige uitwasjes uit de huid, ſonder pyn, hard en oneffen.

Meeſt. Syn ſy alle eenderlei?

Leerl. Sy hebben verſcheide gedaanten, ſommige plat, breed en met diepe wortels met een weinig pyn; andere ſijn hangende, ſijnde boven wel breed en rouw, maar onder enger. Sommige gelykenen de thym. Voorts is d'eene grooter en d'andere kleinder.

Meeſt. Wat is d'oorſaak daar van?

Leerl. Een beledinge der zenuw tepeltjes onſes huits, het ſy door quetſinge, het zy door verſtoppinge: door 't branden van netelen, &c.

Meeſt. Wat is de geneſinge?

Leerl. De wratten te doen verſterven. De ſelve ſtrykt men dagelijks met het ſap van ſtinkende gouwe, ofte met het ſap van paarde bloemen, ofte van kroontjes kruid, welke alle een ſoort van corroſyf by haar hebben. Sommige leggen het poeder van ſenebladen daar op, hebbende, gelijk alle purgeer middelen; mede een corroſyf by haar. Sommige

mige gebruiken het *Aquæ Fortis*, maar sul'x beledigt dikmaals de huid, en daarom soo goed niet.

Meest. Maar als het nu hangende wratten zyn?

Leerl. Dese werden met een draad afgebonden, welke dan versterven en afvallen.

XXXI. CAPITTEL.

Van d'Exteroogen.

Meest. WAt is een *Exteroog*, *Clavus* genoemt?

Leerl. Een eeltagtig gewas, aan de voeten, toonen, en somtyds aan d'ooren, diep in de huid, en somtyds tot in het vleis ingewortelt, en als een spyker daar in geslagen, met groote pyn, voornamentlijk in 't gaan, hebbende de ronte van een exteroog oft hooft eens spykers.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. De selfde byna als die van de wratten, welke door het dringen der schoenen, ofte nauw sluitende kapsels aan d'ooren innewaarts gedrongen werden, sijnde als verkeerde wratten: want door dit wringen ter nauwe schoenen, &c. werden eenige tepelveseltjes stukken gevreven, welkers sap niet konnende uitgelooft werden, verhard, en als een weeragtigheid maakt.

Meest. Wat is de genesinge?

Leerl. Men soektse te dooden en te vermurwen: waar op men legt, *Diachylum cum Gummis*, *groen Was*, *Pynboom Harst*, *gum Ammoniak*: of men stryktse dagelijks met het *Sap van stinkende Gouw*, ofte met het *Sap van Ezula*, dan soo vallen zy uit.

Sy konnen lang sonder pyn te veroorsaken onderhouden werden, als men haar somwylen affnyd. Alle nagten daar de gemeene seep opgelegt, doet haar sekerlijk afvallen.

XXXII. CAPITTEL.

Van de Blauw-oogen, en Blauw geslage vlekken.

Meest. WAt noemt gy dese blauwe vlekken?

Leerl. Wanneer door slaan ofte stooten het bloed in de huid buiten gevaat is, en daar komt te stremmen, welke dan swart werd, en een blauwigheid door d'opperhuid vertoont.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Soo die versch is, legt men daar brandewyn op, met wat *Spiritus Salis Armoniaci*; of men wascht geduirig met *Aqua Calcis*; of men legt'er wit van een Ei met Campher en Aluin op. Hier door werd het bloed weder vloeybaar. Maar als het reeds gestremt is, heeft het wat langer tyd van nooden, en gaat dan dikmaals van zelver wel over, als men het maar warm houd.

XXXIII. CAPITTEL.

Van de Sproeten ofte Sonne vlekken, en andere Vlekken.

Meeſt. WAt zyn deſe *Sproeten?*

Leerl. Kleine bruine vlekjes in het aanſigt, hals, handen, met welke die meeſt gequelt zyn, die geel of rood hair hebben.

Meeſt. Wat ſijn *Wykwyſige vlekken?*

Leerl. Deſe vind men in het aangeſigt en andere deelen, bruin van koleur, de groote hebbende als een wikke.

Meeſt. Wat ſijn *Lever vlekken?*

Leerl. Het zyn bruine, blauwagtige ofte ſwarte vlekken, hebbende de groote van een hand, op verſcheide plaatſen ſig vertoonende, voornamentlijk op de borſt en rug.

Meeſt. Wat is dan d'oorſaak van de *Somer vlekken?*

Leeſt. Een ſtremminge door de hitte der Son, eeniger vogten onder d'opperhuid, welke des Winters wederom verdwynen: de geſtremde vogt door d'opperhuid henen ſchynende, vertoont ſoodanige vlekken.

Meeſt. Geeft my reden hoe de wykwyſe gemaakt werden?

Leerl. Deſe zyn bruinder van koleur, hebbende de groote van een wik, en ſomtyds grooter: men heeft ſe wel van geboorten af. Het ſijn mede geſtremde vogten die onder de huid ſitten, welke mede groeyen en grooter werden, derhalven werden ſy mede gevoed: derhalven is'er niet alleen een ſoort

van ſtremming, maer daar ſijn als afgerukte veſeltjes, die egter voedſel krygen.

Meeſt. Wat ſijn dan *Lever vlekken?*

Leerl. Deſe heeft men mede van geboorte af, wanneer de ſwangere ſchrikkende hier ofte daar haar hand ſlaat, aldaar werd op die plaats een vlek gemaakt, om dat de veſelen op die plaats uitgerekt werden en meer bloeds in laten, als het behoort, ſoo dat de vaatjes wyder werden, meer bloed door laten, en by gevolg rooder zyn.

Meeſt. Hoe geneeſt gy die?

Leerl. Men moet ſig myden in de Son te loopen, en men moet het hooft dekken, als men daar in moet gaan. Men waſt het aanſigt met *Olie van ſoete Amandelen* en het *Liquor Tartari*, en wat *Campher*; ofte met het *Lac Virginis*. De *Verkens melk*, doet het aanſigt vervellen, en een ſuivere opperhuid krygen, daar mede gewaſſen. Of men doet wat *Sublimaat* in *Roſewater*, dat men 24 uuren in een tinne kom laat ſtaan, filtrerende dat, waar mede men dan waſt.

Meeſt. Hoe ſult gy d'andere vlekken geneſen?

Leerl. Deſe moet men handelen als de ſproeten, maar ſelden werden ſy verdreven.

XXXIV. CAPITTEL.

Van de Gonorrhæa ofte Druipert,

Meeſt. HOe veelderlei is een Druipert?

Leerl. Een vuile, uit een quaadaardige byſlaap, en een enkele.

Meeſt.

Meest. Wat is een vuile zaadloop?

Leerl. Wanneer na een vuile ofte onreine byslaap een stofse als zaad met etter vermengt, geduirig afdruipt, sijnde de koleur wit, grauw, geel ofte groen, met stank en pyne verselt: gemeenlijk met ontstekinge der voorstanders, ofte vrouwelijke scheede, en met selden spanning der roede, en brandende pis.

Meest. Wat is nu een enkele zaadloop?

Leerl. Dese stoffe is wit ofte waterig, sonder pyn, scherpigheid ofte stank, somtyds door swakheid, ofte veel byslapen.

Meest. Wat is de naaste oorsaak van een vuile *Gonorrhea?*

Leerl. De besmettelijke stoffe der vuile Vrouwen, welke door de *Pori* van het roeden-hooft drinken, waar door de *Prostatæ* ofte voorstanders besmet werden, welkers vogt dan scherp en knagend werd, en sig in de schagt uitlosende, de selve mede knaagt en beledigt, soo dat wanneer de pisse daar door moet gaan, die pynelijk en als brandend gewatert werd. Voorts kan het saad in de zaad blaasjes besmet sijnde, hier mede toe contribueren.

Meest. Wat prognosticatie doet gy hier over?

Leerl. Lang geduirende maakt die een chankert, venus builen in de las, een carunkel in de schagt, een sandkloot, en eindelijk de pokken met veele uitslag over het lyf, met knaginge der beenen en aangroei van *Tophi*, &c. Men moetse niet te schielijk stoppen, want dan vervalt men sekerlijk in de pokken, ofte men geraakt met toevallen belemmert, die niet veel beter zyn. Die sig van sterke dranken spenen, en niet lang gehad hebben, sijn ligter te genesen, als die het contrarie doen en zyn.

Meest. Wat sal men tot de genesinge doen?

Leerl. Het lighaam dient men wat sagjes te suiveren, met *Extractum Catholicum*, of *Extractum Rhei*, en *Mercurius dulcis*, of met wat *Cassia Fistula*, *Terpentyn*, en een greintjen *witte Precipitaat*. Somtyds sal men eens sweeten met *Diascordium* oft *Theriaca*, doende daar wat *Oleum Succini* by, en drinken dagelijks een decoctie van *Salsa* en *China*, &c.

Meest. Gebruikt gy geen pis-dryvende dingen?

Leerl. Ja, in alle manieren; en onder dese sijn de *Balsem van Peru*, *van Copayvæ*, *d'Oculi Cancri*, *de Spaanse vliegen*, *Terpentyn*, *See-schuim*, *Seveboom*, *Spaanse-zeep*, den *Oleum Succini*, *Terebinthinæ* en *Sabinæ*, *Lapis Prunellæ*, *Sal Succini*, het *Aqua Quercetani*. Hier van kan men pillen, olien, poeders en waters hebben, die men dagelijks kan gebruiken.

Meest. Gebruikt gy geen speutingen?

Leerl. Ja, van sterk *Thee water*, ofte van *Aqua Calcis*, of *Rose-water* met wat *sal Saturni*, en dat geschied als'er te groote pyn is, hier by geeft men dan van binnen soete melk met een doir van een ei of twee, om het water sijn scherpte te benemen.

Meest. Stopt gy niet?

Leerl. Selden; want als d'ulceratie genesen is, houd alles van selver op, maar soo het gebeurt dat het fenyn daar uit is, en de pypjes der voorstanders soo sijn gerelaxeert dat'er altyd nog witte stoffe uit komt, soo mag men wel wat astringeren: Als met *Bolus*, *Mastix*, *Wierook*, *gum Elemni*, *Corall*, *Catechu*, &c. welke men bequamelijk onder Terpentyn kan mengen, en tot pilletjes brengen.

XXXV. CA-

XXXV. CAPITTEL.

Van de Spaanſe Kraag, ofte Chankers, en van de Cordée.

Meeſt. WAt is een *Chankert?*

Leerl. Een ontſtekinge, ofte puiſten aan het hooft der roede onder de voor-huid, waar na korſtagtige en quaadaardige ulceratien volgen.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Deſe komt of van de vuile ſtoffe, die door het vuile vrouw-menſch daar aan onder de voor-huid is blyven ſitten: of door de ſcherpte van de druipende ſtoffe uit de ſchagt: welke beide doordringelijk zyn, en daar de ſappen doen vertragen, waar door een ontſtekinge des voor-huids en des roeden hooft komt. Dit hoofjen nu geinflammeert zynde, moet de voor-huid omkrullen, alſoo de ſelve niet kan overſtropen.

Meeſt. Wat is die *Spanning*, die de Francen *Cordée* noemen?

Leerl. Het is een toeval van een *Gonorrhea*, waar door de ſchagt omgekromt werd, gelijk als of ſy van een koorde getrokken wierd.

Meeſt. Hoe kan dat ſoo gebeuren?

Leerl. Om dat'er in het weeſſel van de ſchagt verſcheide blaasagtigheden zyn, die uitgeſet konnen werden, en wederom andere niet: want beide zenuwagtige lighamen konnen uitgeſpannen werden, maar de ſchagt ſelver niet ſoo dat men dan ligtelijk kan begrypen hoe deſe omkromming geſchied.

Meeſt. Hoe geneeſt gy nu de Chankers?

Leerl.

Leerl. Na de selve wel met *Brandewyn* en *Campher* gewassen te hebben, leg ik daar een smeering om van *Bolus*, *Campher* en *Brandewyn*, ofte *Loodwit* en *Brandewijn*, waar door alle brandigheid uitgetrokken werd, en aldus werd die verdreven.

Meest. Maar wanneer die nu niet verdreven konde werden, en de daar etter quam?

Leerl. Dan moet men suiverende lavamenten gebruiken, als van *Spaans groen*, *Sublimaat*, *Campher* en *Wyn*. Of van *Brandewyn*, *Aloe*, *Campher*, *Woerook*, en het *Aqua divia Fernelii*. Ook is het *Aqua Calcis* goed, daar mede gewassen.

Meest. Mag men van binnen ook iets gebruiken?

Leerl. Behalven goede decoctie van *Salsa* en *China*, moet men met mercuriale dingen het lyf somtyds suiveren.

Meest. Wat doet gy na de suivering.

Leerl. Men gebruikt dan soodanige dingen welke doen genesen.

Meest. Zoo'er nu wild vleis quam te groeyen?

Leest. Dat bestryk ik somtyds met blauwe *Vitriool*, dan soo gaat sulx allenxkens weg, en men legt daar het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio*, of men bestrykt het met roos-salf en quiksilver.

XXXVI. CA-

XXXVI. CAPITTEL.

Van de Caruncula, ofte Weelderig vleis in de Pis-schagt.

Meest. WAt is een *Caruncula?*

Leerl. Een soort van een wilt vleis (ofte inflammatie) op een ofte meer plaatsen uitwassende, voornamentlijk daar de pypjes van de voorstanders haar opening hebben.

Meest. Wat is d'oorsaak daar af?

Leerl. Het scherpe vogt, dat uit de voorstanders druipt, maakt aldaar een inflammatie, soo dat'er een geswollentheid komt, op die plaats, die men het hennen hooft noemt, waar door de pis dan tegen gehouden werd, en soo men daar met een *Catheter* ofte ander sondeer-tuig daar in komt, blyft'er die voor staan. Soo het nu op meer dan op eene plaats is, komt sulx om dat die scherpe stoffe door sijn knagen, siet, en daar een opening gemaakt heeft, soo dat'er, of een inflammatie is, ofte wilt vleis dat in die openingen komt.

Meest. Hoe stelt gy het met de genesing?

Leerl. Men laat een heel glad silver pypjen maken, maar het gene buiten de schagt blyft, moet een rand hebben, om het inschieten te beletten: andere maken sulx van gewast linnen, dat gemaakt is als een *Sparadrap*, dit rolt men dan om een pypjen heen, en tot een pypjen gemaakt, dit bestrykt men dan met olie, en men brengt het in de schagt. Makende dat'er een draad aan vast is om het te konnen uithalen: of men neemt stevig fyn linnen, dat wind men

men om een priemtjen, dat met terpentyn beſmeert is, en men ſteekt het in heet was; daar na koud geworden ſijnde, trekt men het priemtjen daar uit. Ook maakt men loode pypjes.

Meeſt. Syn deſe pypjes genoeg?

Leerl. Neen, maar men dient nog eenige poeders te hebben, gemaakt van *gebranden Aluin*, en *Spaans groen*, of van *roode Precipitaat* en *Swavel*. Met een ſtylet kan men tot aan de *Caruncula* door deſe pypjes wel wat *Apoſtel-ſalf* brengen, ofte iets diergelijks, dit doet men ſoo lange tot dat de carunkel weg is. Dan ſoo moet men conſolideren met *Bolus*, *Campher*, *Lapis Calaminaris*, *Tutia*, *Goutglid*, *Loodwit*, &c. welke men tot op ſijn plaatſe in blaaſt. Van diergelijke poeders kan men met olie, terpentyn en was, ook ſalven maken, en brengen die ter behoorlijker plaats.

Meeſt. Maar kan men wel water loſen, ſoo lange ſoo een pypjen in de ſchagt is?

Leerl. Neen, maar men moet'er dat ſomwylen uittrekken, om het water te doen loſen.

XXXVIII. CAPITTEL.

Van een Zand-kloot, ofte Venus-kloot.

Meeſt. WAt is een *Sand-kloot*, ofte *Hernia Veneris?*

Leerl. Men noemt het ook *Teſticulus Venereus*, alſoo die ſijn oorſprong van Venus heeft. Het is dan een vergrootinge van een ofte beide ballen.

Meeſt.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. Het besmette saad, in de saad-blaasjes, welke door een saadvat gemeenschap hebben met dese ballen, en het selve besmet, welker besmettinge allenxkens hooger en hooger gaande, eindelijk de stoffe in de ballen besmet werd, in der selver pijpjes dan verdikt, en stille blijft staan: nu, alsoo geduirig daar vogt na toe loopt van de slagaderen, moeten die bal-vaatjes uitgeset werden, waar door de bal oft ballen merkelijk moeten vergrooten.

Meest. Wat middel?

Leerl. De stoffe verdunnen; soo het niet kan sijn, etter pogen te maken; en soo sulx vrugteloos is, extirperen.

Meest. Wat gebruikt gy voor verdunnende dingen?

Leerl. Men maakt pappen van *Koemist*, *Phellandrium*, *Wynruit*, *Tabak*, *Honing* &c. of van *Wynmoer*, *Roggemeel*, *Campher* en *Brandewyn*. Of men maakt een stoving van *Jopen-bier*, *Spiritus Matricalis* en *Spiritus Salis Armoniaci*. Of van *Tabak*, *Tuinkers*, *Phellandrium*, *Campher*, *Spiritus Salis Armoniaci*, &c. *Empl. de Ranis cum Mercurio*, &c.

Meest. Maar als het nu niet verdunnen kan?

Leerl. Tot etter pogen te brengen, door de gemeene dingen van *Kermillen*, *Meliloten*, *Malva*, *Althæa*, &c. dan moet mense suiveren en genesen op de ordinare wyse.

Meest. Maar wanneer nu dit alles vergeefs zy?

Leerl. Wanneer men het palliatyf kan houden, is het wel, anders moet men die af setten.

XXXIX. CA-

XXXIX. CAPITTEL.

Van de Klap-ooren, ofte Venus-builen, Bubones Venerei geſegt.

Meeſt. WAt ſijn *Klap-oren?*

Leerl. Dit zijn geſwolle klieren in een ofte beide laſſen door een beſmettelijke byſlaap gekregen, met groote pijn.

Meeſt. Wat is de naaſte oorſaak?

Leerl. Verſtoppinge der pijpjes der las-klieren, welkers doorvlietende vogten geſtolt zijn: want het bloed beſmet zynde, werd die ſtoffe in die klieren afgeſcheiden, ofte ſy werden door een doordringelijckheid van dit ferpyn aangedaan; deſe klieren dan dus verſtopt zijnde beginnen te ſwellen, door de vogten die daar behoorden te konnen doorvlieten, ſoo dat de pijpjes en vlieſen deſer klieren werden uitgeſet en op geſpannen, waar uit pijn ontſtaat.

Meeſt. Als men uw nu raad-pleegde, wat ſoud gy doen?

Leerl. Het geſwel moet men doen verdwynen; ſoo niet mogelijk, doen veretteren.

Meeſt. Hoe ſult gy doen verdwynen?

Leerl. Door *Honing*, *Saffraan*, *doiren van Eyeren*, *Campher*, en *Terwenmeel*. Of door een Pap van *Honing*, *gebraden Ajuin*, *Duivemiſt*, en *Moſtert ſaad*. Of door het *Empl. de Ranis cum Mercurio*, &c. Door deſe en gene ſal het verdwynen ofte rijpen.

Meeſt. Maar ſoo het al etter gaf en onder de dikke huid lei?

Leerl. Dan moet men het doorſteken, ofte door een

een corrosijf doorbyten. Of men legt'er een trekkende pap op van Suurdeeg, Mostert, swarte Seep, en dat in Brandewijn tot een pap gemaekt. Daar na suivert men en men geneest.

Meest. Gebruikt gy geen innerlijke dingen?

Leerl. In alle manieren, want men moet somtyds purgeren met Mercurialia, en oock wel sweeten, gebruikende daar nevens een goed Decoctum van *Salsa* en *China* &c.

XL. CAPITTEL.

Van de Wratten aan het Foudament, en Schaamdeelen.

Meest. WAt sijn de Wratten aen het Fondament en Schaamdeelen?

Leerl. Zekere uitwassen, die na hare verscheide figuur ook verscheide benamingen hebben. Als Vygen, Moerbesien, hangende, platte, weeragtige, knobbelige, spongiense &c. alle ontstaande uit Venus by een komst.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. Wanneer de stoffe die een druppert maakt, verby het Fondament ofte Schaamdeelen sijpert, werden die deelen besmet, werden die geknaagt, en doorgeten, welke al sijn sy genesen, evenwel haar fenyn behouden, waar door de gebrokene veselen uitwassen, en een soort van Wratten maken. Het sy aan den aars ofte aan de vrouwelijke deelen, even byna als d'ambeyen.

Meest.

Meest. Wat raad hier toe?

Leerl. Men bestrijktse met den *Oleum* ofte *Butyrum Antimonii*, op datse mogen dood byten, het welke men mede met den *Oleum Vitrioli* en *Sulphuris* kan doen, slaande daar eenig *Mercuriaal water* om, van *Sublimaat*, *Sal Armoniak*, Lood-wit en Asijn. Soo sy gehalst sijn, kan men haar met een fijne snaar, ofte paarden hair afbinden, die dagelijks meerder en meerder toe halende, soo versterven sy, en verdroogen, daar na suivert men soo het noodigh is, en men cicatriseert.

XLI. CAPITTEL.

Van de Pokken, en verscheide toevallen.

Meest. WAt noemt gy de Spaanse Pokken?

Leerl. Een quaadaardige besmettinge des bloeds, seluw saps &c. Ontstaande uit een vuile byslaap, waar uit veele toevallen als puisten, sweeren, saad-loop, chankers, &c. ontstaan.

Meest. Wat teikens hebt gy?

Leerl. Dese moet men dry sins aanmerken, want als die in haar begin is, heeft dese ziekte alle die toevallen niet welke men daar na heeft.

Meest. Welk zijn dan de voorgaande teikenen?

Leerl. Druipers, chankers, klap-ooren, &c. Maar men kan sulx door soogsters, soenen, &c. behalen. Ook is men in 't begin loom, haast vermoeyt gelijk als scheurbuikig, vreesagtig, droefgeestig; bleikgeel van koleur, somtyds in 't aansigt, en ringen om d'oogen, pijnen in armen en beenen, voornamentlijk

lijk des avonts en des nagts. Eerst komen daar kleine puisjes en pynelijke sweertjes.

Meest. Wat sijn de teikenen, soo die meerder aangroeit?

Leerl. Alle leden werden traag in 't bewegen, en sijn als lood: de droefheid en pynen werden heviger. Men krygt sweren en opene puisten op het hooft, pokken op het voorhooft, wymbrauwen, baard, en verspreiden sig alsoo het gantsche lighaam over. Het hair valt uit, den adem stinkt; de neus begint te druipen: Ook is'er nog wel een druipert by, die daar by gebleven is, van dat men dese besmettelijkheid kreeg. Als mede, sweringen en puisten aan de schamelheid.

Meest. Hoe vertoonen sy sig op haar hoogste?

Leerl. Dan komen daar kalk-builen; de neus valt in, en de beenen werden opgegeten; stank uit de neus; het hooftscheel werd doorknaagt, met onlydelijke pynen: het verhemelte des monds valt uit, de stem werd heers, &c.

Meest. Wat is daar d'oorsaak af?

Leerl. Een verslymt bloed door een bedorve venus sap, welk bloed vertragende, werd vergoort, en verslymt hoe langer hoe meer, waar uit loomigheid ontstaat; dese vergoorde slym in de huid blyvende sitten, maakt een knaginge en puisten: dese sappen door de beenvliesen niet konnende passeren, maakt een *Caries* met *Tophi*, &c.

Meest. Wat middelen sult gy hier toe vinden?

Leerl. In 't begin kan men haar gemakkelijk met decoctien genesen, maar verder ingekropen zynde, is de salivatie van nooden. Men doet dan eenige reisen met mercuriale dingen purgeren, en men laat dagelijks een Decoctie van *Salsa* en *China* gebruiken, waar by men wat *Sassaphras* of *Guajacum* doet,

als mede wat *Contrayerva*; dit moet men eenige weken agter malkanderen drinken, en al kookte men daar geſtoote ſwavel in, is niet als te beter.

Meeſt. Laat gy niet ſweeten?

Leerl. Ja, men ſetſe in een ſweet kas, en men ſweetſe met brandewyn; of men laatſe te bedde leggen, en men ſweetſe door een blikke tregter met brandewyn. Ook ſweet men haar wel eens met *Theriaca* en *Mercurius dulcis*, of iets diergelijks. Na het ſweeten met brandewyn, veegt men de lyder met warme doeken af, en men laat hem in een warm bed gaan.

Meeſt. Maar ſoo het quaad verder was ingekropen?

Leerl. Dan dient men de ſalivatie in 't werk te ſtellen, welke geſchied door rooken, als met vermilioen, en eenige andere riekende dingen daar onder; of door ſtrykade, gemaakt van levende *Quikſilver*, *Laurier olie* en *Terpentyn*, of van *Verkensreuſel*, *Terpentyn* en *levende Quik*, &c. Hier mede werden de gevrigten van armen en beenen; als mede, het rugge graat geſtreken; of men geeft de *Mercurius dulcis* eenige dagen agter malkanderen in, met een purgeer-middel, of ſweet-middel; als mede, de witte precipitaat.

Meeſt. Alſoo men met de ſalivatie voorſigtig moet handelen, hoe ſult gy weten of ym and genoeg heeft?

Leerl. Men ſal alle dagen ſijn adem ruiken, en ſoo die begint te ſtinken, moet men een dag ophouden, om te ſien of het quylen begint; ſoo niet, geeft men nog een weinig in, en men ſiet des anderen daags hoe ſig den adem gedraagt, en dus gaat men voort, tot dat de ſalivatie begint.

Meeſt. Maar ſoo de ſalivatie te ſterk ging.

Leerl.

Leerl. Dan laat men gorgelen, met een kookiel van salie, vygen, rapen, geele wortelen, roode rose bladen, &c. de mond dan wast men met pekel van limoenen, of met soete melk. Ook laat men hem een stuk gouts ofte twee in de mond houden, op dat de quik daar soude komen aansitten, welke men yder reise in het vuur werpt, en dan koud zynde, weder in de mond doet, ook mag men dan wel eens purgeren sonder middelen van quik, ook wel sweeten, om de salivatie wat te diverteren.

Meest. Wat doet gy tegens de *Tophi* ofte *Kalk-buillen?*

Leerl. Daar legt men het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio* op, welke de kalk-deeltjes los maakt, of men wast de plaats dagelijks met eenig *Mercuriaal water.*

Einde des vierden Boeks.

HET EXAMEN Der CHIRURGIE.

VYFDE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Van de Sweren in 't algemeen, en har genesinge.

Meester.

WAt is een *Swering?*

Leerl. Een scheiding des geheels eenige sagte deelen onses lighaams herkomstig van een swelling, braden, kneusen, vallen, stooten, snyden, &c.

Mee

Meeſt. Zyn ſy alle van eenderlei gedaante?

Leerl. Neen: Want ſy ſijn groot, klein, lang, kort, breed, wyd, nauw, regt, dwers, diep, pyp-wys, vers, oud, &c. ook zyn ſy in de huid, vleis, vlieſen, peſen, vaten, &c.

Meeſt. Welk zyn d'oorſaken?

Leerl. Swelling, dooreting van corroſiven, branden, ſcheurbuik, pokken, &c. verſchelende in pyn, calleuſiteit, pyps-gewyſigheid, kankeragtigheid, wormen, ontſtekingen, met of ſonder *Caries*, &c. Welkers etter dik, dun, waterig, bloedig, geel, wit, ſtinkende, oliagtig, &c. kan weſen.

Meeſt. Hebt gy eenige voorſegging te doen?

Leerl. De ſwaarſte ſijn de verouderde, calleuſe, met een *Caries* en kalk-builen; de gevaarlijkſte ſijn digte by beenen, peſen, vaten, in oogen, ooren, ofte by eenig voornaam deel. Soo ſy niet haaſtig geneſen, of daar na weder opbreken, heeft men *Caries:* in ſcheurbuikige en pokkige, ofte quaad vleis daar in, met kanker, ſtinkende etter, &c. werden beſwaarlijk geneſen.

Meeſt. Hoe ſtelt gy de curatie in 't werk?

Leerl. Zy moeten geſuivert werden, met vleis ervult, en eindelijk doet men het vleis waſſchen.

Meeſt. Waar mede ſuyvert gy?

Leerl. Met *Baſilicum*, *Unguentum Apoſtolorum*, *vel Roſarum*, *mel Chelidoniæ*, *Reſina pini*, *Unguentum Ægyptiacum*, *Pik*, *Diachylum cum Gummi*, en zoo de ſweringen al te vuil worden, doet men daar de roode *Precipitaat* by. Hier door werden de harde kanten der ulceratien wat door knaagt en murw gemaakt, leggende die met vet beſmeerde vieken in d'ulceratien, waar over men dan een Diachalme pleiſter legt, en men doet daar windſels om.

Meest. Maar men heeft somtyds ontstekingen om de sweer?

Leerl. Dan doet men by de *Diapalma* wat *Loodwit*, of *Colcothar Vitrioli.*

Meest. Legt men daar niet wel pappen ofte stovingen op?

Leerl. Ja, gemaakt van *Scordium*, *Alsem*, *Phellandrium*, *Wynruit*, *Vlierbloem*, *Meliloten*, *Myrrhe*, *Aloe*, *Wyn*, *Brandewyn*, *&c.*

Meest. Wat gebruikt gy voor vleis-groeyende middelen na het suiveren.

Leerl. Dese maakt men van *Pik*, *Mastix*, *Olibanum*, *Myrrhe*, *Balsamum Copayvæ en Peruvianum*, *Unguentum Aureum*, *Diapalme*, *Diachylum cum Gummi*, *Gratia dei*, *Pynboom hars*, *&c.*

Meest. Hoe brengt gy'er het vel over?

Leerl. Dit groeit meest van selver, maar egter legt men daar eenige droogende en zuur-temperende middelen op: Als

Pleister en salven gemaakt van *Bolus*, *Meni*, *Lapis Calaminaris*, *Tutia*, *gebrand Lood*, *Goutglit*, *Ceruis*, *Mastix*, *Wierook*: als daar sijn de *Unguentum album Camphoratum*, *Diapalma*, *Griseum*, *Opodeldoch F. Wurts*, *&c.*

II. CAPITTEL.

Van de genesinge der Sweren, die een dunne vogt hebben, Sanies gesegt; als mede van de Ichor.

Meest. WAt is een *Sanies*?

Leerl. Een goor-riekent waterig bloed, s

t

tig van ſmaak, van bleike, blauwe ofte bloedige koleur, pynelijkheid bybrengende.

Meeſt. Is de geneſinge ſwaar?

Leerl. Zy hebben een trage en moeyelijke geneſinge.

Meeſt. Waar mede geneeſt gy die?

Leerl. Met goede decoctien van ſcheurbuikige middelen, waar by men de *Saſſaphras*, *Salſa* en *China*, &c. kan voegen, als mede alle zuur-temperende dingen ſijn daar dienſtig. Voort ſiet men uitterlijk met ſuiverende, vlees makende en vel makende dingen te regte te komen.

Meeſt. Wat is een *Ichor*, ofte *Ichoreus* vogt?

Leerl. Een dun geel en ſiltig vogt, dat uit de ſweringen komt, welkers geneſing is als van die met *Sanies*, ofte bloedige etter.

III. CAPITTEL.

Van de Spekagtige Sweren.

Meeſt. WAt zyn *Spek ſweren?*

Leerl. Wanneer de kanten van een ſweer, ſig als ſpek vertoonen, zynde witagtig.

Meeſt. Hoe geneeſt gy die?

Leerl. Men reinigt die door een goed lavament, gemaakt van *Roſen*, *Sevenboom*, *Alſem*, *Scordium*, *Myrrhe*, *Aloe*, *roode Wyn*, *Unguentum Ægyptiacum*, *roode Wyn*, &c. of met kalk-water, of het *Aqua Divina Fernelii*: als mede het *Aqua Viridis Hartmanni*. Met deſe en diergelijke waſt men de ſwering dikmaals; hier door werd het ſpekagtig weſen belet.

Meest. Wat doet gy daar na?

Leerl. Men suivert dan met goede Digestiven, by welke wel wat roode Precipitaat mag wesen, en men cicatriseert op de gewoone wyse.

IV. CAPITTEL.

Van de Fistuleuse Sweering.

Meest. WAt sijn *Fistuleuse Sweeringen?*

Leerl. Dit sijn verouderde sweringen, welkers etter en scherpe vogten sig tussen de spieren indringen, en aldus een ofte meer hollen en boesemen maken, werdende met'er tyd weeragtig en eng.

Meest. Wat is wel d'oorsaak?

Leerl. Etter die versakt, ofte lekkingen van watervaten, welke scherp geworden zynde, door knagen en vreten. Item, eenige breuken, vallen, stooten, steken, ambeyen, &c.

Meest. Hebt gy eenige onderscheiden?

Leerl. Zy sijn dikwyls met eene holligheid alleen, en somwyls sijn daar meerder, die men *Konyne Fistels* noemt, anders is het een spelonk-sweer; ook is hare plaatsing verscheiden.

Meest. Wat teikenen?

Leerl. Men heeft gemeenlijk witte, calleuse, en in een quade fistel wel blauwigheid, ontrent de lippen des gesweers; somtyds droog, en somtyds vogtig, met of sonder pyn. Het provet kan in een ofte meer gaten diep ingestoken werden, dat men ook met een wasse kaarsjen doet, soo sy bogtig loopen, en dan voelt men na de hardigheid of zy op been ein-

eindigen of niet, en soo'er dan een *Caries* was, heeft men dunne, stinkende en swarte etter. Digte by een ader heeft men bloedige etter, maar is wit en lymig ontrent de gevrigten.

Meest. Wat voorseggingen doet gy daar over?

Leerl. Datse alle swaar te genesen sijn, voornamentlijk in gevrigten, oog-hoeken, blaas, baarmoeder, &c. hoe dieper en meerder holen, hoe erger te genesen. Daar by een *Caries*, of spongieus vleis, koors, &c. en dat nog in oude lighamen is sekerlijk niet pryssélijk. Het is niet quaad wanneer de lippen des gesweers sagt zyn en vogtig.

Meest. Hoe gaat gy met de genesinge te werk?

Leerl. Die men niet kan genesen, moet men palliativelijk onderhouden: maar soo men de geneesbare tot herstellinge sal brengen, dient men onderwylen wel zuur-temperende dingen, en eenige scheurbuikige saken te gebruiken, met de decoctien van *Salsa*, *China*, *Sassaphras*, &c. eer men tot een cauterie komt, ofte de snydinge, soo moet men tot de gemeene liever eerst overtreden, als tot inspeutingen met kookssels van *Stinkende Gouwe*, *Aristolochie*, *Gentiane*, *Hypericum*, *Tabak*, *Alsem*, *Mostert zaad*, *Loog*, *Spaans-groen*, *Aluin*, *Kalk*. Het *Aqua divina van Fernelius*, *Aqua Viridis van Fallopius*, *Precipitaat*, *Ægyptiac*, *Lapis Alchymie*, &c. Van buiten legt versterkende pleisters en pappen. Uit dese boven genoemde kan men dan verscheide soort van inspeutingen maken, d'eene swakker en d'andere sterker. Men maakt ook steekpillen van het sap van Chelidonie met Honing, waar by men andere ingredienten kan doen, na dat men het goed vind. Want de calleuse lippen moet men rauw maken. Dit nu soo verre gekomen sijnde, suivert men èn men heelt.

V. CA-

V. CAPITTEL.

Van de Luis en Worm-ſweren.

Meeſt. IK ſal niet vragen hoe de luiſen ofte andere gewormten in geſwellen oft ſweren komen, maar alleen de geneſinge af vragen van die *Luis* en *Worm-ulceratie.*

Leerl. Om dat deſe luiden vol quade ſappen zyn, moet men innerlijk goede *Decocta* gebruiken, die de vuile ſappen verbeteren, en tegens de ſcheurbuik en alle gewormten ſig aankanten. Daar deſe ulceratien uitterlijk ſijn, moet men met bittere tinctuur van *Aloe*, *Helleborus*, *Coloquint*, *Succus Chelidonie*, en eenige *Mercurius* dagelijks waſſen, tot dat deſe ſweeren geheel geſuivert zyn. Leggen daar een wel beſmeerde wiek op van *mel Chelidoniæ*, *Oſſegal*, *Myrrhe*, *Aloe* en *Spaans-groen* daar op. Na deſe ſuiveringe, behoeft men maar na de gemeene wyſe te geneſen.

VI. CAPITTEL.

Van de Sweren met bedorven been.

Meeſt. WAt ſijn de teikenen, dat'er *Caries* ofte bedorven been by een ulceratie is?

Leerl. Zoo vel en vleis nog niet geopent is, ſoo heeft men in de diepte groote pyn, want dan werd het

het been-vlies doorgeten; maar soo de buiten deelen doorknaagt zyn is de pyn grooter: daar na volgt een swelling, die sig somtyds sagt, bol ofte hard vertoont: maar na d'opening gemeenlijk sagt en spekagtig, gevende een geele en stinkende materie uit. Wanneer de sweering niet wil toegaan, of genesen sijnde, wederom opbreekt. Voorts meet men sulx af door een provet daar in te steken. Somwijls heeft men by het gesigt, wanneer de beenen vet en oliagtig in 't begin verschynen, endaar na wit werden, en eindelijk swart, ligt brekende, spongieus, en als verwarmt.

Meest. Wat valt hier uit te voorseggen?

Leerl. Ontrent de pesen, groote bloedvaten, zenuwen, &c. is niet sonder perikel, want die mede geinfecteert werden, daar benevens is de genesinge traag, ofte geraakt noit tot genesinge. In voose beenen is die erger dan in vaste beenen: hoe minder ingegeten hoe beter: in pokkige, scheurbuikige en andere quaad sappige is het erger dan in gesonde.

Meest. Laat ons tot de genesinge eens overtreden.

Leerl. Soo het sweergat open is, tot het been toe is het wel, anders moet men door corroderende dingen daar toe pogen te genaken.

Meest. Suivert gy dan met eenige salven?

Leerl. Neen: Want het been meer bederven soude, en sulx werd noit op blood been gedaan, maar men stroeit daar verdroogende en zuur-temperende poeders op: Als van

Ireas, *Aristolochia*, *Tormentilla*, *Myrrhe*, *Aloe*, *Mastix*, *Wierook*, *Euphorbium*, *Lapis Calaminaris*, *Tutia*, *&c.*

Meest. Gebruikt gy geen injectien?

Leerl. Ja: Die maakt men van de selfde stoffe met Brandewyn, en *mel Chelidoniæ*, waar mede men bet en speut.

Meest.

Meest. Maar soo alle dese dingen geen voordeel bybrengen, sijnder dan geen andere middelen?

Leerl. Indien het been blood is, moet met het schrabben, en soo de *Caries* diep is, daar een brandyser op zetten: Ook boort men het wel uit, en aldus werd het been gesuivert, voorts geneest men het sweer-gat op de gemeene wyse.

VII. CAPITTEL.

Van de Spina Ventosa, of Wint-doorn.

Meest. WAt is een *Spina Ventosa?*

Leerl. Sy is een bederving der beenen, meest ontrent de gevrigten, en sulx in 't gemeen in jonge kinderen. En bestaat dit quaat meer in een bederving des beens, dan in een verswceringe des vleis, hoewel deselvige daar eindelijk opvolgt.

Meest. Wat is d'oorsaak?

Leerl. De naaste oorsaak is een seer scherpe vogt, die ook te gelijk slymigh is, want zuire deeltjes mengen sig seer ligt met slymige, en de laatste komen niet wel over een met de pooren of togt gaatjens der beenen, waar doorse die dan ligtelijk komen te verstoppen. Dese zuire deeltjes met de slym vermengt zijn, en aldaar komende, onbeweeglijk staan blyvende, werden allenxkens scherper; ja, soodanig datse een kragt krygen, om de *Epiphyses*, en dan de beenen te door knagen en te bederven.

Meest. Waar in verscheelt de *Spina Ventosa* van een *Caries?*

Leerl.

Leerl. Hoewelſe beide van een en deſelvige vogt voort gebragt werden, ſoo ſal men deſelfde dog meeſt altyd in een *Spina Ventoſa* ſcherper vinden. Daar een boven, ſal een *Caries* ſig in haar begin openbaaren, ſoo datſe derhalven ligter geneſen, en in haar aangroeyen kan tegen gegaan en geſtuit worden.

Heel anders gaat het met de *Spina Ventoſa* toe, waar in het quaad van de binnenſte deelen des beens ſijn oorſpronk is, nemende, en al eer 't ſig openbaart, al bereits de geheele ſelfſtandigheid der kraakbeenige hoofden, waar op 't lit wervelt, en wel ſomtyts 't vaſte been doorboort heeft.

Een *Caries*, kan ook dikmaals overoorſaakt werden, door vette en oliagtige genees-middelen; als ook door ſcherpe remedien van buiten opgeleit, 't welk men van de *Spina Ventoſa* niet ſeggen kan, alſoo deſelve (gelijk geſeit is) inwendig komt t'ontſtaan.

Meeſt. Hoe kend gy die?

Leerl. In 't begin ſijn de tekenen gemeenelijk ſeer duiſter, en ſoo verwert, datſe ook den alder-ervarentſte genees- en heel-meeſters konnen bedriegen. Maar als 't quaad toeneemt, dan openbaart het ſig hevig genoeg voor 't oog.

De reden waarom dit quaad in 't begin ſoo beſwaarlijk word gekent, ſijn deſe: om dat de beenen harde lighamen zyn, van zenuwen, en alle gevoelijke deelen ontbloot, en ook om dat 't quaad van een inwendig deel ſijn oorſpronk neemt, ſoo dat de toevallen ſig niet eer vertoonen, voor dat de ziekten verwekkende oorſaak, 't been ſelfs alreets doorboort heeft; maar als deſelve daar na 't vlies, en andere deelen die 't been omvangen, aen komt te taſten, dan verſchynen te gelijk al de toevallen,

ſoo

soo dat men als dan dit quaad seer ligt kan kennen, want 't klaagt den lyder van een scherpe en stekende pyn.

't Gesswel is somtyds sagt, bol, ei-ront, somtyds ook wel plat en neer gedoken, en 't deel heeft over al een eenparige coleur, en de pyn werd als dan door de beweging des lids seer vermeerdert, de koorts (indien ser by is) is d'eene tyd swaarder, d'andere tyd ligter: als 't quaad al verder voort kruipt, komender fistels voor den dag, te weten: als de vliesen, banden en spieren, en andere deelen 't been omcingelende, door geknaagt zyn, waar uit een boven maten scherpe en dunne etter vloeit, die 't proef yser al te mets soodanig besmet, dat het noit sijn voorgaande glants wederom bekomen kan.

Ten laatste, vervallen de lyders tot magerheid, en een quade gestalte des lighaams, waar van noit iets goets kan verwagt werden.

Meest. Hoe stelt gy de genesinge in 't werk?

Leerl. Wat de genesing belangt, men moet de slymigheids des vogts verdunnen, en doorsnyden, de scherpigheid temperen, de vogt uittogt geven, en ten laesten, 't geen bedorven is weg nemen.

De lydende party moet men te hulp komen met uitwendige middelen.

Wanneer sig een gesswel vertoont, en den lyder van een onlydelijke pyn klaagt, moet men de plaats openen, op dat men verneme hoedanig en hoe verre 't been bedorven is, indien de bederving niet seer groot is, en sig niet wyt heeft uitgespreit, kan men nevens d'inwendige middelen de genesinge somtyds door verdrogende hulp-middelen bekomen, als daar zyn *Rad. Peucedani, Irid. Aristol. Mirrhe, Aloe, &c.* De volgende stoving gebruikt men met natte plumasolen of wieken op geleid, is dikwils goet bevonden,

℞. Ra-

℞. Rasuræ ligni guajaci unc. duas.
Cort. ejusdem unc. unam.
Herb. absint. scord centaur.
Minor. rutæ a a man. unum.
Sem. dauci drach. duas.
Coq. in aq. pur.
Ad uncias X X col. adde
Aq. theriac. unc. unam & sem.
Mellis virgin. drach. decem
M. F. Fomentum.

By dese stoving kan men voegen, eenige uit de voorgaande verdrogende simplicia, op dat de verdroginge te sterker geschiede, indien de cure op dese wyse niet na wensch gaan wil, moet men 't handwerk gebruiken.

Dese operatie plagt te geschieden door yser of vuur, de ysere werktuigen sijn de *Scalpra* en de boor, de *Scalpra* of *Raspatoria*, bezigt men als de *Spina* niet seer groot is, en men moet daar mede continueeren, tot dat al 't geen verdorven was, weg genomen zy.

Maar vermits dese quaal altyd dieper is, en in groote gevrichten gemeenelijk sig sien laat, soo gebruikt men die manier van werking seer selden, ook om dat de *Raspatoria* niet soo wel konnen geapliceert werden, hier om is 't dat de booren meer gepresen worden, om datse beter en korter 't verdorven weg nemen.

't Bedorven been op dese wyse weggenomen sijnde, willen sommige dat men het been sal branden, op dat alle de quaadaardigheid weggenomen werd; en daar na sal men droogende en eelt verwekkende poeders daar op stroeyen.

Maar

Maar men gebruikt een geheel ander manier van werkinge, als men de voor verhaalde instrumenten niet bequamelijk appliceeren kan; gelijk aan beenen, van handen, en voeten, alwaar men 't gloeyent yser gebruikt, door een yserе busse, door de welk men ook eenige bequame middelen kan inspuiten, om te verdrogen.

Maar als de verderving sig verder verspreit heeft, soo is de applicatie van de voor geseide instrumenten onnut, en moet men dan noodsaaklijk tot de wegneming des lits begeven, selden in leden sonder Exstripatie.

VIII. CAPITTEL.

Van het overtollige Vlees in de Sweetgaten.

Meest. IN d'ulceratien groeit somwylen voos ofte wilt vleis, segt my daar d'oorsaak eens af?

Leerl. Dat geschied om dat de vleis makende middelen het al te veel doen groeyen, en al te schielijk, daarom werd het spongieus, daarom moet men het langsaam doen groeyen.

Meest. Wat teikenen hebt gy?

Leerl. Om dat het somwylen in het aanraken pyne veroorsaakt, en ligt bloed, sijnde voos en spongieus, sijnde veeltyds spekagtig, loodverwig en swart, met een taeye en lymige stoffe, een weinig goor riekende of stinkende.

Meest.

Meest. Sijn zy quaadaardig?

Leerl. Ja, wel kankeragtig, en swaarlijk te genesen.

Meest. Wat raad nu?

Leerl. Hier toe moet men scherpe middelen gebruiken, om het selve af te doen eten: Als

Gebrande Aluin, roode Precipitaat, caput Mortuum Vitrioli, Spaans-groen, Ægyptiacum, Lapis Alchymie, ofte eenige Sublimaats-waters, &c.

Hier van kan men sommige onder de salven doen, of scherpe wasslinge daar van maken. Daar na heelt men na de konst.

IX. CAPITTEL.

Van d'Ozæna, ofte stinkende Neus Sweren.

Meest. WAt is een *Ozæna?*

Leerl. Dat is een sweringe in de neus, welke soo daar stank by komt, werd van de Grieken *Ozæna* genoemt, ofte stinkende Neus-sweer.

Meest. Hoe geneest gy die?

Leerl. Zy is swaarlijk te genesen, alsoo men bedervinge van de neusbeentjes heeft te wagten. Innerlijk (alsoo de quaal veeltyds uit sware scheurbuik of pokken bestaat) gebruikt men de pok-dranken, met scheurbuiks middelen gemengt. Voorts moet men de neus verscheide reisen daags met een penceel wassen, met een mengsel van

Aluin, Spaans-groen, Rosebladen, Sevenboom,

Salie, *Wieroock*, *Meni*, *Mercurius dulcis*, *Granaat-ſchillen*, &c.

Ook maakt men mede rookingen van diergelijke ſtoffen: als van *Cinnaber*, *Maſtix*, *Wierook*, &c. men mag wel een propjen met plukſel met den Egyptiac nat gemaakt, in de neus ſteken.

Meeſt. Maar ſoo dit alles niet gelukte;

Leerl. Dan moet men tot de cauterien over treden; voorts dan heelen en ſuiveren, met een *mel Chelidoniæ* en *mel Roſarum*, &c.

X. CAPITTEL.

Van de Wolf ofte Vret, ofte voortetende ſweer, Phagadæna genoemt.

Meeſt. WAt is de *Wolf* ofte *Vret?*

Leerl. Een quaadaardige ulceratie, die geduirig voortloopt, van de kanker en water-kanker, als meer en min verſchelende.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Veel ſcherpe geduirig knagende vogten, ſijnde eén kanker, die, eerſt ſtil ſijnde, begint ſijn wieken uit te ſtrekken, en voort te loopen, wanneer de vogten daar meerder en meerder ſtil ſtaande, ſcherper werden en d'omgelegene deelen knagen.

Meeſt. Hoe kend gy die?

Leerl. d'Omleggende deelen werden met groote pyne geknaagt: en wanneer men gedagten heeft dat ſy geſteut is, breekt ſy na weinige tyd wederom op. De ſweren ſijn ook ſeer onſienlijk, met veel

veel uitgeholde boesemen, vermengt met spekagtigheid aan de kanten; waar by een dunne scherpe vogt vervoegt is.

Meest. Wat is hier van te voor seggen?

Leerl. Om datse geduirig voort eten, en nauwlijks konnen gesteut werden, sijnse niet sonder gevaar, ook verderven sy alle vaten, zenuwen en pesen, waar door styve leden en gangrenen volgen.

Meest. Hoe stelt gy de genesing in 't werk?

Leerl. Drinkende geduirig Decoctie van *Salsa*, &c. moet men die poogen te steuten, het welke geschied door *sal Saturni*, *Aqua Sublimata*, *Aluin*, met dese wast men, en men strykt in 't gesweer den *Oleum Philosophorum*, *de Steen-olie*, *de Tabak olie*, *&c.* Ook kan men somtyds met *Alcohol Vini* wassen: hier komt mede de *Lapis Alchymiæ* te pas, wanneer men die onder eenig water mengt. In d'ulceratie stroeit men een poeder van *Spaans-groen*, *Holwortel* en *Wierook*; ook doet men daar den *Ægyptiak* wel in, met *sal Saturni*, en om nog nader het voort eten te steuten, byt men de plaats rontom mer de *Boter van Antimonie* dood: hier over legt men de *Ranis cum Mercurio.*

Meest. Maar soo dit nu alles niet gelukt?

Leerl. Dan moet men de Cauterien gebruiken, scheidende de korst, en genesen na de konst.

XI. CAPITTEL.

Van de Water-kanker in de Mont.

Meeſt. WAt is de *Water-kanker?*

Leerl. Een rottende ofte verſtervende ulceratie in de klieren, gemeenlijk des monds.

Meeſt. Hoe kent gy die?

Leerl. Sy is geduirig voortloopende, evenwel ſonder merkelijke pyn, ſwart, rottig, ſtinkend, met uitgerafelde kanten, hier op volgt een beenvreting, en alle rontom gelege deelen ſijn rood en hard; daar komt een dun en vuil vogt uit ſonder etter; hier van hebben de kinders in de mond meeſt nood af.

Meeſt. Wat is d'oorſaak?

Leerl. Een ſcheurbuik met bloedig tand-vleis, welke niet geſuivert werdende de kaken, lippen, 't verhemelte des monds, niet alleen bedorven werd, maar carieren het been, en doen de deelen gangreneren.

Meeſt. Wat dunkt uw daar af?

Leerl. Soo ſy vers is, is'er hoop, anders ſelden, ten ſy met mismaaktheid van die deelen; ſy moet haaſt tegen gegaan werden of men heeft haaſt een lyk.

Meeſt. Wat doet gy nu tot de geneſinge?

Leerl. Men waſt de mond dikmaals met *Limoenpekel*, *Aluin-water*, *ſlap Sublimaat-water*, met *mel Roſarum*, of met een kookſel van *Roſen*, *Granaat-ſchillen*, *Sali*, *Campher*, *&c.* Hier mede waſt men dagelijks met quasjes, en men ſpoelt het wel

na

na met een ſlappe geeſt van Lepel-bladen. Buiten op legt men een goede pleiſter van Bakelaar of komyn.

Meeſt. Maar als d'invreting diep was?

Leerl. Moet men het open ſnyden, en aldus met het penceel daar by komen, en ſoo men niet kan, inſpeutſel gebruiken.

Meeſt. Wat doet gy als'er een *Caries oſſis* is?

Leerl. Soo neem ik de *Butyrum Antimonii*, met *Oleum Cinamomi* gemengt, en ſoek de partye dagelijks daar eens mede te ſtryken, en met de boven geſchrevene middelen waſſen. Voorts moet men innerlijk zuur-temperende en ſcheurbuikige middelen geven, en ſomtyds wat *Mercurius dulcis*.

XII. CAPITTEL.

Van de Gebrandheid.

Meeſt. STeekt'er gevaar in als ymand ſig gebrand heeft?

Leerl. Hoe dieper hoe erger, want niet alleen mismaakte lid-teikens na blyven, maar groote vaten, zenuwen en peſen konnen gebrand werden: ook daarom hoe dieper hoe erger, en maakt gangrenen, d'oogen gebrand, is meeſtendeel de blindheid verwagtende.

Meeſt. Wat raad hier toe?

Leerl. Zoo d'opperhuid alleen gebrand is, en met blaren op ſoude ryſen, ſoo houd men de gebrande plaats tegens het vuur aan: en al is het wat dieper

gebrand, legt men daar raap-olie op, pekel, zeep, ofte gebraden ajuin, kalkwater.

Soo'er nu een korst gebrand is, legt men daar een Cataplasme op van zeep, en ajuin: ofte boter gemengt met roet uit de schoorsteen, schorsen van vlier, sali-bladen, &c. en dat tot een salfjen gemaakt. Hier door scheid het gebrande van het gesonde af. Ook neemt men wel roos-salf, met roode precipitaat, ofte raap-olie, kryt en kampher.

Meest. Maar soo het nu dieper dan de huid gaat?

Leest. Moet men *Scarificeren*, om t'eerder te doen scheiden, waar over men dan *Roet uit de Schoorsteen, boter, Terpentyn en Doiren van Eyeren* legt, anders *Basilicum* met *Seep* en *Schoorsteen roet.*

Meest. Maar als nu de korst gescheiden is?

Leerl. Geneest men op de wyse als men gewoon is de sweergaten te genesen.

Einde des vyfden Boeks.

HET

HET EXAMEN Der CHIRURGIE,

SESDE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Van de Wonden in 't algemeen.

Meester. WAt noemt gy een wond?

Leerl. Een scheidinge der sagte en harde deelen, door uitterlijke saken veroorsaakt.

Meest. Is ook d'een anders als de andere?

Leerl. Zy geſchied in 't vleis, huid, been, pees, band, vaten, &c. Uitterlijk, of met eenen innerlijk, in 't hooft, borſt, buik, ofte leden: zy ſijn regt, ſcheuns, diep, ondiep, geſchoten, gebeten, geplettert, geſtoken, gevallen, geſneden: Enkel of met been-breuken; ſenynig, &c. welkers inſtrumenten die daar d'oorſaak van ſijn, verſcheiden ſijn na hare verſcheide ſtekinge, ſnydinge, vallen, &c.

Meeſt. Hebt gy teikenen van ſommige beſondere wonden?

Leerl. d'Uitterlijke ſiet men, dog of 'er ingewanden van binnen en welke gequetſt zyn, is niet altyd te weten: derhalven moet men op de toevallen letten: by voorbeeld, ſware hooft wonden, ſijn het braken, hik, &c. onderworpen.

Meeſt. Wat voorſegginge doet gy daar van?

Leerl. In voórname deelen, als hooft, borſt, buik-wonden, ſoo die tot binnen komen ſijn ſeer gevaarlijk: Item, die der groote bloedvaten, peſen, zenuwen, rugge-merg, 't hert, long, maag, darmen, lever, blaas, &c. te meer ſoo de wonden groot zyn. Het krakebeen, zenuwen, wangen, voorhuid gewond, willen naulijks aan een groeyen: dog de beenen wel. Bloedige en ſwarte afgang, en convulſien op wonden zyn doodelijk. Blaas-wonden laten wel een fiſtel na: ſoo de wonde volgens den loop der veſelen, is'er ſoo ligt geen nood van een ſtyf lid te behouden: een ronde figuur is erger dan een vierkante.

II. CAPITTEL.

Van een enkele Vleis-wond met eenige toevallen.

Meeſt. WAt is een enkele vleis-wond?

Leerl. Wanneer vleis, bloed-vaten, zenuwen of peſen gequetſt zyn.

Meeſt. Is'er geen onderſcheid in?

Leerl. Ja: in diepte, groote, langte, verlies of behoud van iets 't geen gewond is.

Meeſt. Wat kont gy uit ſoodanige wonden voorſeggen?

Leerl. Wonden daar iets aan gelegen is, ſijn het gevaar van verſcheide toevallen onderworpen, en te minder, ſoo alleen het vleis gequetſt is.

Meeſt. Soud gy ſoodanige geneſen konnen?

Leerl. Ja: Men moet het te veel bloeden ſtoppen; d'ontſtekinge voor komen; de lippen der wonde by een voegen, en in die ſtaat houden, belettende dat'er niets tuſſen komt, dieſe van een kan doen gaan, behoudende 't geſonde deel ſonder toevallen.

Meeſt. Wat doet gy om het bloed te ſtelpen?

Leerl. Soo het van weinig belang is, ſtopt men het met uitgerafelt linne, kattoen, gebrand linne, een weinig boviſt, &c. maar ſoo die grooter is, gebruikt men daar ſtemp-poeders toe, gelijk wy elders ontrent het extirperen geſegt hebben.

Meeſt. Als'er nu eens inflammatie by gevoegt is?

Leerl. Dan ſlaat men daar wat wit van een ei om, met aluin-poeder vermengt, of de bolus met brandewyn,

dewyn, tot een salfjen gemengt, anders de *Nutritum* ofte *Album Camphoratum*.

Meest. Maar soo daar pyne by was?

Leerl. Dan strykt men het met een salfjen van *Eyer-doiren*, *Oleum Papaveris*, *Saffraan*, *Bolus* en *Campher*.

Meest. Soo daar nu convulsien, krampen ofte trekkingen by waren?

Leerl. Dan druipt men in de wonde eenige zenuw versterkende middelen: Als

Den *Oleum Terebinthinæ*, *Spicæ*, *Petræ*, *Hyperici*; *d'Unguentum Nervinum* of *Martiatum*; de *Balsamum Sulphuris*, *Copayvæ*, *Peruvianum*, *Brandewyn*, &c.

Hier by kan men van binnen iets gebruiken 't gene tot stilling van diergelijken convulsie iets doet.

Meest. Ik soude wel voorder gaan, te vragen, ontrent de *Hyposarcosis*, *Gangrene*, *Sphacelus*, &c. maar hebben die te voren geexamineert, als mede, van het hegten der wonden, maar nu vraag ik, so'er iets in de wonde gebleven was, wat raad?

Leerl. Dit konnen sijn glas, sand, splinters, hair, graten, beentjes, &c. dese moet men pogen met koorn-tangetjes daar uit te halen. Soo het sand is, met wat wyn of brandewyn uitwassen.

Meest. Maar soo gy met de koorn-tang niet kond verrigten?

Leerl. Dan gebruikt men soodanige, welke men trekkende, oneigentlijk, noemt: Als

Lynzaad meel, *Rogge meel*, *Holwortel*, *Ammoniak*, *Pynboom hars*, *Pik*, *Basilicum*, *Suurdeeg*, &c.

Welke men daar op legt, soo komen die splinters, of wat het wesen mag, voor den dag, welke men dan uithalen kan.

Meest. Hoe geneest gy dan soo een wonde?

Leerl.

Leerl. Door digeſtiven, vleis-groeyende middelen, en vel makende dingen.

Meeſt. Welk zyn uw digeſtiven?

Leerl. Mengſel van d'*Ung. Aureum*, *Ung. Althææ*; het *Schoorſteen roet*, de *Holwortel*, *Honing*, *Pynboom hars*, *Doiren van Eyeren*, *Maſtix*, *Raapoli*, *Terpentyn*, *Wierook*, *verſe Boter*, &c. Uit dees en gene kan men ſoodanige ſalven maken als men wil.

Meeſt. Moet men juiſt altyd ſoodanige gebruiken?

Leerl. Neen: Maar men kan wond-balſems gebruiken, die men warm in de wonde drupt; de lippen dan van de wonde aan een voegende, werd die ſoo aan malkanderen gebonden, of met een klevende pleiſter by een gehaalt, en alſoo geneſen, en deſe ſijn de

Balſamum Sulphuris, *Peruvianum*, *Copayvæ*, *Sulphuris*, *Italicum*, *Succus Chelidoniæ*, *Oleum Hyperici*, *Pik*, *Pynboom hars*, *Oleum Trifolii odorati*.

Meeſt. Welke maken een vel en opperhuid?

Leerl. Welke verdroogende en zuur-temperende zyn: Als de *Bolus*, *Loodwit*, *gebrand Lood*, *Goutglid*, *Lapis Calaminaris*, *Meni*, &c. *Het Empl. Griſeum*, *Opodeldoch*, &c.

III. CAPITTEL.

Van de geſchote Wonden.

Meeſt. WAt ſegt gy van de geſchote wonden?

Leerl. Dat ſy van gemeene wonden en ulceratien onderſcheiden zyn, want ſy beledigen niet alleen

alleen de deelen, daar in geschoten is, maar selfs d'omgelegene, vermorselende vleis, been, vaten, enz. d'Ingeschote plaats is rond en eng, en d'uitgang ruim, diep en gelijk een fistel-gat: in 't begin gemeenlijk sonder bloeden.

Meest. Treed eens over tot de genesinge.

Leerl. Men moet de selve met kogel-tangen, soo sy binnen gebleven zyn, pogen uit te halen, soo niet, moet men een opening maken ter plaatse daar men het sonder gevaar kan doen, anders laat men de kogel daar in blyven, indien het sonder belediging der deelen geschieden kon.

Meest. Maar als de deelen gekneust zyn?

Leerl. Dan moet men suppureren, en na de suppuratie, volgens de gemeene methode genesen.

IV. CAPITTEL.

Van de Punctura Nervorum, ofte steken der Zenuwen.

Meest. WAt is een *Punctura Nervorum?*

Leerl. Een stekinge in een zenuw ofte pees, door een naald, spel, graat, &c.

Meest. Waar van kend gy sulx?

Leerl. Door de toevallen van pyn, klopping, ontsteking, trekking, kramp, &c.

Meest. Wat staat hier uit te wagten?

Leerl. Koorts, raaskallen, trekkingen: ja de dood.

Meest. Hoe sult gy dan uw genesinge aanstellen?

Leerl.

Leerl. Soo'er splinters ofte iets diergelijks in de wonde is, moet men dat'er uithalen, en de wond verwyderen, op dat alle lekkende vogten, die anders prikkelen veroorsaken, uitsyperen mogen. Is 'er onverdragelijke pyn, moet men die versagten, met pappen van saffraan, wittebroot, melk en eyeren gekookt. Komt'er een *Gangrena* ofte *Sphacelus* is een cauterie goed. De middelen die men daar gemeelijk in drupt sijn de volgende: Als

Oleum Hyperici, *Ceræ*, *Terebinthinæ*, *Trifolii odorati*, *Balsf. Peruv. Copayv. Sulph. Pynboom harst*, *Mastix*, *Gummi Elemni*, &c.

Dese dient men daar warm in te druppen, waar op men dan een t'samen trekkend poeder legt, welke mede dient om de lekking te verhoeden; hier over nu legt men bequame pappen en pleisters. Soo de lekking niet ophoude, moet men een cauterie gebruiken.

V. CAPITTEL.

Van de fenynige Wonden.

Meest. HOe werd een wond vergiftigd?

Leerl. Door steken, byten, vergiftige kogel of pylen.

Meest. Wat zyn daar bewysen van?

Leerl. Verstervingen, lood-verwige en swarte coleur, convulsien, overmatige pyn, hitte, beven, raaskallen, hartvangen, &c.

Meest. Hoe geneest gy de steken van byen en hommels?

Leerl.

Leerl. Op de steek legt men Triakel met Brandewyn, of men strykt met Scorpioen olie: anders trekt men een blaar, of men legt'er Suurdeeg op met wat Mostert, &c.

Meest. Hoe sult gy de Scorpioen beet genesen?

Leerl. Dese geneest men in Italien met d'olie van Scorpioenen gemaakt, of men legt'er een levendig gestoote Scorpioen op.

Meest. Nu van een dolle hond?

Leerl. Rontom gescarificeert en daar een kop opgeset, dat het senyn met het bloed daar uit kome, zynde eerst met Brandewyn gewassen, dan soo legt men daar Theriakel op: Item, set men een cauterie op de wond: voorts moet men de patient aanstonds doen sweeten, en daar gestadig in houden. En diergelijke kan men met de slange-beten mede doen.

VI. CAPITTEL.

Van de Wonden, met quetsinge des beens.

Meest. HOe weet gy dat by een wonde en been-breuk is?

Leerl. Dat kan men door een stylet ofte anders weten.

Meest. Wat doet gy in een overdwerse been-breuk?

Leerl. Dan moet men de quetsure over malkanderen brengen, en de hegting ten spoedigsten bevorderen, (uitgenomen in hoofd-wonden) en verbinden dan.

Meest.

Meeſt. By aldien nu dat'er geen ſplinters zyn?

Leerl. De wonde toeheelen, en houden het been by een ſoo veel het mogelijk is, om van de logt niet beledigt te werden.

Meeſt. Maar ſoo daar nu ſplinters waren ofte ſtukken?

Leerl. Soo ſy van haar beenvlies los ſijn, neemt men daar uit eer men de wonde ſluit, ten ware daar groote bloedſtortinge was, of het been nog vaſt ſat, want na 't veretteren der wonde vallen zy van ſelver uit.

Meeſt. Maar ſoo de ſplinters ofte ſtukken aan het been ofte been-vlies vaſt zyn?

Leerl. Sal men die laten, om dat zy door een *Callus* nog konnen vereenigen.

VII. CAPITTEL.

Van de Wonden des hoofds.

Meeſt. WAt valt van de wonden des hoofts te voor ſeggen?

Leerl. Dat ſy twyfelagtig ſijn, ſoo wel d'uitwendige ſomtyds als inwendige. De groote hebben minder gevaar dan de kleine. Een doorgaande wonde met etterloſinge na buiten toe, is minder gevaarlijker dan een enge. 't Beledigen der herſenen, is gemeenlijk doodelijk; als mede, kramp en trekkinge daar by, &c.

Meeſt. Wat onderſcheid?

Leerl. Somtyds is het pan-vlies door vallen, ſteken, ſnyden, &c. gequetſt: ook is de wond verre ofte

ofte na by een naad, of in de slaap-spier, of des selfs vlies.

Meest. Wat genesing is hier toe?

Leerl. Soo 't pan-vlies gequetst is, door snyden, sonder kneusinge en verre van een naad is ligt te genesen. Het been moet men bedekt laten, en genesen de wonde op de gemeene wyse.

Door verpletteringe ofte kneusinge komende, of door beide te gelijk, heeft veel toevallen en is gevaarlijk, alsoo het geheele hooft dikmaals swelt, soo dat de wonde grooter werd gemaakt, om voor d'uitsyperende vogten een weg te banen.

Soo het pan-vlies in de naden gewond is, is niet sonder gevaar, dewyle de vesels van het dikke hersen-vlies, die sig daar door henen boren, somwyls gequetst zyn. Alle gangrenen sal men tegen gaan, en handelen dan daar mede als in gemeene wonden.

Wanneer de pan gebroken is, is seer sorchelijk, daarom moet men de slag ofte breuk weten, op wat wyse die geschied is. Men moet de trepaan gebruiken in diepe scheuren, al is 't dat men die niet en siet. Niet te diep sijnde, moet men suiveren. Somtyds is de pan neer gedrukt, oft in gebogen, of een tegen scheur, &c. Losse splinters dienen uitgehaalt, en binnenwaarts stekende, trepaneren.

Meest. Wat gebruikt gy nu verder voor middelen?

Leerl. De hooft middelen, die getempert moeten zyn: als het *Defensivum Vigonis*, *Empl. de Betonica*, *Gratia dei*, *de Cumino*, *Neurenburger salf.*

Meest. Maar soo het dikke hersen-vlies blood was?

Leerl. Dan legt men daar fijne doekjes op met rosen-honing vervogtigt, of een goede digestyf, en men vult de wonde voorts met pluksel. Soo 'er nu een schuimagtige stoffe komt, suivert men, en men ver-

verſterkt de herſenen met ſtovingen van wyn. En ſoo de herſenen uitpuilen, moet men daar compreſſen met plukſel op leggen, in Brandewyn vervogtigt, en aldus neerdrukken.

VIII. CAPITTEL.

Van d'oog Wonden.

Meeſt. ZYn d'oog wonden gevaarlijk?

Leerl. Ja ſeker, want zy dikwyls blindheid veroorſaken.

Meeſt. Hoe geneeſt gy die?

Leerl. Gelijk men ontrent de beenen geen vettigheden gebruikt, alſoo oock ontrent d'oogen niet. Soo de quetſingen ſwaar zyn, dienen beide oogen verbonden te werden; ſtellende het hooft regt over end, en dan geneeſt men gelijk men met een *Cataracta* doet.

Meeſt. Wat doet gy als het water is uitgeloopen?

Leerl. Deſe herſtellinge geſchied van ſelver, ſoo het waterige vogt is uitgeloopen, maar ſoo het kryſtalline, ofte glaſagtige is uitgeloopen, is'er geen herſtelling aan. Men verbind dan het oog met wat eyerwit en ſoete melk, waar by men wat ſaffraan doet, ſoo werd het waterige herſtelt.

IX. CAPITTEL.

Van de Wonden des Hals, Keel, Strot, &c.

Meeſt. HOe geneeſt gy de wonden des neks?

Leerl. Eyen byna als de hooft-wonden, en niet te diep ſijnde, even als de gemeene wonden.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het als d'*Arteria Carotis* is afgeſneden?

Leerl. Die wond is niet ſonder groot perikel: Deſe bind men aan ſijn onderſte deel, met een gewaſte draad toe; en men heelt de wonde met een goede balſem ten eerſten toe.

Meeſt. Maar als nu de *Vena Jugularis* afgeſneden is?

Leerl. Soo moet men het bovenſte deel toe binden.

Meeſt. Maar zoo nu een van beiden half afgeſneden was?

Leerl. Dan bind men niet, maar men ſtelpt het bloed ſoo veel het mogelijk is, en ſoo niet mogelijk is, ſoo moet men haar als voren binden.

Meeſt. Maar ſoo de gorgel-pyp ofte ſlokdarm, heel ofte ten deele geſneden was?

Leerl. Heel af, agt ik ongeneeſlijk: maar ten deele gequetſt zynde, moet de wonde gehegt werden, en verbinden die met een bequame wond balſem.

X. CAPITTEL.

Van de Borſt Wonden.

Meeſt. HOe ſijn de borſt wonden?

Leerl. Van buiten, of na binnen doorgaande, die of d'innerlijke deelen quetſen of niet.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het met d'uitterlijke wonden?

Leerl. Die geneeſt men als een gemeene wonde.

Meeſt. Maar als zy nu doorgaat, en 't bloed binnen is geloopen?

Leerl. Dan is de geneſinge als een *Empyema*.

Meeſt. Maar als'er nu geen of weinig was?

Leerl. Laat men de wonde toeloopen, toeſiende dat de logt daar buiten gelaten werd, want het adem nen mogt beledigt werden.

Meeſt. Gebruikt gy geen andere middelen?

Leerl. Eenige innerlijke borſt-middelen en wondmiddelen, en die het zuur temperen.

Meeſt. Als nu eens het hert gequetſt was?

Leerl. Dat is gemeenlijk doodelijk, voornamentlijk ſoo die tot de holligheden doorſtoken is, want het bloed lekt dan uit.

XI. CAPITTEL.

Van de Buik Wonden.

Meest. HOe geneest gy d'uitterlijke wonden des buiks?

Leerl. Op de gemeene manier.

Meest. Maar soo die na binnen toe gaat en het net uithangt?

Leerl. Soo moet men dat haastig binnen brengen, ten ware het bedorven was, moet het afgesneden werden, bindende een gewaste draad aan het gesonde, om het wederom te konnen uithalen, soo het niet na behooren succedeerde.

Meest. Maar als het niet bedorven was?

Leerl. Soo het een weinig koud geworden was verwarmt men het met warme soete melk, en men brengt het binnen.

Meest. Wat doet gy als de darmen uithangen?

Leerl. Dese zyn vry swaar in te brengen: verkoud zynde, verwarmt men die met soete melk, en dan poogt men die binnen te brengen. In een enge wonde werden de darmen opgeblasen, en dan dient men de wond te verwyderen, welke men somtyds met een naald door steekt om de logt daar uit te laten gaan. Maar als sy gequetst zyn, sal men haar hegten, en bestryken de wonde met een goede wonde balsem.

Meest. Hoe maakt gy het met een groote buikwonde?

Leerl. Die moet gehegt werden, als ik voren heb gesegt.

Meest.

Meest. Soo nu de maag, lever, milt, nieren, blaas, baar-moeder, &c. zyn gequetst?

Leerl. Om dat men daar niet by kan komen, moet men die bevolen laten: Maar innerlijke middelen konnen voordeel by brengen: Als de *Perúviaanse Balsem, en de Copayva, de Kreeft-ooren, &c.*

Einde des sesden Boeks.

HET EXAMEN Der CHIRURGIE,

SEVENDE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Van de gebroke Beenen in 't gemeen.

Meester.

Wat is een *Been-breuk?*

Leerl. Een van een scheiding der beenderen ofte krake-beenen, het sy door vallen, slaan, quetsen, &c.

Meest. Sijn sy alle van eenderley soort?

Leerl.

Leerl. Sy sijn onderscheiden van plaats, als in de hersen-pan, schouders, ribben, armen, beenen, &c. de figuur is mede niet eenderlei, want sy kan weesen met spleten, effen door midden. scheuns, regt, overlangs, met gruseling, &c. Ook in getal, daar een of twee beenderen stukken zyn, gelijk in beide elleboogs-pypen, ofte beide been pypen; ook is'er wel ontstekinge en wel verstervinge by, &c. Somtyds hebben sy splinters en somtyds niet; in 't midden gebroken, of boven of onder; ook in twee stukken of in meer.

Meest. De teikenen sijn die altyd klaar?

Leerl. Niet altyd: Maar voelt weinig oneesenheid in een dwarse ofte scheunse breuk, dog het gebreukdaar van is swak. Somtyds is het eene lid langer als het ander. Soo het dyebeen ofte kuit en scheenbeen gebroken zyn, kan men daar niet wel op staan; en by een ontvrigting, by splinters en vermorseling, is pyn. Men kend de spleten om haar dikte, oneesenheid en pyn, dog gissinge heeft hier de meeste plaats.

Meest. Hoe vallen dese breuken uit?

Leerl. Men heeft weinig perikels te wagten, soo het een dwers of scheuns breuk is, sonder eenige splinters ofte vermorselinge, &c. Een breuk heeft minder gevaar, als dat'er twee nevens malkanderen sijn. In hoe ouder personen hoe trager genesing. In het midden van een vast been is beter dan boven of onder, want daar is het voos, en voose beenen bederven ligt, en consolideren niet haastig, ook kan men daar soo wel niet spalken. Een beenbreuks uitstel tot zeven dagen, kan ligt bederven; als mede, soo de windselen te stevig sijn aangehaalt. Men segt dat in beswangerde een been-breuk qualijk te genesen is.

Meeſt. Hoe veelderlei wyſe is'er van nooden om een been-breuk te regt te helpen?

Leerl. Vierderlei; als *uitrekking*; *by-een-boeging*, *verbinding* en *herſtelling*.

Meeſt. Wat ſegt gy van het *uitrekken?*

Leerl. Deſe gaat ſelden dan met pyne toe, en te meer ſoo daar ſplinters zyn: dog lydelijk, wanneer d'uitrekking gedaan werd, wanneer men het lid houd in die poſtuur, als wanneer het in ſijn geſonde ſtand was, en het minſt verneerd werd.

Meeſt. wat is de *by-een-voeging?*

Leerl. Dat beide einden ſoodanig na d'uitrekkinge aan een gevoegt werden, datſe niet verdraeit, ſcheef, &c. ſtaan, maar in die geſtelteniſſe geplaats werden, als offe haar geſonde figuur hadden.

Meeſt. Hoe verbind gy die nu?

Leerl. Met twee windſels: d'eerſte wind men dry reiſen om de breuk, gaande daar na om hoog. d'Andere is byna tweemaal ſoo lang, die men eens om de breuk bind, en dan naar om laag, en dan weder na om hoog, alwaar men eindigt. Tuſſen dit winden legt men geduirig bort papiere ſpalkjes, &c. om de breuk ſtevig te binden: merkt dat het ſwagtelen niet te ſtevig zy.

Meeſt. Legt men geen Medicament om de breuk?

Leerl. Men kan d'onderſte ſwagtel met brandewyn bevogtigen, of een bequaam defenſyf daar om leggen.

Meeſt. Wat doet gy na 't verband?

Leerl. Men plaats het op zyn gemakkelijkſte, even als het in ſijn geſonde ſtand was, en men laat, ſoo het een arm is, in een ſwagtel hangen.

Meeſt. Hoe weet gy of het verband wel gedaan is?

Leerl. Soo daar pyne is, beduid dat het te ſterk gebon-

gebonden is. Als de patient even na het verband drachelijke pyne heeft, welke na d'eerſte ofte tweede nagt toeneemt, en op den derden avond buiten de band een geſwel is, beduid dat de verbinding goed is.

Meeſt. Maar ſoo 'er een wond by was?

Leerl. Moet men het been ſagjes herſtellen, en dan op de wond letten: en ſoo'er vermorſelt been by is, moeten eerſt uitgenomen werden; en dan werkt men gelijk men in een wond gewoon is te doen.

II. CAPITTEL.

Van de Been-breuken in't ſpeciaal.

Meeſt. HOe veelderlei zyn de *Pan-breuken?*

Leerl. Sy zyn door ſplyting, kneuſing, breuk, inſnyding, punt ſteking en tegenſplyting.

Meeſt. Hoe komt de ſplyting?

Leerl. Door harde en plompe werktuigen, ſomtyds door d'opperſte tafel alleen, en ſomtydts door beide.

Meeſt. Nu door kneuſing?

Leerl. Wanneer de herſen-pan ſoo beſchadigt werd, dat uitterlijk alles heel ſchynt, en nogtans van binnen geſcheiden is, dat in kinderen ſonder breuk wel geſchied.

Meeſt. Hoe is het door een breuk?

Leerl. Wanneer een gedeelte van de hooft-pan t'eenemaal geſcheiden is.

Meeſt. Hoe geſchied d'inſnyding.

Leerl.

Leerl. Door meſſen, houwers, &c. en al wat ſnyden kan, het ſy het geſchied met verlies van been of alleen met een lap of ſtuk by hangt, of dat'er in 't been een enkele kerf is.

Meeſt. Hoe door punt ſteking?

Leerl. Door degens, puntige meſſen, poken, priemen, en door al wat ſteken kan; gaande ſelden door de tweede tafel.

Meeſt. Wat is tegenſplyting?

Leerl. Wanneer het deel daar de val ofte ſlag op geſchied is, heel en volkomen blyft, maar in de tegen over zyde een ſplyting gevonden werd.

Meeſt. Wat zyn uw teikenen?

Leerl. Draeying des hoofts, blindheid voor d'oógen, bloed braken, en dat neus en ooren bloeden. De patient is ſtil, en opſtaande valt haaſt ter neder. Hier komt wel buiten ſinnigheid by, lamheid, geraaktheid, trekking, kramp, koorts, &c.

Meeſt. Wat is uw voorſegginge?

Leerl. Dat ſy alle gevaarlijk zyn, en hoe dieper hoe gevaarlijker.

Meeſt. Laat ons tot de geneſinge komen.

Leerl. Soò de huid nog ongeſchonden is, of de wond klein, moet men een kruis gewyſe ſnede maken, en de huid opligtende, ſcheid men het panvlies van de pan af. Soo'er dan een ſpleet is, doet men daar een weinig inkt op, en men verbind de wond. Wanneer nu des anderen daags het bloed geſtelpt is, ſoò ſchraapt men de pan wat af, tot men de ſpleet niet meer en ſiet, en het been ſig bloedig vertoont, waar men dan wat *Pulvis Ariſtolochiæ* met wat *Myrrhe* ſtroeit, en ſoo verbind.

Meeſt. Maar ſoo nu de ſplyting door beide tafels was?

Leerl. Dan moet men trepaneren; als mede in kneu-

kneusingen, tegensplytingen en snyding, en dat besyden de breuk, behalven in een steek, dan moet men die regt op de steek setten.

Meest. Maar soo'er nu verscheide breuken zyn;

Leerl. Moet men alle de beentjes uitligten die los zyn, maar niet de vaste, en soo men het sonder trepaan stellen kan, is des te beter.

Meest. Wat moet men in de *Neus-breuk* doen?

Leerl. De gebroke beenderen der neus, soo zy te hoog zyn, moet men neder drukken, en 't geen te laag is, met smalle spateltjes of iets anders, opligten. Dan soo steekt men iets in de neus, om die in postuur te houden, leggende boven op een defensyf.

Meest. Hoe handelt gy met een gebroke *Kakkebeen?*

Leerl. Dese herstelt men met de vrugen, die men soo binnen als buiten gebruikt; en soo die te swak is, houd ymand het hooft agter vast, en een ander trekt na voren toe, en herstelt het alsoo.

Meest. Soo nu het *Schouder-been* gebroken is?

Leerl. Dit is ongeneeslijk, alwaar het sig met het schouder-blad voegt. Indien het breekt, alwaar het sig opligt, dat ligtelijk gevoelt werd, soo werd de schouder of arm, met de hand of band sterk naar om laag getrokken, en onderwylen op sijn plaats gebragt: maar soo het in verscheide stukken gebroken is, moet men een opening door snyden maken, om die stukken daar uit te ligten, ten ware die aan het beenvlies vast waren, die men haar beloop moet laten hebben, welke van selver uitvallen of vast groeyen.

Meest. Hoe stellen wy het met een *gebroken Borst-been?*

Leerl. Men vind ongelijkheid, die voor het voelen des vingers wykt, en eenig geluid geeft, of het werd neder gedrukt, en dan voelt men een inbuiginge,

ginge, waar door pyn, moeyelijken adem, hoest, bloed spuwen, &c. voort komen. Men legt de lyder op een groote steen, en men duwt beide schouders naar om laag, bewegende dan de schouders gins en weder, tot alles behoorlijk geplaats is.

Meest. Soo nu een *Ribbe* gebroken was en doorstak?

Leerl. Met de hand weder in sijn plaatse brengen; maar is 't dat die na binnen toe gaat, sal men die door een sterke inademing na buiten keeren, en soo dit niet gelukt, legt men daar een lym pleister op, om de ribbe in sijn plaats te trekken.

Meest. Wat segt gy van een *enkelde wervelbeens breuk?*

Leerl. Die kan men met de vingers herstellen; maar soo het rugge merg beledigt ofte gequetst is, en armen ofte beenen slap hangen en sonder gevoel zyn, en het wateren met den afgang op houden, soo is het doodelijk; egter moet men doen wat men kan, om het drukkende, door snyden als anders te weren,

Meest. Hoe gaat gy met de breuken des *Heiligbeen* en *Steutbeens* te werk?

Leerl. Op de selfde wyse, behalven dat men de vingers in den endeldarm brenge, om het op sijn plaats te brengen.

Meest. Soo nu het *Heupen-been* gebroken was?

Leerl. Moet sonder versuim herstelt werden, want by aldien het niet haastig herstelt werd, heeft men veel toevallen te wagten. Soo'er nu meer dan een breuk is, soo neemt men door het snyden de losse stukken uit, en men laat de vaste sitten: maar soo men de snede kan myden, is best.

Meest. Hoe doet gy met een gebroken *Armbeen?*

Leerl. Die buigt men na de borst toe, en men rekt het uit, en set het aan een.

Meest.

Meeſt. Nu d'*Elleboogs beenen*, en *Scheen* en *Kuit-beenen?*

Leerl. Syn moeyelijker te herſtellen ſoo twee gebroken ſijn dan een, die mede door uitrekkinge geneſen werden. Alſoo werden mede de ſcheen en kuit-beenen geneſen.

Meeſt. Wat ſegt gy van de breuk der *Knye-ſchyf?*

Leerl. Over dwers gebroken zynde, veroorſaakt ligt een qualijk gaan: maar in de lengte gebroken zynde, werd die van d'optrekkende ſpieren ſonder hulp van handen, ligt in haar plaats gebragt.

Meeſt. In hoe veel dagen geneſen de breuken?

Leerl. De neus-breuk ſonder *Caries*, in tien of twaalf dagen. 't Gebroke kakebeen binnen twintig dagen. Het ſchouder-blad binnen veertig dagen. De ribben binnen twintig dagen: als mede de wervels. Het heupebeen binnen vier en twintig dagen. Het armbeen binnen dertig of veertig dagen. De beenen des elleboogs en des kuit en ſcheens, binnen dertig dagen. De knyſchyf binnen twintig dagen.

Einde des ſevende Boeks.

HET

HET EXAMEN Der CHIRURGIE,

AGTSTE BOEK.

Behelsende de gantsche praktijk der CHIRURGIE in alle zijn deelen, noodig voor alle nieuwe aankomelingen te weten.

I. CAPITTEL.

Van d'Ontvrigting in 't gemeen.

Meester. Wat is een *Luxatie* ofte *Ontvrigting?*

Leerl. Wanneer een been uit sijn eigen plaats in een ander wykt, waar door de behoorlijke bewegingen belet werden.

Meest.

Meest. Wat onderscheid?

Leerl. Dese neemt men van de gedaante, want somwyls is het ganssche been uit sijn boesem gevallen, dat eigentlijk een *ontvrigting* is, ofte beens *verplaatsing* noemt. Somwyls in het been maar een weinig uit sijn plaats geweken, dat men *onder ontvrigting* ofte *verlenging* noemt.

Meest. Wat zyn d'oorsaken?

Leerl. Sy sijn *innerlijk* en *uitterlijk*: d'Uitterlijke sijn, vallen, stooten, stoeyen, slaan, worstelen, dansen, &c. En d'innerlijke, wanneer eenige vogten ontrent de gevrigten blyven staan, gelijk in *Kraam-beenen*, *Heupe-jigt*, *&c.*

Meest. Hebt gy eenige teikenen?

Leerl. Sy sijn in magere lighamen blykbaarder dan in vette. Het been is bultig en uitstekende op die plaatse daar het ingeschoten is, maar men vind een holte daar het uitgeschoten is. Soo'er een volkomen ontvrigting zy, werd het lid om hoog getrokken, en by gevolg korter. Maar soo het door een verslapping der banden komt, werd het lid langer, pynelijker, en de beweginge is niet na behooren. Daar sijn minder toevallen in een onder ontvrigting, en men siet alles selden in een voorval.

Meest. Hebt gy ook eenige voorsegging?

Leerl. Sy werd ligter in kinderen en magere luiden herstelt dan in vette, maar werden beswaarlijker op sijn plaats gehouden; in tegendeel in sterke luiden en in oude. Een hooft ontvrigting is doodelijk, in de wervelbeenen gevaarlijk, en een verouderde moeyelijk; van innerlijke oorsaaken traag, maar men brengtse ligter in.

Meest. Hoe sal men die nu herstellen?

Leerl. Het een uit sijn plaats gevallen zynde, helpt men met handen, banden of andere werk-

tuigen,

tuigen, dat het in sijn behoorlijke plaatse komt; welke middelen men gebruikt na gelegentheid des tyds.

Meest. Hoe veelderlei is de genesinge?

Leerl. Vierderlei: Bestaande in uitrekkinge, insettinge, verbinding en bequame plaatsing.

Meest. Hoe stelt gy het met het uitrekken?

Leerl. Soo lang het lid uitgerekt werd tot dat tusschen het been dat in sijn plaats gebleven is, en tusschen het uitgewekene, een holte gevonden werd, moet men wagten, dat het hooft des beens, met sijn wymbrauwen tegen sijn hol niet te seer in 't herstellen aangestooten werd, want daar spruiten seer swaare: ja, ongeneeslijke toevallen uit. Ondertusschen moet men wagten dat nog het been nog de spieren te seer omdraeyen, maar haar gemeen gestel houden. Eer men tot de verbinding komt legt men daar bequame defensiven op.

Meest. Wanneer verbind gy wederom?

Leerl. Soo 'er geen pyne seer aandringt, hoeft men voor de vyfde, sesde, of sevende dag het verband niet los te maken. Onderwylen moet het soo stil gehouden werden als men kan, leggende het lid soodanig dat het niet ligtelijk kan uitvallen.

Meest. Maar soo 'er een ontstekinge by komt?

Leerl. Dan moet men het lid niet uitrekken, voor dat die verdwenen is, het welk met versagtende en verdunnende middelen te weeg gebragt werd.

II. CAPITTEL.

Van d'Ontvrigtingen in 't byſonder.

Meeſt. HOe ontvrikt het kakebeen?

Leerl. Selden anders dan na voren, ten ware in kinderen. Somtyds aan een zyde, en werd ligtelijk herſtelt; maar aan beide zyden, is 't ſeer moeyelijk, ja ſelfs ſeer gevaarlijk en doodelijk.

Meeſt. Ontvrikt het wel door ſwakheid van ſpieren?

Leerl. Ja: Maar ſelden, maar wel door ſwakheid der banden, en veeltyds door te wyd gapen.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het met deſe ontvrigtingen?

Leerl. Soo ſy aan een zyde is, neigt ſy noers gewyſe na 't beledigde deel toe: het ſcherpe uitſteekſel bult uit: d'onderſte tanden ſluiten niet op de bovenſte. Men dryft het kakebeen na tegen 't overgeſtelde deel, en men brengt het aldus op ſijn plaats, zynde ligt om doen, en ſulx geſchied wel door een ſufflet te geven.

Meeſt. Maar ſoo het nu aan beide zyden was ontvrigt?

Leerl. Dan ſteekt het geheele kakebeen na voren toe uit, en de mond blyft wyd open: het ſcherpe uitſteekſel is aan beide zyden uitpuilend, en de ſlaap-ſpieren zyn geſpannen. Men laat dan eenigen dienaar het hooft houden, of laat het tegens een muur aan leunen: trekt het kakebeen, beide duimen in de mond ſtekende, eerſt na om laag, dan agterwaarts, en eindelijk naar om hoog, ſoo ſal het wel haaſt herſtelt zyn.

Meeſt. Hoe handelt gy met het ontvrigte ſchouder-blad?

Leerl. Dat werd ſelden herſtelt, of het puilt een weinig uit; ſoo dat de patient dikwils de hand aan ſijn hooft ofte mond niet kan krygen. Om wel te herſtellen legt men de lyder agter over, en men legt hem een ſteen of iets anders onder de ſchouders, dan ſoo rekt men de ſchouder voorwaarts en agterwaarts uit: namentlijk in die zyde, alwaar men d'ontvrigting ſiet, en ſoo brengt men 't regte ſchouder-blad op ſijn regte ſtel.

Meeſt. Hoe herſtelt gy het ſchouder-been?

Leerl. Dat ontvrigt noit agterwaarts, ſelden na voren, maar gemeenlijk om laag. Het ſekerſte teiken is, als men onder d'oxels een ronde hardigheid voelt en boven een holte: d'eene arm is langer als d'ander, en de lyder kan de hand niet aan de mond krygen. Laat den lyder op 't gevrigt van de ſchouders eens ſterken kaerels leggen, en ſoo gehouden werden, en laat een ander d'arm naar om lage buigen, dan ligt de Chirugyn 't opperſte deel in 't *Acetabulum*, en alſoo werd die lyder herſtelt.

Meeſt. Hoe herſtelt gy de wervel-beenen van de nek?

Leerl. Men laat de patient dan laag ſitten, en de ſchouderen nederwaarts drukken, trekt dan het hooft met beide handen naar om hoog, bewegende het gins en weder, egter ſonder geweld, waar door de wervelbeenen in haar plaats gebragt werden, en de lyder ſal ſijn hooft weder konnen bewegen.

Meeſt. Hoe herſtelt gy de wervelbeenen in de rug?

Leerl. Men laat de lyder op de buik leggen, en twee dienaars rekken hem met al haar kragten ſoo veel

veel uit als sy konnen, door middel van een band, welker een onder d'oxels en d'ander onder de dyebeenen vast gemaakt werd, waar door de wervelbeenen ingevoegt werden. Maar is dikmaals doodelijk, soo zy na binnen toe ontvrigt zyn.

Meest. Hoe stelt gy het met het ontvrigte heiligbeen?

Leerl. Met de twee vingers in den aars te steken, het welke men aldus van binnen en van buiten kan in sijn plaatse brengen.

Meest. Hoe stelt gy het met d'ontvrigte ribben?

Leerl. Dese moeten ten eersten herstelt werden, alsoo'er sware toevallen te verwagten zyn. Soo die na boven toe uit de wervelbeenen geraakt zyn, laat men de lyder met sijn armen over een deur hangen, en men herplaats alsoo de ribben: maar nederwaarts geschoten zynde, laat men de lyder neder bukkende, sijn handen op de knyen leggen, en men brengt alsoo de ribben op haar plaats: maar na binnen geschoten zynde, trekt men die met een lym-pleister in sijn plaats, en aldus bekomt men somtyds herstelling: en wanneer sulx niet geschied, is 't doodelijk alsoo men met de handen daar niet aan werken kan.

Meest. Op hoe veel wysen ontvrigt een elleboog?

Leerl. Na voren, agter, na buiten of binnen, het welk men door 't gevoelen gewaar werden kan.

Meest. Hoe herstelt gy d'ontvrigting na voren?

Leerl. Den arm is korter, en men kan d'elleboog niet bewegen; steekt na voren toe uit, en in 't agterste is een holte: men moet dit als in andere ontvrigtingen haast herstellen, of daar sijn verscheide toevallen te wagten. d'Arm werd scheuns, en soo lang uitgerekt, dat de beenen in 't herstellen malkander niet beledigen. Soo de handen swak zyn, neemt een band, brengt d'arm om een pylaar, rekt hem

uit, en drukt het been agterwaarts, tot het in sijn plaatse schiet.

Meest. Maar so nu d'ontvrigting agterwaarts was?

Leerl. Dan werd van voren een ongewone holte gesien, en van agteren een bulting; d'arm is ook korter en kan niet buigen. Inwaarts of buitenwaarts zynde, heeft men d'eigenste teikenen, maar d'uitpuiling is in d'eigenste plaats, daar 't been is heen geschoten, en de holte daar 't is uitgevallen. Na behoorlijke uitrekking werden dese mede herstelt, indien sy vers zyn.

Meest. Hoe stelt gy het met d'ontvrigting van de kleine elle-pyp?

Leerl. Dese werd op de selfde wyse herstelt.

Meest. Op wat wyse ontledigt het dyebeen?

Leerl. Gemeenlijk na binnen, somtyds na buiten, na voren, maar selden na agter.

Meest. Hoe herstelt gy d'ontvrigting na binnen toe?

Leerl. Zynde het eene been langer als het ander, kan het nauwlijks buigen; de knye puilt buitenwaars uit, en 't hooft des dyebeens is in de las geschoten, 't welk men daar klaar sien kan. Soo moeyelijk als het herstelt werd, schiet'er weder soo ligt uit, waar door uittering des beens, en mank gaan veroorsaakt werd. Men stelt dan de lyder op 't midden van een bank ofte tafel, en tusschen des selfs beenen een seer sterk Cilinder-hout, met linnen om-wonden, op dat het dyebeen hier sterk aan uitgerekt, en ondertusschen door de hand des Meesters herstelt werde.

Meest. Maar soo nu d'ontvrigting buitenwaarts was?

Leerl. Dan bevind men het been korter, en het been werd binnenwaarts gedraeit. De lyder beweegt

weegt het been wel, maar kander mede nauwlijks aan d'aarde reiken: alhoewel het niet herſtelt werd, gaat nogtans alle de pyn allenskens over, en de lyder gaat ſonder kruk. Des ſelfs herſtelling is als even is geſegt.

Meeſt. Wat doet gy als het dyebeen na voren toe uitſteekt?

Leerl. De lieſſen ſijn dan geſwollen, en de billen ſijn gerimpelt ſonder vleis. Het been is niet langer nog korter, maar kan nauwlijks gebogen werden, en de pis opgeſtopt. Al is 't dat het niet herſtelt werd, ſoo gaat egter de patient, na eenige tyd wel, maar moet ſomtyds het been na ſig trekken. De patient moet ſig, in 't herſtellen, op de geſonde zyde leggen, dan werd het been uitgerekt en herſtelt. En ſoo men het met de handen niet doen kan, moet d'induwing met de knye geſchieden.

Meeſt. Hoe maakt gy het ſoo d'ontvrigting van agteren was?

Leerl. Dan kan de lyder het been niet uitſteken nog buigen, nog daar mede gaan of ſtaan, of hy valt agter over. Ook is het korter als 't andere been. In de las is een holte, en op de billen voelt men een ongewone bulting: alhoewel 't niet herſtelt werd, niet te min gaat de pyne allenxkenx weg, en 't been laat ſig buigen, maar 't blyft kort en regt: ook is het nog na binnen of buiten gedraeit. Laat de lyder op de buik leggen, 't been ſterk uitgerekt, vattende ondertuſſchen het dyebeen boven de knye; 't welk getrokken werd van 't heele been na buiten toe, en men moet het been in de holte van het heupenbeen brengen, en ſoo de patient ſig niet van alle bewegingen myd, ſal het daar weder uitſchieten.

Meeſt. Hoe ſtelt gy het met d'ontvrigting des kuitbeens en ſcheenbeens?

Leeſt. Even op de ſelfde wyſe als van den elleboog geſegt is.

Meeſt. 't Gebeurt nu wel dat de knyeſchyf diſloceert?

Leerl. Men laat de patient regt over einde ſtaan, en men brengt de knyeſchyf op ſijn plaats, ſwagtelende dan de partie ſoodanig, dat het knyelid ſig niet bewegen kan.

Einde des geheelen Werkx.

LYST

Der Medicinale Boeken,

Die by

JAN ten HOORN

Gedrukt en te bekomen zyn.

ALle de Werken van Renatus Descartes, 4 vol. in 4.
Alle de Werken van Cornel. Bontekoe, 2 voll. in 4.
Blankaarts Anatomie, Duits en Latyn.
—— Institutien der Medicynen.
—— Practyk en Chymie.
—— Chirurgie.
—— Podagra en Jicht.
—— Fermentatie en Scheurbuyk.
—— Pokken.
—— Kinder-siekten.
—— Van de Ruspen.
—— Collectanea of Hollands Jaar-Register van allerley Observatien.
—— Operatie der Medicamenten.
—— Lexicon Medicum.
—— Idea Medicinæ praxeos.
P. Berbette Medicinale werken.
Het Medicinale Collegie.
Oosten en West-Indische Warande.
Theatrum Chimicum, of geopende Deure tot de ware Chimia.
Het nieuwe Examen der Chirurgie en Scheeps Kist.

De

De nieuwe-Veld-Medicine en Chirurgie.
Hervelt Medicinale Aanmerkingen, en van de Pokken.
De Spaanse Pokmeester, of genesing der selve siekte.
Paryse verbandhuys.
Verbrugge Zee en Land-Chirurgie.
Guillemeau CXIII. gebreeken der Oogen.
Chimiste Stook-huys van Lemery.
Brandende Salamander van Lancilot.
Fieni XII. hand-greepen der Chirurgie.
Observatien van Stalpart van der Wiel.
Hörni Ontleed-konst.
Willis van de Koors.
Licht der Apothekers.
Genees en Heel-konstige Practyk, door vander Sterre.
Amsterdamse Apoteek.
Halma verklaring over d'Amsterdamse Apotheek.
Pharmacopæa Harlemensis.
Item, Deselve in Duyts.
De Leeuwarder Apotheek.
En voorts alle andere Medicyn-breken meer.

RE-

REGISTER

Der

HOOFT-STUKKEN

Deses WERKX.

Capitt.		fol.
I.	Van d'Anatomi.	1.
II.	Van de deelen des Lighaams.	5.
III.	Van het Harte en den omloop des bloeds.	9.
IV.	Van d'Arteria ofte groote Slagader, met alle hare takken.	13.
V.	Van de Vena Cava ofte holle Ader.	17.
VI.	Van de Poortader, Vena Portæ genoemt.	22.
VII.	Van de Longs Slagader, en des Logt-pyps Slagader.	24.
VIII.	Van de Longader.	26.
IX.	Van de vereeniging der vaten in Kinderen eer sy geboren zyn, en der selver omloop des Bloeds.	27.
X.	Van de Longe en Logt-pyp, met desselfs aanhang.	29.
XI.	Van de Herssenen, Ruggemerg, en der selver vliessen.	33.
XII.	Van de Zenuwen des gantschen Lighaams.	45.
XIII.	Van d'Oogen, en desselfs aan-een-hang.	53.
XIV.	Van het maaksel der Ooren.	57.
XV.	Van het maaksel der Tong.	63.
XVI.	Van de Mond, Kaken, Lippen, &c.	66.
XVII.	Van het Tandvleis, verhemelte des Monds, Lelleken, Keel, Tongbeen en Klieren.	67.
XVIII.	Van de Neus.	69.

XIX. *Van het Net ofte Smeer-sak en Smeer-buisen.* 71.
XX. *Van de Slokdarm ofte Spysbuis.* 72.
XXI. *Van de Maag.* 74.
XXII. *Van de Darmen.* 76.
XXIII. *Van het Darm-scheil, Gyl-vaten en Water-vaten.* 80.
XXIV. *Van het Pancreas ofte groote onderbuiks Klier.* 82.
XXV. *Van de Lever, Galblaas en Galbuisen.* 84.
XXVI. *Van de Milt.* 86.
XXVII. *Van de Nieren, Pis-buisen en Pis-blaas.* 88.
XXVIII. *Van de Mannelijke teeldeelen.* 91.
XXIX. *Van de Vrouwelijke teeldeelen.* 99.
XXX. *Van de voort-teelinge uit Eyeren en de Nageboorte.* 108.
XXXI. *Van de Klieren.* 111.
XXXII. *Van de Spieren en desselfs maaksel.* 112.
XXXIII. *Van de Beenen en Krake-beenen.* 136.
XXXIV. *Van de Vliesen.* 153.
XXXV. *Van d'Opperhuid, de Huid, Hair en Nagels.* 155.

I. *Van de Gylmaking, desselfs opklimminge, en afscheiding der vuiligheden.* 157.
II. *Van de Bloed-wording uit Gyl, desselfs omloop, of het aangroeit, en waar uit het zelvige bestaat.* 160.
III. *Van de Groeying en voedinge der deelen.* 163.
IV. *Van de scheidinge der Harsen-sappen, anders Zenuw-sappen en Dierige geesten gesegt.* 164.
V. *Van de Scheidinge des Speeksels, Quyl, Snot, Ragchels, Tranen en Oorsmeer.* 166.
VI. *Van de Scheidinge der melk in de Borsten.* 167.
VII. *Van de Gal, Milt-vogten en het Succus Pancreaticus, Maag en Darm-sappen.* 168.
VIII. *Van*

VIII. *Van de scheidinge des Pis, en desselfs uitloo-singe.* 171.
IX. *Van d'onzienlijke doorwaseming en het sweeten.* 172.
X. *Van de Dieet, ofte saaken die tot de gesontheden behooren, als Logt, Spijse, Drank, &c.* 173.
XI. *Van de Medicamenten in de Chirurgie dienstig.* 176.

I. *Bepaling der Heelkonst en haar deelen.* 180.
II. *Van d'Instrumenten.* 182.
III. *Van het Aderlaten en Koppen, en 't laten der Slagaders.* 187.
IV. *Om Bloedsuigers te setten.* 191.
V. *Van de Strot-snee.* 193.
VI. *Van het aftappen des Etters, Waters ofte Bloeds uit de Borst.* 195.
VII. *Van de Paracentesis, ofte Aftapping des waters, uit den onder-buik.* 197.
VIII. *Van de Cataract, ofte Staar op het Oog.* 199.
IX. *Van de Nagel op 't Oog, Ungula en Pterygium gesegt.* 202.
X. *Van d'Ooglap, Pannus genaemt.* 204.
XI. *Van de Hasemond, ofte Labia Leporina.* 205.
XII. *Van d'opening der toegegroeide deelen, als Oogen, Ooren, Schamelheid, Aars, &c.* 208.
XIII. *Van de Tongriem ofte Spanader.* 210.
XIV. *Van de Halsdragt in de nek, ofte Setaceum.* 211.
XV. *Van de Fistels, Fontenellen ofte Etter-dragten.* 212.
XVI. *Van het branden in de deelen.* 214.
XVII. *Om een Absces, ofte Etter-geswel t'openen.* 215.
XVIII. *Van d'Extirpatie, ofte affsettinge der Leeden.* 217.

REGISTER.

XIX. *Van de tegenspoedige arbeid, 't uithalen der doode Vrugt, en nagebleven Nageboorte.* 221.
XX. *Van de Keiserlyke Snede.* 231.
XXI. *Van het Steen-snyden.* 234.
XXII. *Van een Darm-breuk en Navel-breuk, en van d'uitpuiling des Navels in Kinderen.* 243.
XXIII. *Van de Water-breuk, Hydrocele genoemt.* 251.
XXIV. *Van een Lugt-geswel of Wind-breuk, Hernia Ventosa gesegt.* 253.
XXV. *Van een Vleis-breuk, ofte Sarcocele, Hernia Carnosa gesegt.* 254.
XXVI. *Van des Bals Ader-breuk, ofte Hernia Varicosa.* 255.
XXVII. *Van het uithangen des Aarsdarms.* 256.
XXVIII. *Van het uitsinken van des Lyfmoeder Scheede.* 257.
XXIX. *Van het Trepaneren, ofte Doorboring des Hooftscheels.* 259.
XXX. *Van de t'samenhegting der Wonden.* 265.
XXXI. *Om scheele Oogen regt ziende te maken.* 268.

I. *Van de Geswellen in 't algemeen.* 270.
II. *Van een Phlegmone ofte ontsteking.* 272.
III. *Van d'Erysipelas ofte Roos.* 279.
IV. *Van een Slym-geswel ofte Oedema.* 282.
V. *Van de Honing- Pap- en Smeer-geswellen.* 283.
VI. *Van de Pest-kool, Anthrax ofte Carbunculus.* 285.
VII. *Van de Bloed-vinnen, ofte Bloed-sweeren.* 287.
VIII. *Van de Vyt, Feit, Worm, ofte ziekte sonder naam.* 288.
IX. *Van het groot Ooghoeks-geswel, ofte Ægylops.* 289.
X. *Van*

X. *Van het Kikvorsch-geswel onder de Tong.* 291.
XI. *Van het Strontjen op 't Oog, of Scheetjen der Oog-scheelen.* 291.
XII. *Van d'ontstekinge des Oogs-scheel.* 292.
XIII. *Van de Bubones, ofte Klier-geswellen, agter 't Oor, onder Oxels, en in de Lassen.* 293.
XIV. *Van de Hair-worm en Douw-worm.* 295.
XV. *Van de Krawagie en Jeukte.* 296.
XVI. *Van de Lazarie der Grieken.* 298.
XVII. *Van het quaad-zeer, Douw-worm en Hair-worm des hoofts gesegt.* 300.
XVIII. *Van de Wyn-puisten en Kalkoense neusen.* 302.
XIX. *Van de Spenen ofte Ambeyen, Hæmorrhoides gesegt.* 303.
XX. *Van de Kakhielen ofte Winterhielen.* 305.
XXI. *Van de harde, ontstokene, en swerende Borsten ofte de Drop.* 306.
XXII. *Van een Knoets-geswel ofte Scirrhus.* 309.
XXIII. *Van de Krop-swellen, ofte Klieren aan den hals, ofte Konings-zeer.* 310.
XXIV. *Van de Kanker ofte Kreeft-geswel.* 312.
XXV. *Van het heet en kout-vuur, Grangræna en Sphacelus genoemt.* 315.
XXVI. *Van een Aneurisme ofte Slagaders spat.* 317.
XXVII. *Van de Varices ofte Ader-breuken.* 319.
XXVIII. *Van de Ganglion ofte Pees-knoop.* 319.
XXIX. *Van een Polypus in de Neus, een Slym-prop ofte Vleis-prop genaamt.* 321.
XXX. *Van de Wratten.* 322.
XXXI. *Van d'Exteroogen.* 323.
XXXII. *Van de Blauw-oogen, en Blauw geslage vlekken.* 324.
XXXIII. *Van de Sproeten ofte Sonne-vlekken, en andere vlekken.* 325.

XXXIV. *Van de Gonorrhæa ofte Druipert.* 326.
XXXV. *Van de Spaanse kraag, ofte Chankers, en van de Cordée.* 329.
XXXVI. *Van de Caruncula, ofte Weelderig-vleis in de Pis-schagt.* 331.
XXXVIII. *Van een Zand-kloot, ofte Venus-kloot.* 332.
XXXIX. *Van de Klap-ooren ofte Venus-builen, Bubones Veeneree gesegt.* 334.
XL. *Van de Wratten aan het Fondament en Schaamdeelen.* 335.
XLI. *Van de Pokken en verscheide toevallen.* 336.

I. *Van de Sweren in 't algemeen, en hare genesinge.* 340.
II. *Van de genesinge der Sweeren, die een dunne vogt hebben, Sanies gesegt; als mede, van de Ichor.* 342.
III. *Van de Spekagtige Sweren.* 343.
IV. *Van de Fistuleuse Sweer.* 344.
V. *Van de Luis en Worm-sweeren.* 346.
VI. *Van de Sweeren met bedorven been.* 346.
VII. *Van de Spina Ventosa, of Wintdoorn.* 348.
VIII. *Van het overtollige vlees in de Sweetgaten.* 352.
IX. *Van d'Ozæna, ofte stinkende Neus-sweeren.* 353.
X. *Van de Wolf ofte Vret, ofte voortetende Sweer, Phagadæna genoemt.* 354.
XI. *Van de Water-kanker in de Mont.* 356.
XII. *Van de Gebrandheid.* 357.

I. *Van de Wonden in 't algemeen.* 359.
II. *Van een enkele Vleis-wond met eenige toevallen.* 361.
III. *Van de geschote Wonden.* 363.
IV. *Van de Punctura Nervorum, ofte steken der zenuwen.* 364.

V. *Van*

REGISTER.

V. *Van de Fenynige Wonden.* 365.
VI. *Van de Wonden, met quetſinge des beens.* 366.
VII. *Van de Wonden des hoofds.* 367.
VIII. *Van d'Oog Wonden.* 369.
IX. *Van de Wonden des Hals, Keel, Strot, &c.* 370.
X. *Van de Borſt Wonden.* 371.
XI. *Van de Buik Wonden.* 372.

I. *Van de gebroke beenen in 't gemeen.* 374.
II. *Van de Been-breuken in 't ſpeciaal.* 377.

I. *Van d'Ontvrigting in 't gemeen.* 382.
II. *Van d'Ontvrigtingen in 't byſonder.* 385.

EYNDE.

De Nieuwe Verbeterde

CHIRURGYNS SCHEEPS-KIST,

Sijnde een Catalogus oft Lijſte der

MEDICAMENTEN,

Die yder Chirurgijn naer Ooſt-of Weſt-Indiën gemeenlyk mede-voert.

Als noch agter aan eenige Siekten op ſoodanige Reiſen veel voor-vallende, by-gevoegt.

ALLES

Door *J. Verbrugge* Chirurgijn binnen Middelburg in ZEELANDT.

't AMSTERDAM,

By JAN TEN HOORN, Boekverkoper over 't oude Heere Logiment. 1693.

Aen alle Jonge Zee-varende CHIRURGYNS.

HEt is niet genoegh dat een Rationaal Chirurgijn, een algemeene ende bysondere kennisse heeft, van alle die Chirurgicale gebreecken des Menschen Lichaems, maer hy dient oock wel een goede kennisse te hebben van sijns vereyste en noodighe Remedien, om tot sijne gewenschte eynde namelijck de Gesontheydt te geraecken. Soo moet hy dan (als Guido ghebiet) versien zijn van een Antidotanus ofte Catalogus, eenigherley meest dienstigh en noodige Medicamanten, tot genesinghe soodanigher ghebreecken ende Siecktens, die hem op eenighe lang-durige Reysen ter Zee of in't Leger soude mogen voorvallen: welckers krachten hy diende te kennen, al een hyse gebruycken soude, want het onmogelijck is, yet te gebruycken dat men niet en kent; of men soude op' goet geloof van andere (dieder van geschreven hebben) 't zeyl moeten gaen, wanneer die krachten der Simplicien ghemaeckt werden: Het ware even gelijk of yemant betaelt wierde, ende geseyt u somme is compleet, goet ende gewigtigh, gy en behoevet niet te besien, maer sijt gerust: 'k meyn sou daer yemant mede te vreden zijn? Ik geloove neen, wel veel min in't geene soo een hoogh-weerdige Kunst belanght, die tot verbreydinghe yemants eer ende reputatie streckt, als mede tot behout en genesinge soodaniger Patienten, (die hem soude mogen voor-komen) Ten dien eynde prijst J.D. Vigo, lib. VI. in't begin: die kennisse der Simplicien ende Compositien, voor yemant die de Chirurgie oeffent, soodanig, dat hy seyt, de Eloquentien der Oratoren van nooden te hebben, om dit te vertellen. Desgelijks den Ouden Guido lib. vj. cap. iiij. seght, de Chirurgijns noot sakelyck ende profijtelyck te zyn, niet alleen die Simplicien hare krachten ende nature te kennen, nog hare Ingredienten te weten: maer men behoorde die te konnen mengen, bereyden, &c, Sommige sullen licht nu denken, dat ick al-

hier de Pharmacie te kort doen wil: geensins, maer sy sal-
uo sullen't licht met my toeslemmen, dat dese kennisse ons
ros-komt. Ick segh verstaet het wel, dat alle Chirurgijns
behoorden een lichte ende algemeene kennisse te hebben, van
het bereyden en menghen der Medicamenten: die in onse
Kunst vreyscht werden, niet om daer een dagelijcks ghe-
bruyck van te maecken, noch Winckel te houden: maer
eerste ijck ende voornamelijck als men't Scheepe vaert,
of met een Leger te Velde trecke, daer gemeenlijck noch
Pharmacijn te vinden is. Ten tweeden, als men op eeni-
ge Dorpen ofte kleyne Landt-Steden woond, daer men ligt
verlegen is, om dat (soo daer waren) alsulcke Pharma-
cijns gemeenlijck slecht versien zyn. Ten derden, als men
jemant om Gods-wille helpen wil, ende geen middel heb-
ben om den Pharmacijn te betalen. Doch mijn meeste oog-
merck siet maer alleen op alle Jong-leer-gierige Gesellen,
die haer by der Zee ofte Land begeven willen, ende op alle
die het voor lief ende aengenaem eenvoudiglijk aen-nemen
willen: Ende is'er jemant die meer begeerde te weten van
de Krachten eeniger Simplicien, die ick hier niet al te wyt-
loopig verhalen sal; den geenen recommandere ick het kleen
Herbarius, 't welck yder tot een groot behulp dienen sal, om
tot meerder kennisse deser naervolgende Medicamenten
te geraecken, soo wel in't lesen der Remedien, als in't
lesen der Simplicien, als yder (soo ick verhoop) die't sel-
vige met aendagt lesen wil, genoegh gewaer werden, ende
ondervinden sal.

Uwer aller toegenegen Vriend,

JOHANNIS VERBRUGGE.

C A-

CATALOGUS
ofte een Lijste der
Medicamenten en Instrumenten,
Die yder CHIRURGYN naer sijn wel-gevallen en tòt sijn gebruyk kan uytkiesen, om sijn Medicamenten-Kist te versien.

Theriaca.
Mithridatium.
Laudani Opiati.

Laxativa.

Confectionis Hamech.
Diapruni solstivi.
Diaphœnici.
Elect. è succo Rosarum.
Extracti Catholici.
Pilularum Cochiarum.
Foliorum Sennæ
Hermodactylorum.
Rad Ialappæ.
Rhabarbari.
Scammonii.
Gutt æ Gambæ.

Mellita.

Mellis Rosarum.
Mellis Albi.
Diamori.

Conserv. & Rob.

Conserv. Rosarum.
Mivæ Cydoniorum.
Rob. Acaciæ.
Rob. Ribisiorum.

Aquæ.

Cardui Benedict.
Plantaginis.
Vermajis Ranarum.
Vitæ.
Cinamomi.

Olea.

Rosarum.
Camomillæ.
Anethini.
Anisi.
Amygd. Amarorum.
Hyperici.
Iumperi.
Laurini.
Therebinthinæ.
Liliorum.
Myrtillorum.
Lini.
Papaveris.
Petræ.
Spicæ.
Succini.
Sulphuris.
Vitrioli.

Unguenta.

Basilici.
Digestivi.
Apostolorum.
Ægyptiaci.
Aureum.
Defensivi.
De althæa compositi.
Albi camphurati.

Diapompholiges.
Nutriti.
Populei.

Emplastra.

Diachyli compositi.
Diapalmæ.
Betonicæ
De Mucilaginibus.
De Meliloto.
De Ranis cum Mercurio.
Oxycrocei.
Paracelsi.
Grisei.
De Minio

Chymica.

Antimonii præparati.
Croci Martis.
Turpethi Mineralis.
Præcipitati Rubri.
Sublimati.
Caput mortuum Vitrioli.
Aqua Fortis.
Lapis prunella
Florum sulphuris.
Ruptoris.

Volgen nu de Simplicien.

Radices.

Aristolochiæ Fabaceæ
Longæ.
Chinæ.
Salsæ Parillæ.
Zeodariæ.
Gentianæ.
Polypodii.
Quercini.
Glycyrhizæ.
Iridis.

Herbæ.

Absinthii.
Agrimoniæ.
Betonicæ.
Bismalvæ.
Cardui Benedicti.
Pyrolæ.
Foliorum.
Quercus.
Salviæ.
Scordii.
Calamenthi.
Veronicæ.
Fungus of Bovist.

Flores.

Croci.
Roscr. Rubrarum.
Sambuci.
Chamemæli.
Meliloti.
Centaurii.
Hyperici.

Cortices fructus &c.

Baccarum Lauri
Corticis granatorum.
Corticis ligni Guajaci.
Colocynthidum.
Glandium.
Hordei mundati.
Sem. Anisi.
Sem. Fœniculi.
Et Cumini.

Farinæ.

Althææ.
Consolidæ majoris.
Fabarum.
Hordei.

Fœnugraci.
Lini.
Lupinorum.

Pulveres.

A *Luminis usti.*
Ad dysenteriam.
Ad Gonorhœam.
Restrictivi.

Succi,
Condensati, gummi & Resinæ.

E *Lemni.*
Ammoniaci.
Galbani.
Mastiches.
Myrrhæ.
Euphorbii.
Aloës.
Sarcocollæ.
Resinæ.
Olibani.
Camphuræ.
Sanguinis draconis.
Therebinthinæ communis.
Et Venetæ.
Cera albæ.
Et flavæ.
Opii.
Tamarindi.

Mineralia & Marina.

V *Iridis æris, Aluminis, crudi.*
Argenti vivi.
Beli armenæ.
Cerussæ.
Corallæ Rubri.
Et albi.
Lithargyrii auri.
Lapidis calaminaris.
Minii.
Terræ sigillatæ.
Tutiæ præparatæ.
Sulphuris.
Vitriolæ albi.

Animalia, eorumque partes.

C *Antharidis.*
Ax. porci.
Cornu cervi usti.
Oculorum cancri.
Spermatis ceti.
Mumiæ.
Ovorum.

Die Chirurgicale Instrumenten.

E En trepaen, met alle sijn toe-behooren.
Een Sage, met alle sijn toe-behooren.
Een Sny-tange.
Een Loodschroeve.
Een *Dilatatorium.*
Verscheyden Koren-tangen en kloot-tangen.
Een *Catheter.*
Seton Tange.
Tant-tangen.
Sack-koker gestoffeert.
Lancetten.
Scheeren en Scheermessen.
Spatels groot en kleen.

Volgt nu ander verscheiden Gereetschappen, ende eenighe kleynigheden.

Een partye out doeck.
Een deel fijn werk.
Groot en kleyne Spalken.
Groote en kleyne Strooy-armen.
Hayr-snoer-Lint.
Stringen zyde en garen.
Blazen, Sponcien.
Vellen van Root en Wit Leer.
Clistery-pypen.
Brieven met Spelden.
Een Mortierken.
Besloten Seefken.
Een Schaeltjen, met wichtjsten.
Een koper panneken.
Een *Decoctum* ketelken.
Een *Suppositori* Lepel.
Een Trechter.
Een dranck ende *infusi* Kroesken.
Maetjens van een heel en een half muddeken.
Een Salf-doosken.
Ventosen ofte Koppen.
Een kleene *siringe*.
Een gang-Becken.
Een Scheer-Becken.
Een spiegeltjen.
Oly-steentjes.
Wit en graeu Pampier.
Een schrijf-boeck.
Een Hand-boeck.
Bartum, *P. Pigræum*.
De Chirurgie van *Ambr. Paré*.
Den kleynen Herbarius.
Ende soo voorts, na yders believen ende goet-dunken.

Volgen nu de Krachten en gebruyck der MEDICAMENTEN, *vervolgens beschreven.*

CHI-

CHIRURGYNS SCHEEPS-KIST.

Eerst van de OPIATEN.

Theriaca.

IS het voornaemste onder alle preservativen der Peſt, ſy is goet tegens vele ſieckten, inſonderheyt tegens beten of ſteken van fenynige Dieren; Item voor vallende ſieckte, bangigheyt op de Borſt, ende tot vele andere paſſien des Lighaems, ſy doet ſweeten, en ſtilt de pyn. Sy helpt mede de ſcheurbuik en quade maeg. &c. *Den doſis is j. dragm.* of anderhalf.

Mithridaat.

Is meeſt van gelijke kracht als den *Theriaeck*: dan dat den *Theriaeck* wat heeter en machtiger is tegens het fenyn der Dieren. Het geneeſt alle pyne des hoofts uyt koude geſchiedende, is goet tegens een quade lucht ende beſwymingen onder den Neuſe geſtreecken. Geneeſt de gebreken der darmen, ooren, kaecken, mont, &c. Is goedt den genen die kuchen, bloedt-ſpouwen, lam zyn: Item, tegens beten der dolle honden, of fenynige Dieren ingegeven ende opgeleyt; oock tegens de Koortſe ende andere gebreecken meer. Sy doet ſweeten ende ſlapen, *den doſis j. dragm.* min of meer naer gelegentheyd.

Laudanum.

Is uytnemende goed om die onlydelijcke pijne des

buyks te ſtillen, als in de Colijck, *Dyſenteria*, &c. Sy doet ſlapen, ende alle inwendige pyne ſtillende, ſy ſtilt mede den hoeſt en het braken, *den doſis is iij. a. iiij. greyn.*

Van de Laxativen.

Confectio Hamech.

Purgeert alle ſuure en ſlymige humeuren, ſy verdryft allerley gebreeken des huyts, als ſchurft, krauſel, hayrworm, lazerye, kancker; desgelijcx die van Venus ſenyn beſmet zyn, men kan dezelve ook bequamelyk tot clyſteren gebruiken. *den doſis is j. onſs.*

Diaprunum Solutivum.

Purgeert het bloed van alle ſondigende vogten: is goed in de verharde drek om tot clyſteren te gebruiken, *van ſes drachmen tot een once.*

Diaphœnicum.

Purgeert alle rauwe vochtigheden der Mage, in langduurige Koortſen. Sy is ſeer goet tegens pyn der Colyck in de darmen, ſy verdryft mede de winden. Soo in Cliſterien als anderſints, *den doſis is once j.*

Elect. de ſucco Roſarum.

Is goet om allerley heete Koortſen ende ſcherpe humeuren te purgeeren: deſgelycks de pyne der *juncturen* ende allerley ſieckten uyt heete ſiltige humeuren voorts komende, ſy is voornamelyk dienſtig in alle hardlyvigheyd. *den doſis in onc. ſem.* met het *Decoctie van Fol. Senne oft vj. dragm.*

Extractum Catholicum.

Purgeert de algemeene ſondige humeuren onſes Lighaems, en by gevolg alle ingewanden. Deſe Pillen ſijn ſeer goet van werckinge, *haer doſis is ſcru. j. oft dragm. ſem.* met eenige gediſtilleerde Venkel-olie gemengt.

Pillen

Pillen Cochia.

Sy Purgeren die ſlymige rauwe vochtigheden der vogten ende bloeds. Item de ſinkende humeuren ende catharnen, ſy ruimt de borſt van alle dikke en taye ſlym, en dryft alle waterige vogten uit. *den doſis is dragm j.*

Fol. Sennæ

Deſe Bladeren werden op verſcheyden manieren gebruyckt: als in weyckingen, poppen, pulvers, &c. Haer gebruyck is om 't Lighaem te ſuyveren, en te purgeeren, haer *doſis* is ongelijck in ſubſtantie is 't *j. dragm.* of *ij. dragm.* maer in Infuſie oft weykinge is't ſomtyds drie, vier, offes dragmen oft *j, onc.*

Hermodactylus.

Purgeert de taaye ſuure en ſiltige *Plegma*, ende 't vloeyende fereſijg humeur, ſy is bequaem om den Buyck weeck ende ſuyver te maecken, den *doſis* is in ſubſtantie *dragm. ſem.* of in Iufuſie *dragm. iij.* min ende ook meer naer gelegenheyt.

Uytwendig gebruyckt, zyn zy maturerende ende extraherende.

Rad Jalappæ.

Purgeert allerley waterige heumeuren ende waterſucht, haer *doſis* is in ſubſtantie *dragm. j.* oock wel min; maer in Infuſie is 't *dragm. ij.* oft meer naer gelegentheid.

Rhabarber.

Is een Wortel purgerende ende wert veel in een *dyſenteria* gebruyckt, om datſe naer haer Purgative kracht altoos een aſtrictie na haer laet, zyn *doſis* is ongelyck in ſubſtantie een oft twee *dragma*; in infuſie meer naer gelegentheit, waut ſy altoos meeſt met yet anders vermengt wert.

Scam-

Scammonium.

De *Diagridium* purgeert de ſcherpe humeuren, ſy is vehement in haer werckinge, ende maekt krimpinge des buyks, daerom wertſe ſelden alleen ingegeven, den *doſis* is gemeenlijck x. a xv. greyn met een doir van't ei gemengt en met wijn ingegeven.

Gutta Gamba.

Purgeert de ſlym en ſcherpe vogten, ſy is goet tot waterſucht ende waterige Lighamen. Sy doet met eenen ſomtyts braken, *den doſis is ß. ſcrup.* of anderhalf.

Van den Honig oft Mel.

Mel Roſarum.

Uytwendig gebruykt, is ſy mundificerende ende conforterende dienſtig in de *Ulceratien* des tantvleeſch ende roede; wert veel op de membrane der herſenen gebruykt; inwendig tot de wateragtigheyt der maag in Juleppen, Apoſemen ofte anderſints. In Klyſteeren gedaan, geneeſt de buik-loop, en ſuivert de verſwoorene darmen: dient ook in keel-geſwellen, om in gorgel-dranken te doen.

Mel communis.

Sy is verdunnende, heeft een ſuyverende ende rypende kragt.

Diamorum.

Is treckende ende ſuyverende, dienſtig de *Ulceratien* des monts ende keele, &c.

Van de Conſerven.

Conſerv. Roſarum Rubrarum

Is conforterende en ſtoppende den loop des buyks met den *crocus martis* oft yet anders vermengt.

Carne

Carno Cydoniorum.

Oft *Marmelade* is seer goet tegen den loop voor den eeten; ende goet tegen het overgeven naer den eeten gebruykt. Sy versterkt de maeg ende verwekt eenigsints de smaek.

Rob. Acaciæ.

Is astringende en t'samen-treckende: den buyckloop ende Vrouwe-stonden stoppende. Stopt mede alle bloedingen uiterlyk geappliceert.

Rob. Ribesiorum.

Het beneemt eenigsins de brandigheid des monds, beneemt het overgeven der galle, en verslaet den dorst.

Van de Wateren.

Aqua Cardui Benedicti

Doet sweeten ende water maken, dienstig tot de borst, ende bequaem om yets daer mede in te geven als den *Theriaca*, &c.

Aqua Plantaginis.

Is seer weinig stoppende, verkoelende ende suyverende, wert veel tot quade oogen ende injectien gebruykt.

Aqua Spermatis Ranarum.

Sy is goet tot den *Erysipelas*, ende quade voortkruypende seerigheid met wat Aluins gemengt, insgelyks tot een quade keel met wat *Lapis prunella* gemengt, inwendig werdse oock gebruyckt als men sig van binnen verseert heeft. Met wat *Sperma ceti*, ofte *Sanguis hirci.*

Aqua Cinamomi.

Is een *Cardiak* om het herte te verstercken, soo uytwendig om aen te riecken; als inwendig met den

Aqua

Aqua Cardui Benedicti ende *Theriaca*, oft met eenige *Apozemen* gemengt ende gebruykt.

Aqua Vitæ.

Is innerlyken genomen seer versterkende en uiterlyk suyverende ende van bedervinge beschermende, daerom werdse veel in *gangrenen* en verrotte *Ulceratien* met den *Ægyptiacum* gebruyckt.

Van de Olien.

Oleum Rosarum.

Is versterkende, alle verswackte, geslagene, gestooten leden: ende die van eenig toe-koment quaet beschermende.

Oleum Camomillæ.

Sy is resolverende ende pyn-stillende, sy is oock eenigsins versterckende, ende goet tot allerley qualen der zenuen.

Oleum Anethi.

Dese Olie is carmineerende oft wint-breeckende, resolverende ende pyn-stillende.

Oleum Anisi.

Is seer wint-breekende, daerom wertse veel tot allerley windigheden des buycks &c. gebruykt, *den dosis is gutt.* iiij. *a* v. met wat warme Wijn.

Oleum Amygd Amarorum.

Sy opend alle verstoptheden, versagt de zenuen, en geneest de doofheyt en pijn der ooren.

Oleum Hyperici.

Sy is verwarmende en t'samen-treckende, goet tot alle versche wonden: voornamelyck der gewrigten ende zenuen in de *punctura nervi.*

Sy wert mede wel inwendig gegeven als men sig van binnen verseert heeft, drie of vier druppelen met wat sap daer graeuw Erten of Ouwijven in gesoden zyn.

Oleum

Oleum Juniperi.

Is seer goet tot alle koude passien der zenuen en gewrigten, Insgelycx tot koude *Ulceratien* der beenen, ende voort-kruypende serigheid. Drijft mede het Graveel.

Oleum Lauri.

Sy is vermorwende, ende de Senuachtige deelen eenigsints versterckende, insgelycx resolverende, ende verwarmende. Geneest de lammigheden.

Oleum Terebinthina.

Is een Balsem voor alle versche wonden, insonderheid der zenuen, sy is ook resolverende in eenige groote *contusien*, insgelycx die winter-handen ende winter-voeten hebben, wanneer men de deelen daer mede strijkt, en tegens het vuur houd, soo heet als men kan.

Oleum Liliorum.

Sy is resolverende ende maturerende de koude Apostemen, sy versacht die opgekrompe senuen, en versoet den hoest.

Oleum Myrtillorum.

Sy is astringerende, daerom werdse veel met den *Oleum Rosarum* gebruykt, in *dislocatien* andersints. Sy belet mede het sweeren ende uytgang des aersdarms, en geneest de grauwe Kamergank.

Oleum Lini.

Is goet tot alle passien der zenuen, tot allerley verbrantheid, wert mede in laxative Clysterien gebruykt.

Oleum Papaveris.

Sy versoet de *Larynx*, sy verkoelt de hitte der Hooft-pyn, ende inflammatien der roede. In de slapen des hoofts gestreken, verdrijft de smerte des hoofts.

Oleum

Oleum Petræ.

Is seer verwarmende, deurdringende ende verteerende. Sy is goed tot vallende siekte, draeyinge, koude pyn der zenuen en juncturen.

Oleum Spicæ.

Dese Olie is seer verwarmende ende resolverende, ende goet tot koude gicht en in alle zenuw-qualen.

Oleum Succini.

Is goet tot de witte vloet oft *Gonorrhæa*, tot de peſt, Graveel, &c. Item, tegens alle quade dampagtige opstijginge der herssenen. Dryft sterk het water en de verstopte stonden af.

Oleum Sulphuris.

Sy werd inwendig (dog t'onregte) gebruykt tot eenige gebreecken der Longen, Borst, Mage, &c. Drie of vier druppelen in eenig nat, uytwendig tot putrefactie ende *Ulceratien* des tantvlees, roede, &c. Item, onder wat *Oxycroceum* gesmolten, resolveert sy alle *œdemateuse* geswellen.

Oleum Vitrioli.

Dese Olie is seer corroderende of bytende, ende wederstaet geweldig allerley verrottinge ergens onder gemengt. Men gebruyktse ook veel inwendig, om die Apoſemen oft Juleppen een serpagtige smaak te geven, ende den dorst te verslaen, maar seer qualijk en is vry schadelijk, den *dosis* is soo veel druppelen naer yders goet-duncken.

Van de Salven.

Unguentum Basilicum.

Oft *suppurativum* is een etter-makende of rijpende Salf, dienstig om eenige sweeren te helpen rijpen, desgelijks om eenig geplettert vlees te doen separeren oft van een scheyden. Dese Salf kan men met een

een weinig præcipitaat verſterken. Trekt alle ſplinters uit.

Unguentum Digeſtiff.

Is incarnerende ende digererende ſeer bequaem tot alle oude en de varſche wonden.

Unguentum Apoſtolorum.

Is goed om allerley oude, ongeneeſlijcke *Ulceratien* ende Fiſſels te zuiveren, ende die fenijnige vochtigheden te verteeren. maakt haeſtig de eſchar los.

Unguentum Ægyptiaeum.

Is mede goed tot oude *Ulceratien* ende Fiſtuls, ſy neemt het ſponcieus vleeſch wegh, wederſtaet de corruptien ende werdt veel in geſcharificeerde gangrenen gebruikt. Suivert het bloedige verrotte tantvleis met honig van roſen gemengt.

Unguentum Aureum.

Is incarnerende ende conglutinerende, en dat in allerley wonden ende *Ulceratien* met koude opghetempertheid beſmet.

Unguentum Defenſivum

Is diſcutierende, conforterende, ende reſolverende eenighe ghefortſeerde oft geſlagen Leden. en die voor inflammatien oft eenig ander ongeval beſchermende.

Unguentum de Althæa Compoſitum.

Is vermorwende ende verwarmende, allerley verkrompen ende verkoude Leden.

Is ſeer verkoelende ende cicatriſerende.

Unguentum Diapompholigos.

Is cicatriſerende eenighe *Ulceratien:* voornamelijck der ſcheenen, ende wert in plaets van den *deſiccativum Rub.* gebruikt. doet het vel mede waſſchen.

Unguentum Nutritum

Is een bequaem Liniment tot inflammatien, die

om eenige wonden oft *Vleeratien* komt, om die te verdwijnen.

Vnguentum Populeum.

Is de pijne der speenen stillende. Item, in den slaep des hoofts gestreecken, verwekt den slaep.

Van de plaesters.

Emplastrum Diachylum Compositum.

Is seer genesende, rijpende ende versachtende allerley Apostematien: daerom werdt dese plaester veel gebruikt in een *Antrax*, *Bubo*, *Parotis*, *&c.*.

Emplastrum Diapalma

Is een genesende ende cicatriserende plaester, goet tot allerley varsche Wonden. Dese plaester gedissolveert met wat Oly van Roosen ende Azijn dient als een defensijf tot Kontusien ende inflammatien.

Emplastrum de Betonica.

Is suyverende, digererende ende incarnerende: dienstigh in wonden met ontblootinghe des beens. Voornamentlijk in hooft-worden.

Emplastrum de Mucilaginibus.

Is een versachtende, resolverende ende matureerende *Ceroene.*

Emplastrum de Meliloto.

Is doordringende, pyn-stillende, resolverende, eensdeels emollierende verrijpende; dienstig in penetrerende buyck-wonden, desgelijkx op winterhanden oft voeten, en om geswellen te doen rijpen.

Emplastrum de Ranis cum Mercurio.

Is resolverende allerley waterachtige en kalkachtige geswellen, is mede goet tot oude quaetaerdighe *Vleeratien*, ende tot harde kanten. dient tot harde sandklooten, inflammatien aan de roede, en in allerley *Typhi*.

Emplastrum

Emplastrum de Oxycroceo.

Sy vermorwen seer, allerley hardigheyt, ende knobbels, zy is goet op eenige gebroocken beenen als 'er eenige dagen voor by zyn, insgelyx tot het scheursel der Navel, *Scrotum*, *&c.*

Emplastrum Paracelsi.

Sy is resolverende ende verfachtende, mede goet tot allerley wonden ende *ulceratien.*

Emplastrum Griseum.

Is consoliderende ende cicatriserende alle onde *Ulceratien.*

Emplastrum de Minio.

Is verdroogende, ende meest in alle wonden ende *ulceratien.* Doet mede cicatrizeren.

Van de Chimice Medicamenten.

Crocus Metallorum of *Antimonium Præparatum.*

Purgeert geweldig, doet overgeven, is de Mage schadelijck, ende voornamelijk die galachtig van naturen zyn, den *dosis is* iiij. v. a vi. *greyn.* in infusie of weyckinge. De maniere als ik die alteos Scheep gebruyckt hebbe, is dese.

Rec. *Antimonium præparatum* gepulvert *dragm. sem.* Witten Franschen Wijn een kanne ruym; dit liet ik soo in een flesschе staen weycken tot mijn gebruyck, den *dosis* was een half muddeken: waer op ik haer een uur of ander-half daer na warm vet boter-bier liet drincken.

Crocus Martis.

Stopt geweldig den Loop des Buycks, met *Conserva Rosarum Rubr.* oft anderssints ingegeven, sy is mede goed in een *Gonorrhaa*, ende onmatig vloeyen der Menstruen; Item, bloeden der neuse, ende soo

voorts, den *doſis is dragm. ſem.* min of meer, ende wert beſt met *Caro Cydoniorum*, of *Farina Conſolid. Majoris*, of *Rob. Acacie*, &c. ingegeven.

Turbith Minerale.

Is goet om het *Morbum*, ende quaetaerdige *ulceratien* te geneſen; want ſy het quijlen provoceert den *doſis is* vj. a. vij. *greyn*, met wat *Theriaeck*, of *Conſerva Roſarum Rubr.* ingegeven.

Præcipitaet.

Is ſeer mundificerende, ende het over-tollig vleeſch der *ulceratien* corroderende, ſy is mede bloetſtelpende; ſy werd mede inwendig gebruikt in de cure van't morbum: Siet *Carolum Battum* fol. 124. den *doſis is* iiij. a. vj. *greyn.*

Sublimaet.

Heeft een ſtercke corroderende kracht, is zeer vergiftig, ende in water gezoden, is goet tot veelderley oude *ulceratien.*

Caput Mortuum Vitrioli.

Is een Pulver het bloeden aſtringerende.

Aqua Fortis.

Is ſeer corroderende, en onder wat wijns gemengt, is ſeer goet tot allerley *caries.*

Lapis prunelle.

Heeft een verdwijnende ende verkoelende kracht: werd veel tot inflammatie der keele gebruykt, ende ſomtijts in Apoſemen om te verkoelen: Als mede ſlift het de brand der koorſige, onder het drinken gedaen.

Flores Sulphuris.

Is een preſervatif ende curatif tot de Peſte, doet zweeten, is goet tot allerley gebreken der Longe ende koortſe den *doſis is* j. *dragm.*

Ruptoria.

Is om de huyt en 't vleesch met eeu *Escaar*, oft swarte korst te door-eten: en dienstig om Fontanellen oft eenige andere openingen te maken, naer eysch der saecken.

Volgt nu de simpele Medicamenten of droogen; ende eerst van de Wortelen.

Aristolochia fabacea

Is verdwijnende, dienstig tot de gebreecken der keele, speenen, kramp, schurft, &c. Item, met wat wijns ingenomen, is goet tegens vergift; doet water losen, ende de stonden voortkomen.

Aristolochia Longa.

Mede verdwynende, is incarnerende en mundificerende, deckt die bloote beenders met vleys; werdt mede in wond-drancken gebruykt.

Radices China

Is een sonderlinge remedien tot de teeringen, Pocken, Flerecyn, qnade *ulceratien* in *Decoctien* oft anderssints gebrnykt.

Salsa Parilla.

Werd veel gebruykt in de cure der Pocken, Item, tot de watersucht, miltsucht, Podagra, quade *ulceratien*, *&c.*

Zedoaria

Heet en aromatyk, seer goet tot allerley vergift ende fenyn: is een preservatif tegens de Pest. Item, verdryft de wormen en eenige verborgene winden, sy stopt den bloetgank ende het braken.

Gentiana.

Is bitter, heeft een naer hem treckende, resolverende en verterende kracht, sy is seer goedt den

geenen die eenig fenijn in 't lyf hebben, oft van fenynige dieren gebeten sijn, insgelycx tot fenynige

Polypodium Quercinum.

Sy is purgerende, en sy suyvert 't bloet, verdryft de schurft; en werdt in veelderley *Decoctien* en wond-drancken gebesicht.

Glycyrrhiza.

Is getempert van aart met bequame losmakinge; dienstig tot een rauwe borst, en wert in allerley *Decoctien* gebesigt om den smaek te formeeren. Doet ook wel water maken met cicers gekookt.

Irias Florentina.

Is ontdoende, resolverende, mundificierende en incarnerende: wert veel in de Pulvers gebruykt al waer der ontblotinge des beens is, als mede tot de kramp op de partye gebonden synde: en innerlyk tegens de borst-qualen.

Van de Kruyden.

Absinthium.

Is bitter, resolverende, discutierende ende de putrefactie belettende: sy werdt veel in een *cataplasma* tot *gangrenen* gebruykt, soo doodet de wormen, en versterkt de mage.

Agrimonia.

Heeft een astringerende oft t' samentreckende kracht; is dienstig tot inwendige sweeren, bloet-pissen, *dysenteria:* uytwendig is sy goet tot Kanker, beten van fenynige dieren, &c.

Artemisia.

Is verdunnende, verwarmende en t' samentreckende, dienstig om de Vrouwe-stonden te verwecken, water lossen, en is als een tegengift tegens de

Opium. Het

Betonica.

Is doordringend, dienstig in hooftwonden, oogen en beten van eenige quade dieren. Dit Kruyt gedroogt en gepulveert met wat Wyn oft Meede ingedroncken, is goet tot de *Paralysie* en waterlucht: Voornamentlyk in alle wond-dranken, en hoofdpynen, slaap-siekten &c.

Bismalva.

Is lymig van aert, met een pynstillende, verzachtende en rypende kracht, werdt veel in matureerende cataplasmen gebruykt. Sy zyn mede goet tegen beten van quade vliegen en spinne-koppen: Is innerlyk dienstig in graveel, opgestopte pis, en quade borst.

Carduus Benedictus.

Is bitter en in alle inwendige *Ulceratien* dienstig, ende voornamelyk der Longe, doet mede sweeten en watermaken. Dit kruyt gedroogt en gepulvert met wat honig ingenomen, is goet tegen een benaude borst ende teeringe: Als mede voornamelyk in koorsen, wanneer men het kruid uittrekt en drinkt als Thee.

Pyrola.

Is dun van deelen, gelyk de Thee; dient om het inwendig bloeden te beletten, en wert veel in wonddrancken gebesigt.

Folia Querci.

Syn astringerende en runnende, stelpt het onmatig vloeyen der Vrouwen, insgelycx is't goet tot bloetpissen en rooden loop: in Wyn gesoden, oft in clisteren gebruykt.

Salvia.

Is aromatyk en dun van deelen, heeft een t'samentreckende en versterckende kracht, dienstig tot

alle koude vallingen der keele, desgelijcks tot den *Epilepsia*, *Paralysie*, en veele andere slymige hoofd-qualen, &c.

Scordium.

Is discutierende, resolverende en putrefactie seer tegenstaende: daerom sy veel in cataplasmen tot gangrenen gebruyckt werd.

Calamenthum.

Is discutierende, en heeft een resolverende, attraherende, en verquickende kracht: daerom sy oock veel in fomentatien, of in cataplasmen tot quade inflammatien en gangrenen gebruyckt werd als het voorschreve.

Vemonica.

Is dun van deelen gelyk de Thee, werd veel in *Decoctien* gebesigt, tot bloedige wonden, of oude seeren. Dit kruyt gedroogt en gepoedert een dragma of twee, met wat *Theriaca* ingegeven, is goet tot Pestige koortsen.

Fungus orbicularis.

Oft *Bovist*, is seer goet om eenige bloedende ader of arterie te stelpen, oft eenige andere fluxie des bloedts, alleen gebruyckt oft met wat *alumen ustum*.

Van de Bloemen.

Crocus.

Heeft een fyn olyagtig sout, dat penetrant en dun van deelen is, heeft een resolverende, matturerende, digestive, pyn-stillende kracht, is mede hertsterckende, ende 't fenyn wederstaende.

Flores Rosarum Rubrarum.

Trekt te samen, synde eenigsins vlug van deelen, met *astrictie* en *corroboratie*, daerom werden sy in veel-

veelderley saken gebruyckt: als in *fomentatien*, *cataplasmen*, *gargarismen*, &c.

Flores Sambuci.

Sijn discutierende en fijn van deelen, hebbende een resolverende met eenige astrictie, en water-afdrijvende kracht, werden veel in *œdemateuse* gebreken gebruyckt.

Camomillæ.

Is discutierende, resolverende en verteerende, met eenige confortatie. Het *Decoctum* hier van met Anys en Saffraen, stilt allerley pyne des buycks, en doet slapen, en doet de winden breken.

Meliloti.

Vermurwt de geswellen, is digererende en resolverende, met stillinge der pyne: doet mede de gesswellen verzagten en rypen.

Centaurii.

Is mundificerende, consoliderende, en versachtende die hardigheid der *Ulceratien*, wert veel in *Injectien* en *Lavamenten* tot oude *Ulceratien* of Fisters gebruykt; ingenomen zyn zy goet tot de Geelzugt, Koors ende Wormen.

Hyperici.

Doordringt en is resolverende en mundificerende, desgerijks water af-dryvende, en de Wormen doodende; dient in Wond-dranken gebruykt.

Van de Basten, Vruchten en Zaden.

Bacca Lauri.

Syn fijn van deelen, resolverende en versterckende: als mense met wat sout en salie gebruyckt, soo versterktse de Juncturen.

Cortex Granatorum.

Syn aſtringerende en ſtoppedde, ſy werden veel in een *Gonorrhea*, *Dyſenteria*, *Gargariſmen*, *&c.* gebeſigt.

Cortex Ligni Guajaci.

Deſe ſchorſſen ſijn meerder droogende en doordringende dan het hout ſelfs; dan hebben anders eenderley kracht.

Lignum Guajaci.

Heeft een ſcherpe en doordrinde harſt by zich, ſyn kracht is verdunnende, af-vagende, reſolverende, verſterckende, water af-dryvende, en voornamelyk te doen ſweeten. Sy is goet voor de koude ongetempertheyt des ingewants, ende wert veel in *Decoctien* gebruyckt; om allerley Pocken en Lempen te geneſen: Item, waterſucht, miltſucht, deſgelycks alle quade ongeneeſlijcke *ulceratien* der ſcheenen. Het beſte hout is, dat op de tonge wat bytende is.

Colocynthis.

Purgeert met groot gewelt, alle galachtige ſlymige vochtigheden, *den doſis is van* vj. *tot* xv. *greyn*, maer wert ſelden alleen gebruyckt. Den *coloquints* in Honig en Azyn gekookt, ſtilt de tantpyn; in Olie gekookt het tuyten en pyn der ooren, oft daer wat Aloë by gedaen, en een Plaeſter af gemaekt om op Navel te leggen, doodt de Wormen.

Grana Juniperi.

Zyn conſoliderende en op gloeyende koolen gebrand, dienen tot een quade lucht is goet tot de pyne van *Sciatica*, ende alle andere koude ſinckiugen. In *Decoctien* gekookt, doet wel wateren.

Glandes.

Syn matig aſtringerende en conſoliderende: ſtoppen mede de buikloop.

Hordeum

Hordeum Mundatum.

Is voedende en eenigsints pynstillende, wort meest in *Decoctien* oft *Apozemen* gebruyckt voor kranke personen.

Semen Anisi.

Is syn van deelen, carminerende en resolverende: Is goed tegens de Borst-qualen en andere slymige lighamen.

Semen Faniculi.

Werd met den Anijs veel t'samen gebesigt. Sy is eenigsints versterckende, en af-jagende, zyn beide winddryvende, en in borstqualen dienstig.

Semen Cumini.

Is resolverende, en verterende alle koude vochtige humeuren, sy verdryft alle winden en krimpinge des buyks. Sy is mede goet tot een rzeuwe verkoude borst.

Van de Meelen.

Farina Althæa.

Is maturerende, versachtende, en pyn-stillende: in eenige *Cataplasmen* of andersints.

Farina Consolidæ Majoris.

Is consoliderende, ende pynstillende, is uytnemende goet in een *Dysenteria*, tot gescheurtheyt, bloet-spouwen, *Gonorrhæa*, *&c.*

Farina Fabarum.

Is discutierende en resolverende, ende wert veel in resolverende *cataplasmen* gebruyckt.

Farina Hordei.

Is gematigd van temperament, resolverende, ende pynstillende, werd oock wel in *cataplasmen* gebruyckt om te matureren.

Farina

Farina Fœnugraci.

Is verſagtende, maturerende ende reſolverende, werdt meeſt in *œdemateuſe* geſwellen gebruykt, trekt de ſplinters uit.

Farina Lini.

Is verſegtende, discutierende, maturerende ende pynſtillende.

Farina Lupinorum.

Is losmakende, doordringende, reſolverende ende verteerende eenig geronne bloet tuſſchen vel ende vleys, wert ook veel in *cataplaſmen* tot *gangreen* gebruykt.

Van de Pulveres.

Alumen Uſtum.

Is verdroogende, cicatriſerende, bloet-ſtelpende, ende 't overtollig vleeſch wechnemende.

Ad Dyſenteriam.

Is een poeyer om de roo-loop, oft eenig ander buyck-loop te ſtoppen, *den doſis* verſcheyden *dragm: j.* of meer onder eenig Conſerve of nat gemengt.

Ad Gonorrhœam.

Is een pulver tot den druypert, *den doſis is dragm. j.* met wat *Terebenthijns* oft eenig nat ingegeven.

Reſtringens.

Is een Poeyer om 't bloeden te ſtelpen, onder wat wit van een Eye, oft onder wat *Terebenthijns* gemengt, ende ſoo op ſtupaden oft op een ſtukxken van een blaas geſtreecken: ende ſoo naar behooren gebruykt.

Die geene die deſe dry voorſchreve Poeders onbekent zyn, mogen haar *deſcriptien* leſen hier achter in 't

in 't verhalen van de manier hoe yder *Composita* gemaekt werd.

Van de Gommen en Sappen.

Gummi Elemmi.

Is haast genezende door syn balsemachtige deeltjes, en incarnerende.

Ammoniacum.

Verdunnende, resolverende, attraherende, ende vermorwende; inwendig gebruykt suyvertse den buyk en verdunt alle slym.

Galbanum.

Is van de zelfde kragten als den *Ammoniak*, mede attraherende, versachtende, ende matureerende, is mede goet voor die geen die van binnen gequetst syn. Item, tegens fenyn ende vergift: men segt, dat haren rook 't fenijn uyt den huyze jaegt: uiterlyk doetse matureren.

Mastiches.

Is incarnerende, conforterende de zenuachtige deelen, en de *pituita* uyt het hooft suyverende, zy verdrijft de tandpyn gekauwt zynde.

Myrrha.

Is incarnerende, mundificerende ende de putrefactie belettende. Is innerlyk in maeg-ziekten dienstig.

Euphorbium.

Sy werd op een *caries ossis* wel gestroit en heeft een afvegende ende suyverende kracht, ende purgeert alle waterachtige humeuren, *den dosis is van* iiij. *tot* xij. *greyn*, maer is seer vehement in sijn werk. Syn Olie is goet in alle zenuachtige partyen; Item gepulvert ende met *Oleum Laurinum* gemengt,

mengt, is seer goet tot schurft: ende in Azyn geweykt, neemt weg alle vlecken ende schelferen des Aengesichts.

Aloes.

Inwendig purgeert zy, en wert uytwendig ende inwendig gebruykt; uytwendig is sy incarnerende, mundificerende ende de putrefactie belettende, daerom werdse veel met den Myrrhe in *injectien* ende lavamenten gebruykt; inwendig is zyn kracht de mage te versterken, ende de Cholera te purgeren, *den dosis is* j. *dragm.*

Sarcocolla.

Is sonder scherpigheyt of bytinge, met een conglutinerende ende mundificerende kracht: is zeer dienstig in de gebreken ende wonden der oogen.

Resina.

Is seer suur-temperende, ende werd veel in Salven gedaen, om de *Ulceratien* te verwarmen ende te suyveren.

Olibanum.

Is sonderlyk incarnerende ende tamelyk suyverende; Innerlijk is sy stoppende.

Camphora.

Is warm en fijn van deelen, ende heeft een discutierende ende verspreydende kracht, werd oock veel in Salven gedaen die d'ontsteekingen benemen.

Sanguis Draconis.

Is te samen-trekkende, is getempert, synde in alle bloed-loop dienstig, ende werdt oock veel in den *Dysenteria* ende in stulp-poeders gebruykt.

Terebinthina Communis.

Is middel-matig warm ende droog, sy heeft een incarnerende ende versterckende kracht, ende een eygenschap om inwendige geulcereerde leden te suyveren;

veren: insonderheyt der Nieren, sy doet water maken, belet de putrefactie, en sy is een Balsem tot zenuachtige partyen; sy is mede dienstig in een *Gonorrhea*, tot pillen gemaekt.

Terebinthina Veneta.

Sy heeft oock wel de selfde eygenschap als den gemeenen: maer sy dient beter om inwendig te gebruycken, want sy is fijnder van deelen.

Cera Flava, & Alba.

Het is wat getempert, dienende om die Salven een consistentie te geven: maer het witte Was is suyverder en meer verkoelende, dienstiger tot witte Salven; de geele is meer verwarmende en vermurwende dan de witte, want de honig is daer niet uytgebleykt.

Opium.

Opium is fijn van deelen, uiterlyk resolverende en pyn-stillende, ende wert veel tot de pyne der spenen gebruykt, onder wat *Populeum* gemengt, ende in andere occasien meer, maer dient seer voorsichtig gebruykt te werden.

Tamarinde.

Is seer verkoelende, laxerende, ende den dorst verslaende, ende werdt veel in *Decoctien* gebruykt.

Van de Metalen, ende Zee-gewassen.

Ærugo oft Viride Æris.

Is astringerende, stiptyck, corrosivig, alle vuile *ulceratien* suyverende, ende het overtollig vlees wegnemende.

Alumen Crudum.

Is astringerende, ende te samen trekkende, suivert de mond van alle bloedig tandvleis, soo men

daer

daer een weinig van in de mond laet smelten: met *Aqua Plantaginis* gesoden, is goedt tot veelderley *ulceratien*.

Argentum Vivum.

Sommige seggen dat sy heet is, andere dat sy kout is, de gene die meynen dat sy heet is, steunen op de authoriteyt *Galeni*, daer hy segt datse heet is, corrosivig ende van een dunne substantie. Voorts seggen sy, wat zyn Operatie aengaet, is maer al te baerblijkelyk datse van een dunne substantie is, om dat zy haestelyk alle de pypen en buisen des Lighaems doordringt, sy is ook soo mobijl en soo licht, dat by soo verre men yemandt de planten der voeten mede bestrijkt, het strax de tonge, ende andere deelen des monds sal doen swellen, uitwijsende de dadelijkheyt, hy resolveert ende attenueert de alderharste ende *schirreuse* tumeuren, sy verweckt den sweet, den vloet des monts ende buyks, &c. Ten anderen al wat van den *Mercurio* gemaekt werd verwermt oogenschijnlyk, al den *Sublimaet*, *Precipitaet* ende *cinnabrium*, boven dien geneest sy de Pocken, welk een koude siekte is, soo moet sy nootsakelyk dan warm zyn, want *contraria contrariis curantur*.

Die nu seggen dat sy kout is; seggen dat sijn stoffe een warerachtige substantie is in de holligheden der aderen besloten, alwaer het door de koude komt te verdicken ende t' samen te runnen. By soo verre nu 't seggen der *Philosophen* waerachtig is, dat alle dingen der nature zyn beginzels behoud, ende 't beginzel van den *Argentum Vivum* is koud, ergo soo volgt dat sy kout is. Ten anderen, sy is seer swaer, genoegsaem bewijsen dat het Element des waters hier in de overhant heeft; Sy is doodt vyand van het vuur, ende en kander geensints by komen. Eyndelyk

lijk alle zyne Accidenten dien sy veroorsaekt zyn koudt, seker bewys zyner koude, als daer is *Apoplexie*, *Paralysis*, bevingen, draeyingen, doofheyt, swaermoedigheyt, bleyck aensichs, &c. Waer uyt wy besluyten dat sy kout is. Het is een bysonderen vyandt der hersenen, ende alle siekten dien sy voortbrengt sijn gebreecken der selver. Het zy dat sommige die heet stellen of koud, myn gevoelen is, dat zy door geen van beiden werkt, maar dat zy rollende door onse pypen en sappen heen, alle suirigheden en slymigheden met sig sleept, en die na de quyl-vaten toesent, siet hier van de werken van *Doctor Blankaart* na.

Wat nu de *Precipitaet*, *Sublimaet*, en *Cinnaber* aengaet, die doen met bymenginge van andere dingen, als van Solpher, Brandewijn, sterk water, haer werk &c. Sijn kracht nu en werkinge is altoos resolverende, en van een subtyle substantie, het is een vyant van alle ongedierte en Crawagie, in eenige Salven oft anderssints gemengt. Het heeft een sonderlinge en verborgene eygenschap in de cure der Pocken, uytwyzende de dagelykse ervatentheyt. Item tegens quaetaerdige *Ulceratien*, roven, seeren, ende alle *visceuse* en harse geswellen, &c. Sy verteeren ook de *Tophi*.

Bolus Armena.

Is kout en droog, het bloeden restringerende, ende die inflammatien resolverende.

Cerussa.

Kout ende droog, dienstig om op te droogen ende inflammatien te verdryven.

Corallum Rubrum & Album.

Het wit Corael is minder versterkende dan het rood, sy zyn beide hertsterkende en suur temperende

allerley bloet-gangen, bloet-spouwen, *Menstrua*, &c. Is mede goet tot een swacke mage, tegens fenyn, kramp, watersucht, &c.

Lithargyrium Auri.

Is droogende, en eenigsints resolverende, seer dienstig in *Linimenten* tot heete inflammatien ontrent *Ulceratien* oft andersints.

Lapis Calaminaris.

Is cicatriserende en verdroogende de vochtigheid der *ulceratien*, en voornamelijk der scheenen, om dat zy, gelyk de *Lithargyrium* het suur des etters tempert.

Minium.

Is dienstig om te cicatriseeren en bequaam om quade *ulceratien* op te droogen.

Terra Sigillata.

Is seer consoliderende en restringerende, soo wel uytwendig als inwendig gebruykt.

Tutia Præparata.

Beneemt d'inflammatien der oogen, met roose-water gebruikt, is incarnerende en verdroogende, seer dienstig tot de *ulceratien* der oogen, roede, kanker, &c.

Sulphur.

Is suur-temperende ende inciderende, seer dienstig tot alderley krausel ende schurftigheid; met rose-salf gemengt en daar mede gesmeert. Innerlyke tot een dragme gegeven doet sweeten.

Vitriolum.

Onder vogt gemengt oft eenige lavamenten, helpt een gangrene steuten, anders is zy corroderende, en astringerende.

Van de Dieren.

Cantharides.

Zy hebben een brandende en blein-maeckende kracht, inwendig werdenſe nu ſelden gebruykt, want zy veroorzaken bloed-wateren, en maken een *Gonorrhœa* te ſcherp.

Axungia porci.

Is emollierende en maturerende die koude Apoſtemen, in Cataplaſmen oft anderſints gedaen.

Cornu Cervi uſtum.

Is ſtoppende, hart-ſterckende, en't fenijn tegenſtaende, is mede dienſtig in de roode loop.

Oculi Cancri.

Tempert alle ſuure vogten, doet water-maken, en behoed den geenen die ſich van binnen verſeert hebben met vallen of anderſints, *den doſi. is* 40 *a* 50 *greyn.* Item in den Aſijn gediſſolveert, dient tot een *Emulſio* in een *Gonorrhœa.*

Sperma ceti.

Is goet als men van hooge gevallen heeft, ende geronnen bloed in't lijf heeft: ingegeven, ofte men maekt een pulver op duſdanige wyſe daer toe.

℞. *Rhabarbari. Oculorum cancri, Spermatis ceti ana dragm. j.*

Terræ Sigillatæ, Mumiæ ana dragm. ſem.

Boli armenæ dragm. ij. *Fiat pulvis ſubtilis.*

Den *doſis* hier van is *dragm.* j. met eenig nat ingegeven. Voorts zoo het noodig is, dient den Patient op ſtaende voet gephlegbotomeert te werden, ende ſoo voort warm te bedde geleyt werden.

Mumia.

Is incarnerende en cicatriſerende, en werd meeſt

inwendig gebruykt, als men van hoge gevallen heeft.

Ova ; of Eyeren.

De Doyers zyn digestijf en pijn-stillende ; digestijf als menſe onder wat *Terebenthijns* mengt ; pijnstillende in eenige Pappen gemengt van *Farina Hordei* oft kruymen van brood, met wat Saffraens en *Oleum Roſarum.* Het witte is verdwijnende en doordrinde, onder wat water geklopt, dient tot inflammatien der oogen, &c. Maer werd meeſt gebruykt om de ſtulp-poeders onder een te mengen, in eenige bloedende wonden ; want gedroogt zynde, houd het bloeden op.

Dit is wat aengaet de kragten der Medicamen deſer Lijſte ofte Catalogus : Volgen nu de Ingredienten waer van de Compoſita gemaekt werden.

Guido ſegt uyt de authoriteyt *Galeni* fol. 414. dat het niet mogelijk is een Medicament wel te maken, noch een gemaeckte wel te gebruycken, eer men de krachten van de ſimpele wel kent ; welcke ſimpele, mitsgaders hare krachten, voor zoo veel als 'er in een Chirurgijns Kiſte van noden zyn, hier vooren genoeg verhaelt ſtaen. Soo kan men oock geen compoſitie van deeg noch met goet fondament in't werk ſtellen, als ſijne Ingredienten ons onbekent zyn, als ik hier in de voorreden gezegt hebbe. Soo hebbe ik dan tot dien eynde, alle de deſcriptien van deſe tegenwoordige Lijſte alhier willen bekent maken : op dat yder goet rationael Chirurgijn, daer op ſijn ſpeculatie mag hebben, en ſijne ſinnen ſcherpen. De namen der Ingredienten hebbe ik alhier in't Latyn geſet, om datſe alſoo door geheel Nederlant

lerlant gebruyckelijkst en best bekent zyn, en ook
m niet te dwalen in die verscheydentheid der na-
ien, om dat dikmael een simpel, hier anders in
eeland als in Holland genaemt werdt; ook anders
Vlaanderen als in Vriesland, en soo voort, daer-
m zal ik liever de *Methode* der Oude volgen, in 't
Jamen der Medicamenten, namelijk in de Latijn-
he Tale, en beschrijven die naer het vervolg on-
r Lijste ofte Catalogus, als volgt: eerst van de
piaten, daer na van de *Laxativen*, *Conserven*, en soo
oort.

De maniere hoe alle de Composita (hier voren vermelt) gemaekt werden, achtervolgende de Catalogus, en eerst van den Theriaca.

Van den Theriaca andromachi.

Trociscorum Scilliticorum xlviij. *dragm.*
Trociscorum de Viperis, Piperis longi.
Opii, Magmatis Hedychri aã xxiv. *dragm.*
Flor. Rosarum Siccorum, Iridis, succi
Glycyrrhizæ, Sem. Baniadis, Scordii, Olei,
Caryophyllor. Cinamomi. Agarici ana xij. *drag.*
Myrrhæ, Croci, Costi, Cassiæ Lignea, Nardi Indicæ, Schænanthi, Thuris Electi, Piperis candidi & Nigri, Folior. & Flor. Dictamni,
Marrubii, R *habarbari, Stachadis, Sem. Petroselini, Calaminthi Montani, Lachrymæ Terebinthinæ, Zingiberis, quinque Folii,* aã vj. *dragm.*
Polii, Chamæpytios, Styracis calamitæ Electæ, Amomi, Nardi celticæ, Terræ Sigillatæ Veræ, Phu Pentici, Chamedryos Veræ, Macis, Chalcitidis Tostæ, Rad. Gentianæ, Anisi, Succi Hypocistidis, Carpobalsami, Gum Splendidi, Sem. Fœniculi, Cardamomi Minoris, Seselios Massilienses, Lachrymæ Nigræ Spinæ, Thal-

ſpios, Hyperici, Amnios, Sagapeni añ. iij. *dragm. Caſtorei, Ariſtolochiae Tenuis, Sem. Dauci, Bituminis, Opoponacis, centaurii Minoris, Galbani Recent. & Puri* añ. ij. *dragm.*

Alle deſe dingen werden t'ſamen gebonden, ende onder een gemengt met Wyn en welgeſchuymden Honig.

Van de Mithridatium Andromachi.

℞. *Glycyrhizae* vij. *drag. Opii* iv. *drag. Caſtorii* vj. *drag. Polii, Ceſti, Seſelios* añ. v. *drag.*

Nardi, Spicae & Thuris Succi Hypociſtidis, ſcordii añ. vj. *dragm.*

Calami Aromatici ij. *drag. Macis* iv. *drag. Gallii* v *drag.*

Croci & Cinamomi añ. vij. *drag. Styriacis optime* v *drag.*

Zingiberis vij. *drag. Phu Pontici* ij. *drag. ſem. Petroſelini. Fœniculi* añ. iv. *dragm.*

Nardi celticae & Indicae ana iij. *dragm.*

Hyperici & Acaciae añ. ij. *drag.*

Gentianae iv. *drag. Aniſi.* iij. *dragm. Thlaſpios* vj. *drag. Mel Athamantici* iv. *drag. Roſarum Siccarum, Cardamomi* añ. iv. *drag.*

Gum. Arabici ij. *drag Squinanthi, Opopanacis, Opobalſami, Terebinthinae* añ. vj. *drag.*

Galbani vij. *dragm. Scinci Veri* ij. *drag.*

Alle deeſe dingen werden mede onder den andere gemengt, en t'ſamen gebonden met den ſuyverſten Wyn, ende wel geſchuymden Honig.

Van den Laudanum Opiatum.

℞. *Specierum diambrae completarum* ij. *onc.*

Opii thebaici vj. *drag. Mumiae, dragma ſemis.*

ſu

succi hyoscyami j. *onc.*
Coralli rubri prap. succini albi prap. aã. ij. *scrup.*
Croci scrup. Moschi orientali xv. *greyn.*
Ambrae vera xij. *grayn.*

Dit werd t'samen met den alder suyverſten Brandewyn te weyke geſtelt, ende naer de konſte uyt getrokken.

Van de gemengde Laxativen, en waer van sy gemaekt werden, Als eerſt.

Van den confectio Hamech.

℞. *Mirobalanor Flavor.* iij. *onc.*
Rhabarbari, Epithemi aã. ij. *onc.*
Agarici, colocynthidis, polypodii quercini aã. xviij. *dragm.*
Absinthii, thymi, sennae aã. j. *onc. Violar* vj. *dragm.*

Deſe dingen werden geweykt en geſoden in water ℥. *s.* daer naer gecoleert: by de *colature* doende;
Mellis despumati libra j. *semi.*
Mannae ij. *onc. Cassiae, tamarindi, scammonii* aã. *onc.* j. *semi.*

Ende werden ſoo voorts op een kleen vierken geſoden tot haer conſiſtentie.

Van den Diaprunum Solutivum.

℞. *Pulpae prunorum damascenorum elect* j. *lib.*
Sacchari clarificati ij. *lib.*
Pulpae tamarindi, cassiae aã. j. *onc.*

Deſe dingen werden op 't vyer geſet, ende dan deſe navolgende Poeders in gemengt; Pulveriſeert.

Santali albi & rubri, spodii, Rhabarbari, cinamomi ana iij. *drag.*
Rosarum, Violarum, semen portulacae, scariola Berberis, succi glycyrhyzae, tragacanthi, aã. ij. *drag.*

Sem. cucurbitæ, cucumeris, citrulli, melonis añ. ij. *drag.*
Daer naer werd het van 't vyer geſet, ende men roerter onder *ſcammonii* ij. *onc.* en werdt ſoo bewaert in Potten.

Van den Diaphœnicum.

℞. *Dactylorum Enucleator* ij. *unc. en* ij. *ſcrup.* die drie dagen in Azyn geweykt zyn.
Penidarium j. *onc.* j. *ſcrup Amygdalorum dulc.* v. *dra. Turbith* v. *drag. ſcrup.* ij. *ſemi. Diagridii* ij. *drag.*
Zingiberis, Piperis longi, Foliorum Rutha, cinamomi, macis, ligni aloës, aniſi Fœniculi, Dauci, Galangæ añ. xxv. *greyn,*
Wel-geſchuymden Honig. j. *lib.* ijj. *onc.* vj. *drag.*
F. S. A.

Van den Elect. de Succo Roſarum.

℞. *Succi roſarum rubrarum, ſacchari albiſſimi* añ. j. *libra,* iiij. *onc.*
Diagridii j. *onc.* iij. *drag.*
Santali albi, rubri & citrini añ. vj. *drag.*
Spodii de Ebore iij. *drag. Camphuræ* j. *ſcrup.*
F. S. A.

Van den Extractum Catholicum.

℞. *Pulpæ colocynthidis* viij. *onc.*
Agarici Optimi, Ellebori Nigri an. iiij. *onc.*
Scammonii puræ iiij. *onc.*
Aloes optimi ix. *onc.*
Alle deſe dingen werden t'ſamen in den Brandewyn geweykt, en ſoo uyt-getrokken, dan ſtyf door gedaen, en tot een conſiſtentie gemaekt naer de konſt.

VAN

Van de Pillen Cochiæ.

℞. *Specierum hier. picrarhasis* x. *drag.*
Colocynthidis iij. *drag.* j. *scrup. Scammonii drag.* ij. *sem.*
Turbith, stachadis an. v. *drag.*
Dit werd tot een *Massse* gebracht met den *Syrup de stachade q. s.*

Van den Honig ende Conserven.

℞. *Rosarum Rubrarum* ij. *lib.* die naulyks open zyn.
Wel-geschuymden Honing vj. *lib.*
Dit werd met sacht vyer gekookt, en dan door gedaen naer behooren.

Van den Diamorum.

℞. *Succi Diamorum Purificati lib. sem.*
Succi Mororum Rubi lib. j.
Mellis Optimi iiij. *onc.*
Dit werd t'samen gekookt tot een consistentie van een Syroop.

Van den Conserv. Rosarum Rub.

℞. *Rosarum Rubrarum*, die werden gestooten in een steene Mortier, en tot yder pont Roosen werd twee pond Suycker gedaen.

Van de Carnis Cydoniorum.

℞. *Succi cydoniorum deputati* xij. *lib.*
Dit werd op de helft gekookt, ende daer naer bygietende vyf pont ouden suyveren Wyn, Ende drie pont Suyker, en dat so naer de konst gekookt.
Men maektse mede wel op een lichter ende onkostelyker wyze.

Van den Rob. Acatiæ.

℞. *Succi Acatiæ* ij. *lib. Sacchari despumati* ij. *lib.*
F. S. A.

Van den Rob. Ribesiorum.

℞. *Succi Ribes* iiij. *Sacchari Optimi* ij. *lib.*
F. S. A.

Van de Wateren ende Meelen.

Dese wateren noch *Farinen* hebben geen *Composita*, om datse werden Gedistilleert ende de *Farinen* gestooten, yder van dat simpel waer sy naer genaemt werden, als den *Aqua Plantaginis* van Weeg-bree: ende den *Farina Consolidæ* van Wal of Smeer-wortels, ende soo van de andere.

Van den Alumen Ustum.

℞. *Aluminis Crudi q. suf.*
Dit werdt gebrand op een heete schoppe, oft in gloeyende Bus-koolen, tot het als wit licht schuym werd.

Van den Pulv. ad Dysenteriam.

℞. *Rhabarbari optimi* j. *lib.*
Sanguin. Draconis lib. sem.
F. P.

Van den Pulv. ad Gonorrhæam.

℞. *Farinæ Lini, libra* j. *sem. Glandium* ij. *lib.* iiij. *onc.*
Nucis Muschatæ vj. *onc.*
Gum. Tragacanthi, Mastichis, Boli Armenæ ana onc. iiij. *sem.*
Sem. Lactucæ, Agni casti an. iij. *onc.*

Cor-

Corticis Granatorum ix. *onc.*

E. P.

Van den Pulv. Restaurativus.

℞. *Aloes, Myrrhæ, Masticis, sang. Draconis* an. *onc.* i. *sem.*
Terræ sigillatæ, sarcocollæ, Gipsi, Olibani ana iij. *onc.*
Calcis Vivæ vj. *onc.*
Boli Armeni ij. *lib.*
Præcipitati libra j. *sem.*
Croci Martis & capit. Mortui Vitrioli an. *libra sem.*

Van de Olien.

℞. *Florum. Rosarum Rub. Recent. & contusor* q. v.

Deese Bloemen werden in een glas of pot gedaen daer op gietende oude klare Olie q. *sem.*

Dit werd dan in de Sonne oft andere warme plaats gestelt een tyd lang, daer naer op-gesoden, ende uytgeperst, ende by soo verre men daer weder varsche Blommen by doet, sal maer te krachtiger zyn.

Op die selfde manier werden de naervolgende Olien gemaekt.

Oleum { *Camomillæ.* *Anethini.* *Hyperici.* *Liliorum.*

Van den Oleum Myrthillorum.

℞. *Baccarum siccat, & confract. Myrthi libra sem.*
Olei Omphacini libra j. *sem.*
Vini Rubri austeri iiij. *onc.*

Deese dingen werden geweykt ende gesoden, tot dat

dat de Wyn geconsumeert is, daer naer door gedaen, ende bewaart.

Van den Oleum Amygd Amarorum.

℞. *Amygdalorum amarorum non rancidor.* q. v.

Die werden gestooten, ende in een Panne gerooft ende daer naer uyt-geperst.

Den *Oleum Papaveris* werd ook op die selfde manier uytgetrocken.

Dese naervolgende Olien werden door distillatie op verscheyden wyse uytgetrocken, door Glasen kromhalsen klocken, ende dat op heet sant, heete aschen, &c. al te lang om te verhalen, ook werden hier selden gemaekt, maer komen meest uyt andere Landen, als den

Oleum
- *Juniperi.*
- *Spicæ.*
- *Succini.*
- *Terebinthinæ.*
- *Sulphuris.*
- *Vitrioli.*

Den *Oleum Petræ* vloeyt uyt eenige Steenen in Italien.

Den *Oleum Laurinum* anders van Bayen, werd in Italien oft in Narbonne versch afgeplukt, gestooten ende in een koperen ketel gesoden, uyt-geperst.

Van de Salven.

Van den Basilicum.

℞. *Colophoniæ, ax. ovis ana lib. sem.*
Picis Navalis vj. *onc*
Ax. porci iiij. *onc. ceræ* iij. *onc. ceræ* iij. *onc.*

Oleum

Oleum com q. ſ.

F. *Unguntum.*

Van den Digeſtivum.

℞. *Butyri ſine ſale* j. *lib.*
Terebinthinæ, Gum. Elemni ana lib. ſem.
Oleum Roſarum, Hyperici ana iiij. *onc.*
Ceræ flavæ lib. ſem.

F. U.

Van den Apoſtolorum.

℞. *Terebinthinæ, ceræ, reſinæ, ammoniaci* an. xiv. *drag.*
Ariſtolochiæ longæ, thuris, Bdellii an. vi. *dragm.*
Myrrhæ, Galbani an. iiij. *dragm.*
Opopanacis, floris æris an. ij. *dragm.*
Lithargyrii ix. *drag.* *Olei* ij *lib.*
Aceti ℥ *s.* om die Gommen te ſmelten.

F. S. A.

Van den Ægyptiacum.

℞. *Æruginis* v. *unc.*
Mellis optimi xiv. *unc.*
Aceti Fortiſſimi vi. *unc.*
Dit werd t'ſamen gekookt tot een behooriyke dikte.

Van den Aureum.

℞. *Ceræ citrinæ* vij. *onc.* *Olei* ij. *lib. ſem.*
Terebinthinæ ii *onc.*
Reſinæ, colophoniæ an. j. *onc. ſem.*
Thuris, Maſticis an. j. *ons.*
Croci j. *dragm.*

M. F. U.

Van

Van den Defensivum.

℞. *Lithargyrii Auri & Argenti* an. j *lib sem.*
Pulv. thuris, Masticis, Myrrhæ an. iiij. *onc.*
Boli Armenæ, Terræ Sigillatæ an. j. *lib.*
Mini, x. *onc.*
Terebinthinæ vj. *onc.*
Ol. Rosarum & Myrtillorum an. iij. *lib.*
Ax. Ovis iij. *lib. ceræ albæ q. s.*

F. U.

Van den Dialthæa.

℞. *Radices Althææ* ij. *lib.*
Sem. Lini & Fænugræci an. j. *lib.*
Scillæ Recent vj. *onc.*
Olei iiij. *lib.* *Ceræ* j. *lib.*
Terebinthinæ, Cum Hederæ & Galbani an. ij. *onc.*
Colophoniæ, Resinæ an. vj. *onc.*

F. U.

Van den Album Camphuratum.

℞. *Ol. Rosarum* j. *lib.* *Ceræ Albæ* iij. *onc.*
Cerussæ vj. *onc.*
Albuminis ovorum no. iv.
Camphuræ ij. *dragm.* in Roos-water gesmolten.

Van den Diapompholigos.

℞. *Olei Rosarum & ceræ Albæ* an. vi. *onc.*
Succi Uvæ Lupinæ q. s.
Cerussæ ij. *onc.*
Plumbi usti & Loti, Pompholigos.
Thuris puri an. j. *onc.*

F. U.

De meestendeel hier in Zeeland, gebruyken den

Desic-

Diſiccativum Rubrum plaetſe: welkers *Diſcriptie* ik hier mede by ſtelle:

R. *Lithargyrii auri, ceruſſæ.* an. i. *onc ſem.*
Lapidis, calaminaris, terræ ſigillatæ non veræ an. ii. *onc.*
Ceræ flavæ ii. *onc ſem.*
Olei Roſarum viii. *onc.*
Camphuræ dragm. ſem.

Van den Nutritum.

R. *Lithargyrii auri* j. *onc.*
Olei Roſarum & aceti ſambuci q. ſ.

Dit werd ſoo allengskens onder den anderen in een Mortier geroert.

Van den Unguentum Populeum.

R. *Oculorum populi arboris recentis* i. *Lib ſem.*
Axungiæ porci iii. *Lib.*

Die botten worden geſtoten, in den *Axungia* of Reuſel geſmolten ende geweykt tot dat men deſe navolgende Kruyden vergaderen kan.

Foliorum papaveris, agroſtis, mandragoræ, nimarum rubi, folior, Hyoſciami, ſolani, verminicularis, lactucæ, ſemper vivi, bardanæ, violariæ, umblici Ven. an. iij. *onc.*

Alle deſe dingen werden t'ſamen geſoden in goeden Wyn, ende daer naer ſtijf uitgeperſt: ende voorts na de konſt gemaekt.

Van de Plaeſters.

Van den Diachylum comp.

R. *Olei Mucaginum* iiij. *lib.*
Lithatgyrii auri ii. *lib.*
Cera Terebinthina an. iv. *onc.*

Ammo-

Ammoniaci, galbani, opoponacis, ſagapeni an. ij *onc.*
f. emp.

Van dea Diapalma.

R. *Lithargyrii auri libra ſem.*
Vitrioli albi ij. *onc.*
Ax. Bevinæ vj. *onc.*
Olei com. ceræ. an. j. *onc.*
f. emp.

Van den Betonica.

R. *Reſinæ, Terebinthinæ ana* iij. *lib.*
Ceræ *citrinæ* iiij. *lib.*
Ax. ovis. j. *lib.*
Succi apii, plantaginis, Betonicæ ana vj. *lib.*
f. emp.

Van den Muſculaginibus.

R. *Mucilaginis Rad. althæa, Sem. Lini, Fœnugræci corticis ulmi ana* iiij. *onc.*
Oleum camomillæ, liliorum, anethi ana onc. j. *ſem.*
Ammoniaci, galbani, opopanacis, ſapageni an. *unc. ſem.*
Ceræ *novæ* xv. *onc.*
Croci ij. *Terebinthinæ* ij *onc.*
f. emp.

Van den Meliloot-Plaeſter.

R. *Melilori* vj. *onc.*
Florum camomillæ, fœnugræci, Baccarum Lauri, Rad. althæa, abſinthi ana ilj. *drag.*
Sem. apii, cardamomi, iridis, cipri, ſpicæ nardi Iudicæ, caſſiæ Lign. aloes amnios ana dragma ij. *ſem.*
Majoranæ iij. *drag. Ammoniaci* x. *drag.*
Styracis calamitæ, Bdellii ana v. *drag.*
Terebinthinæ onc. j. *ſem.*

Sevs

Sevi caprini resinæ ana onc. ij. *sem.*
Cera vj. *Ol. samp succinæ & spicæ ana q. s.*
F. S. A.

Van den Ranis cum Mercurio.

℞. *Ol camomillæ, anethi, spicæ, Liliorum* añ. ij. *onc.*
Ax porci, vitulini ana j. *lib.*
Euphorbii, Thuris ana v. *drag.*
Olei Laurini onc. j. *sem.*
Ax. Viperæ onc. ij. *sem.*
Ranarum viventivum no. vj.
Lumbricorum Lotorum onc. iij. *sem.*
Succi Rad. Ebuli, Ebulæ campanæ ana ij. *onc.*
Scenanthi, stœchadis, matricariæ ana m. j.
Vini generosi j. *lib.*

Dit werdt t'samen gesoden, tot dat den Wijn verkookt is, daer naer doorgegoten zynde, doed mer by.

Litharg yrii j. *lib.*
Cera q. s. Terebinthinæ ij. *onc.*
Styracis Liquidæ onc. j. *sem.*
Argenti Vivi Extincti iiij. *onc.*

f. emp.

Van den Oxycroceum.

℞. *Ceræ, picis colophoniæ, croci ana* x. *onc.*
Terebinthinæ, Galbani, Ammoniaci, Myrrhæ, Thuris, Masticis ana iiij. *unc.*
Aceti, oft Azyn, om die Gommen te smelten *q. s.*

f. emp.

Van den Paracelsi.

℞. *Ol. Hiperici* j. *lib.*

Lithargyrii auri, ceræ ana j. *lib.*
Pulverum Magnetis præparati, Aristolochia utriusque
Coralli Rubri, olibani, Mastichis Mumiæ, Myrrhæ,
ana j. *unc.*
Gummi Edelli,
Galbani, ammoniaci, opopanacis ana j. *onc. in aceto*
dissolutis, Terebinthinæ ij. *unc.*

f. emp.

Van den Griseum.

R. *Lapidis calaminaris præp.* j. *unc.*
Lithargyrii ij. *onc.*
Cerussæ, Tutiæ ana unc. sem.
Terebinthinæ j. *unc.*
Thuris v. *dragm. Mastichis* iij. *drag.*
Myrrhæ ij. *drag. Camphuræ drag.* j. *sem.*
Ceræ albæ drag. j. *sem. Ax. Hircini* ij. *onc.*

Van de Meni-Plaester.

R. *Minii.* xij. *unc.* door de Sift gedaen.
Ceræ Flavæ ij. *unc.*
Oleum communis j. *pint.*

f. emp.

Volgt nu de maniere der Chimice Medicamenten te maken.

Van den Antimonium præp.

R. *Antimonii crudi, Salis Petræ ana lib. sem.*
t'Samen fyn gestooten, ende in een aerden vat, op een kleen vyer gesmolten: gesmolten zynde, giet men het uyt op een Steen, dan wederom gesmolten met een derde minder Salpeter, ende wederom uytgegoten, dit werd soo een reys vier of vijf gedaen, tot dat het klaer werd, altoos de quan-

quantiteyt van den Salpeter verminderende; men moet wel toe sien in 't smelten, dat daer geen vyer in de Smelt-kroes en geraecke.

Van den Crocus Martis.

℞. *Limaturæ Ferri q. s.*

Giet dan Wijn-Azijn daer op, tot dat het bequamelyk weyken kan, roertet om, ende doet het dan uytdroogen, giet dan daer wederom anderen Wyn-Azyn op, dat het pas vochtig zy en laet het dan wederom uytdroogen. Dit moet soo dikmaels herdaen werden, tot dat het als Vet of Olie werd: dit gedaen zynde, doet het in een Smelt-kroes in gloeyende koolen, en roeret altoos om met een yserken, tot dat het heel fijn werd.

Van den Turbith Minerael.

℞. *Pulv. Mercurii Præcipitati q. s.*

Oleum Vitrioli q. s. dat den *præcipitaet* effen bedekt zy, roertet om, en settet op 't vyer, altoos roerende, tot dat den Oly uytgedroogt is. Neemt dan Brandewijn, ende doet als vooren met den Oly gedaen is: wederom gedroogt zynde, neemt schoon water, ende waschet daer mede twee of drie mael; giet het voorts af, en droogtet op een kooltjen vyers.

Van den rooden Præcipitaet.

℞. *Mercurii crudi* j. *onc. Aquæ Fortis* ij. *onc.*

Dese dingen onder een gemengt, werden als wit kalk, daer naer set men het op 't vyer, en laten den *Aqua Fortes evaporeren*, *geëvapoccert* zynde, wast men dan zyn siltigheyd mer wat warm water af, tot dat het soet werd. Dit gedaen zynde,

set men 't op bequaem vyer, altoos met een yserken omroerende, tot dat het root werd.

Van den Sublimaet.

℞. *Mercurii crudi q. v.*
Salis Petræ & Aceti q. s.

Dit werd onder den anderen geroert, ende in een Bocael ofte platte Back geleyd, daer over settende een blinde Klock; voorts moet men onder bequaem vyer stoocken, soo sal al den *Sublimaet* van binnen aen die Klock hangen.

Van den Caput Mortuum.

Dit zyn eygentlijk, de *Fæces*, of de gront sop, die in de Distillatie van den Oly *Vitriolum* gevonden werd.

Van den Aqua Fortis.

℞. *Salis Petræ* j. *lib. Vitrioli lib.* j. *sem.*

Dit werd gepulvert, ende onder den anderen gemengt, en dan door een *Retorte* op sacht vyer gedistilleert, 't selvige by graden vermeerderende.

Van den Lapis Prunellæ.

℞. *Salis Petræ* j. *lib.*

Set die in een Smeltkroes op 't vier, wel toesiende dat 'er geen vyer in valt: gesmolten zynde, werpt 'er gestadig stukxkens Solpher in soo groot als een Boontje, soo lange tot het geen in de kroes is, niet meer om draeyt: laetet dan noch wat op het vyer staen, soo sal 't maer te witter zyn.

Van de Flores Sulphuris.

℞. *Sulphuris optimi* j. *lib.*

Vitrioli

Vitrioli Hongarinon calcinati j. *lib.*

Dit werd gepoedert, ende onder den anderen gemengt, daer naer in een klocke met een Helm daer op gedaen; falder een damp op-ryzen die boven aen den Helm ſtiren zal, 't welck den *Floris* is.

Van de Ruptoria oft Corroſiven.

R. *Cinerum corticis fabarum & Quercini* añ. *lib.* j. *ſem.*
Aqua Pluvialis iij. *pint.*
Cinerum Clavellatorum lib. ſem.
Pulv. aluminis ij. *unc.*
Calcis vivæ ij. *lib.*

Dit werd al t'ſamen een tijd lang geweykt, ende een looge af gemaekt, en voorts tot een conſiſtentie naer behooren *S. A.* gemaekt.

Dit is voor ſoo veel wat de *Compoſita* belangt die in deze Lyſte vermelt ſtaen, en van wat *Ingredienten* ſy meeſt gemaekt werden: Niet ſoo veel ſiende op de precyſe maniere hoe men die maken moet, als wel op 't gene waer van zy gemaekt werden; want der verſcheyden manieren zyn om die te maken, en voornamelijk in de *Chimie*, want daer noch dagelyks op gepractiſeert werd, om die bereydingen korter en gemackelyker te maken.

Dit ſal dan zyn, voor zoo veel als ik heb konnen leeren, Voorts heb ik niet konnen naerlaten hier hier noch by te voegen, eenige ſieckten meeſt t' Scheep voorvallende, ende voornamelyk op eenige langdurende Reyſen, als Ooſt of Weſt-Indien: deſgelykx in Legers te Velde, &c. daer den rooden Loop en Peſt veeltyds domineert.

Volgt nu de handelinge eeniger Siekten, meest Scheep voorvallende; ende Eerst: Van den Scheur-buyk.

Definitie.

De Scheur-buyk is een besmettinge des bloets, ende een verspreydinge der verdorvene Melanckolycke humeuren, over 't gantsche Ligchaem: waer van die grove humeuren naer die beenen toe sincken, die met purper-vlekken besmettende; ende die dunne naer boven opstijgende, besmettende het tandvlees.

Causa.

De oorsake is een grove bedorven *Dieet*, veroorsakende verstoppinge in de milt, Item, een langdurende en vierden-daegse koorts, gebrek van vervarschinge op eenige langduurende Reysen, ende soo voorts.

Signa.

De teyckenen zyn als den Patient een bleycke lootverwige coleur heeft, korten adem, een band voor 't herte, verlooren appetijt, stinckende adem, blaauw-geswollen, verrot rant-vlees, blaeuwe, groen-vlacke op 't lighaem, en als vloo-beeten op de scheenen, strammigheydt in de Leden en soo voort.

Cure.

De genesinge deser Siekte bestaet veel in een vervarschende *Dieet*, (soo 't mogelyk is) als van Orangie, Lamoenen, versch Water, &c. Dan sal men den Patient purgeren met de *infusie* van *Senne blaen*, oft met een *dosis confectio Hamech*, of van *Extractum catholicum*, en soo hy bloedrijk is, sal men hem een ader in de slinker arm openen.

Den

Den mond sal men onderwijlen met Wyn of Brandewyn spoelen, daer wat *Egyptiaek* of *Oleum Vitrioli* in gedaen is: voorts mag men het tantvlees met wat *Diamorum* oft Honig bestrijcken:

Ofte.

R. *Aluminis pulv.* j. *drag.*
Aqua Plantaginis, ofte witten Wyn ij. *unc.*
Tot een spoelinge voor de mont:

Ofte

R. *Florum centaurii pj.*
Corticis Granatorum drag. sem.
Hord. Passul. ana. uncium sem.
Aloes j. *scrup.*

Dit gesoden in Wyn of Water *lib. sem.* doorgegoten zynde, doeter by *Mel. Rosarum* j. *onc. aluminis drag. sem.*

Tot een spoelinge.

De strammigheyd der Beenen en Leden sal men bestrycken met den *Oleum Liliorum*, *camomilla*, *Dialthaa*, *&c.*

Alle bittere dingen zyn zeer goet, gebrykt gelyk den *aloë*, *centaureum*, *absinthium*, *Baccarum Lauri*, *Juniperi*, *&c.*

II. *Van de Watersucht.*

Definitie.

Hydrops oft Water-sucht, is een geswel van 't geheele oft een gedeelte des Lichaems, veroorsakende uyt waterige windige, en pituiteuse humeuren: Sy is driederley, als *ascites*, *anasarca*, oft *Leucophlegmatica*, en *Tympanites.*

Causa.

De oorsaken zyn een swakheyd van de voedende en koockende kracht der Lever, die in plaets van

goet bloet, *serieuse* en *pituiteuse* humeuren voortbrengt, die noch door sweeten, noch door watermaecken konnen gelost werden, maer noch 't lighaem opswellen; desgelyks naer een geel-sucht, scheurbuyk.

Signa.

De Teyckenen van den *ascites*, is als den buyk alleene met *sereuse* of waterige humeuren vervult is.

Den *Anasaca*; is als 't geheele Lighaem, oft alle vleesachtige deelen des selfs geswollen zyn als een sucht.

Den *Tympanites*, is als den buyk met windige humeuren opgeswollen is, ende daer op slaende, geeft geluyt als een Trommel.

Cure.

De genesinge bestaet in een goede *Dieta*, desgelyks in goede remedien, die de lever versterken, en die *Urine* uytdrijven, men zal hem voor eerst purgeren, met wat *Pilulæ Cochiæ* ij. *scrup. Gutta Gambæ* v. *greyn* onder een gemengt.

Ofte

R. *Radicis Jalappæ drag. sem.*
Pulveris Scammonei viij. *greyn.*

Ofte

R. *Fol. Sennæ* ij. *drag.*
Radicis Jalappæ j. *scrup.*
Rhabarbari drag. sem.
Sim anisi & fœniculi ana j. *scrup.*
Foelie ende caneel ana vj. *greyn.*
F. *Pulvis* voor twee *dosis.*

Hippoc. gebiet dat men *cantarides* neeme, die de hoofden en vleugels afgedaen zyn, en die in een Oven gebrant, daer twee *greyn* van ingegeven met witte Wyn.

De

De Lever sal men verstercken en verwarmen met eenige smeeringen van *Oleum anethi*, *laurini*, *Juniperi*, *&c.* Item, met *Decoctum* van *Baccarum laurini*, *Juniperi*, *Sem aniſi*, *fœniculi*, *cumini*, *&c.* Ook alle avonden een soopken Jenever-water, is seer goet.

Van den Roode-Loop oft.

Dyſenteria.

De geleerden schrijven vier specien van Buykloopen: Namelyk, *Cæliaca*, *Diarhœa*, *Lienteria*, *Dyſenteria*.

Definitie van den Dyſenteria.

Dyſenteria oft Rooden-Loop, is een bloedige besmette Loop des Buyks, vergeselschapt met pyne en snydinge.

Cauſa.

De oorzaken zyn allerley soute, scherpe, bytende humeuren, insonderheyt een bedorven galle in de darmen schietende, de selvige *corroderende*, pynigende, en alsoo een *Ulceratie* in de darmen makende: *Tenaſmus* genaemt, met een gedurige persinge.

Het veroorsaekt ook door al te veel innemen eeniger schadelicke Medicine, als den *Coloquint*, *Turbith*, *Antimonium*. Item, door rauwe en bedorven spyze, &c.

Signa.

De Teyckenen zyn een uytnemende pijn en snydinge des Buyks, met een gedurig begeerten ter Stoel te gaen. Syn afgank is in 't begin als slym en vet, met eenige bloedige rootheyt geverwet, daer naer volgen vellekens der darmen, ja wel als heele stukxkens verrot vlees: met een bytende pyn in 't Fondament, geduurige stickten, en een ongeduurigheyt en onstuymigheyt, &c.

Cure.

De geneſinge beſtaet hier in, dat men den patient een goede *Dieta* ordonnere, die verſterckende en licht om verteeren is: Hy moet hem ſtil houden en tot geen afgank dringen, maer houden hem op zoo lange het mogelyk is. Al eer men nu eenige aſtringerende Remedien gebruykt, ſal men den Patient eerſt purgeren: Met

R. *Rhabarbari* j. *dragm. ſem.*
In Aqua Plantaginis q. ſ.

Of in witte Wyn oft *Aqua Hordei* geinfundeert.

Men mach hem ook wel een verſachtende Cliſterie ſetten van

R. *Aqua Hordei* ix. *onc.*
Oft in plaets van dien Soete Melk, als men ſe krygen kan, en aen Land is.
O vorum lutei no. ij.
Saccari Rubri j. *onc.*

F. *Cliſter.*

Oft een *Decoctum* van *Folior. Biſmalvæ, Querci, florum camomillæ, Melilotæ* daer in diſſolverende wat *Diaprunum Solutivum* oft *Diacatholicum*, naer yders goetdunken.

Soo den Patient vol bloet is, mag men hem wel een *eventative* Aderlatinge doen, ten aenſien ſyner koortſe, en ook om te beletten dat hem het bloed geen meerder ſcherpigheyt in de darmen en veroorzaecke.

Het Lighaem nu ſoo wat geſuyvert zynde zal men dan tot de ſtoppende remedien komen: Als daer is den *crocus Martis, corallum Rubrum, Maſtix, Nucis Muſcatæ, conſerv. Roſarum, Rob acatiæ*, ook Scheepspik, harde Eyer-dooren &c. Oft dit naervolgende Conſerfjen, daer hy t'elckens een broxken als

een

een Hase-noot groot van gebruycken kan.

R. Cornu cervi Usti, coralli Rubri prep. Boli armeni ana j. scrup.
Conserv. Rosarum Rubra j. onc.
Carnis cydoniorum onc. sem.
Rob. acatiæ iij. dragm.
F. conditum

Idem het *Pulvis ad dysenteriam* (in onze Lyste vermelt) gemaeckt van *Rabarber* ende *Sanguis Draconis*, is oock seer goet.

Idem, de *Flores Sulphuris* met wat *Carn. Cydoniorum*, en *Rob. acatiæ*, is oock seer goet.

Den Buyck sal men uitwendig smeeren, om die Ingewanden te verwarmen en te versterken, met den *Oleum Myrtillorum*, *Rosarum*, *anethi*, *Laurini*, daer wat *Terra Sigillata*, *Bolus*, *aloë*, en *pulv. absinthi* onder gemenght is, in forme van een Salfken.

Volght nu de andere speciën van Buyckloopen, hier vooren gemelt.

Caliaca is een Buyck-loop, waer door den *chylus* geloft wert, geschiedende door verstoppinge der *Mesenterii*, ofte syne Melck-aderen: oock wel van de *cicatrisen*, die een *Dysenterian* in de darmen laet.

Welckers genesinge, bestaet in 't purgeren met *Senna* oft *Diaprunum solutivum*.

Diarhea is een Buyck-loop, waer door de *Excrementen* overvloedigh geloft worden, ontstaende uyt veelheyt der humeuren die naer de darmen schieten, en tot een gestadigen af-ganck dwingen.

Welckers genesinghe gheschiet als van den Roodenloop geseght is.

Lienteria is als de spijse wederom ongeteert af-gaet, ontstaende uyt groote swackheyd der mage en Darmen,

men, door eenige koude vochtige humeuren; of naer eenige lang-durige sieckten.

Welckers genesinge bestaet in een sachte purgatie van *pill. Cochiæ* oft *Rabarber*, ende voorts als in den *Dysenteriam* gesegt is.

IV. *Van de Peste.*

Ik heb niet konnen naerlaten (tot dienst der geener die werk voor aengenaem gelieft op te nemen, en ook om datse den Rooden-loop dikmaels succedeert: voorvallende soo wel in Legers te Velde, als binnen Scheeps-boort) te schryven, van dese furieuse haestige, schrickelycke, monstrense, ook besmettelycke siekte: voortkomende uyt den toorn Gods, wegens onse begane verdorvene boosheyt, die ons als een woest, wreet, verslindent dier onversiens aentast, en heymelyk in de edelste en gesontste deelen onzes Ligchaems, ongevoelyk inkruipt, om ons te vernielen, ende onse krachten t'eenemael nyt te bluschen.

Dese Siekte, wegens sijne yslijcken naem, werd van veelen de Sterfte genaemt om dat zy die meeste meenigte (die zy omvagt) doodet.

Causa.

De gemeene oorzaken zyn tweederley: Namelyk binnen en buyten ons Ligchaem, binnen ons, dat is een *alteratie* onser bedorvene humeuren, geschiedende door quade maniere van leven, en door 't gebruyk van verdorven voetsel. Item door grooten onlust, onrust, swakheyt, &c.

Buyten ons, geschiet door een verdorven fenynige lucht ende opdampinge der aerden, groote stancken van Moraslen ende anderssints.

Signa.

Signa.

De Teyckenen zyn tweederley: Namelyk, het aenstaende, ende tegenwoordige.

De aenstaende Teyckenen zyn verscheyden, als het gesicht eeniger Cometen, 't domineren der Kinder-pockjens, Rooden-loop, quaedaerdige Koortsen, 't subijt sterven van eenige kleene wonden, die licht *gangreneren*, ende soo voort.

Het tegenwoordige Teycken is mede tweederley: te weten, sonder of met vertooninge hares fenyns.

Sonder Teycken hares fenyns, geschiet met een brandende koortse, raseryen, slaep-sucht, slaeuten, braecken, groote hooft-pyn, sweeten, ongelijcken pols, droogte en swartheyt der tonge, met eenen korten adem, en soo voort.

Met Teycken hares fenyns, geschiet door het openbaren van *Bubonen* in eenige van *Emunctorien*, door *carbunculen* oft Pest-koolen, die haer meest in eenige vleesachtige parthyen verthoonen, en door *Exanthemata* ofr Peper-kooren, welk sich meest als vloo-beten, oft (als ick wel gesien hebbe) als heele groote schobben over 't geheele Ligchaem verspreyden.

Cure!

De genesinge deser Sieckte bestaet in dry manieren.

De eerste is een Christelycken plicht, van alle menschen in 't gemeyn, tot onsen God, door Gebeden, Vasten, &c.

De tweede bestaet in een goede ordre der Overigheden, soo in de Legers, binnen Scheepsboort, of elder, in 't luchten, roocken, en schoon-maken.

De

De derde is de schuldige plicht des Chirurgyns, die sijn cure volbrengen moet, door behoorlycke soo uytwendige als inwendige Medicamenten: welkers cure op tweederley wyse geschiet: namelyk, door *preservatie* oft beschermínge, ende door *Eradicatie*, oft door uytroeyinge.

De *preservatie* geschiet door een goede, sobre maniere van leven, *Exercitien &c.*

Item, in't gebruyk der Remedien, die het herte stercken, en die besmette Locht tegen staen; Als daer is den *Carduus benedictus*, *centaurinum*, *Scordium*, *Hypericum*, *Baccarum Juniperi*. Den *Campher*, *Mirrhe*, *Pik*, *Solpher*. Den *cornu cervi*, *corallum utriusque*, *Mumia*. Den *Sal. Prunella*, *Flor. Sulphuris*. Den *Oleum Junipari*, *Laurini*, *Spicæ Succini*, *Vitrioli*, *Sulphuris*. Den *Theriaek*, *Mithridæet*, Den *conserv. Rosarum Rob. Ribesiorum*, Item, gedroogde Orangieschelien, Caneel, Foelie, Nagelen, Brandewyn, &. Welcke Medicamenten men bereyden mag om in te nemen, aen te rieken, ende ook op gloeyende koolen te roken.

Dit naervolgende ingenomen, is seer goet.

℞. *Theriacæ drag. sem.*
Florum Sulphuris j. *drag.*
Aq, Cardui Benedicti j. *onc.*

F. Hausus:

Oft

℞. *Ol. Succini* ij. *scrup.*
Aq. Cardui Benedicti q. s.

De *eradicative* genesinge geschiet door *Diæta*, *Potio*, en *Chirurgie*.

De *Diæta* bestaet in dese natuurlyke dingen, te weten, in een suyvere, klare, en verkoelende lugt,

zyn

zyn spijse sal versch en licht om teeren zyn, sijn drinken sal kleyn bier zyn, oft *Aqua Hordei*, daer een Pop van *cornu cervi* ende *corall.* in geweykt is, met wat *Oleum Sulphuris* oft *Vitrioli* serp gemaekt.

De *Potio* oft *Pharmacie*, bestaet in *Roborative Cardiake*, sweetende en ook purgerende Medicamenten, als hier vooren verhaelt zyn.

De Chirurgie bestaet in 't Aderlaten, Coppen, en *Applicatie* van uytwendige Medicamenten, op die Pest-buylen, Pest-koolen, soo voort, als yder een by *P. Pigraus* en *C. Battum* lesen kan, die daer genoeg van geschreven hebben.

Tot een besluyt werd alhier een Vrage voorgestelt: oft men wel in de *cure* der Peste, purgeren oft Aderlaten mag? want der veele van contrarie gevoelen zyn.

Voor antwoort, eerst wat het purgeeren aengaet, ik soude seggen Ja, ende dat daerom: om dat die Pestilentiale koortse uyt een merckelycke verrottinge der humeuren ontstaet, die men metter haest behoorde te lossen; soo om datse de krachten verswacken; als om dat mense niet corrigeren, nog onder de gehoorsaemheyt der nature brengen kan. Daerom purgeert men altoos in 't begin dezer siekte, sonder eenige *preparatie* der humeuren: om dat den tijd niet toe en laet, waer door dan die verrotte ende bedorven humeuren *geevacueert* werden, die de koortse anders tot een stoffe dienden; het is oock niet verbooden met eenige *cardiaken*, ende tegen-giften te gebruycken, om het fenijn te wederstaen, dewyle men zyne Materiale oorsake weg neemt.

Wat het Aderlaten aengaet? als een Patient een stetcke brande koorts heeft met een vlammend aengesigt, ende bloed spuygt als dan werd het Aderlaten

laten gepermitteert in de *cure* der Peste; ende voornamelyk in de eerste beginselen deser siekte, eer hem zyne krachten ontgaen mogten, ende ook om de natuure in sijne *critijcke* uytdryvinge niet te beletten: als *Bubonen*, Peper-kooren, &c. Desgelyks moet men het Aderlaten ook myden, als den Patient in 't zweeten, oft aenkomen der koorts is.

Posuit ut potui Amice.

BY-VOEGSEL,

Van eenige verachtelyke dingen, die men in tyd van noot kan gebruyken, en seer nootsakelyk tot dezen

SCHEEPS-KIST

Behoorende.

Remedien voor allerley hitte, ontsteeckinge, oft Roose aen eenige leden onses Lichaems.

Erstelyck, het sap van Surckel oft van Teskens kruyd *Bursa Pastoris* genaemt, en Huyslook met wat Azyn gemengt, ende daer op geleyt. Ten tweeden, tot het selfde is goet het sap uyt de Blaeuwe Slee-pruympjes. Ten derden, Lelie-wortelen gebraden, gestooten, ende met Roos-water gemengt, is seer goet. Ten vierden de roode Kancker-bloemen, die in 't Koren wassen, in Azyn gesoden, ende opgeleyt, is seer goet.

goet. Ten vijfden, het sap van *Parietaria* met Azyn en Seruse gemengt, is seer goet. Ten sesten, vet Seep-sop daer wat Vlieder in gesoden is, met een scholpjen Azyn, is uytnemende goet.

Noteert dat men dese dingen daer noyt kout op leggen moet, maer altoos warm.

Remedien voor het Flerecyn der Voeten.

EErstelyk, Menschen-pis met Camomillen opgesoden, ende de voeten daer mede gestooft, is uytnemende goet. Ten tweeden, een Pap gemaekt van Kruymen van Witte-broot in Weegbreewater gesoden, daer by doende een Ey of twee wel geklopt, met wat Saffraens en Oly van Roosen, is seer goet. Ten derden, een Pap van Rapen ende Rode Koolen murw gesoden en gestooten, daer een kruyme van een witte-broot en Olye van Olyven onder gemengt, is seer goet.

Item, gebraden Appelen met Geerstenmeel en wat Azyn gemengt, is seer goet. Ten vyfden, Netel-wortelen in stercken Wyn gesoden, en daer mede de voeten gestooft, met doecken die heel warm gemaekt zyn.

Remedien tot Vratten.

EErstelijk, maekt een Salve van Kalck-water, daer onder mengende ongebluste Kalck met wat Weed-asschen.

Ten tweeden, 't water dat uyt Wyngaerden druypt mede gestreecken, neemt de Vratten weg.

Ten derden, Ajuyn met Sout gemengt, is daer toe ook seer goet.

Ten Vierden, een doods beentje van het Kerkhof gehaelt, en daer dikmaels mede gewreven, doetse versterven.

Remedien tot de Crawagie.

EErstelyk, vlier-bladeren, gesooden in Oly en Azijn, met wat Solpher gemengt, is zeer goet.

Ten tweeden, een salf gemaekt van witte Seep, Oly van bayen en Solpher, is seer goet.

Ten derden, *Scammonee* met Azyn gemengt, ende daer mede gestreken, is seer goet.

Ten vierden, Verckens-reusel, oft oude vuyle botter, met wat quik-silver gemengt, ende daer mede gestreken.

Om de Tanden wit te maken.

EErstelyk, een koole van het Roosemarijn-hout gebrant en gepoedert, en daer mede gewreven, maekt witte Tanden, en dood de wormen daer in.

Ten, tweeden, een stuxken van een Posteleyn-scherf, daer mede gewreven, is seer goet, alle dagen sal het suyvere Tanden maecken.

Ten derden, sterck-water met een stoksken daer in gedoopt, ende de vuyle Tanden daer mede geraekt, stal strakx suyver werden, maer moet wel toesien dat men het Tant-vleys niet en raekt.

Remedien tot de Speenen.

EErstelyk, klem dat om de Eyken-Boomen wast, ende wolle-kruyt gesoden in Weeg-bree en Roos-water, en 't sop op de spenen geleyt.

Ten tweeden, Ossen-galle met wat Aloë gemengt: ende opgeleyt.

Ten derden, Wierook met Aloë onder wat wit van een Ey geklopt tot een Salfken, is goet.

Ten vierden, Populeren-Salf met *Opium* gemengt, is seer goet.

Ten

Ten vijfden, Pareye geſtooten en geſtooft met Verckens-Reuſel, en een Plaeſter op 't fondament gelegt.

Ten ſeſten, verſche botee en *Populeum*-Salf, van elcks een loot, ende een doyer van een Ey, een lepelken Roos-water, en een half *dragma* Campher, ſtoetet al te ſamen in een Mortier, en maekter een Plaeſter van om op de roode pijnlijcke Speenen te leggen.

Ten ſevenden, ſap van Huys-look twee oncen, Oly van Roſen vier oncen, en ſet dat op het vyer tot het ſap verſoden is, doet dan daer by *Populeum*-Salf twee oncen, een *dragma Opium*, tot een ſalfken.

Voor de Wormen der Kinderen.

EErſtelijk Pier-wormen gewaſſchen in witten Wyn en gedroogt, en een loot Bloemen van *Hipericum*, een halve hant vol Beken, laet dit ſoo t'ſamen met een kanne ſeer goeden en ſtercken Wyn ſieden, en daer van 's morgens en 's avonts een half muddeken gedronken.

Ten tweeden Perſiek-bladeren geſtooten, met Oſſen of Schaeps-galle, tot een Plaeſter, om op de Navel te leggen, is ſeer goet.

Ten derden, *Farina Lupinorum* met *Aloës* en ſap van Alſem, van elks even veel, en een Plaeſter gemaekt, en op de navel geleyt, is ſeer goet.

Een Tepel-Salfken.

OLye van ſoete Amandelen, Ceruſe en Roos-water onder den anderen gemengt in een Mortier tot een Salf-ken, en daer de ſeere Tepels mede geſmeert. Ofte *Gum Arabicum twee dragma. Balſem Peru een dragma*, in Roos-water geſmolten.

Oft Room van Melk, met wat Oly van Mirrhe gemengt.

Voor het bloeden der Nenſe.

Den reuck van een door-geſneden Ajuyn in de Neuſe opgeſnoft, is ſeer goet, en een ſaxken warm zout op 't hooft geleid.

Tot de doovigheid.

Neemt dat uytgedrukte ſap van een Rooden gebraden Ajuyn, en druppet in de ooren.

Een gorgel-water tot de Squinantie.

Oly van *Vitriol* eenige druppelen in witten Wyn gedaen, en daer warm mede gegorgelt.

Tot de Colique.

Koe-ſtront met Verckens Reuſel gefreuyt, en tuſſchen twee doecken gedaen, en op den buyk geleyt, is ſeer goet.

Een Plaeſter tot Kancker-achtige Sweeren.

Neemt ſeven of acht ſlecken, naer de groote, laetſe met zout beſtroyen en vergaen in water, Campher een *dragma*, Reuſel drie vierendeel, Oly van Rooſen en *Terebinthina* ſoo veel als 't noodig is: en laet alle deeſe dingen lange in een Mortier roeren, eyndelycken doet daer dan by *Lapis Calaminaris* twee oncen, gebrant Loot een vierendeel, ende roert dat noch wat naer behooren, en bewaert het dan tot u gebruyk.

Om den Italiaenſchen Balſem te maken.

Schoon geel Waſch een once, Veneetſchen *Terebinthijn* in Roos-water gewaſſchen twee oncen,

Root

Root Sandel-hout een once, Olye van Olyven een half pont, Peter-Olye en Spick-Olie van elks een once, laet het te samen den tijt van een half uur koocken op sacht vyer, en doutet dan door, en bewaert het dan soo tot u gebruyk.

Volgt nu een Tractaet van de Stercoren, ofte Drecken, en andere verachtelyke dingen meer, nogtans yder een zeer dienstig.

YDer een verstaet genoeg wat *Stercus* of Drek is, anders op zyn onbeschofts Stront: Voor my ik wil hier niet soo veel staen op de eygenschappen van den naem, of andere dispuyten meer, als sommige, die (als men zegt) vyf wielen aen een Wagen willen bethoonen, daer der dog maer vier en zyn: Maer sal alleenig verhalen de krachten en eygenschappen der zaken, daer ik alhier van spreek, achterlatende de superstitieuse curieusiteyt der woorden, en andere gelegentheden meer: Maer voor eerst beginnende van den *Honden-stront*.

1. *Honden-Drek.*

TE weten, witte Honden-stront, die men *Album Gracum* noemt, dat is soodanigen Hondt die in drie dagen niet als Beenders gegeten heeft. Desen Witten Honden-stront gedroogt en bewaert, dient tot allerley vloeying, en *Dysenteria*, ja den *Rhabarber* veel te boven gaende. Meester *L. F.* verhaelt, dat hy der hondert op een Jaer van den Rooden-loop geneesen heeft, met den gepulverde gedroogde witte Honde-stront in Melk gedronken, daer eenige loeyende steenen in gebluscht waren. Het is mede een wonderlyk *discutief* in alle oude, quaedaerdige *Ulceration* gemengt, ende soo voorts.

2. *Osse ende Koe-stront.*

Die varsche Koe-stront genomen, ende tusschen eenige bladen: als van Wyngaerts oft Rookoolen, ende die tusschen de warme Asschen gewarmt, is seer goet tot allerley *Inflammatie* van wonden of anderssints. Is mede seer goet tot de pyne *van sciatica* als mense met Azyn opgekookt, daer *Pulvis Camomillæ, Absinthii, Melilot, &c.* by gesooden is. Is ook seer goet tot alle *œdemateuse* geswellen der Beenen, Testiculen &c. Als men het distilleert met wat Azyn, Wyn, ende Sout, het water daer van is goet om den Kancker mede te wasschen. Als men 't warm leyt op de beten van Vliegen, Byen, Koppe-Spinnen neemt de pyne aenstonts weg.

3. *Verckens-Stront.*

MEn segt in't gemeen dat het al goet is dat van 't Verken komt behalven den drek: maer die syn groote kracht geexperimenteert hadde, soude sulks niet seggen. Meester *L. F.* verhaelt 't zelvige gebruykt te hebben aen seeker Man, die seer geplaagt was met Bloet-spouwen, daer de Medicijns veel toe gedaen hadden met *Trochissen van Terra Sigillata, Rhabarber*, met *Aqua Plantaginis*, Item, *Pulv. Debolo &c.* met *Ligaturen*, ende andere middelen meer. Eyndelyk nam hy een goeden Vercken-stront, ende soo uytgespogen brocken bloets, die den Patient uytgespout hadde, ende freutent in de panne met wat varsche Boter, ende hy gaft den patient te eeten: Hy affirmeert dat den volgenden dag hy meest genesen was, ende op straat ging, daer hy al van de Doctoren verwezen was.

4. *Van Geyten ende Schape-keutels.*

IS seer goet om alle *Schirreuse Tumeuren te discutieren*, Item; tot harde dicke kuyen met *Farina Hordei* ende *Oxyalum* gemengt, in forme van een Pap. Aldus isse mede goed tot die *Partis*, met wat varsche Boter ende Oly van Noten gemengt. De geyten-keutels syn seer goed in-gegeven vier of vyf tot de Geelsucht, met wat witten Wyn- De Schapen-keutels alsoo in-genomen, geneest zonder twijffel alderley koortsen, ende met Azyn gemengt, zynse seer goed op bloet-sweeren.

5. *Duyven-dreck.*

ALs mense men zaet van Water-kers mengt, is sy seer goed tot de pijne van *Sciatica*, want het trekt seer uitwaerts als men'er oock wat Mostert-zaet by doet. Het is ook seer goet om te vermorven onder eenige *Cataplasmen* gedaen, als het gemengt is met Oly van Persickleenen, geneest de scheele hooftpijn, op het hooft gesmeert als men't haer afgeschrapt heeft. Idem, in Geyten of schapen-melk gesoden, ende daer onder gemenght *Oly Lini*, ende *Farina Lini*, vermorwet alle hardigheid.

6. *Hoender-dreck.*

OP plaetsen geleyt daer het hayr uyt-gevallen is, doet weder ander haer wassen. Sy is mede goet op verbrantheyt geleyt met wat *Oleum Rosarum*, ende gebrand Pampier gemengt ende ingegeven, doet veel *Pitutta* braecken. Seker Medicijn placht het in te geven met wat Hypocras tot de Colijck.

7. *De kracht van de Urine oft Pisse.*

VErstaet van een gesonden Jongen, is seer goed tot allerley quade lochten ende fenijn, daer en is geen beter remedie ter Wereld voor quetsuren van allerley Slangen ende Adders, die men in de West-Indies vind, waer by den *Theriaeck* niet mag vergeleken werden. De Remedie is dese: Neemt bladeren van *Tapsus Barbatus*, *Gariophillaet*, Bladeren die sy aldaer *Cassis* heeten, 't welk soo veel als roode Jenevers beduyt, van elks een handt vol, dit laten sy t'samen koocken in gelijcke deelen strecken Wyn-Azyn ende Pisse, tot op de helft. Van deze Bladeren formenteren sy de parthye, ende soo den patient 't fenijn lange in 't lijf gehad heeft, laet hem daer een Romerken af-drincken. Ik verseecker u (Leser dat 'er geen beter remedie ter Wereld is als dese, tot beten oft steken van allerley fenynige Dieren, die in de warme Landen domineren. Vorders is uytnemende goet in de Pest, een soopken alle morgen gedroncken. Item, tot vuyl stinckent Tant-vlees en Tanden. Item, tot allerley loopende oogen, ende soo voorts, warm gewasschen.

8. *Van des Menschen Speeckssel.*

TE weten, nuchter Speeckssel heeft kracht om Hagedissen, Slangen, Schorpioens te dooden, desgelijks mede het Quick-silver. Het geneest oock allerley Vratten en Wennen, desgelijks de Crauwagie, alle morgen daer mede gestreken.

9. *Van de Slecken.*

DE roode Slecken in een pot dicht toegestopt, en in een Oven geset, ende tot pulver verbrand:

van

van dit pulver veertien dagen lanck gedroncken sonder eenige andere remedie. Is 't yemandt die wat te vies is, distilleertse in *Balneo Mari*, en geetz hem dat water met wat Suycker te drincken. Item, dese Slecken genomen, met veel Roosemareyn bloemen, en in stucken gesnede, en in een verglaesde pot gestelt, die dicht toegestopt is, voorts in Peerde-mis gheselt den tijdt van veertig dagen, daer naer de Olye uyt-geperst, ende in een glaese Flessche gestelt in de Sonne, wel dicht toe-gestopt: Dese Olye beschermt die Vronw-luyden voor alle krimpingen ende weën die sy soo voor als naer haer baren hebben. Voorts is die Olie goet, den buyck gesmeert die vol rimpels en knobbels is, want sy die in korten tijdt weder effen en sacht maeckt. Is mede seer goed tot den Kancker ende Kanckerige *Ulcerationen*, met wat stof-meel, gebrant loot, Campher, ende vuyle Boter, t' samen als een plaester gemaekt.

10. *Slecken met Huyskens.*

DE selvige gestooten ende op den buyk van eenen water-suchtigen geleyt, resolveeren dien met een wonderlijcken kracht, en men laetse daer soo lange op leggen, tot dat sy van selfs af-vallen. Het slijm daer van met pelver van Wieroock en Aloën onder een gemengt, en op 't voor-hooft gebonden, droogt alle oude *fluxien* der oogen op. Het is oock seer goed met wat stof-meel ghemengt als een pap tot *Punctura Nervorum*. Dese Slecken gebrand, gepulvert met wat witte Peper en Gal-noten, is een uyt-nemende remedie voor den Rooden-loop ingegeven. Sy trecken oock Doornen en Splinters uyt de wonden, daer op geleyt.

11. *Pier-wormen*

Dſe gheſtooten met *Oleum Roſarum*, ſijn ſeer goet op gequetſte ſenuen, ende op Ny-nagels geleyt. Oft met Honigh en water gekoockt, en gedroncken, doen water-looſen. Item, met Ganſe-ſmout geſoden, zyn ſeer goed tot allerley pyne ende gebreken der ooren. Item, als menſe in een Oven droogt en pulvert, dan met witten Wyn in-gedroucken, doodet de Wormen en ſettet Graveel af.

12. *Van oudt Leer, oft oude Schoenen.*

MEn ſegt voor een ſpreeck-woort, ick acht hem ſoo veel als myn oude Schoenen; te kennen gevende, dat die oude Sloffen nergens toe goet zyn. Maer die de krachten des ſelfs weten, ſullen ſulks niet ſeggen: want de ſelvige gebrand tot aſſchen zyn uyt-nemende goet tot Winter-hielen, ſoo *geinflammeert* als *geulcereert*. Item, tot gepletterde en gekneuſde hielen, met *Oleum Roſarum*, gemengt. Van deſe oude Sloffen wert een Olie gheſtelleert, ſeer goet om alle *œdemateuſe* en *phlegmatike* geſwellen te heneſen. Ick heb hier een Juffrouw geweten, die nergens beter baet by vond tot haer Spenen als in een Setel te ſitten daer oude Schoenen onder branden: om alſoo dien roock t'ontfangen. Den roock verdrijft mede de beſmette lucht.

13. *Moſſel-Schelpen.*

Dle gebrand, ende die middelſte ſchel genomen en gepulvert, is uyt-nemende goet om het bloeden der neuſe te ſtelpen, de Rooden-loop, &c. Item dit Pulver mnt eenighe grauw Erten oft Ouwijven tegen't vyer gebraden ende mede gepulvert, ende onder

onder wat soete boter gemengt: Ik versekere u, dat 'er geen beter Remedie tot de Spenen is, want ik se verscheyden malen hebbe weten te gebruyken met seer goet succes. Sy verdroogt mede seer wel die quaedaerdige *Ulceratien.*

14. *Van de Hoornen.*

DIe van Herten ende Geyten: hebben een *mundificerende* ende *afstergerende* kracht, seer goet om 't fenyn tegen te staen, en 't herte te stercken, sy maken de tanden wit en vaste. Syn mede zeer goet tot alderley bloet-loop en bloet-spouwen, tot Colijk, en onder *Collirien* gemengt, droogt die loopende oogen, die van Koe-beesten zyn goet gerookt tot een quade besmette lucht.

15. *Van't vuyl Pampier.*

DAer wert een Olie van gebrant, die ik verscheyden mael uitnemende goet tot tantpyn bevonden hebbe, desgelyks gebrant, ende onder wat Olie gemengt, is seer goet op verbrantheid gestreecken.

16. *Van het Slyk der Straten.*

HEt Slijk dat op de gemeene wegen soo betrapelt wert, heeft meede al wat besonders in: voor eerst: In verbrantheid van vyer of anderssints opgeleid, belet het oploopen der bleynen. Het Slijk gedroogt, en in wat sterk out Bier gekookt, met wat kruymen van witte-broot en Camillen, stilt uyttermaten seer alderley *Inflammatien* ende *gangrenen*, 't welk ik zelfs versocht hebbe. Ik heb ook gesien in 't Reysen, mijne medemaets dat haer seer smerten tusschen de billen in 't gaen streeckent met

Kaers-

Kaers-roet en andere dingen; maer te vergeefs: eyndelijk door aenradinge van eenen, die seide dat de polacken niet anders als Slyk daer toe gebruykten, deden't selvige meede, ende zy geneesden. Item, het Slyk onder de Syp-steenen met wat Oly van Rosen gemengt, is seer goet als de Vrous-borsten beginnen te swellen, ende t'ontsteecken van 't soch.

17. *Van Pekel.*

HEt Pekel heeft een *absterssive* kracht, en is besonderlyk goet tegen *Sciatica* en Flerefijnige harde knobbels, oft andere harde geswellen, onder oude verdorven kaes gemengt, ende met Hammesoode opgekookt. Item in Clisterien gebruikt, is sy goet tot pyn ende krimpinge der darmen.

18. *Van de Swaluwe-Nesten.*

DEn Asschen van gebrande Swaluwe-Nesten onder wat Honig gemengt, is seer goet tot alderley *inflammatien*, soo uyt als inwendig. Item, die onder wat witten Wijn *Pappels* ende *Farlini* gemengt, is uytnemende goet tot de *Sqinantie*.

19. *Roet uit de Schouwe.*

DE bitter gemengt met Azyn, is seer goet tot de schurfdige hoofden, eerst wat met een doek gewreven zynde, 't zelfde is mede goet tot alle voortkruypende zeerigheid des huyts, als men eerst gepurgeert heeft. Daer wert een swart Roet van Boter gemaakt, diese branden in een Lamp ofte Smelt-kroes, die uitnemende goet is om alle loopende, tranende oogen te stoppen ende te verdroogen, desgelyks tot die Fistels en seerigheid der oogen.

gen. Noch is het Roet der Schouwen goet op de pols gebonden, met wat *Terebenthijns* ende Sever-zaet onder een gemengt tot de Koortse.

20. *Van Pik.*

PIk is uytnemende goet om sweeren te rijpen, ende om alle vuyligheid uyt de sweeren en wonden te trecken met wat Olie ende Was gemengt. Pik gerookt in 't vyer, verdrijft alle quade fenijnige lucht. Is mede seer goet gepoedert, met wat *Mastik* ende Roest van Yser, tot den Rooden-loop.

21. *Vuyle Boter.*

GEsmolten, ende die gront gebruykt met wat Sulpher, is seer goet tot alderhande krausel. Het opperste of't schoonste genomen, ende in't water drie of vier mael gewasschen, dan met wat Was of met gebrant doek gemengt, is seer goet tot verbrantheyt. Of 't selvige hard gefreuyt, en met wat Aluyns gemengt, neemt alle roodigheid ende voortkruypende zeerigheid weg.

22. *Van de Koppe-Spinne ende sijne Webbe.*

DE Spinne-kop gebryselt in een doekjen gedaen, ende op't voorhooft of slapen des hoofts gebonden, doet de derdendaegsche koortse haer koers verliesen. Item, op het putken van 't herte gehangen, beschermt voor alle fenyn en pest. Syn Webbe is uytnemende goet om het bloet te stelpen, is mede goet met wat stof, sout ende Brandewyn gemengt, tot een *defensijf* voor fenijnige wonden.

23. *Van de Eyer-Schalen.*

GEstooten tot Pulver, zyn se goet ingenomen met witten Wyn, om den Steen der Nieren ende

de

de Blaes te breecken, de Aſſche daer af ſtelpt alle bloet-ſpouwen en bloed-loop, met wat *Aqua Plantaginis* ingenomen. Ende is mede goet om de Tanden wit te maken. Item, die Schalen geſtooten met wat Sout, Aluyn, ende Camomille, is goet buyten op het Scheurſel geleyd, ſijn *doſis* ingenomen is ij. *drag.* met eens ſoo veel nat.

24. *Oude Pot en Pan-ſcherven.*

DIe eenige reyſen gloeyende gemaekt, ende in water gebluſcht, ende gepulvert, is ſeer goet in den bloetloop ingegeven, met gebrande Moſſel-ſchelpen. Die oude ſcherven gepoeyert, en met Azyn een tijd lang in de Sonne geweykt, is ſeer goet tot alle ſchurfdigheid en brand over het geheele Lijf. Met wat ſtof-meel ofte ander meel gemengt, ſtelpt die bloedende wonden.

25. *Den Aſſchen van verbrant Hout.*

IS ſeer goet om 't bloeden te ſtelpen, ſoo inwendig als uytwendig; inwendig met root Corael, ende water daer Stael in gebluſcht is, oft met roden Wyn; uytwendig met met wat meel-bloeme oft Coppe-ſpinſel, onder't wit van twee Eyers gemengt. Sy is mede ſeer goet op eenige *Inflammatien* geleyd, onder wat Azyn ende wit van Eye geklopt.

26. *Roeſt van Yſer.*

HEt roeſt van groote Yſers, als Anckers, of diergelycke afgeklopt, en geſtooten tot fijne pulver, is uytnemende goet met wat bier ingegeven, om den Rooden-loop te ſtoppen, ende met Honig of Boter gemengt, en op broot geſmeert, tot bloed-ſpouwen.

Gelyk

Gelyk als een wel oplettend Heel-Meester sich moet reguleren volgens d'ordre hem van d'Edele Heeren ter Vergaderinge der Seventienen gegeven, om hem behoorlyk te voorsien van een goede en wel-voorsiene Medicament-Kist: zoo hebben welgemelde Heeren hare ordre daer toe beraemt en geordineert elk zyn quantiteyt, soo als dese nevensgaende Lijst uitwijst.

LIJSTE
Van de
MEDICAMENTEN,

Ter Vergaderinge van de Seventiene, de Generale Nederlantsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie representerende, gearresteert; die de Scheepen van hier naer Oost-Indiën vertreckende, zullen werden mede gegeven, en dat voor een Schip van 300 Man, en soo ymand op een Schip van 200 of minder Man komt te varen, kan na behooren zyn Kist verminderen.

Emplastra.

℔ 12	E	Mplastra Diapalmæ.
℔ 4		Diachyli Compositi.
℔ 2		De Betonica.
℔ 4		De Mucilaginibus.
℔ 2		De Ranis cum 4 druppelen Merc.

℔ 4 Gri

℔ 4 Griſei.
℔ 4 Oxycrocei
℔ 4 Stiptici Paracelſi.
℔ 6 Defenſivi Vigonis.
℔ 2 Ad Fracturas Felicis Wurts.
℔ 2 Cumini.
℔ 2 Opodeldoch.

Unguenta.

℔ 6 Albi Camphurati.
℔ 4 Ægyptiaci.
℔ 6 Baſilici.
℔ 2 Diarompholygos.
℔ 4 Digeſtivi.
℔ 2 De althæa Compoſiti.
℔ 4 Mundificativi ex Chelidonia.
℔ 2 Felicis Wurts.
℔ 2 Populei; quibus adduntur.
℔ 1 Ceræ Albæ.
℔ 2 — Flavæ.

Olea.

℔ 4 Chamæmelini.
℔ 2 Hyperici.
℔ 2 Lumbricorum.
℔ 2 Laurini.
℔ 2 Myrtillorum.
℔ 6 Roſarum.
℔ 2 Terebinthinæ.
℔ 4 Aniſi.
℔ 4 Juniperi.
℔ 4 Petræ.
℔ 8 Spicæ.
℔ 4 Succini.

℔ 4 Sul-

℥ 4 Sulphuris.
℥ 4 Vitrioli.

Opiate.

℥ 2 Laudani Opiati.
℔ 2 Mithridatii.
℔ 2 Theriacæ.
℔ 4 Diascordii Fracastorii.
℔ 1 Philonii Romani.

Laxativa.

℔ 3 Confectiones Hamech.
℔ 2 Hieræ Picræ.
℔ 2 Electuarii è succo rosarum.
℥ 4 Pill. Cochiarum.
℥ 4 — Extracti Catholici.
℥ 4 — Ruffi.
℔ 2 Foliorum senæ.
℔ 2 Rhabarbari.
℔ 1 Radicum Jalappæ.
℥ 2 Scammonii.
℥ 2 Resinæ Jalappæ.

Mellita.

℔ 4 Mellis Rosarum.
℔ 4 — Albi.
℔ 2 Diamorum.

Aqua.

℔ 2 Alexipharmaca.
℔ 4 Rosarum.
℔ 4 Cardui Benedicti.
℔ 2 Cinamomi.
℔ 2 Fæniculi.

℔ 8 Succi Limonum.

Conservæ.

℔ 4 Rosarum Rubrarum.
℔ 4 Carnis Cydoniorum.
℔ 2 Rob. Acaciæ.
℔ 2 — Sambuci.

Radices.

℥ 4 Aristolochiæ Fabaceæ.
℔ 2 Chinæ.
℔ 2 Liquiritiæ.
℔ 1 Iridis Florentinæ.
℔ 1 Salsæ Parillæ.
℥ 8 Tormentillæ.
℥ 4 Zedoariæ.

Herbæ.

℔ 2 Absinthii Vulgaris.
℔ 2 Althææ.
℔ 4 Cardui Benedicti.
℔ 2 Foliorum Querci.
℔ 2 Roris marini.
℥ 4 Sabinæ.
℔ 2 Scabiosæ.
℔ 4 Rutæ.
℔ 4 Salviæ.
℔ 4 Scordii.
℔ 2 Fungi Bovist genoemt.

Flores.

℥ 2 Croci.
℔ 1 Centaurii Minoris.
℔ 2 Chamomillæ.

℔ 1 Hy-

p 1 Hyperici.
p p 2 Lavendulæ,
p p 2 Meliloti.
p p 2 Rosarum Rubrarum.
p p 2 Sambuci.

Cortices, Fructus, Ligna & Semina.

p 2 COrticis Ligni Guajaci.
3 8 — Granatorum.
p 4 Colocynthidum.
p 2 Baccarum Lauri.
p 8 Tamarindorum.
p 4 Ligni Guajaci.
p 1 Seminis Anisi.
p 1 — Cumini.
p 1 — Lini.

Pulveres.

p 2 AD Casum.
p 2 Ad Dysenteriam.
p 2 Ad Gonorhæam.
p 4 Restaurativi.
p 1 Ad Pleuritidem.
p 1 Aluminis Usti.
p 4 Crem. Tartari.

Succi Condensati, Gummi & Resinæ.

3 4 ALoes.
3 8 Ammoniaci.
4 Caphura.
4 Elemni.
2 Euphorbii.
8 Galbani.
2 Guttæ Gambæ.

℥ 4 Mastichis.
℥ 4 Myrrhæ.
℥ 2 Sarcocollæ.
℔ 2 Succi Liquiritiæ.
℥ 4 Sanguinis Draconis.
℔ 2 Terebinthinæ Simplicis.
℔ 4 — Venetæ.

Mineralia & Marina.

℔ 1 Æ Ruginis seu Viridis Æris.
℔ 1 Argenti Vivi.
℔ 2 Aluminis Crudi.
℔ 1 Boli Armenæ.
℔ 4 Ceruſſæ.
℥ 4 Coralli Rubri.
℔ 4 Lithargyrii Aurei.
℔ 4 — Argentei.
℔ 2 Lapidis Calaminaris.
℔ 2 Minii.
℔ 2 Sulphuris.
℥ 4 Terra sigillata.
℥ 4 Tutiæ Præparatæ.
℔ 2 Vitrioli Albi.
℔ 2 — Romani.
℥ 2 — de Cypri.
℥ Sperma Ceti.

Animalia, eorumque Partes.

℔ 4 Æ Xungia Porci.
℥ 2 Cantharidum.
℥ 4 Cornu Cervi Usti.
℔ 1 Oculi Cancri.

Chymica

Chymica.

2	VItrum Antimonii.
2	Antimonii Diaphoretici.
p 1	Aqua Fortis.
p 2	Caput Mortuum Vitrioli.
4	Croci Martis.
2	Florum Sulphuris.
2	Balsami Sulphuris Anisati.
4	— Peruviani.
4	Sacchari Saturni.
p 2	Lapidis Prunellæ.
2	Mercurii Sublimati.
8	— Præcipitati.
4	— Dulcis.
1	Turpeti Mineralis.
4	Elixiris Paracelsi.
p 2	Spiritus Absinthii.
p 2	— Cochleareæ.
2	— Salis.
1	— Salis Armoniack.
4	— Vitrioli.
2	Salis Cardui Benedicti.
4	Ruptorii.

Verscheyde Gereetschappen.

2	STucken Bort-papier.
1	Boek wit-papier.
1	Boek grauw-papier.
1	Strengeken Zyde.
2	Clystery-pypen tot blasen.
6	Blasen.
3	Spongien.
4	Vellen root Leer.

1 Mortier en Stamper.
1 Scheer-bekken.
1 Gang-bekken.
1 Syringe met twee pypen.
2 Tinne Spuitjens.
2 Drank kroefen.
2 Oly-maatjens.
2 Oly-fleskens.
6 Tinne Koppen, of ventooſen.
1 Trechter.
1 Pints Kan.
1 Half-pints Kan.
1 Mutsken.
1 Half Mutsken.
1 Dieet Ketelken.
1 Suppoſitori Lepel.
2 Pannekens.
2 Spatels.
1 Hamerken.
1 Canon met Naalden.
1 Spiegel.
2 Brieven met ſpelden.
25 Witte Potjes.
1 Fyn Schaaltje met gewicht.
1 Beſloten Zeefken.
1 Party oud Linnen.
1 Party fyn Werk.
1 Oly-ſteen.
1 Handboek C. Batt.
Spaanſe Seep.

Lyſte van Inſtrumenten.

EEn Saeg bequaem om een extirpatie te doen.
Een krom mes.

Een separeer Mesjen.
Een Trepaen met zyn toebehooren.
Twee Afbijters een groot een kleyn.
Een Koegel-schroef.
Twee Lood-Lepels een groot een kleyn.
Twee Coren-tangen een rechte een kromme.
Een Mont-schroef.
Een Catheter.
Een Setoen-naelt.
Cauteri yfers van verscheyden soorten.
Lancetten.
Schaeren en Schaermessen.
Tantrekkers.
Instrument-koocket.
Verdere nodige Instrumenten, werden in de Chirurgyns Kisten mede gegeven.

Aldus gearresteert ter gemelte Vergadering, in Amsterdam den 21 October 1676.

Voorders om niet te dwalen, onder alle de menigte Medicamenten, soo is 't om sulx voor te komen, wy een lyste ordonneeren, van yder Medicament, om op de doosen, flessen, potten, salven, &c. tot onderscheid te plakken, als onder gespecificeert werd.

Aquæ.

A. Boraginis.
A. Card: Bened:
A. Cinamomi.
A. Epileptica.
A. Fæniculi.
A. Fumariæ.
A. Fortis.

A. Menthæ.
A. ad Oculos.
A. Plantaginis.
A Petroſelini.
A. Roſarum.
A. Solani.
A. Sperm: Ran:
A. Sambuci.
A. Theriacal:

Aceta.

Ac: Calendulæ.
Ac: Roſarum.
Ac: Sambuci.

Antidota & Opiata.

Conf: Alkerm.
Conf: Hyacynth.
Diaſcordium.
Mithridat:
Theriaca.
Philonium R:
Requies Nic:

Electuaria.

E. Bened: Lax:
E. Conf: Hamech.
E. Diapruni Lax:
E. Diacatholici.
E. Diaphœnici.
E. Succi Roſarum.

Balſami.

Balſ: Copaivæ.

Balſ:

Balſ: Sulphuris.
Balſ: Peruviani.

Conſerva & Rob.

Conſ: Roſar: Rubr:
Conſ: Boraginis.
Conſ: Menthæ.
Rob: Acatiæ.
Rob: Berberorum.
Rob: Ribeſior.
Miva Cydon.

Farina.

F. Althææ.
F. Conſolidæ.
F. Fœnugræci.
F. Fabarum.
F. Hordei.
F. Lupinorum.
F. Lini.
F. Volatilis.

Mellita & Syrupi.

Mel Com:
Mel Chelidon:
Mel Mercur:
Mel Parietar.
Mel Roſar:
Syr: Acetoſæ.
Syr: Althææ F.
Syr: Hyſſopi.
Syr: Diamorum.
Syr: Diacodii.
Syr: Limonum.

Syr: Liquirit.
Syr: Papaveris.
Syr: Violarum.

Olea.

Ol. Anethi.
Ol. Anisi.
Ol. Amygdal. d.
Ol. Amygd. Am.
Ol. Guajaci.
Ol. Camomill.
Ol. Catulorum.
Ol. Ceræ.
Ol. Hyperici.
Ol. Juniperi v.
Ol. Lumbricor.
Ol. Laurini.
Ol. Liliorum.
Ol. Myrtillorum.
Ol. Ovorum.
Ol. Petræ.
Ol. Plumbi.
Ol. Philosophor.
Ol. Rosarum.
Ol. Spicæ.
Ol. Sulphuris.
Ol. succini.
Ol. Terebint.
Ol. Terræ.
Ol. Tartari.
Ol. Vulpini.
Ol. Vitrioli.

Spiritus.

Sp. Vitrioli.

Sp.

Sp. Carminat. S.
Sp. Cochleariæ.
Sp. Guajaci.
Sp Matric: Burr:
Sp. Salis Armon:
Sp. Salis Com:
Sp. Salis Dulc:
Sal Volatil Oleos: ſ:
Elix: Propriet: par.
Extract. Abſinth.

Maſſa Pilular. & Trochiſc.

Pill: Aureæ.
Pill: Cochiæ.
Pill: Ext: Catholic.
Pill: ad Gonorhæam.
Pil: de Styrace.
Pill: Laudani Opiati.
Trociſc: Alhandel.
Troc: Albi Rhaſis.
Troc: Alkekeng:

Pulveres Chymici.

Antimon: Diaphoreticum.
Beſoar: Miner:
Cremor Tartari.
Cryſtall: Tart:
Crocus Martis.
Crocus Metall:
Flores Sulphuris.
Mercur: Dulc.
Merc: Præcip: Alb.
Merc: Præcip: R.
Mercur. Sublim.

Merc:

Merc: Vitæ.
Turbith Miner:

Pulveres Purg:

Pulv: Jalappæ.
Resina Ialappæ.
Pulvis Diagrygd:
Pulv: Diaturb. C. R.
Pulv: Guttæ G:
Pulv: Euphorb:

Pulv: Com.

Pulv: ad Casum.
Pulv: ad Dysent:
Pulv: adstring:

Præparata.

Corall: Rub: ppt.
Cornu C. ppt.
Lap: Calam: ppt.
Ocul: Cancr: ppt.
Succini ppt.
Tutia ppt.

Salia.

Sal. Absinth:
Sal. Card. Ben:
Sal. Prunell:
Sal. Saturni.

Unguenta.

U. Album Caph:
U. Apostolor:
U. Althææ. S.

U. Al-

U. Althææ. C. G.
U. Aureum.
U. ad Pediculos.
U. ad Scabiem.
U. ad uſtum.
G. Ægyptiac:
U. Baſilicon.
U. Fuſcum F. W.
U. Diapomphol.
U. Deſiccat: R.
U. Digeſtivum.
U. Martiatum.
U. Mund. de Apio.
U. Nervorum.
U. Nutritum.
U. Oculare.
U. Pomatum.
U. Populeum.
U. Roſarum.
Pulverleſſing: F. W.

Reſinæ, Gummi, Fructus & Succi.

Terebint. Ven.
Terebint. Com.
Reſina.
Maſtix.
Myrrha.
Olibanum.
Sarcocolla.
Gúm. Elemni.
Aloes.
Caphura.
Baccæ Juniperi.
Baccæ Lauri.

Capita

Capita Papaver:
Coloquint:
Gallæ.
Glandes.
Tamarind.
Succus Liquirit.
Opium.

Animalia Eorumque Partes & Excrementa.

Cantharides.
Cera.
Cornu Cervi Uſt.
Cornu Cervi Raſp.
Oculi Cancri.
Sang. Hirci.
Sang. Draconis.
Ax. Porci.

Mineralia & Metalla.

Alumen Uſtum.
Alumen Crudum.
Argentum Vivum.
Bolus Arm. Vera.
Bolus Com.
Calx Viva.
Ceruſſa.
Litharg. Auri.
Sulphur.
Terra ſigillat.
Vitriol. Alb.
Vitriol. Cypr.
Vitrum Antim.
Corroſiva vel Rupt.

Radices.

Rad. Althææ.

Rad.

Rad. Biſtortæ.
Rad. Chinæ
Rad. Salſæ parill.
Rad. Hermodact.
Rad. Iridis.
Rad. Liquiritiæ.
Rad. Polypodii.
Rad. Rhabarber.
Rad. Tormentill.

Cortices & Ligna.

Cort: Guajaci.
Cort: Granator.
Raſura Guajaci.
Rad Saſſafras.

Flores.

Flor. Croci Opt:
Flor. Camomill:
Flor. Lavendul:
Flor. Malva Arbor:
Flor. Meliloti.
Flor. Roſar: Rubr:
Flor: ſambuci.

Herb: & Folia.

Herb. Abſinthium.
Herb. Althæa.
Herb. Agrimon.
Herb. Alchymill.
Herb. Artemiſia.
Herb. Betonica.
Herb. Card: Bened;
Herb. Centaur;

Herb Hyperic,
Herb. Hyssopus.
Herb. Lauri Folia.
Herb. Malva.
Herb. Mentha.
Herb. Phelandrium.
Herb. Parietar.
Herb. Querci Folia.
Herb. Rosmarinum.
Herb. Ruta.
Herb. Salvia.
Herb. Scordii.
Herb. Sennæ Folia.
Herb. Mont-kruyden.
Herb. Wont-kruyden.
Herb. Clysteer-kruyden.
Bovist.

Semina.

Sem. Anisi.
Sem. Fœnicul:
Sem. Cumini.
Sem. Carui.
Sem. Cydoneor:
Sem. Hord: Mund:
Sem. Quatuor Frigid.

Emplastra.

Emp. Ad Fractur. F: W.
Emp. Album Coctum.
Emp. Basilicum.
Emp. Betonicæ.
Emp. Diapalmæ.
Emp. Diachyl: Simp.
Emp. Diachyl: cum Gum:
Emp. Diapomphol:
Emp. Diasulphur: R.
Emp. De Cumino.
Emp. Defensiv: F. W.
Emp. Defensiv. Vigon.
Emp. De Labdano.
Emp. De Minio.
Emp. Gryseï.
Emp. Gratia Dei.
Emp. Mucilagin:
Emp. Meliloti.
Emp. Magnet: Arcen:
Emp. Opodeldoch.
Emp. Oxycrocei.
Emp. Ranar: C. Merc:
Emp. Santalinum.
Emp. Spermat: Ranar:
Emp. Styptic: Croll:
Emp. Styptic: Parac:
Blasen.
Werk.
Root Leer.
Kist.
Potten, en
Glasen.

FINIS.

93:B10613